

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΤΩΝ
ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1940

18.
60.

17231

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΤΩΝ
ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1940

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἀφοῦ κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα διήλθε περίοδον ἀκμῆς καὶ ἰσχύος, κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα διὰ τῶν ἐξαιρέτων αὐτοκρατόρων τοῦ οἴκου τῶν Ἀντωνίνων ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔκτασιν καὶ εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν.

Ὁ Ρωμαϊκὸς κόσμος κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα ἐγνώρισεν εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν, ὅσῃν εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίοδον τῆς ἱστορίας του. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔπαυσαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἐπεκράτει ἡσυχία. Ἡ ληστεία καὶ ἡ πειρατεία κατεστάλησαν, κατεσκευάσθησαν μέσα συγκοινωνίας, αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνήθησαν μὲ δικαιοσύνην καὶ ὁ λαὸς ἀπέκτησεν ἀσφάλειαν καὶ πλοῦτον. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἔδωκαν νέαν λάμψιν καὶ δικαίως ὁ 2ος μ. Χ. αἰὼν θεωρεῖται ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸν 3ον ὁμῶς αἰῶνα αἱ φιλονικίαι μεταξὺ τῶν ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου καὶ ἡ ἀνικανότης τῶν αὐτοκρατόρων ἐδημιούργησαν ἐσωτερικὴν ἀναρχίαν. Οἱ ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ βάρβαροι, ἐπωφελήθησαν, διέσπαζαν τὰ σύνορά τῆς καὶ εἰσέβαλλον εἰς αὐτήν. Τὸ ἔργον τῶν Ἀντωνίνων ἐκινδύνευε νὰ καταρρεύσῃ καὶ ἡ αὐτοκρατορία ὡδηγεῖτο εἰς τὴν καταστροφὴν.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες ἐξ Ἰλλυρίας, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι αὐτοκράτορες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ Διοκλητιανός. Ὁ Διοκλητιανὸς μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν, ἐφῆρμοσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν λεγομένην Τετραρχίαν.

Η ΤΕΤΡΑΡΧΙΑ

Κατά τούς χρόνους τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν εἶχεν ἀποδειχθῆ, ὅτι εἷς ἀνώτατος ἄρχων διοικῶν τὸ ἀχανές ρωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ρώμην δὲν ἐπῆρκει διὰ τὰς διοικητικὰς ἀνάγκας αὐτοῦ καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων. Διὰ τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ νέον σύστημα διοικήσεως, τὴν ὀνομαζομένην Τετραρχίαν. Διήρесе δηλαδὴ τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνων τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ Καίσαρος.

Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνα τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας. Εἰς τὴν Δύσιν ἔκαμεν αὐγούστον τὸν Μαξιμιανὸν μὲ ἔδραν τὸ Μιλανόν. Ἐκ τῶν δύο καίσαρων ὁ μὲν Κωνσταντίος ὁ Χλωρὸς ἐκυβέρνα τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας μὲ ἔδραν τὴν Γαλατίαν, ἐνῶ ὁ Γαλέριος ἐκυβέρνα τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Ἀλλὰ τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ περίφημον ἀνάκτορόν του εἰς τὰ Σάλωνα τῆς Δαλματίας (σήμερον Σπαλάτο), ὅπου ἔζησεν ἀκόμη ὀκτώ ἔτη. Ἔπεισε μάλιστα καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ παραιτηθῆ. Μετὰ τὴν παραίτησιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων αὐγούστοι ἔγιναν ὁ Κωνσταντίος καὶ ὁ Γαλέριος, οἱ ὁποῖοι προσέλαβον δύο καίσαρας, τὸν Μαξιμίνον καὶ τὸν Σεβήρον.

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306 - 337)

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ τὸ κράτος περιέπεσε πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντίος καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ Κωνσταντίνος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ναϊσσόν, σημερινὸν Νίς τῆς Σερβίας. Ἡ μήτηρ του, ἡ Ἁγία Ἐλένη, ἦτο χριστιανή. Ἐλαβεν ἀπὸ μικρὰν ἡλικίαν στρατιωτικὴν μόρφωσιν καὶ ἠκολού-

θησε τὸν Διοκλητιανὸν εἰς πολλὰς ἐκστρατείας. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ἠγάπα πολὺ καὶ τὸν ἀνύψωσεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὅταν ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίου ἐγένε καίσαρ, τὸν ἐβοήθησεν εἰς διαφόρους πολέμους καὶ ἐγένε πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τὸν στρατόν.

Ἄλλ' οἱ πραιτωριανοὶ καὶ ὁ λαὸς τῆς Ρώμης ἀνηγόρευσαν συγχρόνως αὐγουστον τὸν **Μαξέντιον**, υἱὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ὁ Μαξιμιανὸς εἶχεν ἀναλάβει πάλιν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τοιοῦτοτρόπως τὸ 306 ὑπῆρχον ἕξ αὐτοκράτορες εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἐξ αὐτῶν οἱ τρεῖς, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Γαλέριος, ἀποθνήσκουν καὶ ὑπολείπονται εἰς τὰς δυτικὰς χώρας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος καὶ ὁ **Λικίνιος**, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Ἰδίως ζωνηρὰ ἦτο ἡ ἀντίθεσις μεταξύ Κωνσταντίνου καὶ Μαξεντίου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησεν εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμὸν. Ἄφ' ἐτέρου ὁ **Λικίνιος** ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον (313). Τοιοῦτοτρόπως ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ **Λικίνιος** ἔμειναν οἱ μόνοι κύριοι τοῦ

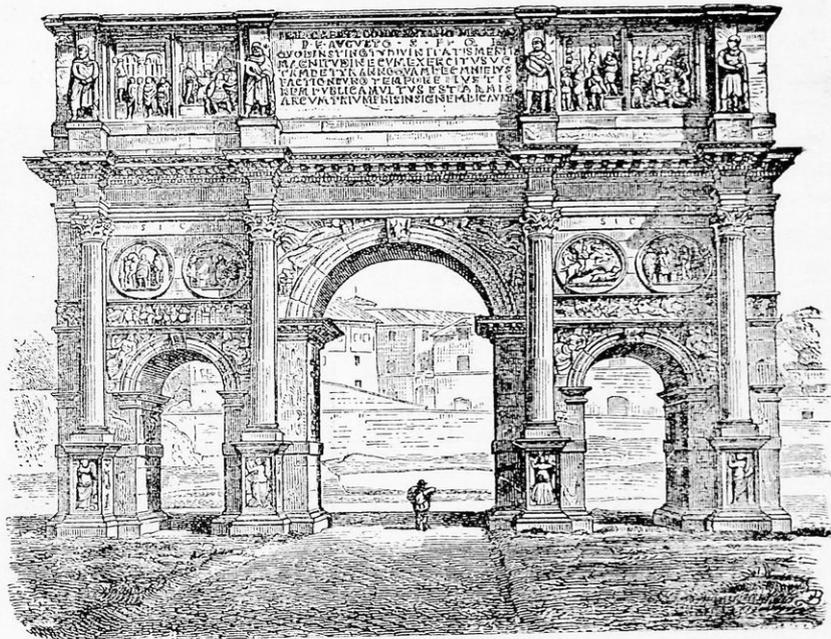
Μέγας Κωνσταντῖνος
(Μαρμαρινὴ κεφαλὴ - Ρώμη).

κράτους, συνεφώνησαν νὰ διοικῇ ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος τὴν Ἀνατολὴν καί, διὰ νὰ συσφίξουν τοὺς φιλικούς δεσμούς, ὁ Λικίνιος ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἄλλ' ἡ συνεννόησις δὲν διήρκεσε πολὺ. Μετ' ὀλίγον περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον, ὁ Λικίνιος ἐφονεύθη (323) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἀποκατεστάθη πάλιν ἡ ἐνότης τῆς Αὐτοκρατορίας.

323

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφάνη ἐξαίρετος στρατηγός καὶ ἐπιδέξιος πολιτικός. Δύο γεγονότα ὑψίστης ἱστορικής σημασίας συνέβησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Ὁ Κωνσταντῖνος κατέστησε

Ἄψις Μ. Κωνσταντίνου.

Ἡ θριαμβευτικὴ αὐτὴ ἀψίς εἶναι ἡ καλύτερον διατηρουμένη. Ἔχει ὕψος 20 μ., πλάτος 25 καὶ πάχος 7.50. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφά της προέρχονται ἀπὸ μνημεῖα τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων, ἀκόμη καὶ τῶν Φλαβίων. Ἐστήθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κατὰ τοῦ Μαξεντίου.

τὸν χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους καὶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο εἰδωλολάτρης, ἀλλ' ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του Κωνσταν-

τιος. Εἰς τοὺς πολέμους ὅμως κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐπειδὴ εἶχε παρατηρήσει, ὅτι ὁ ἀντίπαλός του εἶχε στρατὸν κυρίως ἀπὸ εἰδωλολάτρας, αὐτὸς ἐστηρίχθη εἰς τοὺς χριστιανούς. Ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος διηγεῖται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐστράφη ὀριστικῶς εἰς τὸν χριστιανισμὸν κατόπιν θαύματος. Ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν αἴφνης εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὰς λέξεις ἐν τούτῳ ῥίκα. Ὁ Κωνσταντῖνος κατεσκεύασε σῆμα μὲ τὸ σημεῖον αὐτό, τὸ λάβραρον.

Ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον ὁ Κωνσταντῖνος ἐδημοσίευσε τὸ περίφημον Διάταγμα τοῦ Μῆδισιολάνου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποκατέστησε τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην καὶ καθιέρωσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά ὄλων τῶν θρησκευμάτων. Τὸ διάταγμα ἔλεγεν :

«Ἡμεῖς, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος, αὐγουστοί... ἀπεφασίσαμεν νὰ χορηγήσωμεν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ εἰς ὄλους τοὺς ἄλλους τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐξασκοῦν τὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν προτιμοῦν, ἵνα ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδρεῖ ἐν τῷ οὐρανῷ, εἶναι ἕλεως καὶ εὐμενὴς καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ὄλους, ὅσοι ζοῦν εἰς τὴν ἐπικράτειαν ἡμῶν. Ἐφάνη εἰς ἡμᾶς ἄριστον καὶ λογικώτατον σύστημα νὰ μὴ ἀρνηθῶμεν εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους μας, εἴτε εἶναι χριστιανὸς εἴτε ἀνήκει εἰς ἄλλο θρησκεῖμα, τὸ δικαίωμα νὰ ἀκολουθῇ τὴν θρησκείαν τῆς ἀρεσκείας του... Εἶναι ἄξιον τοῦ αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν, ἀρμόζει εἰς τὴν γαλήνην, τὴν ὁποίαν ἀπολαύει ἡ αὐτοκρατορία, ἡ ἐλευθερία νὰ εἶναι πλήρης δι' ὄλους τοὺς ὑπηκόους μας νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν τῆς ἐκλογῆς των καὶ καμμία θρησκεία νὰ μὴ στερεῖται τῶν ὀφειλομένων πρὸς αὐτὴν τιμῶν».

Βραδύτερον, ὅταν ἀπέβη μόνος κύριος τοῦ κράτους, ἐκηρύχθη φανερά ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ κατεδίωξε τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἐν τούτοις πολὺ ἀργὰ ἐδέχθη τὸ βάπτισμα, κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμᾶς (337).

Η ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Ρώμη ἦτο πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ τὰ δύο σύνορα τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα ἠπειλοῦν οἱ βάρβαροι ἀπὸ τὸν Δού-

ναβιν και από τον Εύφράτην. Ἐκτὸς τούτου ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὴν παλαιὰν πόλιν τοῦ Τιβέρεως, διότι ἔμενε πιστὴ εἰς τὴν εἰδωλοατρίαν καὶ διετήρει ζωηρὰν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ νέαν πρωτεύουσαν καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέλεξε τὴν θέσιν, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς εἶχον κτίσει τὸ Βυζάντιον.

Ἡ θέσις ἦτο ἐξαιρετος. Τὸ Βυζάντιον κεῖται εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἐνοῦνται ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία εἰς τοὺς πρόποδας ὀχυρῶν καὶ μαγευτικῶν λόφων, καὶ ἔχει ἀσφαλῆ λιμένα, τὸν Κερράτιον Κόλπον, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ χίλια πλοῖα.

Τὸ 326 ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι καὶ ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα μὲ ἀγοράς, ἵππόδρομον, ὑδραγωγεῖα, θέρμας, ἀνάκτορα. Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο νὰ περιβάλλῃ τὴν θέσιν μὲ ἰσχυρὸν τεῖχος καὶ νὰ κοσμήσῃ τὴν νέαν πόλιν μὲ λαμπρὰ κτίρια καὶ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα μετέφε-
330 ρεν ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἀπὸ τὴν Ρώμην. Τὸ 330 κατὰμῆνα Μάϊον ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτεύουσης. Ἡ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθη τὸ ὄνομα **Κωνσταντινούπολις**, ἐνωρὶς ἔγινε τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, τὰ δὲ πλοῦτη καὶ ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὴν νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ 11 αἰῶνας (330 - 1453) εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει διοικητικὴ μεταβολή, ἡ ὁποία συνετελέσθη ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ κυρίως ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου :

1) Τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀπόλυτος μοναρχία κατὰ τὸ σύστημα τῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ αὐτοκράτωρ περιεστοιχίσθη ἀπὸ μεγαλοπρεπῆ αὐλὴν καὶ καθιέρωσεν ἐθιμοτυπίαν ὁμοίαν μὲ τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ πρόσωπόν του ἐθεωρεῖτο ἱερὸν καὶ οἱ ὑπήκοοι ἔπρεπε νὰ τὸν προσκυνοῦν.

2) Ἡ διοίκησις ἔγινε πολυπλοκώτερα. Ἡὕξθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι κατενεμήθησαν εἰς τέσσαρας μεγάλας ὑπηρεσίας, τὰ σημερινὰ ὑπουργεῖα, καὶ ὁ αὐτοκρά-

τωρ μετὰ τῶν ὑπαλλήλων εἶχε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα τῆς παλαιᾶς δημοκρατίας κατήντησαν τίτλοι ἀπλοῖ. Ἐπίσης ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν καλύτεραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν ἠύξησε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 καί, ὅπως καὶ ὁ Διοκλητιανός, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος αἱ ἐπαρχίαι ἔγιναν 120.

3) Ὁ στρατὸς ἔγινε μισθοφορικὸς καὶ οἱ βάρβαροι κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν. Ὁ Κωνσταντῖνος, καθὼς καὶ ὁ Διοκλητιανός πρὸ αὐτοῦ, κατένειμεν εἰς μικρότερα σώματα τὸν στρατὸν, ὁ ὁποῖος διέμενε πλέον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐκινεῖτο ἐκάστοτε εἰς τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευε. Τὰ σύνορα ἐξησφάλισεν ἐγκαταστήσας εἰς αὐτὰ στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενεῖας των, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκε γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ κινητοποιῶνται εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον.

Τὸ νέον στρατιωτικὸν ἀμυντικὸν σύστημα ἀπῆτησε στρατὸν 450 χιλ., ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπῆρκει ἡ ἐθελοντικὴ στρατολογία, ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ σχηματίσῃ σώματα ἀπὸ βαρβάρους τῶν συνόρων, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον συμμαχοὺς. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στρατὸς ἔγινε καθαρῶς μισθοφορικὸς καὶ οἱ βάρβαροι, ἰδίως οἱ Γερμανοί, ἔλαβον σπουδαίαν θέσιν εἰς αὐτόν. Αὕτῃ εἶναι ἡ λεγομένη εἰρηνικὴ διείσδυσις τῶν βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εἶχε σοβαρὰς συνεπειὰς.

Α΄ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκαταστήσει ὁ Κωνσταντῖνος, ἐτάραξαν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς αἱ λεγόμεναι Αἱρέσεις. Αἴρεσις εἶναι διαφορετικὴ ἔρμηνεία τῶν δογμάτων τῆς θρησκείας. ἀπὸ ὅ,τι παραδέχεται ἡ ἐκκλησία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προσελθόντας εἰς τὸν χριστιανισμὸν εἶχον φιλοσοφικὴν μόρφωσιν καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ δόγματα διὰ τῆς λογικῆς.

Ἡ πρώτη αἴρεσις, ἡ ὁποία διήρесе τὴν ἐκκλησίαν εἰς δύο

μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ ἄρρειος, ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, μορφωμένος πολὺ καὶ δεινὸς ἑρμηνευτῆς τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο κτίσμα τοῦ Πατρὸς Θεοῦ γεννηθεὶς εἰς ὠρισμένον χρόνον καὶ ὄχι τέλειος Θεός, ὅπως δέχεται ἡ παράδοσις τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε τὴν Α΄ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμηνικὴν Σύνοδον (325), κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἀρειανισμοῦ. Εἰς τὴν Σύνοδον διεκρίθη διὰ τὸ θάρρος, τὰς γνώσεις καὶ τὴν εὐγλωττίαν τοῦ ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Ἡ Σύνοδος συνέταξε τότε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ νὰ γνωρίζουν οἱ χριστιανοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν καὶ νὰ μὴ παραπλανῶνται ἀπὸ τὰς διαφορὰς αἵρέσεις.

Δὲν ἔγινεν ὅμως δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθοῦν αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας καὶ οἱ ἀρειανοὶ ἐξηκολούθουν ἐπὶ πολὺ νὰ ταράττουν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ὁ ἀρειανισμὸς κατεπνίγη ὀριστικῶς. Τότε συνεκλήθη ἡ Β΄ Οἰκουμηνικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἡ ὁποία καὶ συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ ὁποῖον εἶχε συντάξει ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Μετὰ δραστηριωτάτην βασιλείαν τριάκοντα περίπου ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν. Ἀνεδειχθῆ ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως ὅμως ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ὀφείλουν πολλὰ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἐπεστήριξε τὸν χριστιανισμὸν, κατέστησεν αὐτὸν τὴν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους καὶ ἐφρόντισε νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν.

Ἐκαμε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοιουτοτρόπως ἔδωκε νέας δυνάμεις εἰς τὸν ἑλληνισμὸν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο προωρισμένη νὰ γίνῃ ἡ

πρωτεύουσα μεγάλης ελληνικής αυτοκρατορίας, νά συνεχίση τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ νά διαδώσῃ αὐτὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Οἱ εἰδωλολάτραι ἐπεσώρευσαν ὕβρεις ἐναντίον του, ἀλλ' ἡ ἐκκλησία ἐτίμησεν αὐτὸν ἐξαιρετικῶς ὀνομάσασα Ἰσαπόστολον καὶ κατατάξασα μεταξὺ τῶν Ἀγίων, ἡ δὲ ἱστορία ὀνόμασεν αὐτὸν Μεγαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα τὰς τελευταίας του στιγμᾶς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ (337 - 361)

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀποθνήσκων κατένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς καὶ τοὺς δύο ἀνεψιούς του. Τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ὅμως ἐπηκολούθησεν αἱματηρὰ οἰκογενειακὴ τραγωδία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐσώθη ὁ **Κωνσταντῖος**, ὁ ὁποῖος ἔγινε μόνος κύριος τοῦ κράτους, καὶ δύο μικροὶ ἀνεψιοί, ὁ **Γάλλος** καὶ ὁ **Ἰουλιανός**, τοὺς ὁποίους ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἐκράτει ὑπὸ αὐστηρὸν περιορισμὸν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀρειανὸς καὶ διὰ τοῦτο κατεδίωξε τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους. Εἶχεν ὅμως ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας. Ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐναντίον δὲ τῶν Ἀλαμανῶν εἰς τὴν Δύσιν ἔστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, τὸν ὁποῖον ὑπωπτεύετο καὶ ἐκράτει ἕως τότε ὑπὸ περιορισμὸν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἐξαιρετὸς στρατηγὸς καὶ ἀπώθησε τοὺς Ἀλαμανοὺς πέραν τοῦ Ρήνου.

Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἤρχισε νά φθονῇ τὴν δόξαν τοῦ ἐξαδέλφου του καὶ συγχρόνως νά φοβεῖται. Ὑπὸ τὴν πρόφασιν λοιπόν, ὅτι θέλει νά ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ του. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ νέος ἐμφύλιος πόλεμος ἐπέκειτο. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ κύριος τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ Ἰουλιανός (361).

‘Ο Ίουλιανός μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐστάλη εἰς τὴν Γαλατίαν, εἶχεν ἀσχοληθῆ εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἶχεν αἰσθανθῆ βαθύτατον θαυμασμόν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν καὶ ὠραιότητα. “Ὅταν ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀ π ο σ τ ἄ τ η ν ἢ π α ρ α β ἄ τ η ν.

‘Ἄλλ’ ἡ θρησκεία, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν, δὲν ἦτο ἡ παλαιὰ ἑλληνικὴ εἰδωλολατρία, οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀγαπήσει εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ μείγμα ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων καὶ ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Ἡ ἔθνικὴ θρησκεία μαζί μὲ τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, μὲ τοὺς μύθους καὶ τὴν ποίησιν εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἀσχολίαι δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ίουλιανὸν νὰ ἀναδειχθῆ ἐξάιρετος αὐτοκράτωρ. Ἐπραγματοποίησε σοβαρὰς οἰκονομίας περιορίσας τὴν πολυτέλειαν καὶ τοὺς ὑπαλλήλους. Ἦναγκάσθη νὰ ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἀπέθανεν. Ἡ θρησκευτικὴ του ἀντίδρασις κατέρρευσε μετὰ τὸν θάνατόν του.

✓ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (379-395)

Μετὰ τὴν σύντομον βασιλείαν τοῦ Ἰοβιανοῦ (364) ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Πανονίας **Βαλεντινιανὸν Α΄** (364—375). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ παρεχώρησε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν ἀδελφόν του **Βάλην** (364—378) καὶ τοιουτοτρόπως τὸ κράτος πάλιν διηρέθη.

Τὴν βασιλείαν τοῦ Βαλεντινιανοῦ εἰς τὴν Δύσιν ἀπησχόλησαν πόλεμοι κατὰ τῶν βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους διέπρεψεν ὁ στρατηγός του **Θεοδόσιος**. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ Βάλης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς **Γότθους**, γερμανικὸν λαόν. Οἱ Γότ-

θοι πιεζόμενοι υπό τῶν Οὐννων ἔλαβον, ὅπως θά ἴδωμεν, τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νά διαβοῦν τὸν Δούναβιν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐνίκησαν τὸν Βάλην, ὁ ὁποῖος ἐκάη ἐντὸς τῆς σκηνῆς του εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως (378).

Τὸ 375 ἀπέθανεν ὁ Βαλεντινιανὸς καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Γρατιανὸς (375—383), ὁ ὁποῖος τὸ 379 διώρισεν αὐγουστον τῆς Ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Θεοδόσιον (379—395), υἱὸν τοῦ ἀρχαίου στρατηγοῦ τοῦ Βαλεντινιανοῦ. Ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν αὐτοκρατόρων ἐξησφαλίσθη ὀριστικῶς ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οἱ δύο αὐτοκράτορες ἔλαβον κοινὰ μέτρα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἔκλεισαν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ ξέδωκαν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἵρετικῶν. Βραδύτερον ὁ Θεοδόσιος ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νά ἐπέμβῃ καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Γρατιανὸς καὶ Βαλεντινιανὸς ἐδόλοφονήθησαν, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτακράτωρ κάποιος Εὐγένιος, ἀρχαῖος γραμματικὸς, ὁ ὁποῖος προσεπάθει νά ἀναστυλώσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν. Ὁ Θεοδόσιος ἔφθασεν ἐγκαίρως καὶ ἐγίνε κύριος τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ τότε ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ χριστιανισμὸς. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 394 ὁ Θεοδόσιος κατήγγησε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας.

Ὁ Θεοδόσιος ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὅλου τοῦ κράτους. Ὑπῆρξε περίφημος κυβερνήτης, ἔμπειρος στρατιώτης, ἀλλὰ βίαιος καὶ ὀρμητικὸς. Ἔνεκα τοῦ φόνου ὀλίγων ἀξιωματικῶν εἰς Θεσσαλονικίην διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν ἵπποδρομον, ὅπου ἐσφάγησαν 7 χιλ. ἄνθρωποι. Ὅταν ὅμως προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νά κοινωνήσῃ, ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνου Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νά μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδόσιος ἔθεσε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ κατήρ- 395
τισε στρατὸν ἰσχυρόν. Ἀπέθανεν εἰς Μεδιόλανον τὸ (395), ἀφοῦδιένειμε τὸ κράτος μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του. Ἐξ αὐτῶν ὁ Ὀνώριος ἔλαβε τὴν Δύσιν, ὁ Ἀρκάδιος τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ διαίρεσις αὐτὴ ἦτο ἡ τελευταία. Ἀπὸ τότε δὲν ἠνώθησαν πλέον τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν κράτος. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν κατεστράφη ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸν ἔζησεν ἀκόμη 1000 περίπου ἔτη καὶ διεδραμάτισε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν ἱστορίαν.

✓ Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸν 4ον αἰῶνα ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία παρουσιάζει καταφανῆ συμπτώματα μαρασμοῦ καὶ καταπτώσεως. Μετ' ὀλίγον ἡ κραταιὰ αὐτοκρατορία κατέρρευσεν, ὁ κόσμος ὑπέστη βαθεῖαν ἀλλοίωσιν καὶ ἔλαβε νέαν μορφήν. Τρεῖς εἶναι οἱ βαθύτεροι λόγοι τῆς μεταβολῆς: 1) ἡ ἐξασθένησις καὶ ἐξαφάνισις τῶν λαῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχον δημιουργήσει τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, 2) ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς καὶ 3) ἡ ἀποχέρσωσις τῶν ἀγρῶν.

Ὅπως οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχον ἐξαφάνισαι τὸ ἀκμαιότερον καὶ ζωτικώτερον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοιοῦτοτρόπως οἱ ἀνταγωνισμοὶ μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἐξῶντῶσαν τὸν ἄφρον τῶν ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἀφ' ἑτέρου οἱ ἀγρόται καὶ μικροκτηματῖαι ἐγκατέλειψαν, ὅπως γνωρίζομεν, τὰ κτήματά των καὶ ἔγιναν κάτοικοι τῶν πόλεων, ἔμποροι καὶ τεχνῖται, ἐνῶ ἡ ὑπαιθρος ἐγέμισεν ἀπὸ δούλους ἀσιάτας. Τοιοῦτοτρόπως ρωμαϊκὸς λαὸς μὲ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ὅταν δὲ βραδύτερον οἱ ξένοι λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὠμίλησαν τὴν λατινικὴν καὶ ἔλαβον τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, ὁ παλαιὸς ρωμαϊκὸς λαὸς ἐξηφανίσθη μέσα εἰς τοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποίους εἶχε κατακτήσει. Τὸ ἰσχυρὸν ρεῦμα τῶν βαρβάρων λαῶν ἐπλημμύρησε τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ καταστροφὴ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοὺς Γράκχους, ἐξηκολούθησε καὶ ἡ γῆ τῆς αὐτοκρατορίας ἐμοιράσθη εἰς μεγάλα κτήματα. Οἱ κύριοι τῶν κτημάτων αὐτῶν, οἱ μεγαλοκτηματῖαι, ἔγιναν τώρα τὰ στηρίγματα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κυβερνοῦν μαζί του τὸ κράτος. Οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἔλαβον

ἀπειράριθμοι δοῦλοι, οἱ ὅποιοι καλλιεργοῦν τὰ μεγάλα κτήματα. Οἱ δοῦλοι αὐτοὶ διαφέρουν ἀπὸ τοὺς δούλους τῶν πόλεων, διότι θεωροῦνται, ὅτι ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κτήματος, καλλιεργοῦν ἀπὸ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἔγγονον τὴν γῆν καὶ ὁ νόμος ἀπαγορεύει νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ κτῆμα. Αὐτοὶ εἶναι οἱ δουλοπάροικοι.

Ἡ ἐπιστροφή εἰς τὸ σύστημα τῶν μεγάλων κτημάτων εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀλλαγὴν τῶν ὄρων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, τὰ ὅποια κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον λάβει μεγάλην αὐξησιν, ἤρχισαν νὰ μαραίνωνται, διότι ἡ ζωὴ εἰς τὰ ἀγροκτῆματα αὐτὰ εἶναι ἀπλὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν μόνοι τῶν ὅσα χρειάζονται. Αἱ πόλεις, τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἐφρόντιζον μὲ τὸν πλοῦτον, τὸν ὅποιον προσεπόριζεν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, νὰ τὰς μεγαλώνουν καὶ νὰ τὰς καλλωπίζουσιν μὲ ὠραῖα κτίρια, ἤρχισαν νὰ μαραίνωνται. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἔλειψεν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν ἡ παλαιὰ ἀσφάλεια, οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ περικλείουσιν τὰς πόλεις μὲ ὑψηλὰ τείχη. Τοιοῦτοτρόπως αἱ πόλεις περιωρισμέναι ἀσφυκτικῶς πολλάκις εἰς στενὸν χῶρον χωρὶς καλλωπιστικὰ ἔργα, χωρὶς καθαριότητα, ἤρχισαν νὰ μαραίνωνται καὶ νὰ λαμβάνουν τὴν ὄψιν, τὴν ὁποίαν θὰ παρουσιάσουν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους.

Ἐπίσης σοβαρὰ πληγὴ διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἦτο ἡ ἀποχέρσις τῆς γῆς. Εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ ραγδαῖαι βροχαὶ ἀπογυμνῶνουν εὐκόλως τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὸ χῶμα, τὸ ὅποιον ἡ γῆ δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα διὰ λόγους κλιματικοὺς νὰ ἀνανεώσῃ. Ἡ καταστροφή αὕτη γίνεται κυρίως, ὅταν εἰς χρόνους ἀναστατώσεων ἡ γῆ μένει ἀκαλλιέργητος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀρχαίων χρόνων ἡ ἀποχέρσις ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις. Δάση κατεστράφησαν, πηγαὶ ἐστεῖρευσαν, ὀλιγώστευσαν τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν καὶ ἀνθηροὶ ἀγροὶ ἔχασαν τὸ γόνιμον χῶμα καὶ μετεβλήθησαν εἰς βραχῶδεις ἐρήμους. Παραλλήλως ἐξηπλώθησαν τὰ ἔλη καὶ ὁ πυρετὸς ἔγινε φοβερὰ μάστιξ. Ἡ ἐρήμωσις αὕτη ἔγινεν εἰς τὰς ἐστίας

τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

Ἡ ἐξαφάνισις λοιπὸν τῶν ἀρχαίων μεγάλων λαῶν, ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὄρων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς ἐπέφεραν τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἡ δὲ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα παρουσιάζει ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς παρακμῆς, εἶναι δηλαδή, ὅπως εἶπον, ἡ καταρρέουσα αὐτοκρατορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

1. ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ ΕΙΣΕΡΧΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ

Τοιουτοτρόπως ἐξησθενημένον ἐσωτερικῶς τὸ κράτος δὲν ἦτο δυνατόν νά ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἔξωθεν πίεσιν. Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶναι πλέον ἢ κραταιὰ δύναμις, ἡ ὁποία ἐνέπνεε τὸν σεβασμὸν ἕως τὰ τελευταῖα ἄκρα τῆς γῆς. Τὰ μέσα τῆς εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἀνθρώπινον ὕλικὸν ἔχουν ἐξαντληθῆ. Αἱ λεγεῶνες δὲν ἔχουν τὴν παλαιάν των μαχητικότητα καὶ ἐπιβολήν.

Οἱ γερμανικοὶ λαοί, καθὼς γνωρίζομεν, δὲν ἔπαυσαν νά εἶναι διαρκῆς ἀπειλὴ διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος εἶχον ἀρχίσει νά εἰσβάλουν κατὰ καιροὺς εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει περίοδος ἐπιδρομῶν καὶ ἀναστατώσεων, τὰς ὁποίας ὀνομάζουσι εἰς τὴν ἱστορίαν *Μεγάλην Μετανάστευσιν τῶν λαῶν*.

Ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς μετακινήσεως αὐτῆς τῶν γερμανικῶν λαῶν ἦτο ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς γεωργησίμου γῆς εἰς τὴν Γερμανίαν, τὴν ὁποίαν ἐσκέπαζον τότε ἐκτεταμένα δάση καὶ ἔλη. Τὴν πρώτην ὥθησιν ὅμως ἔδωκεν ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν Εὐρώπην τῶν Οὐννων. Οἱ Οὐννοι προχωροῦντες πρὸς δυσμὰς ἔφθασαν περὶ τὸ 350 εἰς τὴν νότιον Ρωσσίαν, ὅπου ἤλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοὺς Γότθους, οἱ ὅποιοι πιεζόμενοι διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἡ εἴσοδος τῶν Γότθων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἔδωκε τὸ σὺνθημα γενικῆς ἐφόδου. Οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ διάφορα σημεῖα

είσηλθον εις την αυτοκρατορίαν. Τὸ ἔργον τῆς Ρώμης, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τάξις, ἐταράχθησαν καὶ εἰς τὴν θύελλαν, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη, κατεποντίσθη τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος (476) καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπρόβαλεν ἡ χαραυγὴ νέου κόσμου, τοῦ μεσαιωνικοῦ.

2 . Ο ΒΑΡΒΑΡΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἐξω τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας ἔζων πολυάριθμοι λαοί, τοὺς ὁποίους, οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμαζον μὲ κοινὸν ὄνομα β α ρ β ἄ ρ ο υ ς. Ἐπὶ πολὺν καιρὸν οἱ λαοὶ αὐτοὶ δὲν εἶχον κανένα πολιτισμὸν, ἦσαν ἀσήμαντοι καὶ οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐλάμβανον τὸν κόπον νὰ τοὺς γνωρίσουν καλύτερον. Τελευταῖον ὅμως εἶχε γίνῃ μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὸν βαρβαρικὸν κόσμον. Ἦρχισαν νὰ ἀναπτύσσωνται ἐπικινδύνως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ρωμαίων. Ὑστεροῦν ἀκόμη εἰς γνώσεις καὶ ἰκανότητας οἱ βάρβαροι, ἀλλ' εἶναι ὀρμητικοὶ καὶ τολμηροὶ μὲ πρωτοβουλίαν καὶ αὐτοπεποιθισιν.

Εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι σχεδὸν χωρὶς διακοπὴν ἐκτείνονται ἀπὸ τὴν Ὀλλανδίαν μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας (Μογγολία), ἦσαν ἐξηπλωμένοι κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, τρεῖς ὁμοεθνίαι, οἱ Γερμανοί, οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Οὔννοι.

Οἱ **Γερμανοί**, οἱ ἀμεσώτεροι γείτονες τῆς Ρώμης, εἶναι ἀρκετὰ γνωστοὶ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐναντίον τῶν ρωμαίων αυτοκρατόρων. Τὸν 4ον αἰῶνα οἱ Γερμανοὶ ἐξαπλοῦνται ἀπὸ τὴν Ὀλλανδίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ βορειότερον εἰς τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ἐπίσης γνωρίζομεν τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχον τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοί, Βησιγότθοι, Ὀστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες, Φράγκοι.

Οἱ **Σλάβοι** ἐξετείνοντο ἀπὸ τὴν σημερινὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων. Ἦσαν ὅμως ἀκόμη καθυστερημένοι πολὺ, ἀγρόται πτωχοί, χωρὶς στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν.

Οί **Οϋννοι** εἶναι τὸ ἀνήσυχον στοιχεῖον. Ἐνῆκον εἰς τὴν κίτρινην φυλὴν καὶ ἔζων εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας, εἰς τὸ σημερινὸν Τουρκεστάν. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἦλθον περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν σημερινὴν νότιον Ρωσσίαν. Οἱ Οϋννοι ἔζων ὡς νομάδες, ἐπολέμουν ἔφιπποι καὶ μὲ τόξα καὶ ἦσαν ὀνομαστοὶ λησταὶ καὶ ἐπιδρομεῖς. Αἱ πέριξ χωραὶ, Κίνα, Βακτριανὴ κλπ. ἐδοκίμασαν πολλάκις τὴν ὁρμὴν των.

Ἄλλὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα ἡ Κίνα ὠργανώθη εἰς στερεὰν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔστησεν ἀδιαπέραστον φραγμὸν εἰς τοὺς νομάδας. Τότε οἱ Οϋννοι ἐζήτησαν διέξοδον πρὸς δυσμὰς, ὅπου συνήντησαν μικροτέραν ἀντίστασιν. Ἀπὸ τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, ἦτοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ, ἤρχισεν ἡ διείσδυσις τῶν Οϋννων εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰσῆλθον ἀπὸ τὴν κοινὴν γέφυραν μεταξὺ τῶν δύο ἡπείρων, τὴν βορειοδυτικῶς τῆς Κασπίας χωρὰν (πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βόλγα).

3. ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΒΗΣΙΓΟΤΘΩΝ. ΑΛΑΡΙΧΟΣ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος ἡ διείσδυσις τῶν Οϋννων ἔλαβε μορφήν βιαίας ἐπιδρομῆς. Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς παραβάλλουν τὴν προέλασίν των μὲ θύελλαν.

Οἱ Οϋννοι συντρίβουν τοὺς Ὀστρογόθους, ἐνῶ οἱ Βησιγόθοι περίτρομοι ζητοῦν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βάλην (376) τὴν ἄδειαν νὰ περάσουν τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν (Βουλγαρίαν). Βραδύτερον ὅμως παρеспόνδησαν καὶ ἐξεχύθησαν καὶ εἰς τὴν Θράκην. Ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης ἐφονεύθη πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως (378) πολεμῶν κατ' αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Θεοδοσίος εἰρήνευσε καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ κατοικήσουν ὀριστικῶς εἰς τὴν Μοισίαν ὡς ὑπήκοοι τοῦ κράτους.

Ἄλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου. Ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθων, ὁ περιβόητος **Ἀλάριχος**, τὸν ὁποῖον οἱ Γόθοι ἀνεκήρυξαν βασιλέα ἀνυψώσαντες ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἀνα-

τολικοῦ κράτους. Ἐπετέθη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχη τίποτε καὶ κατόπιν διέσχισε τὴν Βαλκανικὴν μέχρι τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ διάβασις τῶν Γόθων συνωδεύετο ἀπὸ καταστροφάς. Ἰδιῶς θλιβεράς ζημίας ἐπροξένησαν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας τέχνης, διότι οἱ Γότθοι ἦσαν ἀρειανοὶ καὶ ὠδηγοῦντο ἀπὸ φανατικοῦς ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι τοὺς παρεκίνουν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν λειψάνων τῆς εἰδωλολατρίας. Τότε κατεστράφη ὁ περίφημος ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσίνα καὶ ἐφονεύθη ὁ τελευταῖος ἱερεὺς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων. Τὰς Ἀθήνας ὅμως ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν νὰ προσφέρουν πολὺτιμα δῶρα εἰς τὸν ἐπιδρομέα. Ἀλλὰ τότε ἦλθεν εἰς βοήθειαν στρατὸς ἀπὸ τὴν Δύσιν. Ὁ **Στελίχων**, ἀρχιστράτηγος τοῦ Ὀνωρίου, βάνδαλος τὴν καταγωγὴν, ἦλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἀλάριχον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Ἀλάριχος δὲν ἠσύχασεν. Ἀπ' ἐκεῖ ἐστράφη κατὰ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Πάδου, ὅπου ἀπέκρουσε πάλιν αὐτὸν ὁ Στελίχων. Τότε ὅμως ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Ὁ Στελίχων διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἀπέσυρε στρατὸν ἀπὸ τὸν Ρῆνον καὶ ἀπεγύμνωσε τὰ πρὸς τὴν Γερμανίαν σύνορα τοῦ κράτους. Τότε διάφοροι γερμανικοὶ λαοί, **Βάνδαλοι**, **Σουῆβοι** καὶ **Βουργούνδιοι** εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλατίαν (406).

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία διέτρεξε μετ' ὀλίγον σοβαρὸν κίνδυνον. Ὁ Στελίχων ἀνετράπη ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τοὺς αὐλοκόλακας τοῦ Ὀνωρίου καὶ ἐδολοφονήθη. Ὁ Ἀλάριχος τότε διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ὀνώριος ἔντρομος ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ὄχυρὸν φρούριον τῆς Ραβέννης, ἐνῶ οἱ Γότθοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (406). Ἀλλ' ὁ Ἀλάριχος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ὃ δὲ διάδοχός του **Ατάουλφος** ἔκαμεν εἰρήνην καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Νότιον Γαλατίαν. Ἐκεῖ ἴδρυσεν Βησιγοτθικὸν κράτος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Βησιγότθοι ἐξέτειναν τὸ κράτος τῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς.

Ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῆ τῶν Γότθων διήρκεσε 16 ἔτη καὶ μ' ὄλας τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἄφησεν ἄθικτον ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Δύσιν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας ρωμαϊκοῦ κράτους.

ΟΥΝΝΟΙ. ΑΤΤΙΛΑΣ

Οἱ Οὐννοὶ, καθὼς εἶδομεν, περὶ τὸ 350 διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν σημερινὴν νότιον Ρωσσίαν καὶ ἐξηπλοῦντο διαρκῶς πρὸς δυσμάς. Τὰς διεσκορπισμένας φυλάς των συνήνωσεν ὁ **Ρουγίλας** (ἀπέθανε τὸ 433) καὶ ἵδρυσε μέγα βαρβαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνεται ἀπὸ τὸν Εὐξείνιον Πόντον μέχρι τῆς Γερμανίας καὶ ἐξουσίαζε διαφόρους σλαβικὰς καὶ γερμανικὰς φυλάς. Ὁ διάδοχός του Ἄττιλας ἐγένεν ὁ τρόμος τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Ἄττιλας (434 - 453) ἦτο ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους βαρβάρους ἡγεμόνας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, κατάρθωνε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλὰ τὸ ἀπέραντον κράτος του. Ἦτο τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ συγχρόνως πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην ὀξυδέρκειαν. Ἐγνώριζε τὴν τέχνην νὰ προσελκύη καὶ νὰ συγκρατῆ τοὺς πολεμικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἡ ἔδρα τοῦ Ἄττιλα ἦτο εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν ἐπὶ τοῦ παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως Τάϊς, ὅπου εἶχεν οἰκοδομήσει τὰ περίφημα ξύλινα ἀνάκτορα. Ἡ αὐλὴ του ἦτο πολυτελεστάτη, ἀλλ' ὁ ἴδιος ἔζη βίον ἀπλοῦν καὶ εἰς τὰ συμπόσια ἐνῶ οἱ ξένοι ἔτρωγον ἀπὸ ἀργυρᾶ σκευῆ, αὐτὸς μετεχειρίζετο ξύλινα. Περὶφημος ἐγένεν ἡ ὠμότης τοῦ Ἄττιλα. Σειραὶ κεφαλῶν τῶν φονευθέντων ἐχθρῶν ἦσαν παρατεταγμέναι εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἀνακτόρων του καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ του συνωδεύοντο ἀπὸ φρικῶδεις καταστροφάς. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη **θ ε ί α μ ά σ τ ι ξ**.

Ὁ Ἄττιλας προσέβαλε τὸ Ἀνατολικὸν κράτος. Ἐβδομήκοντα πόλεις μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς ἰδίως χώρας μετεβλήθησαν εἰς σωροὺς ἐρειπίων. Τρεῖς στρατοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἠττήθησαν καὶ ὄλη ἡ

έλληνική χερσόνησος ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων. Ὁ Θεοδοσίος ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ ἐφάπαξ μέγα χρηματικὸν ποσὸν καὶ κατέβαλλεν ἐτησίως φόρον εἰς τὸν Ἀτίλαν. Ὑπεχρεώθη ἀκόμη νὰ παραχωρήσῃ τὸ ἥμισυ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ μέρος τῆς Σερβίας.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΒΑΝΔΑΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Δύσιν εἶχον συμβῆ ἀξιοσημεῖωτα γεγονότα. Οἱ Βάνδαλοι διέβησαν τὸν Ρῆνον καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Γαλατίαν, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ νότια αὐτῆς ἀναγνωρίσαντες τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βανδάλων **Γενζέριχος** (427 - 477), σκληρὸς καὶ αὐθαίρετος ἡγεμὼν, ἀλλ' ἐπιδέξιος πολιτικός, ὠδήγησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ εἰς τὴν εὐφορον ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ πόλεις παρεδόθησαν εἰς τοὺς Βανδάλους ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης καὶ τὸ 439 μ. Χ. ὁ Γενζέριχος ἔγινε κύριος τῆς Καρχηδόνας. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν κατεσκεύασεν ἀξιόλογον στόλον, ἐκυρίευσεν τὰς Βαλεαρίδας, τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Κορσικὴν καὶ ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἐλεηλάτει τὰ παράλια αὐτῆς.

Μετ' ὀλίγον ἐπέρασαν τὸν Ρῆνον καὶ νέοι γερμανικοὶ λαοί. Οἱ **Φράγκοι** κατέλαβον τὸ Βέλγιον καὶ οἱ **Ἀλαμαννοὶ** τὴν Ἀλσατίαν.

ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΑΤΤΙΛΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

Ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους Βαλεντινιανὸς Γ' ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἀτίλαν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν του Ὀνωρίαν, διότι ἐζῆτει ὡς προῖκα τὸ ἥμισυ τοῦ κράτους, ὁ Ἀτίλας ἐστράφη κατὰ τῆς Δύσεως. Τὸ 450 μ. Χ. ὠδηγῶν 700 χιλ. βαρβάρους, Οὔννους, Γερμανοὺς κλπ. ἀνήλθε τὸν Δούναβιν καὶ διέβη τὸν Ρῆνον μεταξὺ Βασιλείας καὶ Μαγεντίας (γερμαν. Mainz, γαλλ. Mayence) διασπείρων τὸν φόνον καὶ τὴν καταστροφὴν. Εἰς τὸ Μῆτς διεσώθη μόνον μία ἐκ-

κλησία και οι Παρίσιοι διέτρεχον μέγαν κίνδυνον. Ὁ Ἀττίλας ἐπολιόρηκε τὴν Ὀρλεάνην, ἡ ὁποία ἀντέστη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ.

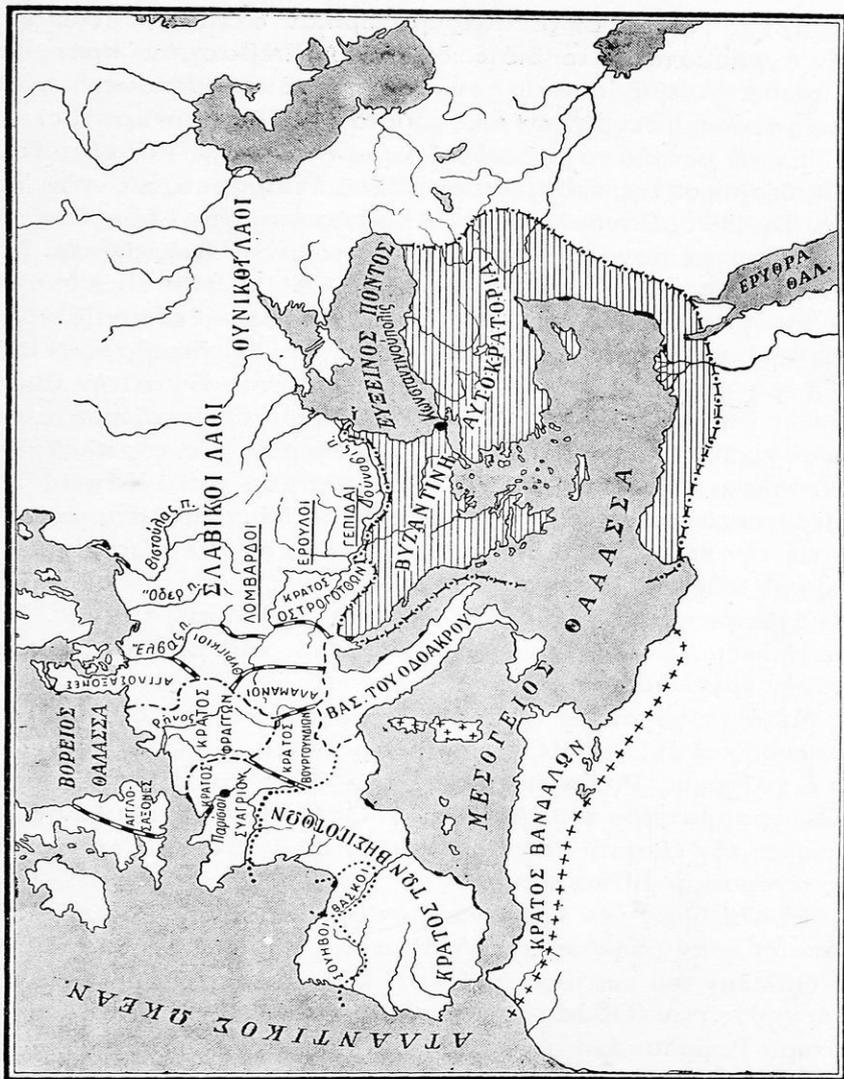
Αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες, τὰς ὁποίας ἐνίσχυσαν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Γαλατίαν βάρβαροι, Φράγκοι, Βουργούνδιοι, Βησιγότθοι, ἔφθασαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀετίου, τοῦ συμβούλου καὶ στρατηγοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντινιανοῦ Γ'. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις μεταξύ τῶν κολοσσιαίων στρατῶν ἐγένετο εἰς τὰ λεγόμενα Καταλαυνικὰ πεδία (Châlons sur Marne). Οἱ βάρβαροι ἐπολέμησαν μὲ μανίαν, ἡ μάχη ἔλαβεν ὄψιν φοβερᾶς σφαγῆς καὶ 160 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλ' ὑπερίσχυσε ἡ ἀνωτέρα τακτικὴ τῶν λεγεῶνων. Ὁ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ διατηρῶν ἀκόμη φοβεράν δύναμιν (451). Αὕτῃ εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν Ἐθνῶν.

Τὸ ἐπόμενο ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκυληίαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἴδρυσαν τὴν Βενετίαν (452), ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀποβῆ ἔνδοξος. Ὁ Ἀττίλας ἐληλάτησε τὴν Βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης. Αἴφνης ὁμως ἀνέκοψε τὴν πορείαν καὶ ἐπέστρεψε εἰς τὸ κράτος του. Ἡ παράδοσις λέγει, ὅτι ὁ πάπας Ρώμης Λέων Α' ἦλθεν εἰς συνάντησίν του καὶ κατώρθωσε νὰ τὸν πείσῃ νὰ παραιτηθῆ τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Ἀττίλας ἀπέθανε τὸ ἐπόμενο ἔτος (453) καὶ τὸ κράτος τῶν Οὐννων διελύθη.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀττίλα κατὰ τῆς Ἰταλίας οἱ γερμανικοὶ λαοὶ κατέλαβον ὀριστικῶς τὰς πέραν τῶν Ἀλπεων ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἴδρυσαν κράτη γερμανικά.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' ἡ ἐξουσία τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἐξησθένη πολύ, διότι ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γερμανῶν μισθοφόρων. Οἱ βάρβαροι ὁμως αὐτοὶ δὲν ἐτόλμησαν

Χάρτης Εύρωπης μετά τὸ 476 μ.Χ.

κατ' ἀρχὰς νὰ λάβουν τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, εἴτε διότι ἦσαν ἀγράμματοι εἴτε διότι διετήρουν σεβασμὸν πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ἀνεβίβαζον εἰς τὸν θρόνον εὐνοουμένους ἢ γραμματεῖς των καὶ ἐκυβέρνων κατ' οὐσίαν οἱ ἴδιοι τὸ κράτος.

Ἐν τῷ μεταξύ τὸ μαγικὸν ὄνομα τῆς Ρώμης καὶ οἱ μυθεύμενοι θεσouroί της προσεῖλκυον νέους ἐπιδρομεῖς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὸ 455 οἱ Βάνδαλοι τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Γενζερίχου μὲ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἤλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ πάπας Λέων Α' ἐλθὼν εἰς συνάντησιν τοῦ βαρβάρου ἀρχηγοῦ δὲν ἐφάνη τόσον εὐτυχῆς, ὅσον κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Ἀτίλαν. Οἱ βάρβαροι εἰσήλθον χωρὶς μάχην εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν συστηματικῶς ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους ἐβδομάδας. Ὁ Γενζερίχος ἐλήστευσε κυριολεκτικῶς τὴν Ρώμην καὶ ἔφερεν εἰς τὰ πλοῖα του τὰ κοσμήματα τοῦ ἀνακτέρου, τὰ ἀγάλματα τοῦ Καπιτωλίου, τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ ὅ,τι πολῦτιμον ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν. Χιλιάδας ἀνθρώπων ἀπήγαγεν ὡς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἐπώλησεν ὡς δούλους. Ἐκτὸς τούτου οἱ Βάνδαλοι κατέστρεψαν μὲ ἀγριότητα ὅλα τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ἐκτοτε ἡ λέξις βανδάλισμος σημαίνει τὴν βάρβαρον καταστροφὴν ἔργων ἀξίας.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐννέα αὐτοκράτορες διεδέχθησαν ἀλλήλους καὶ ἐπὶ δεκαεξ ἔτη ὄλην τὴν δύναμιν εἶχεν εἰς χεῖρας του ὁ χιλιάρχος Ρικίμερος. Μετὰ τὸν θάνατόν του (472) ὁ ἀρχαῖος γραμματικὸς τοῦ Ἀτίλα, ὁ Ὁρέστης, ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν ἐξαετῆ υἱόν του **Ρωμύλον**, τὸν ὁποῖον σκωπτικῶς ὠνόμασαν **Αὐγουστύλον**.

Τὸ 476 ὅμως νέα γερμανικὰ στίφη, Ἐροῦλοι, Ρούγιοι κτλ., οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑπήκοοι τοῦ Ἀτίλα καὶ περιεπλανήθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ ἀρχηγὸς των Ὁδοάκρος ἐξεθρόνισε τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα Ρωμύλον καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν ἐξουσίαν. Ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Ὁδοάκρου παρεκάλεσε διὰ πρεσβείας τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ μὴ στείλῃ ἄλλον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ νὰ ἀναθέσῃ

τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν *ἐξόχους ἀρετὰς κεκτημένον* Ὀδοάκρον ὡς *ἐπίτροπον* αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων ἀνεγνώρισε τὸν 476 Ὀδοάκρον ὡς Πατρίκιον, ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ διοικητὴν τῆς Ἰταλίας. Τοιοῦτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος (476).

Τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ὀδοάκρου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέλυσε μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ὀστρογόθων **Θεοδώριχος** (493 μ. Χ.), τὸν ὁποῖον ἐκίνησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων κατὰ τοῦ Ὀδοάκρου. Ὁ Θεοδώριχος εἶχε διαμείνει πολλὰ ἔτη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ ἔλαβεν ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν. Ὅταν ἔγινεν ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογόθων, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν τότε εἰς τὴν Πανονίαν (Οὐγγαρίαν), ἡ αὐτὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν περιεποιήθη. Ὁ Θεοδώριχος ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς ἀξιολογωτάτους βαρβάρους ἡγεμόνας. Ἡ Ἰταλία ἐπ' αὐτοῦ εὐρῆκε πάλιν τὴν εἰρήνην, οἱ ἀγροὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ τὰ γράμματα ἔδωσαν τελευταίαν λάμψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ

Ι. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

ΟΙ ΕΚ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Κατά την μεγάλην ἀναστάτῳσιν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν, Γότθων, Οὐννων κτλ., ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς ἔδειξεν ἀντοχὴν. Ἀλλὰ βραδύτερον εἶχε νὰ παλαίσῃ μὲ ἐσωτερικὰς δυσχερείας. Αἱ θρησκευτικαὶ διαμάχαι ἠπείλησαν νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ νὰ χωρίσουν μεγάλα τμήματά της. Ἀφοῦ ὅμως ὑπερενίκησε καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κρίσιν, ἤρχισε νὰ ὀργανώνεται καὶ νὰ λαμβάνῃ τὴν μορφήν ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν. Τοῦτο ἔγινε κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της, ἀπὸ τοῦ ἔτους 395 - 527.

Κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐβασίλευσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐννέα αὐτοκράτορες.

Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδοσίου Ἄρκάδιος (395 -408) ἦτο 18 ἐτῶν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ διὰ τοῦτο ἐπετρόπευεν αὐτὸν ὁ Εὐτρόπιος, ἄνθρωπος διεφθαρμένος, ὁ ὁποῖος διεχειρίζετο τὴν ἀρχὴν μὲ τὴν σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος Εὐδοξίαν, κόρην φράγκου στρατηγοῦ.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ ἑπταετῆς υἱὸς τοῦ **Θεοδόσιος Β΄ ὁ Μικρὸς** (408 - 450). Τοῦτον ἐπετρόπευεν ἐξαιρετος ἀνὴρ, ὁ **Ἀνθέμιος**, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ συμπεριλάβῃ ἀνέτως τὸν ἀυξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ νέον τεῖχος ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν ἐν τῇ Προποντίδι πόλιν Συλήβριαν καὶ ἔφθανε σχεδὸν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Κερατίου κόλπου. Βραδύτερον διὰ διπλῆς καὶ τριπλῆς γραμμῆς τὰ τεῖχη αὐτὰ κατέστησαν σχεδὸν ἀπόρθητα καὶ προήσπισαν τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ πολλὰς ἐπιδρομὰς. Ἀλλὰ τὸ 414 ἡ 16έτις ἀδελφὴ τοῦ **Πουλχερία** (415-454) κατώρθωσε ν' ἀναγόμευθῃ αὐτοκράτειρα καὶ νὰ κυβερνᾷ ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ της. Ἡ Πουλχερία ἦτο φίλαρχος καὶ φιλόδοξος γυνή. Διὰ τοῦτο ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰ θρησκευτικὰ, τὴν ἵππασίαν, τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν πλαστικὴν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια. Τὸ 450 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ της ἔκαμε σύζυγον καὶ συνάρχοντα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν **Μαρκιανὸν** (450 - 457), ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθησε νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας.

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων **Ἄσπαρ** ἔδωκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον **Λέοντα Α΄** (457-474). Πρῶτος ὁ Λέων ἐστέφθη διὰ θριαμβευτικῆς τελετῆς αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἀπὸ τότε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέκτησε γόητρον θρησκευτικόν.

Τὸν Λέοντα Α΄ διεδέχθη ὁ ἔγγονός του **Λέων Β΄** (474), ὁ ὁποῖος ἀπέθανε μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν. Ὁ Λέων εἶχε προσλάβει ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα του **Ζήνωνα** (474 - 491), ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν διεδέχθη μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἐπ' αὐτοῦ ἔγινεν ἡ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἴδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν Ὀστρογοθικοῦ κράτους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ **Ἀνα-**

στάσιος Α' (491 - 518) από τὸ Δυρράχιον, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὸ **Μέγα τεῖχος** λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς πόλεως Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, τὸ ὁποῖον ὅμως βραδύτερον ἐγκατελείφθη, διότι τὰ τεῖχη τοῦ Θεοδοσίου εἶχον ἀποδειχθῆ ἀπόρητα. Τὸ τεῖχος αὐτὸ ἔκτισε, διὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν πρωτεύουσάν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς ἑνὸς νέου ἐχθροῦ, τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Οὐννων, μογγολικῆς καταγωγῆς, καὶ ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Ρωσσίαν. Ἀπ' ἐκεῖ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἐξετείνοντο μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου ὁ στρατὸς ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν καὶ ἀπαίδευτον ἀξιωματικὸν **Ἰουστίνον Α'** (518 - 527), ὁ ὁποῖος ἦτο συγκλητικὸς καὶ ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς σωματοφυλακῆς.

Ο ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία διέτρεξε μέγαν κίνδυνον. Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδοσίου, ὁ Ἀλάριχος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βησιγόθων, ἔκαμε φοβερὰν ἐπιδρομὴν, ἡ ὁποία ἐσώρευσεν ἐρείπια εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Βραδύτερον, ὅταν ἐβασίλευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Θεοδόσιος Β', νέα ὀρμητικὴ καταιγὶς κατέκλυσε τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἀττίλας μὲ τοὺς Οὐννους τοῦ ἐπέδραμον εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἐκινδύνευσεν νὰ καταποντισθῇ.

Αἱ ἐπιδρομαὶ ὅμως καὶ τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τοῦ Ἀττίλα ἤλλαξαν κατεύθυνσιν. Ἐστράφησαν πρὸς τὴν Δύσιν, ὅπου εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάλυσιν τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τέλος τὴν κατάλυσιν καὶ τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἡ Ἀνατολὴ παρ' ὅλας τὰς καταστροφὰς, τὰς ὁποίας ὑπέστη, ἐξέφυγε τὸν κίνδυνον τῆς διαλύσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐξωτερικὴ ρίσικς παρήλθε.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Κίνδυνος ὅμως μεγαλύτερος ἠπείλει τὴν νεαρὰν αὐτοκρατορίαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, αἱ θρησκευτικαὶ ἕριδες. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶχον ἀνεπτυγμένον πολὺ τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον καὶ συνεζήτουν τὰ θεολογικὰ ζητήματα μὲ πάθος καὶ φανατισμόν. Ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν εἶχε καταλάβει θεολογικὴ μανία, τὰ δὲ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀπετέλουν τότε τὸ κυριώτερον κοινωνικὸν ζήτημα. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος ἤρχετο πολλὰ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπεμβαίη. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια κλπ.

Ἀφορμὴν εἰς τὰς ἕριδας ἔδωσαν, ὅπως εἶδομεν, αἱ λεγόμεναι αἰρέσεις. Ἡ πρώτη αἵρεσις τοῦ Ἀρείου, ἐτάραξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, διήρσε τὸν λαὸν εἰς δύο ἀντιμαχομένας μερίδας, ὥζυνε τὰ πάθη καὶ τὸ κράτος ἤναγκάσθη νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν γαλήνην εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Δύο Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τοῦ 325 καὶ τοῦ 381, ἡσυχολήθησαν μὲ τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου.

Η ΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΦΥΣΙΤΩΝ

Σημαντικώτερα ὅμως διὰ τὰ ἀποτελέσματά της αἵρεσις ἦτο ἡ αἵρεσις τοῦ ἀρχιμανδρίτου **Εὐτυχοῦς**, ὁ ὁποῖος παρεδέχετο μόνον τὴν θεϊὰν φύσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἐδίδασκε δηλαδὴ, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Θεάνθρωπος, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὅπως παραδέχεται ἡ ἐκκλησία μας, ἀλλὰ μόνον Θεός.

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ὠνομάσθησαν **Μονοφυσίται**. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Α΄ συνεκλήθη εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ὁποία κατεδίκασε τοὺς μονοφυσίτας ὡς αἰρετικούς καὶ ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς αἵρέσεως.

Ἡ αἵρεσις αὐτὴ διεδόθη πολὺ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν αὐτῶν τόσον ἐφανατίσθησαν ἀπὸ τὴν

αίρεσιν αὐτήν, ὥστε ἤρχισαν νὰ δεικνύουν τάσεις νὰ ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὸ κράτος. Τοῦτο δὲν ἔγινεν, ἀλλ' ὅταν βραδύτερον οἱ Ἕλληνας ἐπέδραμον τὰς χώρας αὐτάς, οἱ κάτοικοι ἐπροτίμησαν νὰ ὑποκύψουν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους καὶ νὰ μὴ πολεμήσουν κατ' αὐτῶν.

Καὶ ἄλλαι αἰρέσεις κατὰ καιροὺς ἐτάραξαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διήρουν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένας μερίδας καὶ ἐξησθένιζον ἐσωτερικῶς τὸ κράτος. Ἄλλ' οἱ αὐτοκράτορες κατώρθωσαν τέλος νὰ ἐπαναφέρουν τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην.

II. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (527 - 565)

Ἄνεμὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου Α' ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μόρφωσιν καθαρῶς ρωμαϊκὴν καὶ χριστιανικὴν. Ἦτο πεπειραμένος, νοῦς ὄριμος, καὶ χαρακτῆρ μορφωμένος. Μὲ τὰ προσόντα αὐτὰ ἔγινε βοηθὸς καὶ συνεργάτης τοῦ θεοῦ του καὶ αὐτὸς πραγματικῶς ἐκυβέρνησα τὸ κράτος ἀπὸ τὸ 518. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πραγματικὴ κυβέρνησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ διήρκεσε περίπου ἡμισὺν αἰῶνα.

Ὁ Ἰουστινιανὸς συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἀνακτῶν τὰς χώρας τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ βάρβαροι. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης. Εἰς τὴν Δύσιν ἐμίσουν τοὺς βαρβάρους ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀρειανοὶ καὶ ἐφέροντο βαναύσως πρὸς τὸν κληρὸν, καὶ θὰ ἐπροτίμων τοὺς θεοσεβεῖς αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του εἰργάσθη ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ τόσῃ δραστηριότητα, ὥστε εἰς ἓκ τῶν αὐλικῶν του ὠνόμαζεν αὐτὸν αὐτοκράτορα μὴ κοιμώμενόν ποτε. Εἶχεν ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν ἐξαιρετικὴν τύχην νὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ συμβούλους ἰκανωτάτους, ὑπουργοὺς καὶ ὑπαλλή-

λους, ὅπως ἦσαν ὁ περίφημος νομομαθὴς **Τριβωνιανός**, ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν Οἰκονομικῶν **Ἰωάννης Καππαδόκης** καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ στρατηγοὶ **Βελισσάριος** καὶ **Ναρσήης** καὶ κυρίως ἡ ἐξαιρετος σύζυγός του **Θεοδώρα**, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε τὸ γλυκύτερον αὐτοῦ χάρμα.

Ἡ **Θεοδώρα** ἦτο κόρη ἀρκτοτρόφου τοῦ Ἴπποδρόμου. Κα-

Ὁ Ἰουστινιανός.

Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἀπολλινάριον τῆς Ραβέννης. Ἡ εἰκὼν ἀπετέλει μέρος συμπλέγματος. Τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι παχύ, ἀλλ' ἠυλακωμένον ἀπὸ ρυτίδας. Τὸ ἐλαφρὸν μειδιάμα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μὲ τὰς πλατείας κόγχας μαρτυροῦν τὴν παρατηρητικὴν τοῦ ζωγράφου.

τέκτησε τὴν καρδίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κατῶρθωσε νὰ συζευχθῆ αὐτὸν καὶ ἀνῆλθε μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Μὲ τὰ μεγάλα τῆς προσόντα, τὴν ἐνεργητικὴν, τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἀποφασιστικὴν θέλησιν, τὴν μεγάλην κρίσιν καὶ τὴν πνευματικὴν διαύγειαν ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔλαβε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους.

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑ

“Όταν ο Ίουστινιανός ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὑπῆρχον πολλαὶ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι. Εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Δήμων ἐδημιούργουν ἀληθινὴν ἀναρχίαν.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ πλήθη κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἠρέσκοντο πολὺ εἰς τὰ θεάματα, θηριομαχίας, μονομαχίας δούλων, ἀρματοδρομίας κλπ. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πάθος παρηκολούθουν τὰς ἵπποδρομίας. Οἱ ἀγωνισταὶ διηροῦντο ἀνέκαθεν εἰς δύο φατρίας, αἱ ὁποῖαι διεκρίνοντο ἀπὸ τὸ χρῶμα τῆς ἐνδυμασίας ἢ ἀπὸ τὰς σημαίας εἰς Πρασίνους καὶ Βενέτους (κυανοῦς). Αἱ δύο αὐταὶ φατρίαι ὠνομάζοντο **Δῆμοι**.

Ἐπειδὴ οἱ Δῆμοι ἀπετέλουν εἶδος ὠργανωμένων σωματείων, ἡ πολιτεία πολλάκις τοὺς μετεχειρίζετο εἴτε πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν εἴτε καὶ δι’ ἄλλας ὑπηρεσίας. Τοιουτοτρόπως οἱ Δῆμοι εἶχον ἀποκτήσει δύναμιν καί, ὅταν ἐγίνοντο ἵπποδρομιαί, ἐλάμβανον τὸ θάρρος νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ νὰ τοῦ ἐκφράζουν τὰ παράπονα καὶ πολλάκις τὰς θελήσεις των. Πολλάκις πάλιν ἔσκωπτον πρόσωπα ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἀπεδοκίμαζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους ἢ καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα.

Ὁ Ίουστινιανός ἠθέλησε νὰ πατάξῃ τὰς παρεκτροπὰς αὐτὰς καὶ μὲ τὴν συνήθη ἀπολυταρχικὴν του τάσιν δὲν ἠὺνόησε καμμίαν ἀπὸ τὰς φατρίας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας, τὸ 532, ἐξερράγη ἐπικίνδυνος καταιγὶς εἰς τὸν Ἴππόδρομον, ἡ ὁποία ἠπείλησε νὰ ἀνατρέψῃ τὸν θρόνον. Αἱ δύο μερίδες, Πράσινοι καὶ Βένετοι, συνηνώθησαν καὶ ἐστράφησαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ στασιασταὶ κατέλαβον καὶ ἐπυρπόλησαν δημόσια κτίρια καὶ συνοικίας ὀλοκλήρους καὶ ἢ πρωτεύουσα μετεβλήθη εἰς τόπον γενικῆς ἀναφλέξεως καὶ αἵματοχυσίας. Ἡ περίφημος αὐτὴ στάσις ὠνομάσθη ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν «νίκα» **Σ τ ἄ σ ι ς τ ο ὺ Ν ἱ κ ἄ**.

Ὁ Ίουστινιανός ἔχασε τὸ θάρρος του, ὅταν εἶδεν, ὅτι ση-

μαντικόν μέρος τοῦ στρατοῦ προσεχώρησεν εἰς τοὺς στασιασ-
τάς, καὶ λέγεται, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ δραπετεύσῃ. Κατὰ τὴν
κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἡ Θεοδώρα ἔδειξε σθένος. Ἐνεθάρ-
ρυνε τὸν αὐτοκράτορα καὶ μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς Βελισσά-
ριος προσέβαλε τοὺς στασιαστάς καὶ κατέπνιξε τὴν στάσιν κα-
τόπιν φοβερᾶς σφαγῆς. Λέγεται ὅτι 30 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν
τὸν Ἰπτόδρομον.

Ἡ ἀγρία αὐτὴ αἱματοχυσία συνέτριψε τὴν δύναμιν τῶν
δήμων καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ Ἰουστινια-
νοῦ, ὁ ὅποῖος εἶχε πλέον τὰς χεῖρας ἐλευθέρως διὰ νὰ ἐκτε-
λέσῃ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μόλις ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Πέρσαι,
δυσηρεστημένοι διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν
Ἄρμενίαν, τὸν Καύκασον καὶ τὴν Συρίαν, ἐκήρυξαν τὸν πόλε-
μον (528). Ὁ αὐτοκράτωρ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς
Δύσεως τὸ 532 ἔκλεισεν εἰρήνην πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν
Χοσρόην Α' ἀντὶ εὐρυτάτων παραχωρήσεων.

Τὰ πράγματα εἰς τὴν Δύσιν ἦσαν πολὺ εὐνοϊκά. Οἱ λαοὶ
κακῶς κυβερνώμενοι ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἤρχοντο τὴν ἀνασύ-
στασιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀφ' ἑτέρου οἱ βάρβαροι δὲν
ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀντιτάξουν σοβαρὰν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ
αὐτοκράτορος. Ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ὁ ἀνώτερος
τῶν χρόνων τούτων, εἶχεν ὄπλισμόν τελειότερον, ἀξιωματι-
κοὺς ἐμπείρους καὶ διετήρει τὴν παράδοσιν τῆς ρωμαϊκῆς τακτι-
κῆς. Ἐπομένως ἦτο ἔργον εὐκόλον ἢ κατάλυσις τῶν κρατῶν
τῶν Βανδάλων καὶ Ὀστρογότθων.

Τὸ 533 ὁ Βελισσάριος μὲ 10 χιλ. πεζοὺς καὶ 6 χιλ. ἵππεις
ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν κατέλυσε
τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸν δὲ βασιλέα αὐτῶν **Γελίμερον**
ἀπήγαγεν αἰχμάλωτον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν ἔσυρε
δέσμιον ὀπισθεν τοῦ θριαμβευτικοῦ τοῦ ἄρματος. Ὁ Ἰουστι-
νιανὸς ἐπωνομάσθη Βανδαλικὸς καὶ Ἀφρικανὸς κατὰ ρωμαϊ-
κὴν συνήθειαν.

Τὸ 534 ἡ διπλωματία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλ' ἡ κατάλυσις τοῦ Ὀστρογοθτικοῦ κράτους ἦτο ἔργον δυσκολώτερον. Ὁ Βελισσάριος κατὰ τὰ ἔτη 534—540 ἐνίκησε τοὺς Γότθους καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα των Οὐίτιγιν. Ἄλλ' ἡ ἀντίστασις τῶν Γότθων δὲν κατεστάλη ὀριστικῶς, ἡ δὲ δευτέρα ἐκστρατεία τοῦ Βελισσαρίου (544—548) ἀπέτυχεν. Ἐστάλη τότε ὁ Ναρσήης, ὁ ὁποῖος συνέτριψε τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν τῶν βαρβάρων (554). Τοιοῦτοτρόπως ἐχρειάσθησαν 20 ὀλόκληρα ἔτη διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ὀστρογοθτικοῦ κράτους. Ἡ Ἰταλία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἐπιτρόπου τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο Ἔξαρχος.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσε τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του. Τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαlearίδες νῆσοι ἀπετέλουν μέρος τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Ἐνῶ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πόλεμος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νέος περσικὸς πόλεμος (540). Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ ἐπεξέταθη εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 562. Τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν.

Σημαντικώτατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέου μογγολικοῦ λαοῦ τῶν Ἀβάρων, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο ἀπὸ τὰς πεδιάδας πέραν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἦσαν δηλαδὴ ὁμόφυλοι τῶν Οὐννων, τῶν Βουλγάρων κτλ. Οἱ Ἄβαροι ἔγιναν βραδύτερον ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἠπείλησαν τὴν ὑπαρξίν της.

ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀχανῆ του αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τῶν λεγομένων Ἀνωτέρων Διοικήσεων, τὰς ὁποίας ἐνεπιστεύθη εἰς ἀνωτέρους στρατιωτικούς ὀνομαζομένους *Magistri militum* καὶ ἵδρυσεν ἐπὶ τῆς συνοριακῆς γραμμῆς σταθμούς (*limites*), εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα (*limitanei*).

Ἄλλὰ τὸ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπετέλουν τὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα, καὶ τὰ πολυάριθμα φρούρια, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκάλυψε τὴν ὀπισθεν αὐτῶν χώραν. Τὰ ἐρείπια αὐτῶν προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν. Τοῦτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου ἱστορικοῦ Προκοπίου ἔσωσε τὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὴν στρατιωτικὴν τῆς χώρας διωργάνωσιν οἱ σύγχρονοι ἔκρινον ὡς *θαῦμα προνοίας, λεπτότητος καὶ εὐβουλίας*.

ΤΟ ΕΙΡΗΝΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δαπανηροτάτων πολέμων ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ χρήματα. Ἄλλὰ οἱ φόροι δὲν ἀπέφερον τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο ποσόν, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ἐπεκράτει εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἡ δικαιοσύνη ἔνεκα κακῆς ἐρμηνείας καὶ κακῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων ἦτο αὐθαίρετος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ διορθώσῃ τὴν κατάστασιν διὰ νομοθετικῆς καὶ διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως.

Δωδεκαμελῆς ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νομομαθοῦς *Τριβωνιανοῦ*, τὸν ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς διώρισεν τρόπον τινὰ ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἀνέλαβε τὸ 528 τὴν τακτοποίησιν καὶ ἔκδοσιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ εἰργάσθη ἕξ ἔτη καὶ παρουσίασεν ἔργον κολοσσιαῖον, τὸ μνημειώδες *Ρωμαϊκὸν ἀστικὸν δίκαιον*.

Τοῦτο περιελάμβανε α') Τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, συλλογὴν τῶν ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοκρατόρων ἐκδοθέντων νόμων. β') Τοὺς Πανδέκτας, περισυλλογὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάταξιν ἐρμηνειῶν διαφόρων νομομαθῶν τοῦ 2ου καὶ 3ου μ. Χ. αἰῶνος. γ') Τὰς Εἰσηγήσεις, ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν τοῦ δικαίου. Τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον συνεπληρώθη διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὰ τρία ταῦτα ἔργα τῶν Νεαρῶν, ἧτοι συλλογῆς νόμων ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπὸ τοῦ 534 - 565. Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο δικαίως ὑπερήφανος, εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Ὅλα σχεδὸν τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη παρέλαβον αὐτὸ καὶ μέχρι σήμερον χρησιμεύει ὡς βᾶσις τοῦ δικαίου.

Διὰ τὴν διοίκησιν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε δύο διατάγματα, διὰ τῶν ὁποίων καθωρίζοντο τὰ καθήκοντα τῶν ὑπαλλήλων, κατηργεῖτο ὁ δεκασμὸς τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ηὔξάνοντο οἱ μισθοὶ τῶν ὑπαλλήλων, περιωρίζοντο αἱ ἀνωφελεῖς δαπάναι καὶ ἐξησφαλιζέτο ἡ τάξις εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἐπίσης ἐπεδίωξε διὰ καλῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης, ἡ ὁποία ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κυρίως εἰς τὴν Συρίαν.

Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν ἠσθάνετο ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ δημόσια ἔργα. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἔγιναν ὁδοί, γέφυραι, λουτρῶνες, ναοὶ κτλ. εἰς τόσον πλῆθος, ὥστε ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Προκόπιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνέταξεν ἰδιαιτέρον βιβλίον Περὶ κτισμάτων, εἰς τὸ ὅποιον περιγράφει τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐξ ὄλων τῶν ἔργων αὐτῶν μεγάλην φήμην ἀπέκτησεν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὸν ὁποῖον εἶχον πυρπολήσει οἱ

στασιασταί κατά την στάσιν του Νίκα. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησε καθήκον του νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὸν ναὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ὠραιότερον καὶ πρὸς τοῦτο δὲν ἐφείσθη οὐδεμιᾶς δαπάνης.

Ὁ ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῇ βάσει νέου σχεδίου, τὸ ὁποῖον ἐφιλοπόνησαν δύο περίφημοι ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανός, ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ ὁ Ἰσιδωρος ὁ Μιλήσιος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε μόνος τὸ ἔργον του καὶ ἡ ἐπιθυμία του ἦτο νὰ τελειώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον. Χιλιάδες ἄνθρωποι εἰργάσθησαν ἐπὶ ἕξ συνεχῆ ἔτη. Ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξε νὰ φέρουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κράτους ἐκλεκτὸν ὑλικόν, μάρμαρα καὶ ξυλείαν, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν δαπάνην. Ἐστοίχισε κολοσσιαῖα ποσὰ ὁ ναὸς, τὰ ὁποῖα ὁ Ἰουστινιανὸς, διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους.

Μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐλύθη μέγα ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα, νὰ στηριχθῆ δηλαδὴ θόλος ἐπὶ τετραγώνου βάσεως. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον πλεονέκτημα τοῦ ναοῦ ἦτο τὸ ἄπλετον φῶς, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι εὕρσκεται εἰς τὸ ὑπαίθρον. Ἡ δὲ διάρθρωσις τῶν θόλων ἦτο τοιαύτη, ὥστε, μόνις εἰσῆρχετό τις εἰς τὸν ναόν, ἠτένιζε τὸν πανύψηλον καὶ φωτεινότατον θόλον, ὁ ὁποῖος ὠμοίαζε πρὸς τὸν γαλανὸν οὐρανὸν τοῦ ὑπαίθρου.

Ὁ ναὸς ἐκοσμήθη μὲ ἐξαιρέτα μωσαϊκά, εἰκόνας δηλαδὴ κατεσκευασμένας μὲ πολυχρώμους ψηφίδας, μὲ ἑκατοντάδας κίωνων ἐκ ποικιλοχρῶμων καὶ πολυτίμων μαρμάρων, μὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, πολυελαίους, πολυτίμους λίθους κτλ.

Ὅταν ὁ ναὸς ἐτελειώσε καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν μὲ τὴν ἀκολουθίαν του, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρύψῃ τὴν ὑπερηφάνειάν του διὰ τὸ ἐξαιρετὸν αὐτὸ ἔργον καὶ ἀνέκραξε: *Νενίκηκά σε Σολομῶν*. Ὁ δὲ ἱστορικὸς Προκόπιος γράφει: *Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ὑψώνεται μέχρι τοῦ Θεοῦ καὶ νομίζει, ὅτι κατοικεῖ ἐντὸς αὐτοῦ*. Καὶ εἰς ἄλλο μέρος λέγει: *Κανεῖς δὲν χορταίνει νὰ βλέπῃ τὸν ναὸν αὐτόν, ἀλλὰ διαρκῶς οἱ ἐπισκέπται ἀποκομίζουσι μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καί, ὅταν εὕρισκωνται μακρὰν, ὀμιλοῦν δι' αὐτόν μὲ ἰδιαιτέραν χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν*.

Ἄλλ' ὁ περίφημος ναὸς δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐν ἐξαιρετον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον. Ἐκλείσεν ἐντὸς τοῦ αὐτῆν τὴν ψυχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐγνώρισεν ὅλας τὰς χάρας, τοὺς θριάμβους, τὰς δόξας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀτυχήματα καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἔθνους μας. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐστέφθησαν πλεῖστοι ἔνδοξοι αὐτοκράτορες, ἐκεῖ ἐψάλησαν δοξολογίαι διὰ τὰς νίκας κατὰ τῶν βαρβάρων, ἐκεῖ κατέληγον οἱ θρίαμβοι διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐχθρῶν. Ἐκεῖ ἐπίσης τὸ ἔθνος κατὰ τὰς δεινὰς στιγμὰς ἀνέπεμπε δεήσεις πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὑπὸ τοῦς θόλους τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς πρωτεύουσας εὗρισκε παρηγορίαν καὶ ἐνεπνέετο θάρρος καὶ τόλμην. Διὰ τοῦτο ὑμνήθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια ἐθεώρησαν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἐπὶ αἰῶνας ὡς τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν μας ὀνείρων καὶ τῶν ἐλπίδων μας.

Σήμερον ὁ ναὸς σφάζεται ἀκέρατος. Οἱ Τοῦρκοι ἐσεβάσθησαν τὸ πάνσεπτον μνημεῖον καί, διὰ νὰ τὸ περισώσουν ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ χρόνου, μετέβαλον αὐτὸ εἰς μουσεῖον βυζαντινῆς τέχνης καὶ φροντίζουν διὰ τὴν διατήρησίν του.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπέκτησε μέγα γόητρον. Ἀλλὰ διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του, ὑπέβαλε τὸ κράτος εἰς μεγάλας δαπάνας καὶ θυσίας, ἐνῶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν ἠπείλουν μεγάλοι κίνδυνοι τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εὐρέθη οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἐξηντλημένη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις εἶχε παραλύσει. Διὰ νὰ ἀποσοβηθοῦν οἱ κίνδυνοι αὐτοί, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ νέα τακτικὴ, νὰ ἐγκαταλείψουν δηλαδὴ οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες τὴν Δύσιν, ἡ ὁποία τόσα εἶχε στοιχίσει εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὴν Ἀνατολὴν. Τὸ βαρὺ αὐτὸ ἔργον ἄφησεν ὡς κληρονομίαν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τοὺς διαδόχους του.

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἄπο τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἡρακλείου, ἤτοι ἀπὸ τὸ 565 - 610, ἐβασίλευσαν 4 αὐτοκράτορες. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 45 αὐτῶν ἐτῶν μεγάλοι κίνδυνοι ἠπέλησαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῇ.

Πρῶτος ἐβασίλευσεν ὁ **Ἰουστίνος Β'** (565 - 578), ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ τελείως ἀνίκανος. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὸ 574 προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν στρατηγὸν **Τιβέριον** (578 - 582), ὁ ὁποῖος διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν.

Τὸν Τιβέριον διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ στρατηγὸς **Μαυρίκιος** (582 - 602) ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη ἀπὸ τοὺς καλυτέρους βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Μαυρίκιος ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ στρατὸς του ὅμως ἐκουράσθη ἀπὸ τοὺς μακροὺς πολέμους, ἐστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν ἀρχηγὸν τὸν Φωκᾶν καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συγχρόνως μία φατρία τοῦ Ἱπποδρόμου, τῶν Πρασίνων, ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ Μαυρικίου καὶ συνέβησαν σκηναὶ ἀσχημίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ λαὸς ἐπετέθη μὲ σκωπτικὰ ἄσματα κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἐφόνευσεν ἀγρίως καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Φωκᾶν.

Ὁ **Φωκᾶς** (601—610), ἄν καὶ προήρχετο ἀπὸ τὸ στρατόπεδον, ἐφάνη ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους καὶ κατῴρθωσε νὰ διατηρῇ τὸν θρόνον μὲ τὴν τρομοκρατίαν. Ἡ αὐτοκρατορία διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ. Τέλος ὁ λαὸς ἐστασίασε καὶ ἐφόνευσεν τὸν ἀπάνθρωπον Φωκᾶν καὶ προσεκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ ἐξάρχου τῆς Καρχηδόνας Ἡράκλειον.

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗΝ

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν πολλοὺς κινδύνους.

Εἰς τὴν Δύσιν εἶς ἐκ τῶν γερμανικῶν λαῶν, οἱ **Λογγο-βάρδοι** ἢ **Λομβαρδοί**, οἱ ὅποιοι ἐπὶ Ἰουστινιανῶν εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς περὶ τὸν Δούναβιν χώρας, ἐπροχώρησαν καὶ κατέλαβον τὸ 568 ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Β' τὴν Βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἴδρυσαν τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς Ἰταλίας.

Σοβαρώτερος ὅμως κίνδυνος ἠπειλεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου οἱ Πέρσαι ἤρχισαν νέον πόλεμον, ὃ ὅποῖος διήρκεσεν 20 περίπου ἔτη (572—591). Τέρμα εἰς τὸν πόλεμον ἔθεσεν ὁ Μαυρικός μετὰ πολλοὺς καὶ σκληροὺς ἀγῶνας (592).

Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους Σλάβοι καὶ Ἄβαροι ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ **Σλάβοι**, οἱ ὅποιοι κατῴκησαν τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως χώραν, τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, καὶ ἔζων βίον ποιμενικόν, δὲν ἦσαν τόσοσ πολεμικοί, ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὐννοὶ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν νὰ ἰδρύσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπέτασσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαοὺς. Οἱ **Ἄβαροι** ὅμως ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους καὶ ἄλλους βαρβαρικοὺς λαοὺς καὶ ἴδρυσαν μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Δνεῖπερ μέχρι περίπου τῆς Βιέννης. Εἶχον ἀρχηγόν, ὃ ὅποῖος ἔφερε τὸν τίτλον **Χάνος** ἢ **Χαγάνος**. Τὸ 589 ἔκαμαν μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Βαλκανικὴν, ἣ ὅποια ἀπεκρούσθη. Ὁλίγον βραδύτερον ὅμως οἱ Ἄβαροι ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠπειλήσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν (591). Τέλος ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Κατὰ τὴν εἰσβολὴν αὐτὴν καὶ ἀργότερον ἔγιναν πολλαὶ μεταναστεύσεις Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν, αἱ ὅποια ἐπεξετάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Αἱ φυλαὶ αὐταὶ ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς πολλὰ μέρη, ἰδίως εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὡς ποιμένες καὶ γεωργοί. Ἀλλὰ μετὰ τὸν καιρὸν ἀφωμοιώθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπερροφήθησαν.

Ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔλαβεν ἀφορμὴν εὐφάνταστος γερ-

μανός λόγιος, ὁ **Φαλμεράϋερ**, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἀπόγονοι Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν. Ἡ θεωρία αὐτὴ ἔκαμε θόρυβον, ἀλλὰ σοβαρώτερα ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Φαλμεράϋερ δὲν στηρίζονται καὶ σήμερον οἱ ἱστορικοὶ γενικῶς παραδέχονται, ὅτι ἐμεγαλοποίησε μεμονωμένας καὶ τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὁποῖαι δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος.

Ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ ἐπανελήφθη ὁ περσικὸς πόλεμος. Ὁ βασιλεὺς Χοσρόης Β' ἐκυρίευσεν τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου ἐπροξένησε φοβεράς καταστροφὰς καὶ αἰχμάλωσις, ἐνῶ ἐσωτερικαὶ στάσεις ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν ἔνδοξον βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ διήλθε περίοδον 50 ἐτῶν σοβαρᾶς κρίσεως ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς.

III. ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ. - ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ (610 - 641)

Ὅταν ὁ **Ἡράκλειος** ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο ἀπελπιστικὴ. Οἱ Πέρσαι ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Συρίας καὶ ἐκυρίευσαν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ἀντιόχειαν, κατόπιν προσέβαλον τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν. Τοῦτο ἐπροξένησε κατάπληξιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ὀλίγον βραδύτερον οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔφθασαν εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, εἰς τὰς πόλεις Χαλκηδόνα καὶ Χρυσούπολιν, καὶ ἠπέιλουν σοβαρῶς τὴν πρωτεύουσαν.

Ἐκτὸς τοῦ περσικοῦ κινδύνου ἡ αὐτοκρατορία ἠπειλεῖτο εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους, οἱ ὁποῖοι πολλακίς ἔφθασαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς πρωτεύουσας. Εἰς τὴν Δύσιν οἱ Λομβαρδοὶ διαρκῶς ἐπεξέτεινον τὰς κατακτήσεις των καὶ ἠπέιλουν τὴν Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν.

Ἄφ' ἑτέρου ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς παραλυσίαν, ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ κράτους μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τόσων χωρῶν ἦτο οἰκτρὰ. Ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ τῶν μεγάλων αὐτῶν

Ὁ αὐτοκράτωρ
Ἡράκλειος.

Σέργιος ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας.

συμφορῶν ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλὰ τὸν ἐνεθάρρυνεν ὁ πατριάρχης Σέργιος. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μείνῃ καὶ ἤρχισε νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἄμυναν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐστρατολόγησεν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων στρατὸν ὀλιγάριθμον, ἀλλὰ πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς συνήθεις μισθοφορικοὺς στρατοὺς. Ὁ πατριάρχης

Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀνενόχλητος τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν, ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν χαγάνον τῶν Ἀβάρων καί, ἀφοῦ συνεπλήρωσε τὰς προετοιμασίας του, εἰσῆλθεν εἰς τὰ πλοῖα μὲ τὸν στρατὸν του καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622. Τῆς ἀναχωρήσεως προηγῆθη θρησκευτικὴ τελετὴ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήγγειλεν ὁ ἴδιος τὴν ἐξῆς δέησιν: *Δέσποτα Θεὲ καὶ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ παραδώσῃς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιβλέψας ἐλέησον καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν σου νίκην δὸς ἡμῖν, ὅπως μὴ καυχῆσονται οἱ ἀλάστορες κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας ἐπαιθόμενοι.* Τοιοῦτοτρόπως ἔδωσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν χαρακτηῖρα θρησκευτικόν, εἶδος ἰεροῦ πολέμου.

Ὁ Ἡράκλειος διευθύνεται εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Ἀποφεύγει νὰ προσβάλλῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὰς δυνάμεις. Προχωρεῖ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἕως τὴν Ἀρ-

μενίαν προσλαμβάνων διαρκῶς τὰ τμήματα τοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποκοπῆ ἐκεῖ μὲ τὴν περσικὴν προέλασιν. Οἱ Πέρσαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Ἐκεῖ δίδει τὴν πρώτην μάχην, νικᾷ τὸν ἐχθρὸν καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσῃ ἐντελῶς τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπιστρέφει εἰς τὴν πρωτεύουσαν διὰ τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ὁποία ἦτο πλέον ἐλευθέρα. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 - 623).

Τὸ ἴδιον ἔτος (623—624) ἐπιχειρεῖ δευτέραν ἐκστρατείαν. Διὰ τοῦ στόλου τοῦ ἀποβιβάζεται εἰς Τραπεζοῦντα καὶ εἰσβάλλει εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Ὁ Χοσρόης ὑποχωρεῖ, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος καταλαμβάνει πόλεις καὶ φρούρια, ἀπελευθερώνει αἰχμαλώτους καὶ καταστρέφει εἰδωλολατρικὸς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ναῶν. Ὁ περσικὸς στρατὸς ὑφίσταται σειρὰν ἀποτυχιῶν. Ὁ Χοσρόης διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στέλλει ἓνα στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἀναγκάζει τὸν Ἡράκλειον νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ. Εἰς τὴν Κιλικίαν νικᾷ τὸν στρατὸν αὐτόν. Ἡ νίκη ἀπήλλαξε πάλιν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τοῦ βαρβάρους. Ὁ αὐτοκράτωρ διεχείμασε μὲ τὸν στρατὸν τοῦ εἰς τὸν Ἄλυν ποταμόν.

Τὸ 625 ἐπεχείρησε τρίτην ἐπιθετικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Χοσρόη, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κατορθώσει νὰ καταρτίσῃ τρεῖς νέους μεγάλους στρατοὺς ἀπὸ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν. Τὴν φορὰν αὐτὴν ὁ Χοσρόης συνεννοήθη μὲ τὸν χαγάνον τῶν Ἀβάρων νὰ προσβάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν πρωτεύουσαν. Πράγματι ὁ χαγάνος διαλύει τὰς συνθήκας καὶ μὲ στρατὸν καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ πειρατικὰ πλοῖα ἀποκλείει τὴν πρωτεύουσαν, ἐνῶ ὁ περσικὸς στρατὸς διασχίσας τὴν Μ. Ἀσίαν φθάνει εἰς τὴν Χρυσούπολιν, τὴν σημερινὴν Χαλκηδόνα. Ἡ βασιλεύουσα διέτρεξε πραγματικὸν κίνδυνον. Ἀλλὰ τὴν ἄμυναν ὠργάνωσεν ὁ πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ μάγιστρος, δηλαδὴ ὁ πρῶτος ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος, Βῶνος, καὶ οἱ κάτοικοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάθιστος

Ἵ μ ν ο ς πρὸς τιμὴν τῆς πολιούχου Θεοτόκου, δηλαδή οἱ Χαιρετισμοί. Τὴν 26 Ἰουλίου 626 οἱ Ἄβαροι ἔκαμαν μεγάλην ἐπίθεσιν. Ἄλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ὁ στόλος των κατεστράφη. Ὁ Χαγάνος ἀφοῦ ἔκαμε μερικὰς ἀκόμη ἀποπειρας, ἔκαυσε τὰς μηχανὰς του καὶ ἀπεχώρησε.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν οἱ κάτοικοι ἐξύμνησαν τὴν Θεοτόκον διὰ τοῦ ὕμνου :

*Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια !
Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
Ἀναγράφω Σοι, ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε.
Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
Ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
Ἵνα κράζω Σοι χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.*

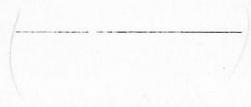
Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὴν τύχην τοῦ πολέμου ἔκρινεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ 627. Εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινευῖ (12 Δεκεμβρίου 627) ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Πέρσας. Συγχρόνως ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς ἐστασίασαν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος ἐτέθη ὁ υἱὸς τοῦ Χοσρόη **Σιρόης**, ὁ ὁποῖος ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Οἱ Πέρσαι ὑπεχρεώθησαν νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ των σύνορα καὶ ἔδωσαν ὀπίσω τοὺς αἰχμαλώτους καθὼς καὶ τὸν Τίμιον Σταυρὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας (Ἀπρίλιος τοῦ 628).

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔγινεν ἐν θριάμβῳ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπὶ ἄρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἐλεφάντων. Ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν Τίμιον Σταυρὸν, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεώρει ὡς τὸ ἐνδοξότερον τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 629 ὁ Ἡράκλειος ἔφερε θριαμβευτικῶς τὸν σταυρὸν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τὸν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἄλλοτε τοποθετήσει ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ἀγία Ἐλένη. Ἀπὸ τότε ἡ ἐκ-

κλησία ξεορτάζει την "Υψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ὡς ἥρωας καὶ ἱππότης τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τοιοιουτρόπως ἔληξεν ὁ Περσικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος διήρκεσε περίπου 25 ἔτη. Ἀλλ' ὁ μακρὸς πόλεμος ἐξήντησεν ἐξίσου νικητὰς καὶ ἠττημένους, ὥστε, ὅταν μετ' ὀλίγον παρουσιάσθῃ νέος ἐπικίνδυνος καὶ κοινὸς ἐχθρὸς, οἱ Ἄραβες, Ἕλληνες καὶ Πέρσαι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ τὸν ἀποκρούσουν.

Ὁ Ἡράκλειος ἀπέθανε τὸ 641.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Η ΑΡΑΒΙΑ - ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἔγινε σημαντικώτατον γεγονός εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰσλαμισμού. Ἡ νέα θρησκεία παρουσιάσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀραβίαν.

Ἡ Ἀραβία εἶναι πλατεῖα χερσόνησος κειμένη εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Εἶναι τριάκοντα περίπου φορὰς μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὰ πέντε ἕκτα εἶναι ἀκατοίκητα, διότι ἡ χώρα ἐκτείνεται πρὸς τὸν ἰσημερινὸν καὶ εἶναι θερμοτάτη. Κατοικεῖται κυρίως ἢ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ὅπου εὐρίσκεται ἡ **Εὐδαίμων Ἀραβία** (Ἰεμένη), καὶ ἡ **Χετζάζ**. Εἰς τὰ μέρη αὐτὰ φύεται ὁ καφὸς καὶ τὸ θυμιάμα καὶ ἀκμάζει ἡ κτηνοτροφία. Ἐκεῖ ἐκτίσθησαν αἱ σημαντικώτεραι πόλεις **Μέκκα** καὶ **Μεδινα**.

Οἱ **Ἀραβες** ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἰς τὴν σημιτικὴν ὀμοφυλίαν. Ἦσαν συγγενεῖς τῶν Ἑβραίων καὶ διετήρουν πολλὰς ἀρετὰς τῶν πρωτογόνων λαῶν. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Οἱ Ἀραβες δὲν ἀπέτελουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν διηρημένοι εἰς φυλάς νομαδικάς. Ἐν τούτοις ἦνωνεν αὐτοὺς ἡ κοινὴ θρησκεία, διότι ὅλοι ἐλάτρευον λίθους, δένδρα κτλ. καὶ εἶχον ἓνα κοινὸν θεόν, τὸν Ἄλλάχ. Κοινὸν προσκύνημα ὄλων τῶν φυλῶν ἦτο ἡ **Κααβὰ**, μέγας δηλ. λίθος, ὁ ὁποῖος, καθὼς ἐπίστευον, ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Περὶ τὴν **Κααβὰ** ἐκτίσθη μικρὸς συνοικισμὸς κατ' ἀρχάς, ἐκ τοῦ ὁποῖου βραδύτερον προήλθεν ἡ **Μέκκα**. Ὁ **Μωάμεθ** ἐκήρυξεν εἰς τοὺς Ἀραβας νέαν θρησκείαν.

ΜΩΑΜΕΘ (571 - 632)

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 μ. Χ. καὶ κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἔβοσκε πρόβατα. Ἀλλὰ μία χήρα συγγενῆς του ἔλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της 571 καὶ ὁ Μωάμεθ ὠδήγηε τὰ καραβάνια της εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τὰς δύο μεγάλας θρησκείας, τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ

Τύπος Ἄραβος.

Οἱ Ἄραβες εἶχον κανονικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου χρῶμα μελαψόν, ὑψηλὸν μέτωπον, ζωηροὺς μαύρους ὀφθαλμοὺς καὶ ἔκφρασιν ἐνεργητικὴν. Ἐφόρουσαν χιτῶνα, ὃ ὁποῖος ἐσφίγγετο μὲ ζώνην εἰς τὴν ὀσφύν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔρριπτον πλατὺ ὕφασμα τὸ λεγόμενον μπουρνοῦζι, ὅμοιον μὲ τὸ ἱμάτιον τῶν ἀρχαίων. Τὴν κεφαλὴν ἐκάλυπτον μὲ τεμάχιον ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τουρμπάνι καὶ ἐσφίγγετο εἰς τὸ μέτωπον μὲ ταινίαν.

τὴν χριστιανικὴν. Ὁ Μωάμεθ ἦτο θεόληπτος καὶ φαντασιοκόπος εἰς βαθμὸν παθολογικόν. Εἰς ἡλικίαν 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκη τὴν νέαν θρησκείαν. Ἄλλ' ἡ ἀριστοκρατία τῆς Μέκκας κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μεδινὰν (16 Ἰουλίου 622). Ἡ φυγὴ αὐτὴ ὠνομάσθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν Ἐ γ ί ρ α καὶ καθιερώθη ὡς ἀρχὴ τῆς μωαμεθανικῆς χρονολογίας.

Εἰς τὴν Μεδινὰν ὁ Μωάμεθ ἀπέκτησε πολλοὺς ὄπαδους καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς κατὰ τῆς Μέκκας, ἡ ὁποία ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ἄρχοντα συγχρόνως. Ἐν τὸς ὀλίγου ὄλη ἡ Ἄραβία ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν καὶ συνηώθη ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρχὴν τοῦ Μωάμεθ. Ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ ~~632 μ.Χ.~~ 632 μ.Χ.

Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ

Ὁ Μωάμεθ ὠνόμαζε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰσλαμ (ἀφωσίωσις εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὄπαδους τοῦ Μοουσλίμ (ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἰσλαμισμός καὶ Μοουσουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμός ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ὀλίγα πρωτότυπα στοιχεῖα περιέχει. Κατὰ βάθος εἶναι μείγμα συγκεχυμένον ἀπὸ ἑβραϊκᾶς, χριστιανικᾶς καὶ περσικᾶς δοξασίας. Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας: 1) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ, 2) ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀμετατρέπτως προωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμέτ=πεπρωμένον) καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τῆς θεότητος δι' εἰκόνων ἢ ἀγαλμάτων.

Ἐκ τούτων μεγάλην ἐπιρροὴν ἤσκησε τὸ δόγμα τοῦ πεπρωμένου, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς ἀρχὰς ἔδωκεν ἀκατάσχετον ὄρμην καὶ περιφρόνησιν τῶν κινδύνων εἰς τοὺς πιστοὺς τοῦ πρόφητου. Βραδύτερον ὅμως κατέστησεν αὐτοὺς νωθροὺς καὶ δυσκινήτους μοιρολάτρας.

Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ συνίσταται εἰς προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας (ναμάζ), εἰς νηστείαν κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, εἰς ἐλεημοσύνην, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Οἱ εἰδωλολάτραι (κιαφίρ), δηλαδή οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ ἑβραῖοι, θεωροῦνται ἄπιστοι (γκιαβούρ). Ἡ διδασκαλία αὕτη περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον (βιβλίον), τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχοντος βιβλίου.

ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ὁ Μωάμεθ δὲν ἴδρυσεν μόνον νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ συνήνωσεν εἰς ἓν κράτος τοὺς Ἄραβας. Ἦτο συγχρόνως ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς καὶ οἱ διάδοχοί του ὠνομάσθησαν Χ α λ ί φ α ι, ἧτοι τοποτηρηταὶ τοῦ προφήτου.

Εἰς τὸ νέον κράτος ὁ Μωάμεθ ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν, ἣ ὁποία συγκεντρώνεται εἰς τὰς ὀλίγας λέξεις: Π ὅ λ ε μ ο ς κ α τ ἄ τ ῶ ν ἄ π ῖ σ τ ω ν. Αἱ λέξεις αὐταὶ εἶχον μαγικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν Ἀράβων, οἱ ὅποιοι ἐξῆλθον ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμην τῶν νεοφωτιστων, διὰ τὴν ὑποτάξουν τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Ἦδη ὁ Μωάμεθ εἶχε στείλει πρέσβεις εἰς τὸν Ἡράκλειον καὶ τὸν Χοσρόην Β' καὶ ἐζήτηε νὰ ἀσπασθοῦν τὴν νέαν θρησκείαν. Ὁ Χοσρόης κατέσφαξεν αὐτούς, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος, διπλωματικώτερος τοῦ Πέρσου, ἐφόρτωσεν αὐτούς μὲ δῶρα διὰ τὸν ὑψηλὸν κύριόν των. Ἄλλ' οὔτε ὁ εἷς οὔτε ὁ ἄλλος ἀντελήφθησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ κινδύνου.

Τὸν Μωάμεθ διεδέχθησαν τέσσαρες χαλίφαι ἐκ τῆς οἰκογενείας του. Πρῶτος ἀπ' αὐτούς ἦτο ὁ Ἀβου Βέκρ (632—635), πατὴρ τῆς εὐνοουμένης συζύγου τοῦ προφήτου (Ἀἰσά), κατόπιν ὁ Ὄμαρ (635—644), ὁ Ὄσμάν (644—660) καὶ μετὰ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ ἀνῆλθε τέλος εἰς τὸν θρόνον ὁ ἐξάδελφος καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Μωάμεθ Ἀλῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριάκοντα ἐτῶν ἔγινε καταπληκτικὴ ἐξάπλωσις τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ ἀραβικὴ ἐπίθεσις εὐρήκεν ἐξηντλημένας ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον τὰς δύο γειτονικὰς μοναρχίας, τὴν Περσίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἄραβες προσέβαλον κατ' ἀρχὰς τὴν Περσίαν, τὴν ὁποίαν ἐμάστιζον ἐμφύλιοι ἔριδες καὶ ἀναρχία μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἠττήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, ἣ Περσία ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ἄραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν.

Τοιουτοτρόπως ἐξερριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ἡ λεγομένη Πυρολατρία. Οἱ ὀλίγοι Πέρσαι, οἱ ὅποιοι δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμόν, κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου διεφύλαξαν τὴν παλαιάν θρησκείαν καὶ τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ζωροάστρου (Ζαρατούστρα) τὴν Ζέντ Ἀβέστα.

Διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐξηπλώθη εἰς ὅλας τὰς χώρας, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ὠξου καὶ Εὐφράτου, τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἀσία εἴκοσι μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἠλλάξεν ὄψιν.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἡ κατάκτησις τῆς Συρίας ἤρχισεν ἀπὸ τὸν Ἀβου Βέκρ. Ὁ ἀραβικὸς στρατὸς προσέβαλε καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν τῆς Συρίας Δαμασκόν, ἡ ὁποία δὲν ἤργησε νὰ παραδοθῆ (634).

Τότε μόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντελήφθησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ κινδύνου καὶ ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσε αὐτοπροσώπως πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δύο μεγάλων ἐπαρχιῶν, τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἀλλ' ὁ γέρον αὐτοκράτωρ ἠττήθη ἐπανειλημμένως καὶ οἱ ἰθαγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπὸ καιροῦ εἶχον δεῖξει τάσεις χωριστικὰς, δὲν ἐπολέμησαν μὲ ὄρεξιν καὶ τοῦτο ἔκαμεν εὐκόλον εἰς τοὺς Ἀραβας τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ὁ Ἡράκλειος κατῴρθωσε μόνον νὰ σώσῃ τὸν τίμιον σταυρόν, ἐνῶ ἡ Ἱερουσαλὴμ ὑπέκυψεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Βηρυτός, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὀλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελαμβάνοντο ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν.

Τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἠκολούθησεν ἡ ὑποταγὴ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὁμάρ Ἀμρου ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ κατέκτησεν ἐν διαστήματι δύο μόνον ἐτῶν ὀλόκληρον τὴν Αἴγυπτον (640—642). Ἡ ἀκρόπολις τῆς Μέμφιδος, πρωτεύουσις τῆς Μέσης Αἰγύπτου, κατε-

λήφθη ἐξ ἐφόδου καὶ εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν τὰ ἀραβικὰ στρατεύματα, ἐκτίσθη τὸ 973 μ. Χ. ἡ πόλις Κάϊρο (Καχिरά - Νίκη). Ἡ Ἀλεξανδρεία προστατευομένη ὑπὸ στόλου ἀντέστη ἐπ' ὀλίγον, ἀλλ' ἠναγκάσθη καὶ αὕτη νὰ παραδοθῆ. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπωλέσθη ὀριστικῶς διὰ τὸν ἑλληνισμόν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 960 ἔτη ἦνθησεν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, οἱ ἐγχώριοι χριστιανοὶ ὡς μονοφυσῖται διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐδέχθησαν εὐχαρίστως τοὺς Ἀραβας. Οἱ περισσότεροὶ ἀπ' αὐτοὺς προσῆλθον εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ τούτων ἀπόγονοι εἶναι οἱ σημερινοὶ Φελλάχοι. Οἱ ἀπομειναντες πιστοὶ εἰς τὸν χριστιανισμόν ὀνομάζονται Κόπται.

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Β'** (641—642), ὁ ὁποῖος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανεν. Τὸν Κωνσταντῖνον διεδέχθη ὁ ἑνδεκαετῆς υἱὸς του **Κώνστας** (642—668), ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται καὶ Κωνσταντῖνος Γ'.

Οἱ Ἀραβες ἀφ' ὅτου κατέλαβον τὴν Συρίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν Φοινίκην, κατεσκεύασαν ἰσχυρὸν στόλον καὶ ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἀπειλητικοὶ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Κατέλαβον τὴν Κύπρον τὸ 649 καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ρόδον τὸ 654 καὶ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ Κώνστας Β' ἐπῆλθε μετὰ τοῦ στόλου τοῦ αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν Ἀράβων, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ' Ο ΠΩΓΩΝΑΤΟΣ. ΟΜΕΪΔΑΙ ΧΑΛΙΦΑΙ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κώνστα τὸν θρόνον κατέλαβεν ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Δ'** ὁ λεγόμενος **Πωγωνάτος** (668—685), ἡγεμὼν δραστήριος, ὁ ὁποῖος κατῶρθωσε νὰ σώσῃ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν ἐπίθεσιν τοῦ 673.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθε μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὸ ἀραβικὸν

κράτος. Τὸ 660 ὁ διοικητὴς τῆς Δαμασκοῦ **Μωαβία** ἐστασίασε κατὰ τοῦ χαλίφου Ἀλῆ, ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ὁ Μωαβία ἵδρυσεν νέαν δυναστείαν, τὴν λεγομένην **Δυναστείαν τῶν Ὀμεΐαδῶν** (664).

Ἐπὶ τῶν Ὀμεΐαδῶν ἥλλαξεν οὐσιωδῶς ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀραβικοῦ κράτους. Πρωτεύουσα αὐτοῦ ἔγινεν ἡ Δαμασκός, ἡ χαλιφεία ἔγινε κληρονομική, ἐνῶ προηγουμένως ἦτο αἰρετὴ, καὶ οἱ χαλίφαι ἀπέβησαν δεσπότες ἀπολυταρχικοὶ ζῶντες βίον πολυτελεῆ καὶ περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς αὐλῆς. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικώτερον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ μωαμεθανισμοῦ μετετέθη εἰς τὴν Συρίαν. Οἱ Σύροι, καθὼς γνωρίζομεν, εἶχον παραλάβει τὸν ἑλληνορρωμαϊκὸν πολιτισμὸν, εἶχον μεταφράσει τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν γλῶσσαν των καὶ εἶχον ἀναπτύξει τὰς τέχνας. Τώρα δέχονται τὸν ἰσλαμισμὸν, μανθάνουν τὴν ἀραβικὴν καὶ ἐξηκολούθησαν ὡς ἄραβες πλέον νὰ καλλιεργοῦν τὸν πολιτισμὸν. Ἡ παραλία τῆς Συρίας εἶναι, καθὼς γνωρίζομεν, ἡ παλαιὰ Φοινίκη καὶ οἱ κάτοικοί της ἀπόγονοὶ τῶν παλαιῶν Φοινίκων. Εἰς τοὺς ἐξισλαμισθέντας αὐτοὺς Φοινίκας χρεωστεῖται ἡ ναυτικὴ ἀκμὴ τῶν Ἀράβων. Ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὁ ὁποῖος διημφισβήτησε τὴν κυριαρχίαν τῆς Μεσογείου, ἦτο ἔργον τῶν Σύρων τῆς Φοινίκης. Ὡστε ὁ λεγόμενος ἀραβικὸς πολιτισμὸς ὀρθότερον εἶναι νὰ ὀνομάζεται συριακός, ὅπως ἐπίσης εἶναι γνωστὸν, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μεγαλοουργήσαντας Ἀραβας ἦσαν Σύροι, ἐνῶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀραβες ἐβυθίσθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν παλαιὰν ἀφάνειαν.]

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (673)

Τὸ ἔτος 673 ὁ χαλίφης Μωαβία μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυάριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς πρωτεύουσας, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσε

πέντε ολόκληρα έτη (673—678), διότι οί "Αραβες έλυον την πολιορκίαν τόν χειμώνα και έπανήρχοντο την άνοιξιν.

Ό έλληνικός στόλος απέκτησε κατά τούς χρόνους αύτούς όπλον ισχυρότατον, τό ύγρόν πυρ. Τό ύ γ ρ ό ν π υ ρ ήτο παλαιά έφεύρεις, την όποιαν απέδιδον εις τόν χημικόν και φυσικόν του 2ου μ.Χ. αιώνος **Πρόκλον**. Την χρήσιν όμως αύτου έτελειοποίησεν ό εκ Συρίας μηχανικός **Καλλίνικος**. Απετελείτο από θεϊον, νίτρον, πίσσαν και πετρέλαιον, ήτο ρευστόν και τό έξεσφενδόνιζον κατά τών έχθρικών πλοίων με ιδιαίτερα μηχανήματα ή και με χειροβομβίδας.

Ό στόλος τών Αράβων έπαθε μεγάλας ζημίας. Ό Μωαβία άφοϋ άπέτυχε και εις την ξηράν και ό στρατός του ήττήθη, ήναγκάσθη νά κλείση ταπεινωτικήν ειρήνην και ύπεχρεώθη νά πληρώνη έτήσιον φόρον.

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΙΣΙΑΝ

Σπουδαϊον έπίσης γεγονός της βασιλείας του Κωνσταντίνου Δ' είναι ή έγκατάστασις τών Βουλγάρων εις την Κάτω Μοισίαν, την σημερινήν δηλαδή Βουλγαρίαν, την όποιαν τότε κατώκουν Σλάβοι γεωργοί.

Ό Κωνσταντίνος επέτρεψεν εις τούς Βουλγάρους νά έγκατασταθοϋν εκεί, διότι ήσαν έχθροί τών Αβάρων και ήλπίζεν, ότι θα έχη αύτούς συμμαχους. Οί Βούλγαροι άνεμείχθησαν με τούς Σλάβους, ώμίλησαν την σλαβικήν γλώσσαν και από τό κρᾶμα, τό όποϊον προήλθεν από την άνάμειξιν τών δύο φυλών, άποτελείται ό σημερινός Βουλγαρικός λαός.

Η ΑΝΑΡΧΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Τόν Κωνσταντίνον Δ' διεδέχθη ό υίός του **Ίουστινιανός Β'** (685 - 695) εις ηλικίαν 16 έτών. Η βασιλεία του είναι μία από τās όλεθριωτέρας της βυζαντινης ιστορίας, διότι ή άγριότης και ή άφροσύνη του έλαβον χαρακτηρα άληθοϋς παραφροσύνης. Τό 695 ό λαός έξηγέρθη και άνέτρεψε τόν θηριώδη αυ-

τοκράτορα και μαζί του την δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξωρίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα, σημερινὴν Σεβαστούπολιν.

Τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ἠκολούθησεν εἰκοσαετῆς ἀναρχία (695 - 717), κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνήλθον εἰς τὸν θρόνον ἕξ αὐτοκράτορες διὰ στρατιωτικῶν στάσεων, ὁ **Λεόντιος**, ὁ **Τιβέριος Α'**, διὰ δευτέραν φορὰν ὁ **Ἰουστινιανὸς Β'**, ὁ **Φιλιππικός**, ὁ **Ἀναστάσιος Β'** καὶ τέλος ὁ **Θεοδόσιος Γ'**.

Ἡ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβεράν αὐτὴν ἀναστάτωσιν. Οἱ Ἄραβες κατέλαβον ὀριστικῶς πλεον τὴν Ἀφρικὴν, ἐλεηλάτησαν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐλεηλάτουν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

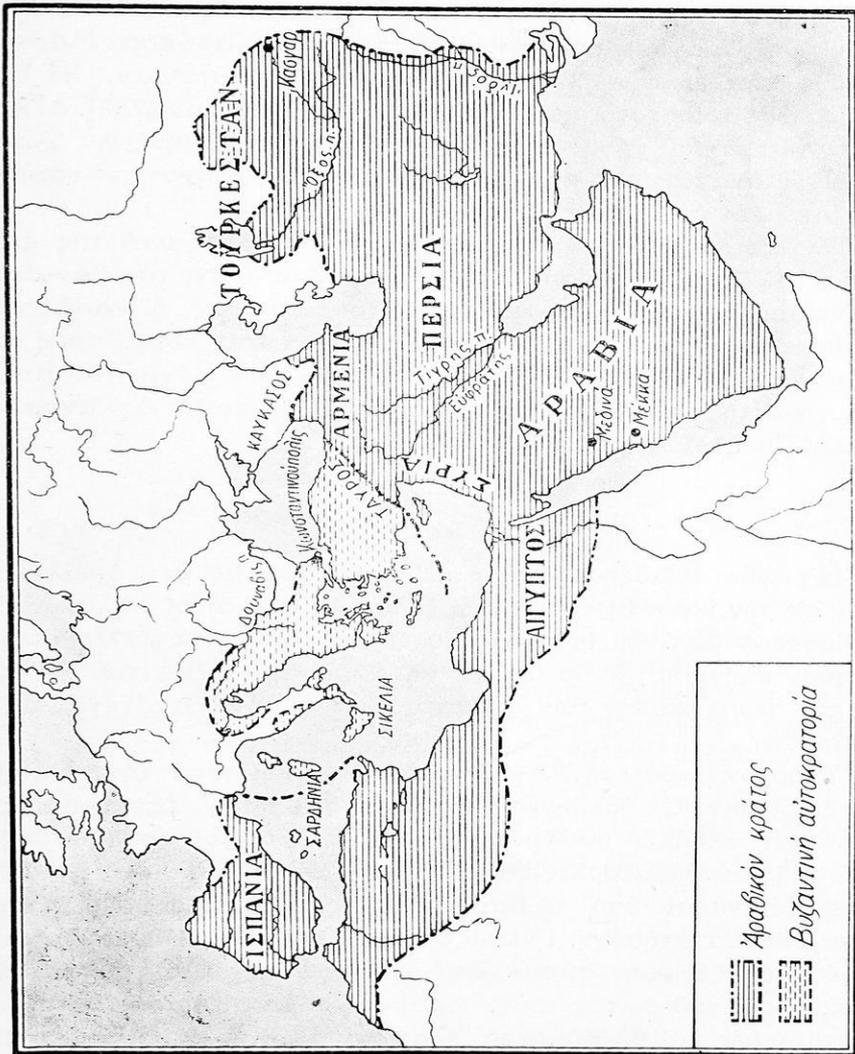
Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν παρουσιάσθη ἀνὴρ στιβαρός, ὁ **Λέων Γ'** ὁ **Ἰσαυρος**, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὁποῖον ὄλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἵδρυσεν νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην **Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων**.

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΤΑΚΤΟΥΝ ΤΗΝ Β. ΑΦΡΙΚΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑΝ

Ἐπὶ τῶν Ὀμεΐαδων ἐξηκολούθησεν ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων. Ἀφοῦ συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιοῦτοτρόπως πενήτηκοντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος (711) οἱ Ἄραβες προσβάλλουν τὴν Εὐρώπην. Ἀφοῦ διέβησαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν **Ταρίκ** τὸν Ἡράκλειον πορθμόν, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του (Γιβραλτάρ, = Djebel Tarik = ὄρος τοῦ Ταρικ), ἐνίκησαν εἰς μεγάλην μάχην τοὺς Βησιγόθους καὶ κατέλαβον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου (711). Οἱ χριστιανοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια ὄρεινὰ μέρη τῆς Ἰσπανίας.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐλεηλά-

Χάρτης του Άραβικου κράτους τὸ 750 μ.Χ.

τησαν τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ μέχρι τῆς Λυῶν καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Π ο α τ ι ἐ (Poitiers). Ἐκεῖ τοὺς ἀνεχάιτισαν οἱ Φράγκοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καρόλου Μαρτέλ καὶ τοὺς ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἡ Εὐρώπη ἐσώθη τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ μέγιστον κίνδυνον (732). Δεκαπέντε ἔτη πρὸ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ (717) τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων εἶχεν ἀναχαιτίσει πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

Τοιοῦτοτρόπως ἀπέτυχον αἱ δύο ἀπόπειραι κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' οἱ Ἀραβες ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ εἶχον ἰδρύσει ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ὠξοῦ πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κασπίας, πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων.

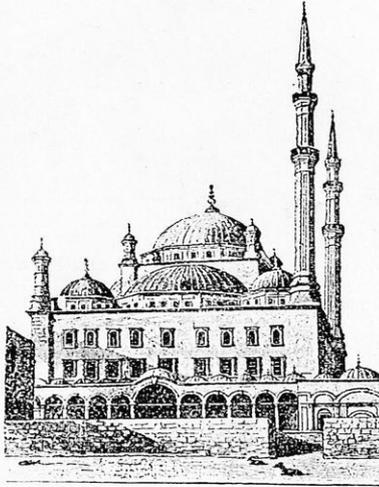
ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Ἡ ραγδαία αὔξησις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν ἰκανότητα τῶν Ἀράβων, διότι καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ ἠγωνίσθησαν μὲ ἀνδρείαν κατ' αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες μάλιστα ἀντέτασσαν πλὴν τῆς ἀνδρείας τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα τοῦ πολέμου, τὴν στρατιωτικὴν τῶν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν στρατηγῶν.

Ἐπὶ πρῶτον βαθυτέροι λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἠνύνησαν τὴν ἀραβικὴν ἐξάπλωσιν. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Πέρσαι ἦσαν ἐξηντλημένοι ἐκ τοῦ κατ' ἀλλήλων πολέμου. Ἐκτὸς τούτου οἱ ὑπήκοοι τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον ἐστέναζον ὑπὸ τὸ βάρος τῶν φόρων καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν. Γνωρίζομεν ἐπίσης, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ διαίρεσις ἀπεξένωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐδέχθησαν ὡς ἐλευθερωτὰς τοὺς Ἀραβας, οἱ ὁποῖοι τοὺς μετεχειρίζοντο ἠπίως καὶ ἠρκοῦντο εἰς ἐλαφρὸν φόρον, καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐξισλαμίσθησαν καὶ ἐξηραβίσθησαν.

Οἱ νεοφώτιστοι οὗτοι ἔγιναν πολλάκις φανατικώτεροι τῶν

Ἄράβων καὶ παρεῖχον προθύμως πολεμιστὰς εἰς τὸ Ἰσλάμ. Τὴν Ἰσπανίαν π. χ. κατέκτησαν κυρίως Βέρβεροι (Ἄλγερινοὶ) καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ταρὶκ ἦτο ὁμοεθνῆς τῶν. Ἐπίσης οἱ πρῶ-

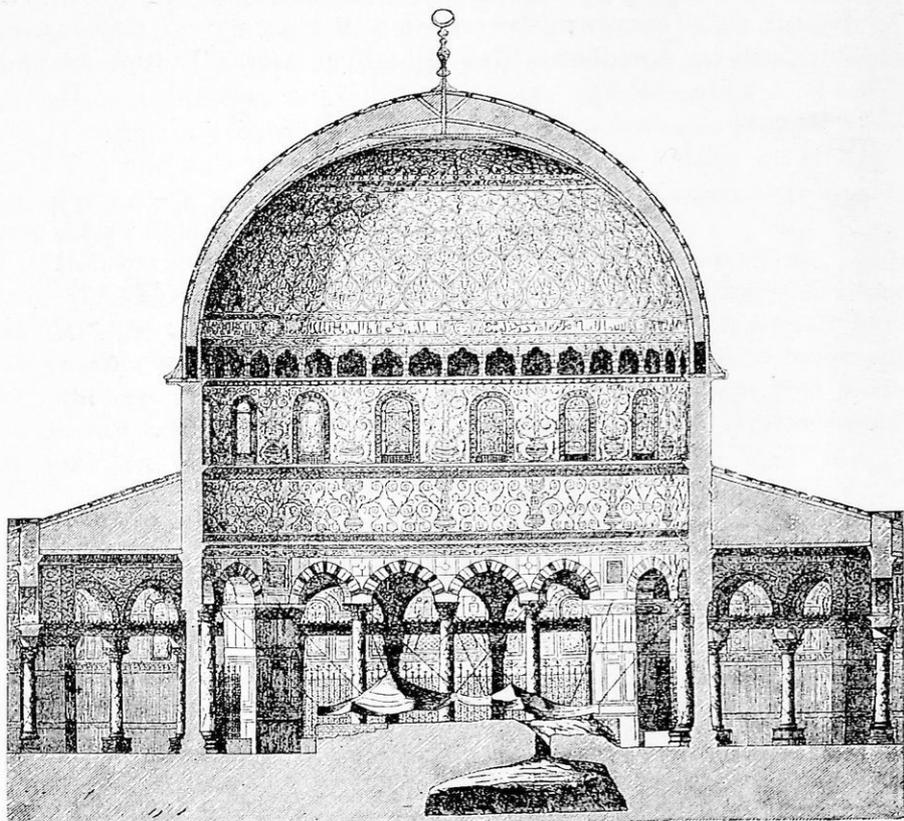
Τέμενος Καΐρου (Ἐξωτερικόν).

Εἰς τὸ μέσον ὕψηλὰ μεγαλύτερος θόλος καὶ ὀλίγον χαμηλότερα οἱ μικρότεροι. Ἐνθυμίζουσι βυζαντινὰ οἰκοδομήματα. Κάτω στοὰ μὲ λεπτοὺς κίονας κατὰ περσικὴν ἀπομίμησιν. Δεξιὰ ὑψοῦνται δύο μιναρέδες, οἱ ὅποιοι φέρουσι ὀκαθεῖς δύο ἐξώστας, ἀπὸ τούτους ὁποῖους ὁ μουεζίνης καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν.

τεργάται τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ, ἀρχιτέκτονες, λόγιοι, βιομήχανοι καὶ ἔμποροι ἦσαν κατ' οὐσίαν Πέρσαι, Ἕλληνες, Σύροι, Ἑβραῖοι, Ἰσπανοὶ κτλ.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

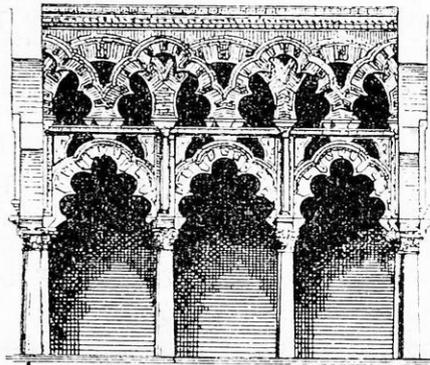
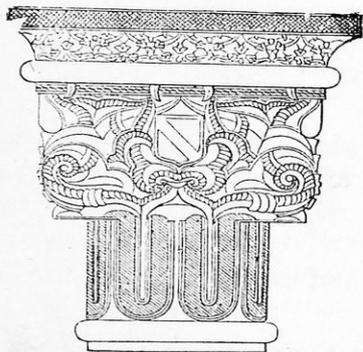
Περὶ τὸ 750 μ. Χ. ἀνετράπη ἡ δυναστεία τῶν Ὀμειαδῶν, τὰ μέλη αὐτῆς ἐνενήκοντα τὸν ἀριθμὸν ἐφονεύθησαν καὶ ὁ Ἀβδουλαββὰς ἵδρυσεν νέαν δυναστείαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη τῶν

Τέμενος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ (ἔσωτερικόν).

Ἐγκαρσία τομή. Διακρίνονται τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ βυζαντινὸς θόλος οἱ λεπτοὶ καὶ ὑψηλοὶ περσικοὶ κίονες. Ἐπίσης βλέπομεν τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν τόξων (στρογγύλα, γωνιώδη, πεταλοειδῆ) καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἀραβουργημάτων.

Ἄββασιδῶν. Ἄλλ' ὁ διασωθεὶς ἀπὸ τὸν οἶκον τῶν Ὁμεϊ-
αδῶν πρίγκιψ Ἄβδουρραχμάν κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν,
ὅπου ἐσχημάτισεν ἴδιον κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη καὶ εἰς μέ-
ρος τῆς βορείου Ἀφρικῆς. Βραδύτερον οἱ Ἀββασίδαι μετέφε-
ραν τὴν πρωτεύουσάν των εἰς τὴν Βαγδάτην ἐπὶ τοῦ Τι-
γρητος ποταμοῦ. Ἐσχηματίσθη δὲ καὶ τρίτον ἀραβικὸν κράτος

Ἄραβικὸν κιονόκρανον (Ἀλάμπρα).

Στοὰ ἀπὸ τὴν Κορδοῦην.

με πρωτεύουσαν τὸ Κάϊρο ν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀραβικὴ αὐ-
τοκράτορία διηρέθη εἰς τρία κράτη. Τὰ κράτη αὐτὰ ἔζησαν ἐπὶ
πολλὰς ἑκατονταετηρίδας καὶ ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς καὶ εἰς τὰ
τρία ἔδωκε νέαν λάμψιν.

Ἐκ τῶν Ἀββασιδῶν ἡγεμόνων ἐνδοξότατος ὑπῆρξεν ὁ
Ἄροῦν ἄλ-Ρασίδ (785—813), σύγχρονος Καρόλου τοῦ Μεγά-
λου καὶ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης καὶ ὁ υἱὸς του Μαμούν.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ δὲν ἔσβησε τὰς παλαιὰς ἐστίας τοῦ
πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τουναντίον ἀνεζωογόνησε καὶ
ἐνίσχυσεν αὐτάς. Ἐντὸς τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους ὑπῆρχε ζωηρὰ
κίνησις καὶ δραστηριότης. Οἱ Ἀραβες διετήρησαν τὰ παλαιὰ
μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, τὰς

ὅποιας εὗρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας, ἀνέπτυξαν ζωηράν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς ἀπωτέρας ἀνατολῆς, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας. Ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους μεγάλαι καὶ εὐτυχεῖς πόλεις, εἰς τὰς ὅποιας ἐκαλλιεργήθησαν τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστήμαι. Ἰδίως αἱ τέχναι ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Κέντρα τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἦσαν ἡ Δ α μ α σ κ ὀ ς, ἡ Β α γ δ ἄ τ η, τὸ Κ ἄ ἱ ρ ο ν καὶ ἡ Κ ο ρ δ ο ὗ η.

ΓΕΩΡΓΙΑ, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Οἱ Ἄραβες διετήρησαν καὶ προήγαγον τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὅποιαν εὗρηκαν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐδιδάχθησαν τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀρδευτικὴν τέχνην καὶ μετέδωκαν αὐτὰς εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκιβίρ κατεσκεύασαν σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται μέχρι σήμερον. Εἰσήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπην δένδρα καὶ φυτὰ ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων, τὴν ὄρουζαν, τὸ ζαχαροκάλαμον, τὴν βερυκοκκέαν, τὴν μωρέαν, τὰ φασόλια, τὴν κάνναβιν κλπ.

Ἐτελειοποίησαν τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὴν κατασκευὴν τῆς πορσελάνης, ἡ ὅποια ἦτο ἀνέκαθεν γνωστὴ εἰς τὴν Περσίαν, τὴν ταπητουργίαν, τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων. Περίφημα ἦσαν τὰ ξίφη καὶ τὰ μάλλινα ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ (δαμασκί σπαθί καὶ δαμάσκο), καθὼς καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀραβικῆς χρυσοχοΐας, τῆς ξυλουργίας καὶ ἐλεφαντουργίας. Εἰς τὴν Κορδούην τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποίησαν τὴν κατεργασίαν τῶν δερμάτων (ἀπ' αὐτὸ προήλθεν ἡ γαλλικὴ λέξις Cordouier=ὑποδηματοποιὸς ἀπὸ τὸ Corduanier).

Οἱ Ἄραβες διεξήγαγον εὐρύτατον ἐμπόριον. Ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ὅλας τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου ὑπῆρχε μεγάλη οἰκονομικὴ ἀκμή. Εἰς τὴν θάλασσαν ἔφθασαν μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς καὶ διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας. Τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐξουσίαζον τὴν Μεσόγειον σχεδὸν μέχρι τῆς

ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν. Περίφημοι λιμένες ἦσαν ἡ Βυρηττός, ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βαρκελώνη. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ καραβάνια ἐπροχώρουν ἕως τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν μέχρι τῆς Κίνας. Ἐκεῖθεν παρέλαβον καὶ μετέδωκαν εἰς τὴν Εὐρώπην τρεῖς σημαντικὰς ἐφευρέσεις, τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὴν πυρίτιδα καὶ τὸν χάρτην.

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ

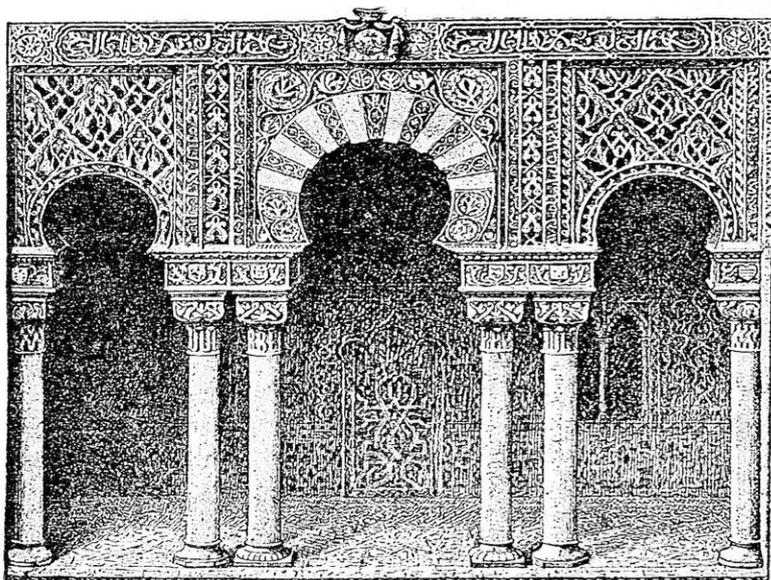
Οἱ Σῦροι εἶχον μεταφράσει, καθὼς εἶδομεν, πολλὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὅταν διὰ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἐπεκράτησεν ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα, τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων μετεφράσθησαν ἐκ τῆς συριακῆς εἰς τὴν ἀραβικὴν. Οἱ Ἀραβες μὲ φιλοσοργίαν ἐδέχθησαν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ προήγαγον πολλοὺς κλάδους αὐτῆς, προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὰ Μαθηματικά, τὴν Γεωμετρίαν, τὴν Ἀλγεβραν, τῆς ὁποίας καὶ τὸ ὄνομα εἶναι ἀραβικόν, εἰς τὴν Ἀστρονομίαν (πολλοὶ ὄροι ἀστρονομικοὶ εἶναι ἀκόμη ἀραβικοί, ὡς ζενίθ, ναδίρ), εἰς τὴν Γεωγραφίαν καὶ ἦσαν ὀνομαστοὶ διὰ τὰς ἰατρικὰς τῶν γνώσεις. Τὰ ἰατρικὰ συγγράμματα τῶν Ἀράβων ἐχρησίμευον ὡς διδακτικὰ βιβλία ἀκόμη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Χημεία τὴν ἀρχὴν τῆς χρεωστεῖ εἰς τοὺς Ἀραβας, διότι οἱ ἀραβες Ἀλχημιστὰὶ ζητοῦντες τὸν φιλοσοφικὸν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, καὶ τὸ ἐλιξήριον τῆς νεότητος, φάρμακον δηλαδὴ, τὸ ὁποῖον θὰ διαιώνιζε τὴν νεότητα, ἔκαμαν τὰς πρώτας ἀνακαλύψεις τῆς χημείας.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οἱ Ἀραβες εὔρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας ὠραίους καὶ μεγάλους ναοὺς καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς καταλληλοτέρους διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀλλάχ. Εἰς τὴν Συρίαν ἰδίως ἐγνώρισαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν καὶ τροποποιήσαντες αὐτὸν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τῶν ἐδημιούργησαν ἴδιον ρυθμὸν. Διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον,

ἀλλ' εἰσήγαγον μεγάλην ποικιλίαν τόξων, τὰ ὁποῖα εἶναι πεταλοειδῆ καὶ γωνιώδη. Ἐκ τῆς περσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐδανείσθησαν τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας.

Μεγάλην χάριν εἰς τὰ ἀραβικὰ οἰκοδομήματα δίδει ὁ ἔσω

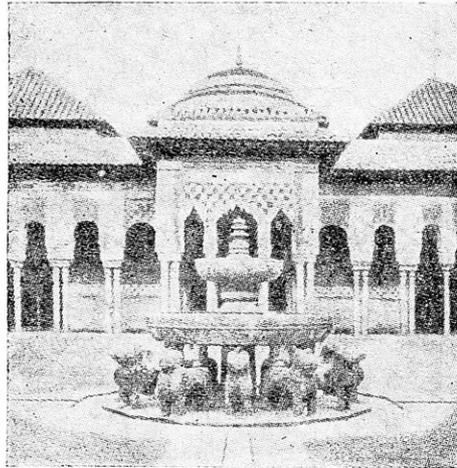
Πύλη ἀραβικοῦ τεμένους.

Μέρος τῆς εἰσόδου τοῦ ἀραβικοῦ τεμένους τοῦ Τολέδου, τὸ ὁποῖον σήμερον εἶναι καθεδρικός γαός, ἔργον τοῦ 13^{ου} αἰῶνος. Τὰ τόξα ἔχουν σχῆμα πετάλου. Τὰ τοιχώματα ἄνωθεν τῶν τόξων εἶναι διάτρητα, ὁ τοῖχος εἰς τὸ βάθος εἶναι διακοσμημένος μὲ ἔγχρωμον πορσελάνην καὶ ἀραβουργήματα. Λαμπρὸν δείγμα τῆς διακοσμητικῆς τέχνης τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων.

τερικός διάκοσμος. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα κοσμοῦνται διὰ συνδυασμοῦ πολυχρώμου πορσελάνης, λεπτῶν σχεδίων ἐκ γύψου καὶ πλήθους γεωμετρικῶν σχημάτων, γραμμάτων, φανταστικῶν φυλλωμάτων, οὕτως ὥστε οἱ τοῖχοι ἢ τὰ τόξα εἶναι διάτρητα ὡς ἔργα γλυπτικῆς ἢ φαίνονται ὡς σταλακτῖται. Αὐτὰ εἶναι τὰ

λεγόμενα Ἄραβουργήματα (Arabesques). Διὰ τῶν περιτέχνων αὐτῶν κοσμημάτων, τῶν λεπτῶν καὶ ὑψηλῶν κίωνων καὶ τῶν κομψῶν στοῶν τὰ ἀραβικὰ οἰκοδομήματα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ἐλαφρότητος καὶ ρέμβης.

Τὰ ἔργα τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι Τεμένη ἢ Ἄνάκτορα. Ἐξωτερικῶς τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ οὐδὲν τὸ ἀξιοπαρατήρητον παρουσιάζουν, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ διασκευὴ εἶναι ἔργον θαυμαστῆς φαντασίας. Τὰ ἀνάκτορα ἰδίως ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται μὲ στοάς. Αἱ στοαὶ περιβάλλουν κήπους ἐσωτερικούς, τοὺς ὁποίους στολίζουν κρῆναι καὶ πίδακες. Ἄλλὰ τὸ ὑλικὸν τῶν ἀραβικῶν κτιρίων δὲν ἦτο πολὺ στερεὸν καὶ τὰ περισσότερα κατέρρευσαν καὶ δὲν σώζονται πλέον. Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν σωζομένων ἀραβικῶν μνημείων

Αὐλὴ τῶν Λεόντων. (Ἄλάμπρα).

εὐρίσκονται εἰς τὸ Κάιρον (Τέμενος τοῦ Ἄμρου, τοῦ 7ου αἰῶνος), εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὸ Κάιρον ἐπίσης σώζεται τὸ τέμενος Γαῖτ βῆ τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ἄλλὰ τὰ ὀνομαστότερα ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἡ Ἄλάμπρα (13ος αἰὼν) εἰς τὴν Γρενάδαν καὶ τὸ Ἄλκαζάρ (14ος αἰὼν) εἰς τὴν Σεβίλλην. Καὶ τὰ δύο ἦσαν ἀνάκτορα τῶν Μαύρων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι διεδέχθησαν τὴν ἀραβικὴν δυναστείαν. Ὅπισθεν τῶν μονοτόνων τοίχων τῆς, οἱ ὁποῖοι ὁμοιάζουν μὲ φρούριον, ἡ Ἄλάμπρα κρύπτει ἀληθῆ φαντασμαγορίαν. Αὐλαί, περίπτερα, κήποι, δεξαμεναὶ ἀκίνητοῦσαι καὶ πίδακες διαδέχονται ἄλληλα, ὡς αἱ φάσεις τερπνοῦ ὄνειρου. Ποικιλόμορφα

τόξα, πολύχρωμοι κίονες, στοαί, παράθυρα και ανοίγματα παντός μεγέθους και πάσης μορφής πλαισιούνται τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Αἱ ὀροφαί εἶναι ἀπὸ πολυτίμον ξύλον και κοσμοῦνται μὲ ἔβενον, σμάλτον, ἄργυρον, χρυσὸν και πολυτίμους λίθους. Περίφημος εἶναι ἡ Αἰθουσα τῶν πρεσβευτῶν και ἡ Αὐλή τῶν Λεόντων.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ κυρίως ἀραβικὴ τέχνη. Ἐπειδὴ τὸ κοράνιον ἀπαγορεύει τὴν ἀπεικόνισιν προσώπων, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τὴν Ἀραβίαν ν' ἀναπτυχθῆ ἡ ζωγραφικὴ και ἡ γλυπτικὴ. Τὰς τέχνας αὐτὰς οἱ Ἀραβες ἀντικατέστησαν μὲ τὸν πλοῦσιον ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των και ἐτελειοποίησαν τὴν Διακοσμητικὴν, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα προξενοῦν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ. ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γνωρίζομεν, ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἦτο διηρημένον εἰς ἐπαρχίας και κατὰ τὸ σύστημα αὐτὸ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾶται και τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως αὐτοὺς ἡ διοίκησις μετεβλήθη.

Πρῶτος ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὸ κράτος εἰς τὴν Δύσιν, ἐσχημάτισε δύο Ἀνωτάτας Στρατιωτικὰς διοικήσεις, τῶν ὁποίων οἱ διοικηταὶ ὠνομάζοντο Ἐξαρχοί. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ἔμενεν εἰς τὴν Ραβένναν τῆς Ἰταλίας, ὁ ἄλλος εἰς τὴν Καρχηδόνα τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου ἐπεξέτειναν και ἐτελειοποίησαν τὸ σύστημα αὐτό. Διήρσαν τὸ κράτος εἰς διοικητικὰς περιφερείας, τὰς ὁποίας ὠνόμασαν Θέματα. Ὁ διοικητὴς τοῦ θέματος εἶχε συγχρόνως τὴν πολιτικὴν και στρατιωτικὴν διοίκησιν και ὠνομάζετο Στρατηγός. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Στρατηγού ἦτο ὁ πολιτικὸς διοικητὴς τοῦ θέματος, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο Πρωτονοτάριος ἢ Κριτὴς και εἶχε τὴν οικονομικὴν και δικαστικὴν ἐξουσίαν.

Εἰς τὰς ἀρχὰς ἔγιναν 4 θέματα, βραδύτερον 8 και κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα τὸ σύστημα αὐτὸ ἐγενικεύθη εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὰ θέματα αὐτὰ ὠφέλησαν πολὺ και εἰς πολλὰ μέρη κατάρθωσαν νὰ σταματήσουν τὰς ἐχθρικὰς ἐπιδρομὰς.

Τοιουτοτρόπως ή ρωμαϊκή διοίκησης άντικατεστάθη από καθαρώς έλληνικήν διοίκησιν, τὰ θέματα.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Ζ' ΑΙΩΝΟΣ

‘Ο ‘Ιουστινιανός και ή διοίκησις του είχον συνείδησιν ρωμαϊκήν, ένόμιζον έαυτούς ρωμαίους και την μεγάλην νομοθεσίαν την συνέταξεν εις την λατινικήν. ‘Αλλ’ ή πραγματικότητα τον υπεχρέωσε τὰ ιδικά του διατάγματα, τὰς Νεαράς, νά τὰς εκδώση εις την ‘Ελληνικήν.

‘Από του ‘Ηρακλείου όμως ή έλληνική γλώσσα έγινε οριστικώς ή επίσημος γλώσσα του κράτους. Εις την διοίκησιν οί αρχαίοι λατινικοί τίτλοι άντικατεστάθησαν με έλληνικούς ή έξελληνισθέντας τίτλους (στρατηγός, έπαρχος, λογοθέτης, θέμα, δρουγγάριος κτλ.). Οί νόμοι, τὰ διατάγματα και όλα τὰ δημόσια έγγραφα συντάσσονται εις την έλληνικήν, τὰ νομίσματα εκδίδονται με έλληνικάς έπιγραφάς. Εις τον στρατόν και εις την αγοράν όμιλείται ή έλληνική, ένω ή λατινική είναι σχεδόν άκατανόητος εις τὰς χώρας της ‘Ανατολής. ‘Η λέξις ρωμαίος έπαυσε νά έχη έθνικήν σημασίαν και είναι τιμητικός τίτλος, τον όποιον φέρουν οί κάτοικοι της αυτοκρατορίας. Διά τουτο οί ‘Ελληνες μέχρι σήμερα ονομάζονται Ρωμιοί.

Συγχρόνως όμως έγινε έντονώτερος ό θρησκευτικός χαρακτήρ της αυτοκρατορίας, διότι ή εκκλησία απέκτησε μεγάλην έπιρροήν εις τον δημόσιον και κοινωνικόν βίον. ‘Ο ‘Ηράκλειος εις τούς πολέμους του έδωσε χαρακτήρα σταυροφορίας και από τούς χρόνους αυτών ή ‘Ορθοδοξία γίνεται γνώρισμα έθνικόν, χωρίζει δηλαδή τούς ‘Ελληνας από τούς άλλους λαούς από τούς αίρετικούς της ‘Ανατολής καθώς και από τούς Δυτικούς. ‘Ο ‘Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως μένει ό μόνος πατριάρχης, και άφοϋ έχάθησαν τὰ πατριαρχεία ‘Αλεξανδρείας, ‘Ιεροσολύμων και ‘Αντιοχείας, γίνεται μεγάλη προσωπικότης και έχει ισχυράν έπιρροήν εις την κυβέρνησιν.

Τοιουτοτρόπως ή αυτοκρατορία κατά τὸ τέλος του 7ου αιώ-
νος παρουσιάζει δύο κύρια χαρακτηριστικά, την έλληνικό-
τητα και την όρθοδοξίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Δ΄ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Ζ΄ ΑΙΩΝΟΣ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Γενικῶς ἡ λογοτεχνία τοῦ Βυζαντίου δὲν παρήγαγεν ἔργα ἀντάξια τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, δυνάμενα νὰ λάβουν σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν. Ὁ κυριώτερος λόγος τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι ἡ γλωσσικὴ παράδοσις.

Οἱ λόγοι, θαμβωμένοι ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐμιμοῦντο τὸ ὕφος, τὴν γλωσσικὴν μορφήν καὶ τὰ σχήματα τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἐτήρουν αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Ἄλλ' οἱ τύποι καὶ τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, τὴν ὁποίαν εἶχον ὡς πρότυπον οἱ συγγραφεῖς, δὲν προσηρμόζοντο οὔτε εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τῆς ἐποχῆς, οὔτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας θρησκείας καὶ τοῦ νέου κοινωνικοῦ βίου.

Διὰ τοῦτο τὰ λογοτεχνικὰ εἴδη τῶν χρόνων τοῦ Βυζαντίου δὲν δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἢ τῆς Ρώμης ἢ ἄλλων δημιουργικῶν ἐποχῶν. Ἐν τούτοις πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλῆμου καὶ ἔγραψαν μὲ δύναμιν. Ἰδίως ὅσοι κατῶρθωσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν κλασσικὴν παράδοσιν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ γράψουν εἰς τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἐδημιούργησαν ἔργα πρωτοτυπώτερα καὶ γνησίως βυζαντινά.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Τὸ εἶδος αὐτὸ ἐκαλλιεργήθη περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ ἀνατολικὴ θεολογία κατὰ τοὺς πρώτους

αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων παρήγαγεν ἔργα ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως. Τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Οἱ ἔθνικοὶ συγγραφεῖς ἠγωνίζοντο διὰ νὰ σώσουν τὴν κλονιζομένην εἰδωλοκρατίαν, ἐνῶ οἱ χριστιανοὶ ἐκινουῦντο ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ ἐδραιώσουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ νὰ τὴν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἔθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς διαίρουνται εἰς ἔθνικοὺς καὶ χριστιανοὺς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν τάσσονται ὁ Λιβάνιος, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς καὶ ὁ Συνέσιος.

Ὁ **Λιβάνιος** (314-393) ἦτο θερμὸς ζηλωτὴς τῶν ἀρχαίων γραμμάτων καὶ ἀπεστρέφετο τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ἀπεμάκρυνε τοὺς συγχρόνους του ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ βραδύτερον ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σφύζονται 65 λόγοι καὶ περίπου 600 ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι δίδουν εἰκόνα τῆς κοινωνίας τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος. Τὸ ὕφος τοῦ Λιβανίου εἶναι περίτεχνον, ἀνώμαλον καὶ πολλακίς συγκεχυμένον. Μ' ὄλα ταῦτα ἐκίνησε τὸν θαυμασμόν τῶν συγχρόνων του καὶ πολλῶν μεταγενεστέρων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ὁ **Ἰουλιανὸς** (331-363) ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν, τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ τὴν ρητορικὴν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν μαζί με τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἠγάπησε τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφήν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν.

Τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο δταν ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἢ μᾶλλον μίαν φιλοσοφικὴν θεολογίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐδημιούργησεν. Αἱ Ἐπιστολαὶ καὶ αἱ κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας συγγραφαὶ του μαρτυροῦν εὐλικρίνειαν, πάθος καὶ ἐκφραστικὴν ἱκανότητα, ἀλλ' ἀποδεικνύουν συγχρόνως πόσον ἦτο μάταιον ν' ἀγωνίζεται ὑπὲρ ἐκπνεούσης θρησκείας, ἢ ὁποία δὲν

άνταπεκρίνετο πλέον εις βαθυτέραν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων.

Βαθεῖαν καὶ μελαγχολικὴν ἔκφρασιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἔχομεν εις τοὺς περιφήμους στίχους, οἱ ὅποιοι ἐδόθησαν ὡς χρησμός δῆθεν εις τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν :

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,

Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,

Οὐ παγὰν λαλέουσας, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Ὁ **Συνέσιος** (370 - 415) κατήγετο ἐκ Κυρήνης τῆς Ἀφρικῆς καὶ διέπρεψε κατ' ἀρχὰς εις τὴν πολιτικὴν. Βραδύτερον ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος εις τὴν Κυρηναϊκὴν τῆς Ἀφρικῆς.

Ἄλλ' οἱ χρόνοι αὐτοὶ εἶναι κυρίως ἡ ἐποχὴ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Διὰ τοῦτο ὁ 4ος μ. Χ. αἰὼν ὀνομάζεται χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔχουν φιλοσοφικὴν μὲν μορφωσιν καὶ λογοτεχνικὴν διάθεσιν. Ἐργάζονται μὲ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν, οἱ δὲ ἀγῶνες τῶν κατὰ τοῦ διπλοῦ κινδύνου, τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν, δίδουν εις αὐτοὺς ὄρμην καὶ εὐγλωττίαν ἀσυνήθη. Διὰ τοῦτο ἡ θεολογία τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ εἶναι δημιουργικὴ. Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Οἱ Μεγάλοι Πατέρες ἠγάπησαν πολὺ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ ἐθεώρησαν ὡς τὸ σημαντικώτατον μέσον μορφώσεως τῶν χριστιανῶν.

Ὁ **Μέγας Βασίλειος** (330 - 379) κατήγετο ἀπὸ ἀρχαίαν καὶ πλουσίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας καὶ ἐσπούδασε τὴν ρητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν εις τὰς Ἀθήνας. Βραδύτερον ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὅποιος ἤκμαζεν εις τὰς χώρας αὐτάς. Ἀναγορευθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τὸ 370 διέπρεπεν ὡς ρήτωρ ἐκκλησιαστικὸς καὶ διέδωσε τὸν μοναχικὸν βίον εις τὴν ἐπαρχίαν του ὑπὸ νέαν μορφήν συγγράψας τοὺς περιφήμους Ἀσκητικοὺς Κανόνας.

Ὁ Μ. Βασίλειος ἦτο σοβάρως συγγραφεύς. Αἱ Ὁμιλίαι του, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται εἰς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας, ἔχουν βάθος καὶ συγκίνησιν καὶ φθάνουν πολλάκις εἰς ὕψος λυρικόν. Ὁ Μ. Βασίλειος παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις εἰς ὠρισμένα σημεῖα κηρύττεται ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ καταδικάζει ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ ὑπερβολικὸν ζῆλον ἤθελον νὰ προγράψουν αὐτά.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο διότι διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης, μικρᾶς πόλεως τῆς Καππαδοκίας, καὶ διεκρίθη ἰδίως διὰ τῶν δογματικῶν συγγραμμάτων του, εἰς τὰ ὁποῖα καταφαίνεται βάθος φιλοσοφικόν.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (330 - 390) κατήγετο ἐπίσης ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διεκρίθη διὰ τὴν εὐγλωττίαν του. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Μ. Βασίλειος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας, ἦτο ἀνὴρ δράσεως, ὁ Γρηγόριος ἠγάπα τὴν ἀπομόνωσιν καὶ ἀπέκαμε ταχέως ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ θορύβου. Τὰ ἔργα του εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα. Ὁ Γρηγόριος ἦτο φύσις κατ' ἐξοχὴν συναισθηματικὴ. Διὰ τοῦτο ὀμιλεῖ συχνὰ περὶ ἑαυτοῦ καὶ δίδει εἰκόνα τοῦ ψυχικοῦ του βίου σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ ἔργα του. Τὸ ἀριστούργημά του ἴσως εἶναι τὸ Ἐγκώμιον τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ ὁποίου ζωγραφίζει τὴν φυσιογνωμίαν μὲ διαύγειαν ἱστορικοῦ καὶ μὲ τρυφερότητα φίλου.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347 - 407) εἶναι ὁ ρητορικώτερος ἀπὸ ὅλους, φύσις ζωηρὰ καὶ εὐέξαπτος καὶ προικισμένος μὲ εὐροῖαν λόγου σπανίαν. Ὁ Ἰωάννης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Τὸ 397 προσκαλεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ χειροτονεῖται Πατριάρχης καὶ διακρίνεται διὰ τὸν χριστιανικὸν ζῆλον καὶ διὰ τὴν εὐγλωττίαν. Ἄλλ' ἡ ὑπερβολικὴ του αὐστηρότης καὶ αὐταρχικότης του ἐξήγειραν πολλοὺς κατ' αὐτοῦ καὶ ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας ἤλεγχε τὴν διαγωγήν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ

403 και έξωρίσθη. Ἄλλ' ἐπανήλθε πάλιν εἰς τὸν θρόνον μετ' ὀλίγον. Ἐν τούτοις ἕνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν ἐκθρονίζεται ὀριστικῶς καὶ ἐξορίζεται εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐξηκολούθει καὶ ἀπ' ἐκεῖ δραστήριον ἀγῶνα κατὰ τῆς αὐτοκρατείας δι' ἐπιστολῶν, ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀποθνήσκει καθ' ὁδὸν εἰς ἓν χωρίον τῆς Ἀρμενίας.

Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι Πραγματεῖαι, Ὁμιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Ἡ ὀρηκτικὴ φύσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ οἱ διηνεκεῖς ἀγῶνες τοῦ βίου ἔδωκαν εἰς τὰ ἔργα του δύναμιν ἀσυνήθιστον καὶ ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν χριστιανῶν συγγραφέων τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος εἶναι ὁ ρητορικώτερος τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὕφος του διακρίνει θαυμαστὴ εὐχέρεια, πλοῦτος θαμβωτικὸς εἰκόνων, πρωτότυποι μεταφοραὶ καὶ καταπλήττουσαι παρομοιώσεις. Οἱ σύγχρονοι τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὸν Χρυσόστομον δημιουργοῦνται εἰς τὴν Ἀνατολὴν συνθήκαι, αἱ ὅποια εἶναι δυσμενεῖς διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς Θεολογίας. Ἡ ἔθνικὴ θρησκεία κατενικήθη τελείως, αἱ αἱρέσεις κατέπαυσαν καὶ ἔσβησε βαθμηδὸν ἡ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιορίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεόδωρος εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἐκ τῶν θεολόγων τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι διατηροῦν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Τὸ λογοτεχνικὸν αὐτὸ εἶδος ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γνήσιον καὶ πρωτότυπον δημιουργημα τῶν βυζαντινῶν. Αἱ ὑποθέσεις τῶν μυθιστορημάτων

έλαμβάνοντο από την ζωή της εποχής και ήσαν ως επί το πλείστον περιπετειώδεις. Ἡ θρησκευτικότητα τῶν χρόνων αὐτῶν ἐπέδρασεν εἰς αὐτὰ καὶ διὰ τοῦτο λείπουν αἱ πλήρεις δροσερότητος καὶ φυσικότητος διηγήσεις τῶν μυθιστορημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν φαίνονται μᾶλλον ὡς λόγιοι, οἱ ὅποιοι οὐδέποτε ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ γραφεῖον τῶν καὶ δὲν εἶχον στενὴν γνωριμίαν μὲ τὴν φύσιν.

Τὸ μυθιστόρημα κατήντησε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τὸ προσφιλέστερον λογοτεχνικὸν εἶδος, ἔγινε δημοτικώτατον καὶ ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εἵδους αὐτοῦ εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ ἐξοχώτεροι ἀπὸ τοὺς μυθιστοριογράφους ἦσαν ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποίησις εἶναι ἡ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος ἐκδήλωσις τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος.

Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱστορικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἔχουν χαρακτῆρα καθαρῶς βυζαντινόν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφαίνονται ἱστορικοί, οἱ ὅποιοι σέβονται καὶ διατηροῦν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, χωρὶς ὅμως νὰ ὑποδουλώνωνται τελείως εἰς αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐξῆς ἔχομεν ἀδιάσπαστον σχεδὸν σειρὰν ἱστορικῶν, οἱ ὅποιοι ἔγραψαν τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτοι μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἱστορικούς, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ξενοφῶντα, καὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀρχαΐζουσαν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι κυρίως Ἰστορικοί.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν κυρίως ἱστορικῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη τάξις ἱστοριογράφων, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀρχίζοντες ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ καταλήγοντες μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν. Αὐτοὶ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοὺς κυρίως ἱστορικούς ὠνομάσθησαν Χρονογράφοι. Οἱ χρονογράφοι ἔγραψαν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν, ἀλλὰ τὰ ἔργα τῶν, αἱ Χρονογραφία ὅπως

ονομάζονται, στεροούνται πάσης κριτικής και είναι αντιγραφαί αλλήλων.

Εἰς τὴν σειράν τῶν ιστοριογράφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀνήκει ὁ Προκόπιος. Ὁ Προκόπιος (ἀπέθανε τὸ 562), ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἐπιφανέστατος ἀπὸ τοὺς ιστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐγεννήθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισσαρίου καὶ διὰ τοῦτο κατεῖχε τὰ μυστικά τῶν μεγάλων πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς του. Τρία συγγράμματα φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Προκοπίου. Αἱ Ἱστορίαι, τὰ Κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ Ἀνέκδοτος Ἱστορία.

Εἰς τὸ πρῶτον ἐκθέτει μὲ ἀκρίβειαν τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν, Βανδάλων καὶ Γόθων. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Προκόπιος ἀναδεικνύεται ἀληθῆς ιστορικός, ἄξιος διάδοχος τῶν μεγάλων ιστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὰ Κτίσματα περιγράφει τὰς οἰκοδομὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὴν κτίσιν πόλεων, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κτλ. Τὰ ἀνέκδοτα ἐξεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἶναι ἐξιστόρησις πραγμάτων, τὰ ὅποια, καθὼς ὁ ἴδιος λέγει, δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ κύριον ἱστορικόν του σύγγραμμα, διότι ἐκθέτει τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς των καὶ ἀποκαλύπτει πολλὰς ἀσχημίας τοῦ βίου των. Ἴσως δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Προκοπίου.

Ὁ περίφημος χρονογράφος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία του διακρίνεται διὰ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἀκρίβειας. Ὁ Μαλάλας εἶναι δεῖγμα τῆς διανοητικῆς καταπτώσεως τῶν χρόνων του. Τὸ παρελθόν δι' αὐτὸν εἶναι τελειῶς συγκεχυμένον καὶ πληρὲς ἀσυναρτησίας. Γενικῶς τὰ ἔργα τῶν χρονογράφων, αἱ Χρονογραφίαι ὅπως λέγονται, δὲν ἔχουν μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν, εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ ἱστορικὰ σφάλματα καὶ ἀκαλαίσθητα εἰς τὸ ὕφος, ἀλλὰ πολλάκις χρησιμεύουν ὡς πολύτιμοι ἱστορικὰ πηγαί.

ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ

Πολλοί, ιδίως μοναχοί, ήσυχολήθησαν εις τὴν συγγραφὴν βίων τῶν ἀγίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδίωκον νὰ ἐνισχύσουν τὸν λαὸν πρὸς καταπολέμησιν τῶν ξένων θρησκείων καὶ τῶν αἰρέσεων, διηγούμενοι τὸν ἀγνὸν βίον καὶ τὰ μαρτύρια τῶν ἀγίων.

Γνωστότατος εἶναι ὁ **Ἰωάννης Μόσχος**, ὁ ὁποῖος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον του, **Λειμῶν ἢ Λειμῶν ἄριον** ὀνομαζόμενον, μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ εἶχε μεγάλην διάδοσιν καὶ ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Περιλαμβάνει πλουσίαν συλλογὴν ἀνεκδότων, ἀξιολόγων πράξεων καὶ πρὸ πάντων θαυμάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τῶν μοναχῶν καὶ ἐρημιτῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς μορφώσεως τῶν συγγραφέων συναντῶνται πολλάκις παραλογώταται καὶ περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνίας ιδέαι καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ συγγράμματα αὐτὰ δὲν ἔχουν καμμίαν φιλολογικὴν ἀξίαν.

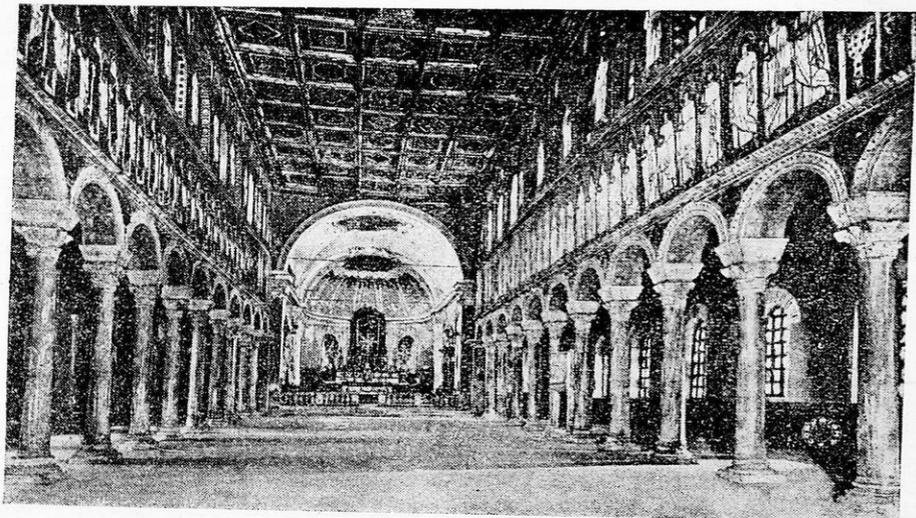
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Καὶ εἰς τὴν ποίησιν, ὅπως καὶ εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῆς πεζογραφίας, οἱ βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐμιμήθησαν τοὺς ἀρχαίους, ἐχρησιμοποίησαν δηλαδὴ τὴν μετρικὴν κατασκευὴν τῶν ἀρχαίων ποιημάτων, ἢ ὁποῖα ἐστηρίζετο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν. Ἐνωρὶς ὅμως κατῶρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν δουλικὴν αὐτὴν μίμησιν, ἢ ὁποῖα ἔδιδε ποιήματα χωρὶς κίνησιν καὶ ζώην, καὶ ἐπενόησαν νέον μετρικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐστηρίχθη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ ἐνίστε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιούργησαν νέον εἶδος ποιήσεως, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη **Ὑμνος**.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διαιροῦνται εἰς **Ἐθνικοὺς**, ὅσοι δηλ. ἔγραψαν ποιήματα κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν, καὶ εἰς **Μελωδοὺς**, ὅσοι ἠκολούθησαν τὸ νέον εἶδος.

Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκει ὁ **Γεώργιος Πισίδης** ἀκμάσας

ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ γράψας διάφορα ποιήματα, μεταξύ τῶν ὁποίων διαπρέπει τὸ δι' ἰάμβων ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀβάρων ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Πισίδης δὲν ἦτο ποιητὴς μὲ τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλ' εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ δεξιότητα εἰς τὴν ἀπομίμησιν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, εἰς βαθμὸν

Βασιλικὴ (ἔσωτερικόν).

Ἅγιος Ἀπολλινάριος. Ραβέννα, βος αἰών.

ὥστε οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἔθετον τὸ ἐρώτημα «τὶς στοιχίζει κρεῖττον, ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης».

Ἡ δευτέρα τάσις παρήγαγε τὸν ἀξιολογώτερον καὶ τὸν μόνον ἀληθῶς ποιητὴν τῶν βυζαντινῶν χρόνων, τὸν ἐμπνευσμένον ὑμνογράφον **Ρωμανόν**. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἔζησε. Φαίνεται, ὅτι ἔζησεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ρωμανὸς ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, τῶν ἁγίων, καὶ τὰς παραδόσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ ἑορταὶ τῆς ἐκκλησίας.

Αί διηγήσεις ἔχουν κίνησιν καὶ δραματικότητα καὶ γενικῶς παρουσιάζουν ἐξαιρετα καλλιτεχνικά προσόντα. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ὀνομάζουν τὸν Ρωμανὸν Πίνδαρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀπλή καὶ δανεῖζεται πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην τῆς ἐποχῆς του. Ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι οἱ ἀναφερό-

Ἁγία Σοφία (ἐξωτερικόν).

Πρόσοψις δυτικῆ. Οἱ μιναρέδες καὶ διάφοροι προσθήκαι περὶ τὸν ναὸν παραμορφώνουν τὴν ἐντύπωσιν.

μενοι εἰς τὴν Προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, τὴν Δευτέραν παρουσίαν¹⁾, τὴν Παρθένον παρὰ τὸν Σταυρόν²⁾, τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ³⁾.

1) «Ὅταν ἔλθῃς ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης...»

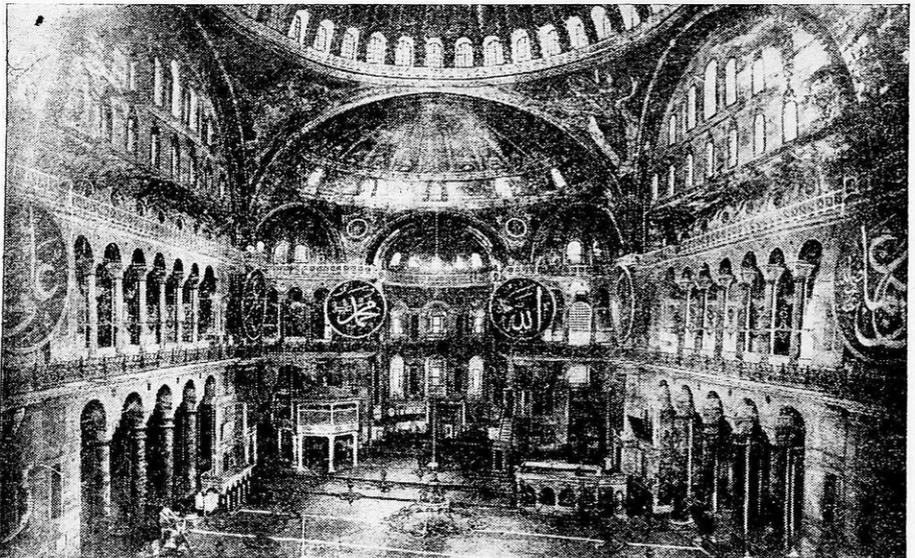
2) «Ποῦ πορεύει τέκνον...»

3) «Ἡ παρθένος σήμερον...»

Ἄξιόλογον ποιητικὸν προϊόν τῶν χρόνων αὐτῶν εἶναι ὁ Ἄκαθιστος Ὑμνος, ὁ ὁποῖος διακρίνεται διὰ τὴν θερμὴν, τὴν κίνησιν καὶ τὰς ὠραίας μεταφοράς. Ἀποδίδεται ὑπὸ πολλῶν εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων.

ΤΕΧΝΑΙ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τοῦ Βυζαντίου γενικῶς πα·

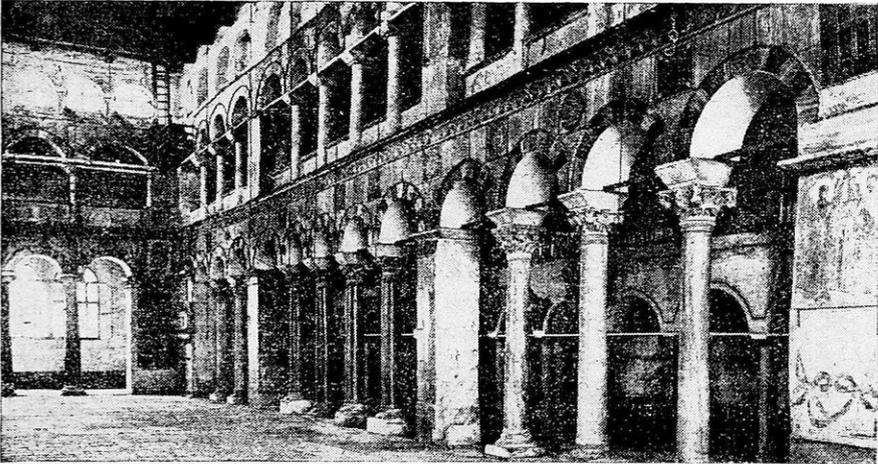
Ἁγία Σοφία (ἔσωτερικόν).

Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ περιφήμου ναοῦ. Διακρίνεται καλὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καὶ ὁ τύπος τῆς οἰκοδομῆς, ἐπίσης φαίνονται οἱ δύο ὄροφοι (γυναικωνίτης), τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον καὶ ὁ θόλος μὲ τὸ πλῆθος τῶν παραθύρων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ φῶς πλημμυρεῖ τὸν πελώριον χῶρον.

ρατρεῖται σεβασμὸς καὶ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν, εἰς τὴν τέχνην συνέβη τὸ ἀντίθετον. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νά

τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια τοὺς ἐνθυμίζουσαν τοὺς εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἐπροκάλεσεν ἀληθῆ ἀναγέννησιν εἰς τὴν τέχνην καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐχρησιμοποιοῦσαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ἡ οἰκία ὅμως δὲν ἦτο ὁ οἶκος τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἀπλῶς μέρος, ὅπου συνηντῶντο οἱ πιστοί, μίᾳ συγκέντρω-

Βασιλικὴ (ἐσωτερικόν).

Εἶναι ἓν μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ τὴν περίφημον Βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (5ος αἰών). Διακρίνεται ἡ σειρά τῶν μαρμαρίνων κίωνων, ἡ ὅποια διακόπτεται ἀπὸ τετραγώνους πεσσούς ἐπενδεδυμένους μὲ πλάκας ἀπὸ μάρμαρον. Ὑπεράνω τῶν τόξων ὑπῆρχον ἐξῶσται.

σις εἴτε Ἐκκλησία ὅπως ἔλεγον. Βραδύτερον ὅταν ἐγίνεν ἀνεκτὴ ἡ δημοσίᾳ ἐμφάνισις τῆς θρησκείας των, οἱ χριστιανοὶ κατασκεύασαν τὰ εὐκτήριά των ὄχι κατὰ τὸ πρότυπον τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, ἀλλὰ κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, αἱ ὅποια ἕως τότε εἶχον χρησιμεύσει ὡς μέρος συναθροίσεως. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ εἶχον τὸ ἀπλούστατον

σχέδιον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, δηλ. ἦσαν ὀρθογώνιος μακρὸς σηκὸς ἢ ἔσωνάρθηξ στεγασμένος διὰ ξυλίνης στέγης.

Ὅταν βραδύτερον κατεσκευάσαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ὡς δικαστήρια καὶ ὡς χρηματιστήρια καὶ ἐλέγοντο Β α σ ι λ ι κ α ῖ. Δηλαδή ὁ σηκὸς ἔγινε πλατύτερος καὶ ἐβαστάζετο ἀπὸ δύο σειρὰς κίονων.

Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀποτελεῖ μέρος συμπλέγματος. Ἡ ζωηρότης τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ ἡ ἔκφρασις δεικνύουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης αὐτῆς εἰς τὸ Βυζάντιον.

καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καινοτομία συνίστατο εἰς τοῦτο, νὰ ἀνοικοδομηθῇ κυκλικὸς θόλος ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ μεταβληθῇ ἐσωτερικῶς τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ. Τοῦτο κατῶρθωσαν ὡς ἑξῆς :

Τέσσαρες μεγάλοι κίονες (πεσσοί) ὑψοῦνται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ καὶ συνδέονται μεταξύ των δι' ἀψίδων, τῶν ὁποίων ἑκάστη ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὁποῖος

Τοιοῦτοι ναοὶ ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν νέος τύπος οἰκοδομῆς ναῶν, ὁ ὁποῖος ἐτελειοποιήθη βαθμηδὸν καὶ ἔλαβε τὴν τελειοτάτην ἔκφρασιν τοῦ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπως ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐξεπὸνήσαν καὶ ἐξέτελεσαν οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς (ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας)

ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγῶνων (pendentifs), τὰ ὁποῖα συνδέουν τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιοῦτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῆ κυκλικὸς θόλος ἐπὶ μιᾶς ὀρθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν ὡς προέκτασις τῆς βάσεως δύο ἡμιθόλια, τὸ καθὲν μὲ δύο κόγχας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν νὰ προσβλέπῃ τὸ κέντρον τοῦ θόλου.

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἀπετελέσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὁποῖου ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο ὁ γυναικωνίτης.

Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτικὴ. Φαντάζεται ὅμως κανεὶς ποῖα θὰ ἦτο ἡ ἐπιβολὴ του, ὅταν εἶχεν ὄλον τὸν πλούσιον ἐσωτερικὸν του διακόσμον. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρῶμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολυτίμοι λίθοι, ἄφηνον τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικὸν καὶ θαμβωμένον.

ΨΗΦΙΔΩΤΑ. ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗ

Ἡ τέχνη τῶν ψηφιδωτῶν συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ πολυχρῶμους μικροὺς λίθους, τοὺς ὁποῖους κολλοῦν μὲ μεγάλην τέχνην καὶ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε νὰ προξενοῦν κατάπληξιν εἰς τὸν θεατὴν. Αἱ εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι κατασκευάζονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, λέγονται Μωσαϊκὰ ἢ ψηφιδωτά.

Τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μωσαϊκὰ σφάζονται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνή-

κουν εις αὐτὴν τὴν περίοδον. Πολὺ καλὰ διατηροῦνται τὰ μωσαϊκὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης ὡς καὶ τῆς Ραβέννης εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου παρίσταται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μετὰ τὴν ἀκολουθίαν των.

Ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους γίνεται

Ἵ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του.

Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸν Ἅγιον Βιτάλιον τῆς Ραβέννης (περὶ τὸ 545 μ. Χ.) Ἐν ἀπὸ τὰ ὀνομαστὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ραβέννης. Πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος βαδίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ραβέννης Μαξιμιανὸς ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἕνα ἱερέα καὶ ἕνα διάκονον. Ἀκολουθοῦν δύο συγκλητικοὶ καὶ τὴν συνοδείαν κλείουν στρατιῶται τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ αὐτοκράτωρ φέρει εἰς τὴν κεφαλὴν φωτιστέφανον καὶ φορεῖ πορφύραν, ἡ ὁποία κουμπώνει μετὰ χρυσοῦν πόρπην εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον.

ὕπηρετικὴ τῆς διακοσμητικῆς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐθεώρει τὴν πλαστικὴν παράστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ὡς ἀσέβειαν, ἡ δὲ παλαίστρα καὶ οἱ ἄγῶνες ὅπου ἄλλοτε ἐμελετᾶτο τὸ γυμνὸν σῶμα, εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει.

Διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς συνεκέντρωσαν τὰς δυνάμεις των μόνον εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν διαφόρων καλλιτεχνημάτων καὶ εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν. Ἐφι-

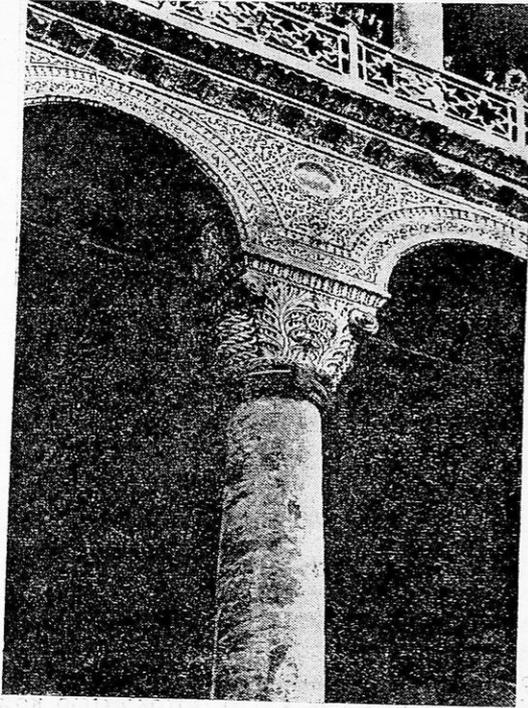
Ἡ ἀκολουθία τῆς Θεοδώρας (μωσαϊκὸν εἰς τὸν ἴδιον ναόν).

Παριστάνεται μία μεγάλη αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων. Ἡ Θεοδώρα φορεῖ τὸ διάδημα μὲ κρεμαστά μαργαριτάρια. Αἱ πατρικίαι τῆς ἀκολουθίας τῆς φοροῦν ἐνδύματα μὲ πολὺ ζωηρὰ χρώματα. Δεξιὰ εἶναι πατρικίος ἐνδεδυμένος, ὅπως οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ ἄκρον εἰς συγκλητικὸς, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει τὸ μεταξωτὸν παραπέτασμα, διὰ νὰ περάσῃ ἡ συνοδεία. Ἡ Θεοδώρα ὅπως καὶ ὁ αὐτοκράτωρ κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας δῶρα διὰ τὸν ναόν.

λοτέχνησαν ἄνθη φυσικώτατα καὶ φύλλα καὶ ἐφρόντισαν νὰ συνδυάσουν τὴν τέχνην των μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἀρχιτεκτονικῆς.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Κατὰ τὸν βον μ. Χ. αἰῶνα ἐτέθησαν αἱ βάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ δὲν ἀπεμακρύνθη πλέον. Οἱ τεχνῖται ἐγκαταλείπουν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς

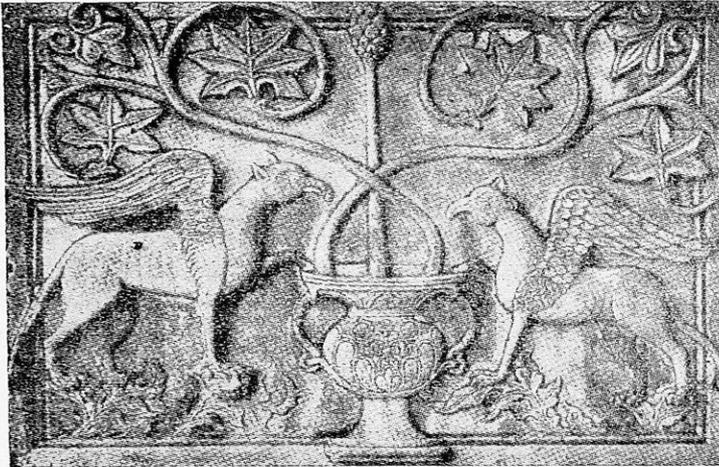
Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας.

ζωγραφικῆς καὶ δίδουν εἰς τὰς στάσεις θρησκευτικὴν αὐστηρότητα, ἀπομακρύνουν τὰ δευτερεύοντα ἀντικείμενα καὶ δὲν θέτουν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν ν' ἀπλοποιήσουν τὸ σχέδιον καὶ νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ἡ τέχνη ὁμῶς αὐτὴ διεβλήθη πολὺ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς μονότονος καὶ μικροῦ λόγου ἀξία. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ βυζαντινὸς ζωγράφος δεσμεύεται ὡς πρὸς τὰ θέματα τῶν παραστάσεων ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ὁ προορισμὸς τοῦ τόπου, τὸν ὁποῖον εἶχε νὰ διακοσμήσῃ. Ὁ ναὸς διαιρεῖται ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν, εἰς τρία ἐντελῶς διάφορα κατὰ τὸν προορισμὸν μέρη. 1) τὸ Ἱερόν, 2) τὸν Σηκόδον καὶ 3) τὸν Νάρθηκα. Εἰς αὐτὰ ὡς τέταρτον δύνα-

ται νὰ προστεθῆ τὸ Προσκυνητᾶριον ἢ τὸ Τέμπλον τὸ ὁποῖον, ὕψους συνήθως δύο μέτρων, χωρίζει τὸ ἱερὸν ἀπὸ τοῦ σηκοῦ.

Εἰς τὰ τέσσαρα αὐτὰ μέρη ὁ καλλιτέχνης ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ζωγραφίσῃ ὠρισμένας παραστάσεις καὶ κατὰ τρόπον μάλιστα αὐστηρῶς καθωρισμένον ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ σηκοῦ ἔπρεπε νὰ ἀπεικονίζεται ὁ Χριστὸς Παντοκράτωρ κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν δεξιὰν εὐλογῶν. Εἰς τὸ ὕψος τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ εἰκόνιζον τὴν Θεοτόκον μετὰ τὸν Χριστὸν παιδίον κτλ. Ἄλλ' ἡ αὐστηρῶς

Δεῖγμα γλυπτικῆς.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας (ἴσως δου αἰῶνος).

τηρουμένη αὐτὴ σειρά δὲν ἐδέσμευσεν ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν. Ἀντιθέτως βλέπομεν τοὺς τεχνίτας νὰ προσπαθοῦν νὰ νεωτερίσουν εἰς τὸ σύνολον καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ νὰ ἀναπτύξουν πρωτοτυπίαν ὅσον εἶναι δυνατόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΟΙ ΙΣΑΥΡΟΙ ΚΑΙ ΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ

Δ ΛΕΩΝ Γ΄ (717-740)

Ἀπὸ τὸ χάος, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν κατάλυ-
σιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἐξήγαγε τὴν αὐτοκρατο-
ρίαν ἢ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. Βασιλεῖς ἱκανοὶ εἰργάσθησαν
νὰ ἀνασυγκροτήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν, μετερρῦθμισαν αὐτὴν
διοικητικῶς καὶ τὴν ἐνίσχυσαν στρατιωτικῶς.

Ὁ ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας **Λέων Γ΄** (717-740) ἦτο ἄν-
θρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἰκανώτατος, εὐστροφὸς δι-
πλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικὸς. Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος Γ΄
εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὄχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ
τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ
ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν ἀπειλὴν καὶ τὸν ἐξι-
σλαμισμόν.

Β΄ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ
Λέοντος Γ΄ οἱ Ἄραβες ἐπεχείρησαν δευτέραν μεγάλην ἐπίθε-
σιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἰσχυρὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
τὸν Αὐγούστον τοῦ 717, ἐνῶ ἀραβικὸς στρατὸς 100 χιλ. κα-
717 τώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου
καὶ νὰ διαπεραιωθῇ ἀπέναντι εἰς τὴν Θράκην. Οἱ Ἄραβες ἐπο-
λιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θά-
λασσαν.

Ἄλλὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευούσης εἶχεν εἰς τὰς στιβαρὰς χειῖρας τοῦ Ὁ Λέων. Ἡ μεγάλη ἐκείνη στρατιὰ καθὼς καὶ αἱ ἀποσταλεῖσαι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας ἐνισχύσεις, ἀπεδεκατίσθησαν ἀπὸ τὰς συγκρούσεις καὶ ἀπὸ τὸν φοβερὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου. Κατὰ τὰς μάχας οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν μεγάλην χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρός. Μετὰ ματαίας προσπαθείας ἐνὸς ἔτους οἱ Ἄραβες κατ' Αὐγουστον πάλιν τοῦ 718 ἐπεβίβασθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καὶ ἀπέπλευσαν. Ἄλλὰ καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τῶν κατεστράφησαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ τρικυμιῶν. Πέντε μόνον πλοῖα ἐσώθησαν καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν καλίφην τὴν μεγάλην καταστροφήν.

Ἡ ἐπίθεσις αὐτὴ κατὰ τῆς πρωτευούσης ἦτο ἡ τελευταία. Ἐκτοτε οἱ Ἄραβες δὲν ἀπεπειράθησαν ἄλλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκοῦντο εἰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Λέων ἀπέκτησε δόξαν ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, διότι ἔσωσε τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν ἀπειλήν.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν ὄλων τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης καὶ ἐξύψωσε τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας. Μετ' ὀλίγα ἔτη οἱ Ἄραβες ἐπεχείρησαν νὰ προσβάλουν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ ἄλλο σημεῖον, ἀπὸ τὰ Πυρηναιῖα, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν, καθὼς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Καρόλου Μαρτέλ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀπόπειρα τῶν Ἀράβων νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπέτυχε καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐσώθη.

3) ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Οἱ Ἰσαυροὶ ἔκαμαν τὴν ἀρχὴν μεγάλης ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεως, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀναδιοργανώσουν τὸ κράτος.

Ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε' διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐγενίκευσαν τὸν θεσμόν τῶν θεμάτων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου κατηργήθη ἡ διοικήσις τοῦ κράτους κατὰ τὸ παλαιὸν ρωμαϊκὸν σύστημα, δη-

λαδὴ κατὰ ἐπαρχίας, καὶ ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζεται νέον διοικητικὸν σύστημα, τὰ θέματα: Θέμα ἐλέγετο κυρίως στρατιωτικὸν σῶμα καὶ κατόπιν ἡ ἔδρα τοῦ σώματος. Ὅπου λοιπὸν ἤδρευε στρατιωτικὸν σῶμα ἀπετελέσθη μία διοικητικὴ περιφέρεια, τῆς ὁποίας ὁ διοικητὴς ἐλέγετο Στρατηγός. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ διοικηταὶ αὐτῶν Στρατηγοὶ ἔνεκα τῶν μεγάλων διοικητικῶν περιφερειῶν ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν περιφερειῶν τούτων καὶ ἐδημιούργησαν περισσότερα θέματα.

Ἀξιολογώτατον ἐπίσης ἔργον τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων ἦτο ἡ δημοσίευσίς τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, τοῦ λεγομένου Ἐκλογῆ (740), διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Λέων ἐπεχείρησε νὰ προσαρμόσῃ τοὺς γραπτοὺς νόμους πρὸς τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Τὴν νομοθεσίαν διέκρινε νέον πνεῦμα ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἰσότητος ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον, ὅπως καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς:

«Ἐκλογὴ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν ἡμῶν βασιλέων, ἀπὸ τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν Διγέστων, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον ἐκτεθεῖσα».

Τοιουτοτρόπως π. χ. ἐνῶ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ γάμος δὲν ἐθεωρεῖτο μυστήριον καὶ τὸ διαζύγιον ἦτο εὐκολώτατον, διὰ τῆς νέας νομοθεσίας ὀρίζονται σαφῶς αἱ περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας τοῦτο ἐπιτρέπεται. Ὡσαύτως ὀρίζοντο φιλανθρωπότερον αἱ σχέσεις τῶν ἀγροτῶν πρὸς τοὺς μεγάλους γαιοκτῆμονας, κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσῆχθη ὁ ἀκρωτηριασμός, ὁ ὁποῖος ὅμως οὐδέποτε ἐφηρμόσθη αὐστηρῶς. Δὲν ἐγένετο διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς.

Μεγίστην ὅμως σπουδαιότητα διὰ τὰ ἀποτελέσματά της εἶχεν ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

4) Η ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΡΙΣ

Μετά τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας εἰς τοὺς πολέμους οἱ Ἰσαυροὶ ἠθέλησαν διὰ ριζικωτέρων μεταρρυθμίσεων νὰ στερεώσουν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Ἀράβων εἶχε φανῆ, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἀραβες ὡς νεοφώτιστοι εἶχον θερμότερον θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐνῶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ θρησκευτικὴ πίστις εἶχεν ἀποκοιμηθῆ. Μὲ τὸν καιρὸν εἶχον εἰσχωρήσει ἕξεις καὶ δοξασίαι, αἱ ὁποῖαι ἀντεστρατεύοντο εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ἀπέδιδον πραγματικὴν λατρείαν εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἐπίστευον εἰς τὴν θαυματουργὸν αὐτῶν δύναμιν. Ἐπίσης ἀπέδιδον ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὰ λειψανα τῶν ἁγίων καὶ εἰς πολλὰ ἱερὰ κειμήλια.

Ἄλλὰ μεγαλυτέρα πληγὴ ἦτο ὁ πολλαπλασιασμός τῶν μοναστηρίων καὶ ἡ ἀδιάκοπος καὶ καταπληκτικὴ αὐξησις τῆς περιουσίας των. Τὰ μοναστήρια ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀπόψεως. Τὸ πλῆθος τῶν ἀκμαίων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικὰς χεῖρας καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστὰς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἠλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντο ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι φανατιζόμενοι ὑπ' αὐτῶν ἠδύναντο ν' ἀποβαίνουν ὄπλον ἰσχυρὸν εἰς τὰς χεῖρας των.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἔβλεπον μὲ δυσφορίαν πολλοὶ ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν μορφωμένων, ἀνώτεροι κληρικοὶ, πάντες οἱ ἔχοντες λεπτοτέραν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν πολιτικοὶ καὶ ἤθελον νὰ μεταρρυθμίσουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ νὰ προφυλάξουν τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως ἐκείνης.

5. ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

Τὸ 726 ὁ Λέων Γ΄ διὰ διατάγματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον. 726 Ἦρχισε κακῶς τὴν μεταρρυθμίσιν ἐκ τῶν εἰκόγων καὶ τοῦτο προσέβαλε τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν χριστιανῶν. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ λαβῶν ἀφορμὴν τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ δι' ἄλλου φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως ἐστάσιασεν. Ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως, ἀλλ' ὁ Λέων διὰ νεωτέρου διατάγματος διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν εἰκόνων ἀπὸ τοῦς ναοῦς. Τότε ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἐκορυφώθη, τὰ πάθη ὠξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοί, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα ἐπλήττοντο, διότι ἀφηροῦντο ἀπ' αὐτοῦς αἱ πρόσοδοι ἐκ τῆς κατασκευῆς εἰκόνων, ἐφανάτιζον διαρκῶς τὸν ὄχλον κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα. Οἱ μεταρρυθμισταὶ ὀνομάζουσι τοὺς ἀντιπάλους τῶν Εἰκονολάτρων, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστάς Εἰκονοκλάστους ἢ Εἰκονομάχους.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερον, διότι ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριδα ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία. Ὁ Πάπας Γρηγόριος Γ΄ ἐξήγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ στασιασταὶ τῆς Ἑλλάδος (Ἑλλαδικοὶ) ἀναγορεύουσι νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμάν καὶ πλέουσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων ἀντίκρουσε τοὺς κινδύνους μὲ θάρρος. Ἀλλὰ τὴν Μέσσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὀριστικῶς, διετήρησε δὲ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχὴν μόνον ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν Πάπαν ὅμως ἐτιμώρησε, διότι ἀφήρσεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὰς χώρας αὐτάς, καθὼς καὶ τὰς ἑλληνικὰς εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν ἐπίθεσιν τῶν στασιαστῶν καὶ τοῦ Κοσμά κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξεμηδέ-

νισε. Κατέστρεψε τὸν στόλον των διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν.

Παρ' ὄλας ὁμως τὰς ἐπιτυχίας τοῦ αὐτοκράτορος τὰ πράγματα καθημερινῶς ὀξύνονται. Ὁ Λέων ἀπέθανε τὸ 740 καὶ ἀφῆκε μνήμην ἀγαθοῦ καὶ ἥρωικοῦ ἡγεμόνος.

6) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε' (741 - 775)

Τὸν Λέοντα Γ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Ε'** (741 - 775), ὁ ὁποῖος συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ πατρός του ἐπὶ τι διάστημα. Παρὰ τὰς ὕβρεις καὶ τὰς προσωνομίας, τὰς ὁποίας τοῦ ἔδωσαν οἱ μοναχοί, ὀνομάζοντες αὐτὸν ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ πάθους **Κοπρώνυμον** καὶ **Καββαλίον**, οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ θεωροῦν αὐτὸν ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὸν πατέρα του, ἀλλ' ἦτο αὐστηρότερος καὶ ὀρμητικώτερος ἐκείνου. Τὸ 754 συνεκάλεσεν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εἰς τὴν **Ἱέρειαν**, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν λατρείαν καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Κατόπιν κατεδίωξεν αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἅγιοι εἰκόνες ἐθραύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ παρ' ὄλα αὐτὰ ἔμμενον πιστεῖ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὕφισταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμοὺς «ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης», ὅπως ἔλεγον. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά, καὶ ἡ πρόοδος τῆς τέχνης ἀνεκόπη.

7) ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

Τὰ μεγάλα προτερήματα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντῖνου Ε' κατεδείχθησαν πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους. Ὁ αὐτοκράτωρ διεξήγαγε δύο ἐνδόξους πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἄραβες εἶχον ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελοῦμενος αὐτοῦ εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσε μέρος τῆς Συρίας, τὴν ὁποίαν πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν κατεῖχον οἱ Ἄραβες. Ἐπίσης ἐκυρίευσε τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητῆς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἀρμενίας.

Ἐνδοξώτερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἠπειλοῦν τὴν πρωτεύουσαν. Τὸ 755 ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον αὐτῶν, ὁ ὁποῖος μὲ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσε μέχρι τοῦ 772, ἧτοι 17 ἔτη. Ὁκτώφορὰς ἐξεστράτευσεν, ἔδειξεν ἐπιμονὴν καὶ ἥρωισμόν καὶ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Βουλγάρους. Πρὸ πάντων ἀξιωματικῶν ἐῖναι αἱ νῆκαι τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰς Μαρκέλλας (σήμερον Δεμίρ Καποῦ, 759) καὶ εἰς τὴν Ἀγχίαλον (762). Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Βούλγαροι διατηροῦν τὴν ἀνάμνησιν τῶν καταστροφῶν, ὅσας ἔπαθον τότε. Ἄν ἐξαίρεσωμεν τὸν Βουλγαροκτόνον, οὐδεὶς αὐτοκράτωρ ἐταπεινώσει τοὺς Βουλγάρους, ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀσθενήσας κατὰ τινα ἐκστρατεῖαν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ἀπέθανε τὸ 775. Ἀφῆκε καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ πατήρ του, μνήμην μεγάλου αὐτοκράτορος.

§) ΛΕΩΝ Δ΄ (775 - 780)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς του Λέων Δ΄ (775 - 780), ὁ ἐπονομαζόμενος Χάζαρος, διότι ἡ μήτηρ του ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων τῆς Κριμαίας.

Ὁ Λέων Δ΄ δὲν εἶχε τὰ προτερήματα οὔτε τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἦτο ἡγεμὼν μαλακὸς καὶ μολονότι ὁ ἴδιος ἦτο εἰκονομάχος, δὲν ἐφάνη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονολάτρας. Κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ. Ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε σύντομος.

9) ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤ' (780 - 803)

Τὸν Λέοντα Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ' ὁ Πορφυρογέννητος. Πορφυρογεννήτους ὠνόμαζον τοὺς βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἐγεννῶντο βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς των. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ τοῦ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία.

Ἡ Εἰρήνη ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ φίλαρχος καὶ ἐφρόντισε μὲ πᾶν μέσον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν. Ὁ στρατὸς ὅμως δὲν ἠγάπα τὴν βασιλομήτορα. Ἡ Εἰρήνη διὰ τοῦτο ὄχι μόνον παρημέλησεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἄραβες τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχον ἓνα περίφημον καλίφην, τὸν Ἄρου - ἄλ - Ρασίδ, καὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιθέσεις των εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἠρήμωσαν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς πρωτεύουσας. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετώπισῃ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον (783).

10) Η ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ἡ ταπείνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθη τὸ κράτος, ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς. Ἄλλ' ἡ Εἰρήνη ἀπὸ σκοποῦ εἶχε παραγκωνίσει τὸν στρατὸν. Εἶχεν ὄνειρον νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων καὶ ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ στρατιωτικὸς κόσμος θὰ ἦτο σοβαρὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων της. Τὸ 787 συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τὴν Ζ' Οἰκουμένην Σύνοδον, ἡ ὁποία ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερεῖα 787 Σύνοδον τοῦ 754 καὶ διέταξε νὰ ἀναστύλωθουν πάλιν αἱ εἰκόνες. Ἡ Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα ἀποφασίσασα, ὅτι ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστάμενον πρόσωπον, τὸν Ἅγιον.

Οί στρατιωτικοί ὁμως ἔστασίασαν τότε καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ', τὸν υἱὸν τῆς. Ἡ σκληρὰ μήτηρ καὶ βασίλισσα δὲν ἐδίστασε χάριν τοῦ θρόνου νὰ διαπράξῃ ἀπαίσιον κακούργημα. Διέταξε τοὺς ἀνθρώπους τῆς νὰ τυφλώσουν τὸν υἱὸν τῆς εἰς αὐτὸ τὸ δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸν ἐγέννησε. Συγχρόνως κατάρθωσε νὰ προσελκύσῃ μέρος τῶν δυσηρεστημένων στρατιωτικῶν καὶ τοιουτοτρόπως διετήρησε τὸν θρόνον.

11) ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς συνέβη σημαντικώτατον γεγονός εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἤνωσεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐκτεταμέναν χώραν καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαιοῦ αὐτοκράτορος (800). Τοιουτοτρόπως ἐφάνη, ὅτι ἀνιδρύετο τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος.

Ὁ Κάρολος ἔστειλε πρεσβείαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ἀνατολῆς ὡς αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως. Συγχρόνως ἐζήτησε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν Εἰρήνην. Ἡ φιλόδοξος βασίλισσα ἐφάνη, ὅτι δὲν ἀποστέργει τὴν πρότασιν τοῦ Καρόλου. Ἀλλὰ τότε οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφοβήθησαν μήπως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταχθῆ ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Δύσιν καθῆρσαν τὴν Εἰρήνην καὶ τὴν ἐξώρισαν εἰς τὴν Μυτιλήνην ὅπου καὶ ἀπέθανε.

Μὲ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὸν θάνατον τῆς Εἰρήνης ἐκλείπει ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸ κράτος δύο λαμπροὺς αὐτοκράτορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ε'. Αὐτοκράτορα ἐξέλεξαν κατόπιν τὸν Λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δηλ. τὸν Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον, Νικηφόρον.

12) ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Α' (802—811)

Μετά τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων ἀπὸ τοῦ 803—867, δηλαδὴ ἐπὶ 64 ἔτη ἐβασίλευσαν ἕξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκον εἰς μίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν ἀξιολογώτατα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ γεγονότα.

Ὁ **Νικηφόρος Α'** (802—811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν. Κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου, μία ἀπὸ τὰς πολυπληθεστεράς καὶ πλουσιωτέρας μονὰς τοῦ κράτους. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς **Θεόδωρος Στουδίτης**, ἐκίνει τοὺς μοναχοὺς ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐδημιούργησε πραγματικὴν ἀναρχίαν. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος ἔλαβε δραστήρια μέτρα. Διεσκόρπισε τοὺς Στουδίτας μοναχοὺς καὶ τὸν ἡγούμενον ἐξώρισεν. Παρ' ὅλα ὁμως αὐτὰ ἡ ἀντίστασις τῶν μοναχῶν δὲν ἐκάμφθη.

13) ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Τὰ μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἔφεραν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα ἕνεκα τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρξεν ἀτυχής.

Ὁ Νικηφόρος ἠρνήθη νὰ καταβάλλῃ τὸν φόρον, τὸν ὅποιον εἶχεν ὑποχρεωθῆ ἡ Εἰρήνη νὰ πληρώνη, καὶ ὁ καλῖφης Ἄρουν ἄλ-Ρασίδ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ Νικηφόρος ἐξεστράτευσεν, ἀλλ' ἠτύχησε καὶ ὑπεβλήθη εἰς ὄρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἄλλ' οἱ ὄροι αὐτοὶ δὲν ἐξεπληρώθησαν ἕνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος ἐν τῷ μεταξύ θανάτου τοῦ Ἄρουν ἄλ-Ρασίδ.

Σπουδαιόταται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἦσαν αἱ συγκρούσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Μετὰ τὴν ταπείνωσιν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς

Ειρήνης να κάμνουν έπιδρομάς κατά τών εϋρωπαϊκών έπαρχιών του κράτους. Είχον τότε πολλὰς έπιτυχίας, διότι εϋρον κατάλληλον άρχηγόν, τόν **Κροϋμμον**, ό όποίος ήτο άνήρ πανουργότατος και έπιτηδειότατος, αλλά και αίμοχαρέστατος.

Ό Νικηφόρος άπεφάσισε να άπαλλαγῆ από την βουλγαρικήν πίεσιν και έπεχείρησε κατ' αϋτών έκστρατείαν. Έπροχώρησε νικηφόρος και διαβάς τόν Αίμον εισήλθεν εις την καρδιάν της Βουλγαρίας. Άλλ' ένέπεσεν εις ένέδραν, ύπέστη δεινήν καταστροφήν και ό ίδιος έφονεύθη (811).

Ό Κροϋμμος νικητής κατήλθεν εις την Θράκην και έβάδιζε κατά της Άδριανουπόλεως. Έπεχείρησε να τόν σταματήσει ό υίός του Νικηφόρου **Σταυράκιος** (811), άλλ' έτραυματίσθη εις την μάχην και άπῆλθεν εις Κωνσταντινούπολιν, δια να άναλάβη την κυβέρνησιν. Ό Σταυράκιος έβασίλευσε μόνον δύο μηνάς και ήναγκάσθη να παραχωρήσῃ την βασιλείαν εις τόν έπ' άδελφῆ γαμβρόν του **Μιχαήλ Α' Ραγκαβάν** (811-813), ό όποίος έφάνη άνίκανος να άποκρούσῃ τόν βουλγαρικόν κίνδυνον.

Ό Κροϋμμος ένίκησε τούς "Έλληνας πλησίον της Άδριανουπόλεως, έπολιόρκησεν αϋτήν και έβάδισε κατά της πρωτεύουσας (813). Στρατός και λαός έξηγέρθησαν κατά του άνικάνου αυτοκράτορος. Τρεις γενναίοι στρατηγοί, **Λέων ό Άρμένιος**, **Μιχαήλ ό Τραυλός** και **Θωμάς Καππαδόκης**, άνέτρεψαν τόν Μιχαήλ από την άρχήν και έδωκαν την βασιλείαν εις τόν πρώτον έξ αϋτών, τόν Λέοντα τόν Άρμένιον.

14) ΛΕΩΝ Ε' Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ (813 - 820)

Ό Λέων ήτο έκ τών δραστηρίων στρατιώτικων αυτοκράτορων, καλός κυβερνήτης και καλός στρατηγός. Άνασυνέταξε τόν στρατόν και διέλυσε τὰ πρό της πρωτεύουσας βουλγαρικά στίφη, τὰ όποια διεσκορπίζοντο εις τὰ περιχώρα προς εϋρεσιν τροφών. Μετ' όλίγον άνέλαβόν όρμητικήν έπίθεσιν, έπροχώρησε και κατέλαβε την πόλιν **Μεσημβρία** και πλησίον αϋ-

813 τῆς συνεκρότησε περίφημον μάχην (813), εἰς τὴν ὁποίαν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατόν. Ὁ Κροῦμμος ἐπληγώθη εἰς τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων μὲ ὄλα τὰ λάφυρα καὶ τοὺς Ἑλληνας αἰχμαλώτους περιήλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Εἶναι τὸ δεύτερον κτύπημα, τὸ ὁποῖον ἔλαβον οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Ἐξησθένησαν πολὺ καὶ τόσον ἐτρόμαξαν, ὥστε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μεσημβρίας δὲν ἐκινήθησαν πλέον ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη.

15) Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ (815-846)

Ὁ Λέων ὑπῆρξε καὶ ἐξαίρετος κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ κατῶρθωσε νὰ ἀνοικοδομήσῃ πολλὰς πόλεις, τὰς ὁποίας εἶχον καταστρέψει οἱ Βούλγαροι. Ἐπίσης ἐφήρμοσεν αὐστηρὰν δικαιοσύνην.

Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσε. Οἱ μοναχοὶ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἀναρχίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε κατὰ τὴν ἀδύνατον βασιλείαν τοῦ Σταυρακίου καὶ τοῦ Μιχαῆλ Α', ἐξηκολούθουν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου. Ὁ Λέων συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, ἡ ὁποία ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 787 ἐπὶ Εἰρήνης καὶ ἀνενέωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Αἱ εἰκόνες πάλιν κατεβιβάσθησαν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἤρχισαν αὐστηραὶ τιμωραὶ κατὰ τῶν ἀπειθούτων. Ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐλάτρευε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς ἐναντίον του καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Τὴν δυσαρέσκειαν αὐτὴν ἐπωφελήθη ὁ Μιχαῆλ Τραυλός, ἄλλοτε συνεργάτης τοῦ Λέοντος, καὶ διωργάνωσε κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν. Ἄλλ' ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ Μιχαῆλ μετὰ πολλῶν ὀπαδῶν του συνελήφθησαν καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Κατὰ τὴν νύκτα ὅμως τῶν Χριστουγέννων πολλοὶ

συνεργάται τοῦ Μιχαήλ, μετημφιεσμένοι εἰς ἱερεῖς, εἰσῆλθον εἰς τὸν ἀνακτορικὸν ναὸν καὶ ἐδολοφόνησαν τὸν Λέοντα, καθ' ἣν ὥραν ἔψαλλεν ἀπὸ τοῦ θρόνου τὰς Καταβάσις τῆς ἡμέρας, «ἀμυνόμενον διὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ», ὅπως γράφει ὁ χρονογράφος (820). Ὁ Μιχαήλ ἀπεφυλακίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ.

16) ΜΙΧΑΗΛ Β΄ Ο ΤΡΑΥΛΟΣ (820 - 829)

Ὁ Μιχαήλ Β΄, κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἄμοριον τῆς Φρυγίας, ἦτο καλὸς στρατηγὸς καὶ ἄνθρωπος νοήμων, ἀλλὰ μὲ ἄστατον χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ **Θωμᾶ Καππαδόκη**, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε΄ ἀπήτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς προσεχώρησεν εἰς τὸν καλίφην τῆς Βαγδάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ προσεῖλκυσε πολλὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τέλος ἐπῆλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ ὁμῶς κατεστράφη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη εἰς τὴν φυλακὴν. Ἡ στάσις αὐτῆ διήρκεσε τρία ἔτη, ἀνεστάτωσε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔγινε πρόξενος πολλῶν καταστροφῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ αὐτοκρατορία ἐταράσσετο ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὴν στάσιν τοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ἄραβες ὀρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας, κατὰ τοὺς ἰδίους δὲ χρόνους ἄραβες πειραταὶ τῆς Ἰσπανίας, ὀνομαζόμενοι συνήθως Σ α ρ α κ η ν ο ἰ, κατέλαβον τὴν ἐλληνικὴν μεγαλόνησον Κρήτην, ἔκτισαν τὴν πρωτεύουσάν των Χ ἄ ν δ α κ α, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, καὶ ἴδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος (825), τὸ ὁποῖον διήρκεσε μέχρι τοῦ 961, δηλαδὴ ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Ἐξισλάμισαν πολλοὺς χριστιανοὺς καὶ ἔγιναν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου, διότι μὲ τὰ πειρατικά τῶν πλοῖα κατέστρεφον τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Μιχαήλ ἀπέθανε τὸ 829.

17) ΘΕΟΦΙΛΟΣ (829 - 842)

Τὸν Μιχαήλ Β' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Θεόφιλος** (829—842), ὁ ὁποῖος διεκρίθη διὰ τὴν συνετὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν. Ὁ ἴδιος εἶχε λάβει μεγάλην μόρφωσιν καὶ εἶχε διδάσκαλον τὸν περιφημον λόγιον τῶν χρόνων αὐτῶν **Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν**. Προήγαγε πολὺ τὰς τέχνας διὰ τῆς κατασκευῆς μεγαλοπρεπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων.

Τὰ γράμματα ἐπροστάτευσε διὰ τῆς ἰδρύσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης σχολῆς, τῆς ὁποίας προῖστατο ὁ περίφημος μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος **Λέων ὁ Θεσσαλονικεὺς**. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἐπαιδεύθη ὁ πολὺς Φώτιος, ὁ ὁποῖος βραδύτερον ἔγινε καὶ Πατριάρχης. Γενικῶς δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοφίλου ἤρχισεν ἡ σπουδὴ καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ὁποία ἀνέδειξε βραδύτερον ἄνδρας περιώνυμους εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων.

Ἄλλὰ τὸν αὐτοκράτορα διέκρινε πολλὴ ἰδιορρυθμία, ἡ ὁποία κατεδείχθη καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς του ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν του βίον. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος ἠθέλησε νὰ ἐκλέξη βασίλισσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὥραιας **Εἰκασίας**, ἡ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὴν ἡ ὠραιότης, ἡ παιδεία καὶ ἡ εὐφυΐα της. Λέγεται ὅτι ἡ Εἰκασία ἀποτυχοῦσα ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποῖαν ἔκτισεν ἡ ἴδια, ὀνομασθεῖσα **Κασσιανή**. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται τὸ ἰδιόμελον τροπάριον, τὸ ὁποῖον ψάλλεται κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς Μεγάλης Τρίτης «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ κτλ...»

Ὁ Θεόφιλος, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του, ἦτο εἰκονομάχος. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐξεδόθησαν ἀσστηρότατα διατάγματα κατὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν εἰκόνων καὶ ἐπεβλήθη ἀληθῆς τρομοκρατία.

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεόφιλος ἐπροχώρει νικηφόρος ἐντὸς τοῦ ἀραβι-

κοῦ κράτους, ἐξήψε τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πόλεως τοῦ καλίφου Σωζοπέτρας, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ καλίφου νὰ φεισθῆ τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἠγέρθη ἱερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἦττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφή τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος Ἀμορίου τῆς Φρυγίας. Αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν σοβαρώτεραι, ἂν οἱ Ἄραβες δὲν ἦσαν ἀπησχολημένοι ἔνεκα ἐμφυλίων πολέμων. Γενικῶς δὲ ἦτο φανερά πλέον ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀραβικοῦ κράτους. Οἱ Ἄραβες δὲν ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

18) ΜΙΧΑΗΛ Γ'. ΘΕΟΔΩΡΑ (842—867)

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Μιχαὴλ Γ'** (842—867), τὸν ὁποῖον, ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του **Θεοδώρα**. Τὴν κυβέρνησιν ὅμως τοῦ κράτους εἶχε πραγματικῶς ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας **Βάρδας**, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ μορφωμένος ἀλλὰ χωρὶς ἰσχυρὰς ἠθικὰς ἀρχάς.

Ὁ Μιχαὴλ ὁ Γ' ἐνηλικιωθεὶς ἀπεδείχθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν του βίον φαῦλος καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἐπονομάζουν **Μέθυσον**. Εἰς δὲ τὴν διαχείρισίν του δημοσίου ἐφάνη ἀσυνείδητος. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπεκράτει διαφθορά, τὴν ὁποίαν ὑπέθαλπεν ὁ Βάρδας.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ ἔγιναν μερικὰ ἀξιόλογα γεγονότα, ἡ ὀριστικὴ ἀναστύλωσις τῶν εἰκόνων, ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησεν ἐξωτερικῶς γόητρον καὶ κατάρθωσε νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν διαφόρους λαοὺς.

19) Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ (843)

Ἡ πρώτη φροντίς τῆς Θεοδώρας, μόλις ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἦτο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν προσκύνῃσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, ὅπως ἄλλοτε ἡ Εἰρήνη. Συνεκάλεσε τὸ 843 Σύνοδον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου **Μεθοδίου** καὶ ἀνεστύλωσεν ὀριστικῶς τὰς εἰκόνας. Ὅλα τὰ διατάγματα

κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν κατηγορήθησαν καὶ ἀπέκτησαν ἰσχύον αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἐπὶ Εἰρήνης.

843 Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν Μεγάλων Νηστειῶν τοῦ ἔτους 843 ἔγινε μεγάλη τελετὴ καὶ ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτῃ θεωρεῖται ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ ἐορτάζεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ὀνομάζεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιουτοτρόπως ἔληξεν ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν περὶ τῶν εἰκόνων, ἀφοῦ ἐτάραξε τὸ κράτος καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ 120 περίπου ἔτη. Ἡ εἰκονομαχία ἐφάνη, ὅτι ἀπέτυχε. Ἄλλὰ τὰ μέτρα καὶ ἡ δραστηριότης τῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτοκρατόρων ἀναδιωργάωσαν τὸ κράτος καὶ ἐνίσχυσαν τὴν δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας.

20.) ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΛΑΒΙΚΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

- Σημαντικώτατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους σλαβικούς λαούς, ἡ ὁποία ἔδωκε γόητρον εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ κράτος.

Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ ὀριστικῶς ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἴχνος σλαβικόν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν τὴν Βουλγαρίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ **Μεθόδιος** καὶ **Κύριλλος**, μετέβησαν εἰς τὰς χώρας αὐτάς, ἐπενόησαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, μετέφρασαν τὰ ἱερὰ βιβλία εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, συνέταξαν λειτουργίαν σλαβικὴν καὶ μὲ τὰ μέσα αὐτὰ κατώρθωσαν νὰ προσελκύσουν τοὺς σλαβικούς λαοὺς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Οἱ Σλάβοι καὶ πρὸ πάντων οἱ Βούλγαροι, τιμοῦν πολὺ τοὺς δύο ἱεραποστόλους,

οί όποιοι μετέδωκαν εις αύτους όχι μόνον τήν χριστιανικήν θρησκείαν, αλλά και τὰ πρώτα στοιχεία τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἕλληνες ἱεραπόστολοι ἐπέτυχον κατά τούς ἰδίους χρόνους νά προσελκύσουν εις τόν Χριστιανισμόν τό τουρκικόν ἔθνος τῶν Χ α ζ ά ρ ω ν, οί όποιοι κατόκουν εις τās ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Τανάιδος, σημερινοῦ Δόν και εις τήν Κριμαίαν.

2.) ΕΡΙΔΕΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΠΑΠΑ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ, ΦΩΤΙΟΣ

Ἐπί τῆς βασιλείας Μιχαήλ Γ' συνέβη σοβαρόν ἐπεισόδιον μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου και τοῦ Πάπα Ρώμης. Ἐπειδή ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος ἀπηγόρευσε εις τόν Βάρδαν τήν θείαν μετάληψιν διά τήν ἀνηθικότητά του, οὔτος ἀπεμάκρυνεν αὐτόν βιαίως ἀπό τόν θρόνον, τόν ἐξώρισεν εις ἔρημον νήσον τῆς Προποντίδος και ἀνεβίβασεν εις τόν πατριαρχικόν θρόνον τόν **Φώτιον**, τόν λογιώτατον ἄνδρα τῶν χρόνων αὐτῶν.

Ἄλλά τήν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πατριάρχου μεγάλη μερίς τοῦ κλήρου και τοῦ λαοῦ ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικήν και ἐζήτησε τήν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα. Τότε ἐδημιουργήθη σοβαρά κρίσις μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀνατολική ἐθεώρησε τήν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα ὡς παράνομον και ἀνεθεμάτισε τόν Πάπαν Νικόλαον Α', οὔτος δέ πάλιν διά τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου ἀνεθεμάτισε τόν Φώτιον (867).

Τοιοιτοτρόπως ἐπῆλθε διάστασις μεταξύ Πατριάρχου και Πάπα, ἡ ὁποία ἀκόμη δέν ἦτο ὀριστική. Τās σχέσεις μεταξύ Ἀνατολῆς και Δύσεως ἀποκατέστησεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς νέας δυναστείας Βασίλειος ὁ Μακεδών, ἀνακαλέσας εις τόν πατριαρχικόν θρόνον τόν Ἰγνάτιον. Μετά τόν θάνατον αὐτοῦ πάλιν ἔγινε Πατριάρχης ὁ Φώτιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ (867-1057)

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τῶν Ἰσαύρων, ἐφάνησαν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας. Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία ἔμεινεν εἰς τὸν θρόνον 194 ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἐβασίλευσαν 17 βασιλεῖς. Δὲν ἦσαν ὅμως ὅλοι ἀπ' εὐθείας γόννοι τοῦ οἴκου, ἀλλ' εἰσῆλθον εἰς αὐτὸν εἴτε ὡς ἐπίτροποι τῶν ἀνηλίκων ἡγεμόνων εἴτε υἰοθετηθέντες. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἐπεισάκτους ἀνεδειχθησαν ἔξοχοι ἡγεμόνες.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἦσαν ἄνδρες ἀξίας καὶ συνεκέντρωνον προτερήματα σπάνια. Ἦσαν ἐξαιρετοὶ στρατηγοὶ καὶ ἡγάπων τὸν βίον τοῦ στρατοπέδου καὶ τοὺς στρατιώτας. Διὰ τοῦτο ἀπέκτησαν τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν στρατιωτῶν.

Μὲ τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὰς ἀρετάς. Ἦρέσκοντο εἰς τὰς μεγάλας τελετὰς καὶ εἰς τὰς πομπὰς τῶν παρατάξεων, ἀπέφευγον τὰς περιττὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντιζον μὲ πάντα τρόπον ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Ὅλοι σχεδὸν ἦσαν φιλόδοξοι καὶ ἰδανικόν των εἶχον νὰ καταστήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἰσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ἄλλ' οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ εἶχον διατηρήσει καὶ τραχύτητά τινα τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἦσαν αὐταρχικοί.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α΄ (867-886)

Ἰδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ **Βασίλειος Α΄** (867—886), ὁ ἐπικαλούμενος **Μακεδών**. Διετέλεσεν ἵπποκόμος τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ διὰ τῆς ἱκανότητός του προήχθη μέχρι τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ **Κ α ἰ σ α ρ ο ς**. Ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς

μεγάλης έπιτηδειότητας και σωματικῆς του ρώμης, ἡ ὁποία τὸν ἐβοήθησεν εἰς πολλὰς περιπετείας τοῦ βίου. Ἐδολοφόνησε τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον, ἀλλ' ἀνέπτυξε προτερήματα βασιλικά, μολοντί ἦτο ἀμόρφωτος.

Ἡ πρώτη του φροντίς ἦτο νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπανεφέρε τὸν Ἰγνάτιον. Ὁ Πάπας ἱκανοποιήθη, ὅταν δὲ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἰγνάτιος, ἐκάλεσε πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Φώτιον, τὸν ὁποῖον τώρα ἀνεγνώρισε καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία.

Ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀνάγκην τῆς φιλίας τοῦ Πάπα, διότι ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀραβας, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας ἐπέρασαν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἀφοῦ ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικά, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ εἶχον περιέλθει εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν, καὶ ἐνίσχυσε τὸν στόλον του, ἔστειλε τὸν στρατηγὸν **Νικηφόρον Φωκᾶν** κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Νικηφόρος δὲν κατῶρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἀραβας πειρατὰς ἀπὸ τὴν Σικελίαν, ἀλλ' εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν κατῶρθωσε νὰ καταλάβῃ μερικὰς σημαντικὰς πόλεις, τὴν Βάριν, τὸν Τάραντα καὶ τὴν Καλαυρίαν.

Ἐπίσης ὁ περίφημος ναύαρχος **Ἐορούφας** ἐπέρασε τὸν στόλον του διὰ τῆς ξηρᾶς ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἐνίκησεν εἰς μεγάλην ναυμαχίαν τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατὰς τῆς Κρήτης. Κατόπιν ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος μετὰ τὰς νίκας αὐτὰς κατῶρθωσε νὰ περιορίσῃ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ Βασίλειος Α' ἀπέθανε τὸ 886 καὶ ἄφησε τὸ κράτος ἀπὸ

Νόμισμα Βασιλείου Α'.

Ἀριστερά: Βασίλειος βασιλεὺς.
Δεξιά: Βασίλειος ἐλέω Θεοῦ
βασιλεὺς Ρωμαίων.

οικονομικής και στρατιωτικής απόψεως εις άριστην κατάστασιν και τοιουτοτρόπως έθεσε τας βάσεις της κατόπιν άκμης του.

ΛΕΩΝ ΣΤ' Ο ΣΟΦΟΣ (886-912)

Ή υίός του και διάδοχος Λέων ΣΤ' (886—912) έπωνομάζετο Σοφός. Έν άντιθέσει πρός τον πατέρα του ειχε λάβει έπιμελή μόρφωσιν και κατεγίνετο εις τά γράμματα. Ή Λέων παρημέλησε τον στρατόν και τον στόλον και εις τας έσωτερικάς ύποθέσεις έπολιτεύθη κακώς. Έπ' αύτου τó κράτος υπέστη μεγάλας ζημίας από τούς Σαρακηνούς, τούς Βουλγάρους και τούς Ρώσους.

Οί Σαρακηνοί πειραται τó 904 ύπό την άρχηγίαν του άρνησιθρήσκου Λέοντος του Τριπολίτου προσέβαλον την Θεσσαλονίκην, έλεηλάτησαν φρικωδώς την πόλιν, ή όποία ήρίθμει τότε 200 χιλ. κατοίκους, και άπήγαγον τούς θησαυρούς της και πληθος αίχμαλώτων. Και άλλαι παράλιοι έλληνικαι πόλεις και νήσοι έτρεμον τας έπιδρομάς των Σαρακηνών.

Οί Βούλγαροι μετά την καταστροφήν εις την μάχην της Μεσημβρίας (813), έπι πολλά έτη δέν έτόλμησαν νά έπιχειρήσουν έπιδρομάς κατά των έλληνικών χωρών. Άλλά κατά τó έτος 889 οί πόλεμοι μεταξύ των δύο κρατών επανελήφθησαν λυσσωδέστεροι και έλαβον χαρακτήρα έξοντωτικόν.

Κατά τά έτη της ειρήνης τó Βουλγαρικόν κράτος ειχεν άναπτυχθή σημαντικώς. Τó έδαφος αύτου έξετεινέτο από του Δουνάβευς μέχρι του Αΐμου και δυτικώς μέχρι της όροσειράς της Πίνδου. Σλάβοι και Βούλγαροι άνεμίχθησαν και άπετέλεσαν έθνος όμοιογενές. Συγχρόνως παρέλαβεν από τó Βυζάντιον πολλά στοιχειά πολιτισμού.

Κατά τον αΐωνα αυτόν οί Βούλγαροι άνέπτυξαν αξιολογώτατον έμπόριον εις την ξηράν, εκτεινόμενον από του Αΐμου μέχρι της Γερμανίας, και οί Βούλγαροι βασιλεις ώνειρεύθησαν νά κυριαρχήσουν εις την Βαλκανικήν και έγέννησαν τó φυλετικόν μίσος μεταξύ των δύο λαών. Οί πόλεμοι μεταξύ Έλλήνων και Βουλγάρων διήρκεσαν ένα περίπου αΐωνα και οί δύο λαοί έπάλαισαν κυριολεκτικώς μεταξύ των περι έπικρατήσεως.

Ἐφορμὴ τοῦ νέου πολέμου ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα. Οἱ Βούλγαροι ἔνεκα τῶν διαφόρων ἐμποδίων, τὰ ὅποια εὐρισκόντο εἰς τὸν κύριον ἐμπορικὸν λιμένα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐμπορεύοντο, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχοντο εἰς διαρκεῖς προστριβὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τὰ πράγματα ὠξύνθησαν, ὅταν ὁ Λέων ΣΤ' διέταξε τὴν μεταφορὰν τῶν ἀποθηκευμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορευμάτων τῶν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων **Συμεών**, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεαι κύριος καὶ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως χωρῶν, Βλαχίας, Μολδαβίας, Τρανσυλβανίας καὶ μέρους τῆς Οὐγγαρίας, ἤρχισε τότε φοβερὸν πόλεμον. Ὁ Συμεών, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀλάρικος, εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐκρατεῖτο ὡς ὄμηρος. Ζήσας ἐν μέσῳ τῆς λαμπρότητος τοῦ Βυζαντίου εἶχεν ὀνειρευθῆ νὰ θέσῃ εἰς τὴν κεφαλὴν του τὸ στέμμα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Βούλγαροι ἀπέβησαν τότε πραγματικὸς κίνδυνος διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ὁ Συμεών ἠναγκάσθη νὰ ἀναστείλῃ τὴν πρώτην του ἐπίθεσιν τοῦ 893, διότι οἱ Οὐγγροι ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς διπλωματίας εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ο Ι Ρ Ω Σ Ο Ι

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' νέοι ἐχθροὶ ἐμφανίζονται κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν **Ρῶς** ἢ **Ρώσους** τοὺς ἐπιδρομεῖς, οἱ ὅποιοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἐπὶ μικρῶν πλοιαρίων προσέβαλον τὰς πέριξ χώρας προχωρήσαντες μέχρι τοῦ Βοσπόρου.

Οἱ Ρῶς ἦσαν ἡ πρωτοπορία τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος καθυστερημένος ἀκόμη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦς ἔζη βίον ἀγροτικὸν εἰς τὰς ἐκτετατάς πεδιάδας του. Μόλις τὸν βον μ. Χ. αἰῶνα ἐσχηματίσθησαν αἱ πρῶται πόλεις εἰς τὴν χώραν, τὸ **Κίεβον** καὶ τὸ **Νοβογόροδον**. Αἱ πόλεις αὗται ἠδξήθησαν καὶ ἐπλούτισαν διὰ τοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἐταράσσοντο ἀπὸ ἐσωτερικῆς ἔριδος. Οἱ κάτοικοι τοῦ Νοβογορό-

δου πρὸς κατάπαυσιν αὐτῶν ἐκάλεσαν τοὺς Νορμανδοὺς τοὺς ἐγκατεστημένους εἰς τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των **Ρούρικ** εἰσῆλθον διὰ τῶν ποταμῶν καὶ κατέλαβον τὸ Νοβογόροδον καὶ τὸ Κίεβον. Ἄλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρούρικ τὰ δύο νορμανδικὰ κράτη τῆς Ρωσίας ἠνώθησαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα **Ὀλέγ** καὶ ἀπετελέσθη ἐνιαῖον ρωσικὸν κράτος, τὸ ὅποion ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου. Τοιουτοτρόπως ξένοι, οἱ Νορμανδοί, ἴδρυσαν τὰ πρῶτα ρωσικὰ κράτη.

Οἱ Ρῶσοι ἐνεφανίσθησαν πρώτην φοράν τὸ 865 ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Γ'. Ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τοῦ Βοσπόρου, ἀλλ' ὁ στόλος των διεσκορπίσθη ὑπὸ τρικυμίας. Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι ἐπεχείρουν συχνὰς ἐπιδρομὰς μετὰ τὰ ἰδιόρρυθμα πλοιάρια των καὶ ἔφθανον πολλάκις λεηλατοῦντες μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντοτε ὅμως ὁ στόλος των διεσκορπίζετο ἢ κατεστρέφετο ὑπὸ τοῦ ἐμπειροτέρου ἑλληνικοῦ στόλου.

Τὸ 906 ἐνεφανίσθησαν πάλιν πρὸ τοῦ Βοσπόρου καὶ ὁ Λέων ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς σημαντικὰς χρηματικὰς δωρεὰς καὶ οἱ Ρῶσοι ἀπεσύρθησαν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ζ' (912-959) ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΟΣ Α' ΛΕΚΑΠΗΝΟΣ (919-944)

Τὸν Λέοντα Γ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος** (912—959) ἑπταετῆς τὴν ἡλικίαν, ὁ ὅποιος ἐπετροπεύετο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θεοῦ του Ἀλεξάνδρου (912-913) καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Ἄλλ' ὁ ναύαρχος **Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς** ἐξέβαλε τὴν Ζωὴν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ βασιλέως καὶ συνεβασίλευσε μετ' αὐτοῦ (919-944). Ὁ Ρωμανὸς κατέστησε συμβασιλεῖς καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ τοιουτοτρόπως ἐπὶ τι διάστημα ὑπῆρχον πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος ἐνηλικιωθεὶς κατῶρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὐτῆ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντῖνου ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ὑψώθη καὶ ὄλα τὰ κράτη τῆς ἐποχῆς

αύτης ἐζήτουν νά συνάψουν φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἐπανελήφθη ὁ προσωρινῶς ἀνασταλεὶς κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Ὁ Συμεὼν ἐπανελάβε τὸν πόλεμον τὸ 913. Κατῶρθωσε τὸ 914 νά κυριεύσῃ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὸ 917 ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχιάλον τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Μετὰ τὴν νίκην αὐτὴν ὁ Βούλγαρος βασιλεὺς προσέλαβε τὴν προσωνομίαν **Τ σ ἄ ρ ο ς τ ὠ ν Β ο υ λ γ ἄ ρ ω ν** καὶ αὐτοκράτωρ τῶν **Ρ ω μ α ί ω ν** καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του **Π ρ ε σ λ ἄ β α ν**, παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρναβον τῆς Βουλγαρίας, ἐγκατέστησεν ἀνεξάρτητον βουλγαρικὸν Πατριαρχεῖον.

Τὸ 924 ὁ Συμεὼν προήλασε μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἢ ἐπιχειρήσεις δὲν ἦτο δυνατόν νά ἐπιτύχῃ, διότι οἱ Βούλγαροι ἐστεροῦντο στόλου, διὰ νά ἀποκλείσουν τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ Συμεὼν συνητήθη τότε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ καὶ ἐδέχθη νά ἀποχωρήσῃ. Ὁ Συμεὼν ἀπέθανε τὸ 927 καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τότε ἤρκοῦντο εἰς χρηματικὰς δωρεὰς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δὲν ἤρρησαν νά ἐξασθενήσουν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοφίλου οἱ Ἄραβες τῆς Ἀσίας διετέλουν ἐν εἰρήνῃ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁμοῦ αἱ σχέσεις ἐταράχθησαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε κατ' αὐτῶν τὸν περίφημον στρατηγὸν **Ἰωάννην Κουρκούαν**. Ὁ πόλεμος διήρκεσε περίπου εἴκοσιν ἔτη καὶ ὁ Κουρκούας κωτῶρθωσε νά κατακτήσῃ ὅλην τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἄλυος ποταμοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Εἰς τὸν ἴδιον πόλεμον διεκρίθη καὶ ὁ στρατηγὸς **Βάρδας Φωκᾶς**, υἱὸς τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἐπὶ Βασιλείου Α'. Τοιοῦτοτρόπως οἱ δύο στρατηγοὶ κατῶρθωσαν νά διπλασιάσουν σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν.

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον διὰ τρίτην φορὰν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῶν **Ἰγῶρ**. Ὁ στόλος ὁμοῦ τῶν Ρώσων διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, ἐνῶ τὰ πληρώματα ἠναγκάσθησαν νά ἐξέλθουν εἰς τὴν ἄσιατικὴν ἄκτῃν, ὅπου τὰ ἀπετελείωσαν τὰ στρατεύματα τοῦ

Κουρκούα και τοῦ Φωκά. Ὁ Ἰγῶρ μόνον μὲ δέκα πλοῖα κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ κράτος του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ ἡ χήρα βασίλισσα "Ὀλγα, ἡ ὁποία εἶχε δεχθῆ τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔμεινε μαγευμένη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας. Ἄλλὰ καὶ τὰ γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν. Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεὺς, ἀπὸ τὰ συγγράμματά του δὲ ἀντλοῦμεν ἡμεῖς σήμερον πολυτίμους πληροφορίας.

ΡΩΜΑΝΟΣ Β' (959·964)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Ρωμανὸς Β'** (959 - 964). Ἡ σύντομος βασιλεία του ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη ἕνεκα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, ὀφειλομένων εἰς ἐξόχους στρατηγούς, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Οἱ στρατηγοὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἔγγονοι τοῦ Νικηφόρου Φωκά, **Λέων Φωκάς**, **Κωνσταντῖνος Φωκάς** καὶ **Νικηφόρος Φωκάς**, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ ἐξοχώτερος ὄλων.

Τὸ 960 κατὰ διαταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἀνέλαβε νὰ διαλύσῃ τὸ πειρατικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὴν Κρήτην καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν Χάνδακα (Ἡράκλειον) καὶ κατόπιν ὄλην τὴν νῆσον. Ὁ τελευταῖος ἄρχων τῶν Σαρακηνῶν συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ στρατηγοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ ἄπειρα λάφυρα, τὰ ὁποῖα εἶχον συσσωρεύσει εἰς τὰ ἀνάκτορά των οἱ πειραταί.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς νήσου εἶ-

Ἰν Χριστῷ πιστὸς βασι-
λεὺς καὶ ἀποκρίτωρ
ῥωμαιοῦν καὶ ἀνατολῶν
βασιλεὺς ἀνατολῶν
πύργου Διοφάντου

IN XPO DEO FIDVS
REX ET TIRANVS
GREGORVM· NICHIL
FORVS POCAS DO
MESTICVS STVDI
ORYM:~

Νικηφόρος Φωκάς.

Ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης.

χον δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμὸν, ὁ ἱεραπόστολος **Νίκων**, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Μετανοεῖτε**, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπα-
νελάμβανε τὴν λέξιν μετανοεῖτε, διέδωσεν ἐκ νέου τὸν Χριστιανισμὸν. Ἐπίσης μετώκησαν εἰς τὴν Κρήτην πολλοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη καὶ κατάρθωσε κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶ-
νας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεώς του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνά-
κτησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἕλλη-
νες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἐπι-
τυχίας καὶ κατὰ τῶν Ἀρά-
βων τῆς Ἀσίας. Ἐνίκησεν
αὐτοὺς πλησίον τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια.
Ὅταν ἐπανήρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέθανε ὁ αὐ-
τοκράτωρ Ρωμανὸς Β' ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασι-
λειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσαν τὸν
Νικηφόρον Φωκᾶν νὰ ἀναλάβῃ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους ὡς
ἐπίτροπος τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

Νόμισμα Ρωμανοῦ Β'.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Β' ΦΩΚΑΣ (964 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν τοῦ ὁ Ρωμανὸς Β' ἀφῆκε δύο θυγα-
τέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του Θεο-
φανῶ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Ὁ **Νικηφόρος Β'** (964 - 969) ἐνυμ-
φεύθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ Θεοφανῶ καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ
σεβασθῆ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βα-
σιλοπαίδων. Τοιοῦτοτρόπως εἰσάγεται νέα ἀντίληψις εἰς τὴν
διαδοχὴν τοῦ θρόνου. Ἐνῶ ἕως τότε ἐξηκολούθει ἡ ρωμαϊκὴ
ἀντίληψις τῆς αἰρετῆς βασιλείας τῶρα ἐπικρατεῖ ἡ διαδοχὴ.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου διήλθον
εἰς ἐκστρατείας κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Ἀλλὰ καὶ τὰ πε-
ρισσότερα ἔτη τῆς ζωῆς του διήλθον ἐν μέσῳ τοῦ στρατοπέδου.

Μὲ τὰ ἐξαιρέτα στρατηγικά του προσόντα κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ σιδηρὰν πραγματικῶς πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος οὐδέποτε ἐγνώρισε στρατὸν καλύτερον ὠργανωμένον καὶ πειθαρχικώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικοὺς ὀργανωτάς.

Ἄξιόλογοι ἦσαν οἱ πόλεμοι τοῦ Νικηφόρου ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἐχὼν μαζί του τοὺς λαμπροὺς στρατηγοὺς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆν, συγγενῆ του, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Κιλικίαν, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην πόλιν **Τ α ρ σ ὄ ν**. Ἄλλος στρατὸς ἑλληνικὸς ἀπῆλλαξε τὴν ἑλληνικὴν μεγαλόνησον **Κ ὕ π ρ ο ν** ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχήν. Εἰς δευτέραν του ἐκστρατείαν ὁ Νικηφόρος μετὰ νέας λαμπρὰς νίκας ἐκυρίευσεν τὴν Ἀντιόχειαν (969), ἣ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Τὸ εὐτυχές αὐτὸ γεγονός ἐωρτάσθη μεγαλοπρεπῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐψάλη δοξολογία εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β' ἤρχισε νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως εἶδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν (927) ἤρκοοντο εἰς χρηματικὰς δωρεάς.

Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν ταπεινώσιν αὐτήν. Ὅταν λοιπὸν τὸ 967 ἐπέστρεψε νικηφόρος ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀράβων, εὗρηκεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν τὰς τακτικὰς δωρεάς. Ὁ Νικηφόρος διέταξε νὰ τοὺς ράπισουν καὶ τοὺς διέταξε νὰ διαβιβάσουν εἰς τὸν κύριόν των, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος νὰ φέρῃ τὰ χρήματα. Ὠνόμασε δὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων *«σκυτοτρώκτην καὶ διφθερίαν καὶ τριδουλον ἐκ προγόνων»*.

Ὁ Νικηφόρος συνεμάχησε μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων **Σβιατοσλάβον** καὶ συνεφώνησαν νὰ ἐπιτεθοῦν συγχρόνως

κατά τῶν Βουλγάρων. Ἄλλ' ὁ Σβιατοσλάβος ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Βουλγαρίαν, ἐστράφη ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ἐπήλθεν ἐν τῷ μεταξὺ ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοιουτοτρόπως ἐπρόκειτο ὁ διάδοχος του νὰ καθάριση τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρώσους.

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΛΟΥΪΤΠΡΑΝΔΟΥ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶχεν ἰδρυθῆ εἰς τὴν Δύσιν νέα μεγάλη αὐτοκρατορία ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γερμανίας, ἡ περιφημὸς Ἀ γ ί α ρ ω μ α ῖ κ ῆ α ὔ τ ο κ ρ α τ ο ρ ί α τ ο ὦ γ ε ρ μ α ν ι κ ο ὦ ἔ θ ν ο υ ς. Ὁ Ὅθων Α', ἰσχυρότατος καὶ ὀνομαστός ἡγεμὼν, ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης **Λουίτπράνδον** καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ὡς αὐτοκράτορα τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Συγχρόνως ἐζήτηε διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Ὅθωνα Β' σύζυγον μίαν ἀπὸ τὰς δύο θυγατέρας τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὡς προῖκα τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Ὁ Νικηφόρος ἠρνήθη καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο καὶ ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λουίτπράνδον. Βραδύτερον ὁ Λουίτπράνδος ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ εἶναι τοιουτοτρόπως ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιὸς του Τσιμισκῆς συνεννοήθη μὲ τὴν σύζυγον τοῦ Νικηφόρου Θεοφανῶ, εἰσηλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν προσήχητο.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΙΜΙΣΚΗΣ (969—976)

Ὁ **Τσιμισκῆς** (969—976) ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανῶ. Ὁ Πατριάρχης ὅμως Πολύευκτος τὸν ἠνάγκασε νὰ διώξη τὴν δολοφόνον γυναῖκα καὶ νὰ σεβασθῆ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β', Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου.

Ἡ βασιλεία τοῦ Τιμισκῆ, ἂν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἔνδοξος. Κατήγετο καὶ ἐκ μητρὸς καὶ ἐκ πατρὸς ἀπὸ μεγάλας στρατιωτικᾶς οἰκογενείας. Ἐκ μητρὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Β', ἐκ πατρὸς δὲ συγγενῆς τῆς στρατιωτικῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα. Καὶ ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἔνδοξος στρατηγὸς καὶ ὡς αὐτοκράτωρ εὐρίσκετο διαρκῶς εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς ποικίλους ἐχθροὺς τοῦ κράτους. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐγνώρισε νέους πολεμικοὺς θριάμβους καὶ νέας δόξας.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Πρώτη φροντίς τοῦ Τιμισκῆ ἦτο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ρώσους. Ὁ Σβιατοσλάβος, ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Βουλγαρίαν καὶ προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸ κράτος του, διέβη τὸν Αἴμον, ἔληλάτησε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Τιμισκῆς ἀπέκρουσε τοὺς Ρώσους καὶ διωργάνωσε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Ὁ στρατὸς του διέβη τὸν Αἴμον, ἐνῶ ὁ στόλος του ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἑβδομάδος ὁ Τιμισκῆς, κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε πλησίον τῆς Πρεσλάβας τοὺς Ρώσους καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Τέλος οἱ Ρῶσοι ἀφοῦ ἐνικήθησαν καὶ εἰς τὸ Δ ο ρ ὄ σ τ ο λ ο ν , τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν, καὶ ἔχασαν 15 χιλ. ἄνδρας, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Σβιατοσλάβος, ἐνῶ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν χώραν του, προσεβλήθη ὑπὸ βαρβάρων λαῶν, τῶν Πετσενέγων, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, καὶ ἐφονεύθη.

Ὁ Τιμισκῆς ὑπέταξεν ὀλόκληρον τὴν Βουλγαρίαν, τὴν προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος καὶ τὴν διήρπασεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα διαμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητάς, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο Β ο ε β ὀ δ α ι. Εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἐτελέσθη δοξολογία διὰ τὴν περίλαμπρον νίκην τοῦ Τιμισκῆ.

Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΤΣΙΜΙΣΚΗ

Ἡρωικούς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως. Ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς τὸν Ἄνω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκὸν καὶ τὴν Βηρυττόν, μέχρι τῶν προθύρων τῆς Ἱερουσαλήμ (976).

Ἐνῶ δὲ τὸ ἴδιον ἔτος ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἐτοιμάσῃ νέαν ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀπέθανεν αἰφνιδίως. Ὑποθέτουν, ὅτι τὸν ἐδολοφόνησεν ὁ παρακοιμώμενος, δηλαδὴ ἀρχιθαλαμηπόλος τοῦ Βασιλείου, τὸν ὁποῖον εἶχε τιμωρήσει διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ὁ ἡρωισμὸς τοῦ Τσιμισκῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφήκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς συγχρόνους του καὶ τοὺς μεταγενεστέρους. Ἱστορικὸς τῶν χρόνων αὐτῶν γράφει: «Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὀργὴν τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ξίφος τῶν χριστιανῶν ἐθέρριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους».

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Β' (976-1025)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ἐβασίλευσαν οἱ δύο ἀδελφοί, οἱ νόμιμοι διάδοχοι τοῦ θρόνου, **Βασίλειος Β'** (976-1025) καὶ **Κωνσταντῖνος Η'** (976-1028). Κατ' οὐσίαν ὅμως τὴν ἀρχὴν εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος τιμητικῶς μόνον καὶ κατ' ὄνομα συνεβασίλευεν.

Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ **Σκληροῦ** εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ **Βάρδα Φωκά**. Ὁ Σκληρὸς, ἀφοῦ ἔγινε κύριος τῆς Μ. Ἀσίας, ἠπείλει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Βασίλειος ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν δραστηριότητα, ἐνίκησε τὸν Σκληρὸν καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν. Ὁλίγον βραδύτερον ὁ Βάρδας Φωκάς ἐτάραξε τὸ κράτος ἐπὶ εἴκοσι μῆνας διὰ νέας στάσεως. Ἀλλὰ καὶ τὴν στάσιν αὐτὴν κατώρθωσε νὰ καταστείλῃ ὁ Βασίλειος κατόπιν δεινῶν ἀγῶνων.

Ἐκτός τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἐδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφονεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ο ΕΝΔΟΞΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τὸ ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ ἐπιβληθὲν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καθεστῶς διτηρήθη μόνον μέχρι τοῦ θανάτου του. Εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Βούλγαροι ἀνεκήρυξαν τσάρον τὸν **Σαμουήλ** (979 - 1014) καὶ ἤρχισαν φοβερὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἔχοντες ὡς καταφύγια τὴν Πίνδον, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Ὁ Σαμουήλ ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν, ἣ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β', κατῴρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιάν Βουλγαρίαν. Ἐξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Ἀλβανίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ἐχρειάσθη ὁ Βασίλειος εὐθύς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του νὰ διεξαγάγῃ τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μετὰ μικρῶν διαλειμμάτων 42 ἔτη.

Ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτήρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μετὰ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουήλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του πέραν τῆς Θεσσαλίας καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν **Νικηφόρον Οὐρανὸν** ἐπροχώρησεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ ἀποκόψῃ τὸν δρόμον, προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκὴν, οἱ ἄλλοι ἔφυγον ἀφήνοντες στρατόπεδον καὶ λάφυρα εἰς τὸν ἐχθρὸν καὶ ὁ Σαμουήλ ὁ ἴδιος ἐπληγώθη καὶ μόλις κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ διὰ τῶν διαβάσεων τῆς Πίνδου εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Ἄπο τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Βουλγάρων ὀρμώμενος ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν ἀπωθῶν τὸν Σαμουήλ τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014 εἰς τὸ Κ λ ε ι δ ῖ ο ν κείμενον ἐπὶ τῆς ἀπὸ Σερρῶν εἰς Μελένικον ὁδοῦ. Σχεδὸν ὀλόκληρος ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς παρεδόθη, ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος. Τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἕν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάχθη τὸ 1018, ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, ὅπως ἄλλοτε, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ Βασιλέως καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἐξέτεινε τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορά της εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Μετὰ τοὺς θριάμβους αὐτοὺς ὁ Βασίλειος περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ καὶ κατῆλθε μέχρις Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ ἀπηύθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῆ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ στόλου ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετὰς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Β ο υ λ γ α ρ ο κ τ ὶ ο ς.

ΟΙ ΡΩΣΟΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Μετὰ τὸ κακὸν τέλος, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Σβιατοσλάβος, ὁ διάδοχός του **Βλαδίμηρος Α'** (972—1015) διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Χαζάρων τῆς Κριμαίας καὶ ὑπέταξεν αὐτούς. Ἐκεῖ, εἰς τὴν ἐλληνικὴν πόλιν Χερσῶνα, ὁ Βλαδίμηρος ἐβαπτίσθη. Κατόπιν ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν θυγατέρα τοῦ Ρωμανοῦ Β' Ἄνναν καὶ εὐγνωμονῶν διὰ τοῦτο ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν Χερσῶνα. Ὁ ρωσικὸς λαὸς μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ

ήγεμόνος του έβαπτίσθη κατά χιλιάδας εις τόν μεγάλον ρωσικόν ποταμόν Βορουσθένην, σήμερον Δνεϊπερ.

Οί νεοφώτιστοι χριστιανοί άπετέλεσαν έκκλησίαν, ή όποία έξηρτάτο από την έκκλησίαν της Κωνσταντινουπόλεως. Τήν ρωσικήν έκκλησίαν έκυβέρνα μητρόπολιτης, ό όποίος είχε την έδραν του εις τό Κίεβον και διωρίζετο από τά Πατριαρχεία Κωνσταντινουπόλεως. Άπό τότε τό Κίεβον έγινε ή ιερά πόλις τών Ρώσων. Ό έκχριστιανισμός τών Ρώσων έχει μεγάλην σημασίαν. Άπό τότε ηύξησαν και αί έμπορικαι σχέσεις μεταξύ του έλληνικού και του ρωσικού λαού, ό δέ έλληνικός πολιτισμός ηρχισε νά εισέρχεται εις την Ρωσίαν και είχεν ευεργετικά άποτελέσματα διά την έξημέρωσιν και ανάπτυξιν του ρωσικού λαού.

Τοιουτοτρόπως, όπως τόσα άλλα άπολίτιστα έθνη οί Άραβες, οί Άρμένιοι, οί Βούλγαροι κτλ. τά πρώτα σπέρματα του πολιτισμού των όφείλουν εις τους Έλληνας, και οί Ρώσοι χρεωστούν την πρώτην των ανάπτυξιν εις τά έλληνικά γράμματα και γενικώς εις τόν έλληνικόν πολιτισμόν.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β΄

Ό Βασίλειος Β΄ διεξήγαγε και άλλους άκόμη πολέμους. Έπολέμησε κατά τών Άράβων, ένίκησεν αυτούς και έστερέωσε την κατοχήν της Συρίας. Όλίγον βραδύτερον κατέλαβε την Άρμενίαν και την Γεωργίαν μέχρι της Κασπίας θαλάσσης. Εις την Κάτω Ιταλίαν κατώρθωσε νά ανακτήση τό μεγαλύτερον μέρος αυτής.

Τοιουτοτρόπως επί Βασιλείου Β΄ ή έλληνική αυτοκρατορία έλαβε τόσον μεγάλην έκτασιν, όσην μόνον επί Ίουστινιανού έγνώρισεν. Αί έλληνικαι σημαίαι έκυμάτιζον από την Κασπίαν θάλασσαν και από τά όρη της Άρμενίας μέχρι της Ιταλίας προς δυσμάς και από του Δουνάβεως προς βορράν μέχρι του Πίγητος ποταμού και της Συρίας προς νότον.

Ή βασιλεία του Βουλγαροκτόνου άποτελεϊ μιαν από τας λαμπροτέρας περιόδους της έλληνικής ιστορίας του μεσαίωνος.

Τὸ κράτος δὲν ἐμεγάλωσε μόνον εἰς ἕκτασιν, ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἐχθρῶν ἀνέλαβε τὴν παλαιάν του δύναμιν καὶ ἀπέκτησε δόξαν καὶ γόητρον εἰς τοὺς ξένους λαούς.

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (1025 - 1056)

Ὁ Βασίλειος Β΄ ἦτο ὁ τελευταῖος ἔνδοξος γόνος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ λοιποὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς αὐτοκράτορες ἦσαν ἀνίκανοι οἱ περισσότεροι. Ἐβασίλευσαν ἐν ὄλῳ μετὰ τὸν Βασίλειον Β΄ ἔνδεκα αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ 1081. Ἐκ τούτων οἱ ἕξι ἀνήκον εἰς τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν.

Τὸν Βασίλειον Β΄ διεδέχθη, γέρων ἤδη, ὁ ἀδελφός του **Κωνσταντῖνος Η΄**, ὁ ὁποῖος τρία μόνον ἔτη ἐβασίλευσε. Μετὰ τὸν θάνατόν του κατέλαβε τὸν θρόνον ἡ θυγάτηρ του **Ζωή**, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον ὡς συμβασιλεῖς τοὺς δύο συζύγους της, τὸν **Ρωμανὸν Γ΄ Ἀργυρὸν** καὶ κατόπιν τὸν **Μιχαὴλ Δ΄ τὸν Παφλαγόνα**. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἡ Ζωὴ προσέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν **Μιχαὴλ Ε΄ τὸν Καλαφάτην**, ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαὴλ Δ΄, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἱοθετήσει. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἡ Ζωὴ εἰς προχωρημένην ἡλικίαν ἔλαβε καὶ τρίτον σύζυγον, τὸν **Κωνσταντῖνον Θ΄ τὸν Μονομάχον**, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ὁ νόμιμος κληρονόμος τοῦ θρόνου μετὰ τὸν θάνατόν της. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Θ΄ ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς **Θεοδώρα**. Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία βασίλισσα τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου.

ΟΙ ΠΕΤΣΕΝΕΓΟΙ

Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν βασιλέων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας συνέβησαν μερικὰ ἀξιόλογα γεγονότα, ἰδίως ἡ ἐμφάνισις νέων ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἀπὸ τινων ἐτῶν εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρουμανίαν μίαν νέα τουρκικὴ φυλὴ, οἱ **Πετσενέγοι**, ἡ ὁποία ἴδρυσεν ἐκεῖ κράτος καὶ ἐπεχειρεῖ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἐπιδρομάς. Αὐτοὶ κατέστρεψαν, ὅπως εἶδομεν, τὸν στρατὸν τοῦ Σβιατοσλάβου.

Όταν έβασίλευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Κωνσταντῖνος Θ΄ ὁ Μονομάχος, οἱ Πετσενέγοι ἔκαμαν μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ Μακεδονίαν. Ἐναντίον τῶν ἐπολέμησε γενναίως ὁ στρατηγὸς **Κατακαλῶν**. Οἱ Πετσενέγοι ἀπέσῦρθησαν, μόνον ἄφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα.

ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ ἴδιος στρατηγὸς Κατακαλῶν ἔγινε περίφημος, διότι ἀπέκρουσε νέαν ρωσικὴν ἐπιδρομὴν. Οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῶν **Ίαροσλάβον** ἐπέδραμον μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ καταστροφὴ τῶν Ρώσων ὑπῆρξε πλήρης. Οἱ ἔμπειρότεροι εἰς τὰ ναυτικὰ καὶ τὰ στρατιωτικὰ Ἕλληνες ἐπροξένησαν ἀληθῆ πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Ρώσους. Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀναφέρονται πλέον. Τὸ κράτος διηρέθη, περιήλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάχθη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Ἀπὸ τότε ἡ Ρωσία ἔμεινεν ἀφανὴς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτε διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ, ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ἐκκλησία διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ πολλῶν ἐκ τῶν πέριξ βαρβάρων λαῶν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἀπετέλεσε μέγα ἔργον, τὸ ὅποιον συνεπλήρωσε τὰς στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς ἐπιτυχίας τῆς πολιτείας. Ἰδίως ἀξιοσημάντον γεγονός ἐῖναι ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989). Μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδόθησαν εἰς τοὺς Ρώσους καὶ τὰ ἥθη, ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλολογία τῶν Ἑλλήνων, καθὼς φαίνεται τοῦτο εἰς τὰ σύγχρονα μνημεῖα. Διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ρωσικῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ἢ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀπέκτησε δύναμιν καὶ δόξαν. Ὁμοίως μετεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς ἐπὶ Βασιλείου Β΄ εἰς τοὺς Δαλμάτας καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ Ἡρακλείου

ὄνόματι μόνον προσελθόντας εἰς τὸν Χριστιανισμόν Σέρβους καὶ Κροάτας.

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων ἦτο τὸ ὀριστικὸν σχίσμα μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο Πατριάρχης ὁ **Μιχαὴλ Κηρουλάριος**, ἐπῆλθε τὸ ὀριστικὸν σχίσμα (1054). Οἱ λόγοι οἱ προκα-
1054 λέσαντες αὐτὸ ἦσαν δογματικοί, διότι οἱ Δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τὸ filioque, ὅτι τὸ Ἅγιον δηλ. Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐδέχοντο τὸ διὰ τοῦ ραντίσματος βάπτισμα κτλ. Κυρίως ὅμως ἦσαν αἱ περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ Πάπα. Ὁ Πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τοῦ Πάπα ἀντέτασσε τὴν ἰσότητα ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὸ σχίσμα ἐζημίωσε τὸν χριστιανικὸν κόσμον, διότι διήρ-
 σεν αὐτὸν εἰς δύο μερίδας, ἡ δὲ διαίρεσις αὐτὴ ὑπῆρξε πρόξε-
 νος πολλῶν συμφορῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ προληφθοῦν,
 ἂν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἦτο ἠνωμένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η Α Κ Μ Η

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἀφοῦ διήλθε περίοδον ἰσχυρᾶς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς κρίσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαμορφώσεώς της, καὶ κατόπιν μετερρυθμίσθη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ οἴκου τῶν Ἰσαύρων, ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἐσωτερικῆν καὶ ἐξωτερικῆν δύναμιν ἐπὶ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων.

Ἡ ἐποχὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ σταματήσωμεν καὶ νὰ ἐξετάσωμεν ὄλα τὰ στοιχεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται ἡ ἀκμὴ αὐτῆς.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ

Ἡ βυζαντινὴ πολιτεία, ὅπως ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, εἶναι ἐξέλιξις τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ ἰδίως τῶν χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ στερεότης της καὶ ἡ μακρὰ διάρκεια. Ἄλλ' ἡ βυζαντινὴ πολιτεία ἐξειλίχθη συμφώνως πρὸς τὰ ἦθη τῆς Ἀνατολῆς καὶ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἀπετέλεσε μὲ τὸν καιρὸν ἴδιον καὶ πρωτότυπον πολιτικὸν ὀργανισμόν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα διεμορφώθη εἰς μοναρχίαν ἀπόλυτον.

Ὁ βασιλεὺς ἢ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς διάδοχος τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἦτο Μονάρχης ἀπόλυτος. Κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἀντίληψιν ἡ ἐξουσία του δὲν ἔχει

κανένα περιορισμόν και ή θέλησίς του εΐναι νόμος. 'Ο 'Ιουστινιανός γράφει : *«Τί ύπόρχει μεγαλύτερον και άγιώτερον της αυτοκρατορικης μεγαλειότητος ; Ποίος θά ήδύνατο να έχη την τόλμην να ψέξη την κρίσιν του βασιλέως, όταν αυτοί οι ιδρυται του δικαίου σαφώς διεκήρυξαν, ότι αι βασιλικαι αποφάσεις έχουν κϋρος νόμου ;»*

'Αλλ' ό αυτοκράτωρ του Βυζαντίου από την έπαφήν με την 'Ανατολήν έγινε Δεσπότης και ώνομάσθη βασιλεύς, όπως οι μεγάλοι βασιλείς της Περσίας. Ήφερε την στολήν και τό διάδημα των άνάκτων της 'Ασίας, έθεωρείτο ύπέρτερος των ανθρώπων και οι ύπήκοοι προσεκύνουν αυτόν.

Νέαν ιδιότητα εις τό πρόσωπον του βασιλέως προσέθεσεν ό Χριστιανισμός. 'Ο αυτοκράτωρ έθεωρήθη κατά τό υπόδειγμα των βασιλέων του 'Ισραήλ ως ό εκλεκτός του Θεου και 'Ισαπόστολος. 'Ο αυτοκράτωρ έθεώνει έαυτόν ύπερασπιστήν της θρησκείας και δια τουτο οι πόλεμοι κατά των βαρβάρων έλάμβανον θρησκευτικόν χαρακτήρα.

'Η έκτασις της βασιλικής έξουσίας εΐναι μεγάλη. 'Ο βασιλεύς κατά την ρωμαϊκήν έκφρασιν ήτο άνώτερος νόμου (solutus legibus). 'Η ζωή και ή περιουσία των ύπηκόων του άνήκουν εις αυτόν. Εΐναι άνώτατος άρχηγός του στρατού, άνώτατος νομοθέτης, έπόπτης της διοικήσεως (διορίζει και παύει κατά βούλησιν τους ύπαλλήλους του κράτους), άνώτατος δικαστής (τά δικαστήρια άπένεμον την δικαιοσύνην έξ όνόματος αυτού), έπόπτης των φόρων και ρυθμιστής των εκκλησιαστικων. 'Ο αυτοκράτωρ ως εκλεκτός του Θεου και άντιπρόσωπος αυτού επί της γης βασιλεύει έλέω Θεου και κυβερνά την εκκλησίαν όπως τό κράτος. 'Εκκλησιαστικόν άξιωμα δέν ειχεν ό βασιλεύς και ως προς τουτο ή εκκλησία ήτο χωρισμένη από την πολιτείαν. 'Αλλ' οι αυτοκράτορες διώριζον τους εκκλησιαστικούς άρχοντας και έπαυον αυτούς, όταν δέν ήσαν πειθήνιοι εις τας θελήσεις των, συνεκάλουν τας συνόδους και έξετέλουν τας αποφάσεις των.

'Η δύναμις του βασιλέως ήτο άπεριόριστος και άνεξέλεγκτος. 'Η Σύγκλητος, ή όποια άλλοτε περιώριζε την δύναμιν των άρχόντων, τώρα όνόματι μόνον ύφίστατο και δέν ειχε

καμμίαν πραγματικήν ἐξουσίαν. Οἱ βυζαντινοὶ ἐπενόησαν πᾶν μέσον, τὸ ὁποῖον ἦτο κατάλληλον νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνεφανίζετο μὲ ἐξαιρετικὴν μεγαλοπρέπειαν, σχεδὸν ἐν ἀποθεώσει, ἔφερε λαμπρότατα βασιλικά ἐμβλήματα, ἐφόρει στολὴν ἀπαστράπτουσαν ἀπὸ χρυσοῦ καὶ πολυτίμους λίθους καὶ εἰς τοὺς πόδας ἐφόρει τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα μὲ χρυσοκέντητον τὸν δικέφαλον ἀετόν. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καθιέρωσαν τοὺς πομπῶδεις καὶ μεγαλοπρεπεῖς τίτλους, τὴν ἐπίσημον φρασεολογίαν καὶ τὴν αὐστηρὰν ἔθιμοτυπίαν τῆς αὐλῆς. Εἰς τὰς τελετὰς καὶ τὰ πολυτελεῖα δεῖπνα τῆς αὐλῆς ὅλα ἦσαν ὠρισμένα ἀπὸ πρὶν καὶ αὐστηρὰ ἱεραρχία ἐκανόνιζε τὴν σειρὰν καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτὴν λαμπρότητα ἡ βασιλεία δὲν εἶχε πολὺ στερεὰς βάσεις, διότι δὲν ἦτο κληρονομικὴ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἡ πολλακίς ἐπεβάλλετο ὁ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐκλεγόμενος. Μόνον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καθιερώθη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ αὐτοκρατορία διετήρησε τὸν διοικητικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μὲ γλώσσαν ἐπίσημον τὴν λατινικὴν. Ὁ ὄργανισμὸς ὅμως αὐτὸς μετεβλήθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον.

Τὸν 7ον αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔγινεν ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους καὶ οἱ ἄρχοντες ἔλαβον προσωνυμίας ἑλληνικάς. Ἄντι τῆς ρωμαϊκῆς διαιρέσεως εἰς ἐ π α ρ χ ί α ς εἰσήχθη ἡ διαίρεσις εἰς θ έ μ α τ α, τὰ ὁποῖα, ὅπως γνωρίζομεν, ἐδημιούργησαν ἀνάγκαι πολιτικά καὶ στρατιωτικά.

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ἰσχυρὰν συγκέντρωσιν, δηλαδή ἡ πρωτεύουσα εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν καὶ ἐκυβέρνα τὰ πάντα. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν πέριξ τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Ὑπουργοί, διευθνταὶ τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν, κυβερνοῦν καὶ μεταβιβάζουν εἰς ὅλην τὴν μοναρχίαν τὰς θελήσεις:

του. Οἱ ὑπουργοὶ ὠνομάζοντο Λογοθέται καὶ τὸ ἀξίωμα των λογοθέσιον ἢ λογοθεσία. Οἱ κυριώτεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν 1) ὁ Λογοθέτης τοῦ δρόμου, κατ' ἀρχὰς ὁ ὑπουργὸς τῆς συγκοινωνίας καὶ τῶν ταχυδρομείων, ἀλλὰ βραδύτερον ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ κράτους καὶ συγχρόνως ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Οὗτος βραδύτερον ὠνομάσθη Μέγας Λογοθέτης, 2) ὁ Γενικὸς ἢ τοῦ Γενικοῦ, ἦτοι ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, 3) ὁ τοῦ Στρατιωτικοῦ, ἦτοι ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἰδίως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ στρατοῦ, 4) Μέγας Δομέστιχος, ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, (ἐπιτελάρχης) 5) ὁ Μέγας Δρουγγάριος, ἦτοι ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, 6) ὁ Κοιέστωρ (Quaestor) ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης. Εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθῇ ὁ Ἐπαρχος, ὁ ὁποῖος ἦτο μεγάλη προσωπικότης καὶ συνεκέντρωνε τὰ καθήκοντα τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας τῆς πρωτεύουσας καὶ συγχρόνως τοῦ Δημάρχου.

Τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ κράτους ἀπετέλει ἡ Σύγκλητος, ἡ ὁποία μόνον τὸ ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν σύγκλητον. Ἀπετελεῖτο ἐξ ὀλίγων ἀνωτάτων ὑπαλλήλων τοῦ κράτους, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἀφωσιωμένων εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εἶχε ψήφον μόνον συμβουλευτικὴν. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς συγκλήτου ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλεύετο καὶ ἕτερον ὀλιγαριθμότερον συμβούλιον, τὸ λεγόμενον Σιλεντιάριον, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐξ ὀλίγων εὐνοουμένων του πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ κληρικῶν καὶ ὠνομάσθη τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως silentium, διότι μετὰ σιγῆς καὶ σοβαρότητος συνεζητοῦντο εἰς αὐτὸ σπουδαῖαι ὑποθέσεις τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἡ αὐτοκρατορία περιελάμβανε 30 θέματα, 18 εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ηὔξήθησαν, ἀφοῦ περιορίσθησαν τὰ ὄρια αὐτῶν. Διοικηταὶ τῶν θεμάτων ἦσαν οἱ Στρατηγοί, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀλληλογραφούντες ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτοῦ. Ὁ στρατηγὸς συνεκέντρωνε τὴν πολιτικὴν, στρατιωτι-

κὴν, δικαστικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ θέμα. Ὁ στρατηγὸς βοηθὸν εἶχε τὸν Π ρ ω τ ο ν ρ τ ἄ ρ ι ο ν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰδίως τὴν φροντίδα τῶν δικαστικῶν καὶ οἰκονομικῶν.

Τοιοῦτοτρόπως τὸ χαρακτηριστικώτερον τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ὑπέκειντο εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος διώριζεν ἢ ἔπαυεν αὐτάς, προῆγεν εἰς τὰ ἀξιώματα καὶ ἀπένεμε τοὺς διαφόρους τίτλους (Μάγιστρος, Πατρίκιος, Σπαθάριος, Πρωτοσπαθάριος, Σπαθαροκανιδιδάτος κτλ.).

Τὸ πρῶτιστον ἔργον τῆς διοικήσεως ἦτο ἡ εἴσπραξις τῶν ποικίλων φόρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν συνεχῶν σχεδὸν πολέμων, διὰ τὴν διπλωματίαν, διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν πολυτέλειαν καὶ τὰ δημόσια ἔργα.

Ἄλλὰ σπουδαιότατον ἐπίσης ἔργον αὐτῆς ἦτο ἡ προσοικειώσεις τῶν διαφόρων ἔθνοτήτων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ βαθμιαία ἀφομοίωσις αὐτῶν. Ἡ καλὴ διοίκησις, καθὼς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ θρησκεία ἐβοήθησε πολὺ εἰς τὴν πνευματικὴν συνένωσιν τῶν ξένων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ξένοι λαοὶ ἔμαθον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔχασαν τὴν ἐθνικὴν τῶν συνείδησιν, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀποκαλοῦνται ὅλοι μὲ τὸ κοινὸν ὄνομα Ρωμαῖοι, ἀνεξαρτήτως γλώσσης καὶ φυλῆς. Ἡ ὀνομασία αὕτη (Ρωμιοὶ) διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν. Μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι κλπ. ὀρθόδοξοι ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου ὠνόμαζον ἑαυτοὺς Ρωμαίους.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Τὸ Βυζάντιον διεκρίθη διὰ τὴν διπλωματίαν του. Ἡ αὐτοκρατορία περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ἀπὸ διαφόρους λαούς, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον μὲ τὸ κοινὸν ὄνομα βαρβάρους. Ἦτο λοιπὸν ἔργον σπουδαιότατον νὰ προλαμβάνουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν λαῶν τούτων καὶ νὰ διατηροῦν σχέσεις φιλικὰς μὲ αὐτούς. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ ἐπι-

στήμη τῆς διοικήσεως τῶν βαρβάρων, δηλ. ἡ διπλωματία, τὴν ὁποίαν διεξῆγε τὸ Γ ρ α φ ε ἴ ο ν τ ὠ ν β α ρ β ἄ ρ ω ν, ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα γραφεῖα τοῦ κράτους.

Τὸ πρῶτον μέσον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία, ἦτο τὸ χρῆμα. Εἰς διαφόρους βαρβάρους λαοὺς ἐπλήρωνον ἐτήσια ἐπιδόματα. "Ἄλλο μέσον συνηθέστατον, ἀλλὰ ἐπιβλαβέστατον διὰ τὰ ἀποτελέσματά του, ἦτο ἡ χορήγησις ἐμπορικῶν εὐκολιῶν. Τοιαύτας εὐκολίας εἶχον παραχωρήσει διάφοροι κατὰ καιροὺς αὐτοκράτορες ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου εἰς τοὺς Βενετούς, τοὺς Γενοάτας καὶ τοὺς Πισάτας. 'Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία ἐξεμεταλλεύετο τὴν κουφότητα τῶν βαρβάρων καὶ μὲ ἄλλα μέσα. 'Εχορήγουν ἀξιώματα καὶ τίτλους. Πολλοὶ ξένοι πρίγκιπες ἐκολακεύοντο λαμβάνοντες τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου, τοῦ μαγίστρου, τοῦ ὑπάτου, τοῦ πρωτοσπαθαρίου κτλ., εἰς πολλοὺς δ' ἐξ αὐτῶν ἔδιδον γυναικας ἀπὸ τὴν 'Ελληνικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ πολλακίς ἀπὸ τὴν αὐλήν.

'Εφρόντιζον ἐπίσης νὰ διαιροῦν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ν' ἀνάπτουν μεταξὺ αὐτῶν τὸν φθόνον, τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὴν ἔχθραν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔγραφεν εἰς ἕνα πρίγκιπα Οὐννον: «'Απηύθυνα τὰ δῶρά μου εἰς τὸν ἰσχυρότερον μεταξὺ ὑμῶν. Τὰ προώριζον διὰ σέ, ἐπειδὴ σὲ ἐθεώρουν ὡς τὸν ἰσχυρότερον. 'Αλλὰ κάποιος ἄλλος ἔλαβε διὰ τῆς βίας τὰ δῶρα διακηρύτων, ὅτι εἶναι ἀνώτερος ὅλων. Λάβε ὀπίσω ὅ,τι σοῦ ἀφήρσεν, ἐκδικήσου. "Ἄλλως θὰ φανῆ, ὅτι εἶναι ὁ μέγας ἀρχηγὸς καὶ θὰ ἀπόνειμωμεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐνοιάν μας καὶ θὰ χάσης ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα σοῦ εἶχομεν δώσει».

Πρὸ πάντων ὅμως οἱ "Ἕλληνες ἐφήρμοσαν διὰ τοὺς ξένους πολιτικὴν μεγαλοπρεπείας καὶ γοητείας, ἐπεδείκνυον δηλαδὴ εἰς τοὺς ξένους τὴν ὕλικὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἠθικὴν ὑπεροχὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὰς ὀλοχρῦσους αἰθούσας τῶν ἀνακτόρων ἔδιδον δεῖπνα πολυτελέστατα καὶ ἐτέλουν ἑορτὰς καὶ τελετὰς ἀφαντάστου μεγαλοπρεπείας. Ἡ αὐστηρὰ ἐθιμοταξία καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ περιβάλλοντος ἐπροξένουν βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ξένους.

Σημαντικώτατον τέλος διπλωματικόν μέσον ἦτο καὶ ἡ θρησκεία. Οἱ ἱεραπόστολοι ἄλλοτε προελεΐαινον τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, ἄλλοτε συνεπλήρωνον αὐτό, ἐνῶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν ὀρθοδόξων τελετῶν ἐγοήτευε τοὺς ξένους ἐπισκέπτας.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ αὐτοκρατορία ἦτο προωρισμένη νὰ εὐδοκιμήσῃ πολὺ ἐμπορικῶς ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως. Ἐκεῖτο ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἐνοῦται ἡ Ἀσία μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ κατέληγον ὅλοι οἱ μεγάλοι ἐμπορικοὶ δρόμοι. Εἰς τὴν Βαλκανικὴν διὰ τῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης μεγάλοι ἐμπορικοὶ δρόμοι ἔφερον πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκείθεν πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Διὰ τῆς περιφήμου Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου κατέληγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνεδέετο ὁ Βόσπορος μετὰ τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δύσεως. Εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας καὶ τῶν κοιλάδων τῶν ρωσικῶν ποταμῶν, Βορυσθένους, σήμερον Δνεΐπερ, καὶ Τανάιδος, σήμερον Δόν, ἤρχετο εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν ἕνδον Ρωσίαν. Εἰς τὴν Συρίαν κατέληγον ὅλοι οἱ δρόμοι, διὰ τῶν ὁποίων τὰ καραβάνια μετέφερον τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀπὼ Ἀνατολῆς, καὶ εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον ἔφερον οἱ δρόμοι, διὰ τῶν ὁποίων μετεφέροντο τὰ ἐμπορεύματα τῆς Κεϋλάνης, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κίνας. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν αἱ κλεῖδες τῆς Ἀφρικῆς, διότι ἐκεῖ μετεφέροντο τὰ προϊόντα ὄλου τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ἡ αὐτοκρατορία κατεῖχε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦς τοὺς μεγαλυτέρους λιμένας τοῦ κόσμου. Ἀξιολογώτατοι λιμένες ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντροῦντο τὰ προϊόντα τοῦ Νείλου, κυρίως σιτηρά, τὰ ἀρώματα, τὰ ἐδάδιμα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας. Οἱ λιμένες τῆς Συρίας Ἀντιόχεια, Βυρητός, Τύρος, Γάζα, εἰς τοὺς ὁποίους συνεκεντροῦντο ἡ μέταξα τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς

Ἐναντιοῦ. Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας ἢ Ταρσός, ἢ Ἀττάλεια, ἢ Ἐφεσος, ἢ Σμύρνη, ἢ Φώκαια καὶ εἰς τὸν Εὐξείνου Πόντον ἢ Τραπεζοῦς καὶ ἢ Χερσών, ἢ ὅποια ἦτο μεγάλη ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου τῶν Πετσελέγκων, Χαζάρων καὶ Ρώσων. Οὗτοι μετέφερον ἐκεῖ τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάρι, τὸν σῖτον καὶ ἀντήλλασον μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας, πολυτίμα κοσμήματα καὶ ὑφάσματα. Εἰς τὴν κυρίως ἐλληνικὴν θάλασσαν σημαντικώτατος λιμὴν ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη, ἢ ὅποια ἦτο ἡ γέφυρα τοῦ μεταξὺ Ἀδριατικῆς καὶ Βοσπόρου ἐμπορίου καὶ ὁ φυσικὸς λιμὴν ἐξαγωγῆς τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐτελεῖτο εἰς αὐτὴν κατ' ἔτος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου περίφημος ἀγορά, εἰς τὴν ὅποιαν συνεκεντρώνοντο ἔμποροι καὶ ἐμπορεύματα ὅλου τοῦ κόσμου.

Ὁ ἀξιολογώτερος ὁμοίως ἀπὸ τοὺς λιμένας τοῦ κράτους ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἢ ὅποια συνεκέντρωνε τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ ἀγορὰ τῆς πρωτεύουσας ἦτο κάτι ἀσύγκριτον. Πλήθος ἐμπόρων πάσης ἐθνικότητος κατέκλυζον αὐτὴν. Ἐκεῖ ἐπρομηθεύοντο οἱ ξένοι τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας, τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα, τὰ ἐξόχου τέχνης ἔργα χρυσοχοΐας, ἀντικείμενα ἐξ ἐλεφαντόδοντος ὀρειχάλκινα ἐπηγυρωμένα σκευὴ κτλ.

Τὸ εὐρὺ τοῦτο ἐμπόριον, τὸ ὅποῖον διεξήγετο κυρίως διὰ θαλάσσης, ἀπῆτει ἰσχυρὸν ναυτικόν. Οἱ Ἕλληνες μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος ἦσαν ἀσυναγώνιστοι εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ βραδύτερον ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ναυτικοῦ καὶ τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν παραλιακῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας Βενετίας, Πίζης, Γενούης. Καὶ πάλιν ὁμοίως μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἡ Κωνσταντινούπολις παρέμεινεν ἡ ἐμπορικώτατη πόλις τοῦ κόσμου ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως.

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν μὲ τὸν καιρὸν διεμορφώθη ἰδιαίτερον σύστημα ἐμπορικόν. Τὸ κράτος δηλαδὴ ἐνεθάρρυνε τοὺς ξένους νὰ εἰσαγάγουν αὐτοὶ τὰ προϊόντα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ νὰ ἐξάγουν τὰ προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνηντῶντο ὄλαι αἱ

φυλαί τοῦ κόσμου καί ἡ πρωτεύουσα ἐφαίνετο τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου ἦτο ἀξιόλογος καί τὸ κράτος ἀπὸ ἐνοίκια καταστημάτων, δικαίωμα ἀγορᾶς καί τελωνειακούς φόρους εἰσέπραττεν ἐτησίως 7.000.000 χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν πρὸς 100 ἑκατομ. σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν, ἂν ὑπολογίσωμεν, ὅτι ἔν χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Βυζαντίου εἶχεν ἀξίαν 15 περίπου σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Σημαντικὴν θέσιν κατεῖχεν εἰς τὸ Βυζάντιον κυρίως ἡ βιομηχανία τῶν εἰδῶν τῆς πολυτελείας. Περιφῆμα ἦσαν τὰ χρυσᾶ καί ἀργυρᾶ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα κατεσκευάζοντο ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καί ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἐπιτραπέζια σκεύη καί πρὸς στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπίσης πολὺ προωδευμένη ἦτο ἡ κατεργασία τῶν μαργαριτῶν καί τῶν πολυτίμων λίθων, μὲ τοὺς ὁποίους ἐποίκιλλον τὰς ἐνδυμασίας καί τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἀφότου εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης, ἔλαβε μεγάλην ἐπίδοσιν ἡ κατασκευὴ μεταξωτῶν ἀντικειμένων, ὑφασμάτων καί ταπήτων, εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ κράτους καί πρὸ πάντων εἰς τὴν Κόρινθον καί τὰς Θήβας καί τὰς πόλεις τῆς Συρίας.

Λινὰ ὑφάσματα κατεσκευάζον εἰς τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας καί Βουλγαρίας, εἰς τὰς πόλεις τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἐξαιρετικὴν θέσιν ἰδίως κατεῖχεν ἡ βιομηχανία τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων χρώματος ἐρυθροῦ καί ἰόχρου, μὲ παραστάσεις ζῶων καί ἄλλων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἦσαν μονοπῶλιον τοῦ κράτους καί προωρισμένα διὰ τὴν αὐλήν, τὸν κλῆρον καί τὴν ἀριστοκρατίαν. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προσθῶμεν ἀκόμη τὴν βιομηχανίαν τῶν ἐκ σμάλτου ἀντικειμένων, τῶν σκευῶν ἐξ ὀρείχαλκου καί ἐλεφαντοστοῦ, τῶν δερμάτων ζῶων, τὰ ὁποῖα ἔβαφον μὲ χρῶμα ἐρυθρὸν καί ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ἐπίπλωσιν τῶν οἰκιῶν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ Βυζάντιον ἔδιδεν εἰς τὸν κόσμον

ὅ,τι λεπτόν εἰς τέχνην καὶ πολῦτιμον εἰς ὕλικόν ἐγνώρισεν ὁ μεσαίων.

Η ΓΕΩΡΓΙΑ

Μετὰ τὸ ἐμπόριον ἡ γεωργία ἀπετέλει τὴν δευτέραν πηγὴν τοῦ δημοσίου πλοῦτου. Αὐτοκράτωρ τοῦ 10ου αἰῶνος ἔγραφε : «Δύο πράγματα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τοῦ κράτους, ἡ γεωργία, ἡ ὁποία τρέφει τὸν στρατόν, καὶ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἡ ὁποία προστατεύει τοὺς γεωργοὺς. «Ὅλα τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα εἶναι κατώτερα αὐτῶν.»

Ἄλλ' εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ ἐξακριβώσωμεν ὑπὸ ποίας συνθήκας εὐρίσκοντο τὰ κτήματα καὶ οἱ γεωργοί. Ὅπως εἰς ὄλας τὰς χώρας, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, μεγάλοι γαιοκτῆμονες προσεπάθουν νὰ συγκεντρώσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον μέρος γῆς εἰς χεῖρας των, ἐνῶ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν δουλοπάροικοι. Ἡ κυβερνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὴν τάσιν αὐτὴν καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα μάλιστα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων ὁ Γεωργικὸς Κῶδιξ. Ὁ κῶδιξ σκοπὸν εἶχε νὰ καλυτερεύσῃ τοὺς ὄρους τῆς ζωῆς τῶν γεωργῶν, νὰ μεταβάλλῃ τοὺς δουλοπαροίκους εἰς ἐλευθέρους γεωργοὺς καὶ νὰ τοὺς ὀργανώσῃ εἰς μικρὰς κοινότητας ἀγροτικὰς. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὐταὶ δὲν ἔφερον ἀποτελέσματα. Συνέβη καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὅ,τι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἡ γῆ δηλαδὴ συνεκεντρώθη εἰς χεῖρας μεγάλων γαιοκτημόνων. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο νὰ χειροτερεύσῃ ἡ θέσις τῶν γεωργῶν, οἱ ὁποῖοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγροὺς καὶ συνεκεντρῶνοντο εἰς τὰς πόλεις, ἡ δὲ καλλιέργεια τῆς γῆς παρημελήθη.

Κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ἡ αὐτοκρατορία παρουσίαζε μεγάλην οἰκονομικὴν εὐρωστίαν. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα μ. Χ., ὅτε ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς, τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους ἐν συνόλῳ ἀνήρχοντο εἰς 650 ἑκατομμύρια χρυσοῦ, τὰ ὁποῖα ἰσοδυναμοῦν πρὸς 3 σημερινὰ δισεκατομμύρια.

καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' ὑπῆρχε περίσσευμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 220 ἑκατομμύρια δηλαδή ἑνὸς δισεκατομμυρίου σημερινῶν δραχμῶν.

ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ. Ο ΣΤΡΑΤΟΣ

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικὸν κράτος. Οἱ ἀπειράριθμοὶ ἔχθροί, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεκυκλοῦτο, καθίστων ἀναγκαίαν τὴν ὑπαρξιν πολυαρίθμου καὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ.

Ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, πᾶς πολίτης ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος μέχρι τοῦ 40οῦ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατόν. Οἱ στρατολογούμενοι ἔφερον τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα σ τ ρ α τ ι ῶ τ α ι, διότι ἀπετέλουν τὸν ἔθνικὸν στρατόν, ἢ Ρ ω μ α ῖ ο ι, διότι ἦσαν οἱ κληρονόμοι τῶν ἀρχαίων ρωμαϊκῶν λεγεῶνων. Ἀξιόλογον ὑλικὸν τοῦ στρατοῦ ἀπετέλουν οἱ σκληραγωγημένοι χωρικοὶ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, οἱ ὄρεινοὶ κάτοικοι τῆς Καππαδοκίας, Ἰσαυρίας ἢ Ἀρμενίας. Ἀλλὰ πολὺ ἔνωρις ἢ πολιτεία καθιέρωσε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς θητείας ἀντὶ καταβολῆς στρατιωτικοῦ φόρου. Τοιοῦτοτρόπως μέγα μέρος τῶν κατοίκων, οἱ εὐπορώτεροι, ἢ ἀστικὴ τάξις σχεδὸν ὅλη καὶ μέγα μέρος τῶν εὐπόρων γεωργῶν ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὴν θητείαν. Ἐγίνε τότε ἀνάγκη ν' αὐξηθῇ ὁ μισθοφορικὸς στρατός.

Ὁ μισθοφορικὸς στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνθρώπους πάσης προελεύσεως. Ἀλλὰ παρὰ τὴν περίεργον σύνθεσιν τοῦ ὁ στρατὸς αὐτὸς ἀπετέλει σοβαρὸν στήριγμα τῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες εἶχον περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς μισθοφόρους παρὰ εἰς τὸν ἔθνικὸν στρατόν, διότι ἐπίστευον, ὅτι αὐτοὶ ἔμενον ξένοι ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἐπιρροάς, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἐτάρασσον τὸ κράτος. Εἰς αὐτοὺς εἶχον ἐμπιστευθῆ τὴν προσωπικὴν των ἀσφάλειαν καὶ πολλοὺς ἀνύψωσαν εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τοῦ στρατοῦ. Εἶναι περίφημον τὸ τ ἄ γ μ α τ ῶ ν Β α ρ ἄ γ γ ω ν, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ρώσους, Σκανδιναβοὺς, Ἀγγλοσάξωνας κτλ.

καὶ ἐχρησίμευεν ὡς σωματοφυλακὴ τοῦ βασιλέως. Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀφοσίωσις των εἰς τοὺς αὐτοκράτορας ἦτο παραδειγματικὴ.

Ὁ στρατὸς τοῦ Βυζαντίου Ἐθνικὸς καὶ μισθοφορικὸς, ἦτο ὁ ἀνώτερος στρατὸς τῶν μέσων χρόνων καὶ εἶχεν ἀδιαφιλονίκητον ὑπεροχὴν, διότι ἐξηκολούθει τὴν παράδοσιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης τῶν ρωμαίων. Τὰ στρατόπεδα ἦσαν ὄχι μόνον τόποι ἀσκήσεως τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικαὶ σχολαί, εἰς τὰς ὁποίας κατηρτίζοντο οἱ ἀξιωματικοί. Τὸ Βυζάντιον ἐπὶ αἰῶνας εἶχε στελέχη ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον πολεμικὴν τέχνην ἀνωτέραν τῶν ἄλλων λαῶν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ διάσωσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἦτο, ὅπως θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῆ, πολυάριθμος. Ὁ Βελισσάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλ. στρατόν. Διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Ὀστρογότθων εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν ἐχρειάσθησαν περισσότεροι ἀπὸ 25—30 χιλιάδας. Κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων δὲν ὑπερέβη τὰς 140 χιλ., ἀπὸ τοῦς ὁποίους 70 χιλ. ἐπολέμουν εἰς τὴν Ἀσίαν, 24 χιλ. ἀπετέλουν τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν φύλαξιν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ κατεῖχεν ἀνωτέραν πολεμικὴν τέχνην, ἔφερε τελειότερον ὄπλισμόν καὶ ἐξησκεῖτο ἐπὶ μακρὸν εἰς τοὺς πολέμους, ἀπέβαινε μαχητικὴ δύναμις ἐξόχου ἀντοχῆς.

Ἄλλ' ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχε σοβαρώτατον ἐλάττωμα τὴν ἔλλειψιν πειθαρχίας. Ὁ ἔθνικὸς στρατὸς εἶχεν ἀρχηγούς φιλοδόξους καὶ ἀπειθεῖς φευδάρχας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν νὰ μεταχειρισθοῦν αὐτὸν πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἰδίων φιλοδοξιῶν σκευωροῦντες διαρκῶς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ μισθοφορικὸς δὲν εἶχεν ὑψηλότερον αἴσθημα πατριωτισμοῦ, ἐπέδωκε νὰ πλουτίσῃ καὶ ἀπέβαινε πολλακίς μάστιξ τῆς χώρας λεηλατῶν καὶ καίων αὐτῆν.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορία διετήρει ἀξιόλογον ἀμυντικὴν δύναμιν εἰς τὰ σύνορα. Οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν Ρωμαίων τὸν στρατιωτικὸν ὄργανισμόν τῶν συνόρων, τὰ ὁποῖα ὠνόμαζον ἄκρᾱ. Εἰς τὰ συνο-

ριακά θέματα, τὰ λεγόμενα ἀ κ ρ ι τ ι κ á, ἐγκατέστησαν εἰδικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ὑπηρεσίας των ἔλαβον γαίας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὰς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Οὗτοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι Ἄ κ ρ ῖ τ α ι (limitanei). Ἐκεῖ κατεῖχον τὰς ὠχυρωμένας θέσεις, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων εἶχε καλυφθῆ ἡ συνοριακὴ χώρα.

Οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἀπὸ τὰς ὀχυράς τῶν ἀκροπόλεις ἐπέβλεπον τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀπώθουν τὰς ἐπιδρομὰς διεξάγοντες πόλεμον ἐπιθετικὸν συγχρόνως καὶ ἀμυντικόν. Ἄλλ' ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο δύσκολος καὶ τραχύς. Ἦτο πόλεμος ἐνεδρῶν καὶ τολμηρῶν ἀναγνωρίσεων καὶ ἐπιθέσεων. Ἰδίως εἰς τὰ ἀραβικὰ ὄνορα παρὰ τὸν Εὐφράτην αἱ περιπέτειαι, αἱ σκληρότητες καὶ οἱ ἥρωισμοὶ τῶν ἀγώνων τούτων ἀπέβησαν θρυλικοὶ καὶ ἐξυμνήθησαν εἰς τὴν ἐποποιίαν **Διγενῆς Ἀκρίτας**, ὁ ὁποῖος ἦτο «πρότυπον ἀνδρείας, ἡ δόξα τῶν Ἑλλήνων, ὁ εἰρηνοποιὸς τῆς Ρωμανίας», δηλ. τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ

Τὸ ναυτικὸν ἀπετέλει μεγάλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν στρατόν. Ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 10ου αἰῶνος ἐκυριάρχει τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν, κατὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ὁμεϊάδων (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰῶνος) κατέβαλε μεγάλας προσπάθειας καὶ ἐν τέλει κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ.

Βραδύτερον φαίνεται ὅτι τὸ ναυτικὸν παρημελήθη ὀλίγον καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου κατηρήμωσαν τὰ ἐλληνικὰ παράλια. Ἄλλ' ἀκριβῶς ὁ κίνδυνος τῶν Σαρακηνῶν ἠνάγκασε τοὺς Ἑλληνας ν' ἀνασυστήσουν τὸ ναυτικὸν ἐκ νέου καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ 12ου αἰῶνος τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξε μεγάλη ναυτικὴ δύναμις τῆς Μεσογείου καὶ ἐκυριάρχησε τῶν θαλασσῶν μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ. Ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ἐλληνικοῦ

ναυτικοῦ καὶ ἡ κυριότης τῶν θαλασσῶν περιῆλθεν ἰδίως εἰς τοὺς Βενετούς.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου στρατολογούμενα ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς ἀκτᾶς, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰ παράλια τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἦσαν ἐξαιρετον ὑλικόν. Τὰ πλοῖα ἦσαν δύο κυρίως τύπων, Δ ρ ό μ ω ν ε ς, τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 300 ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 70 ἦσαν στρατιῶται, καὶ τὰ ἔ λ α φ ρ ᾶ σ κ ᾶ φ η, τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130 ἕως 160 ἄνδρες.

Τὸ μεγαλύτερον ὄπλον τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ ἦτο τὸ Ὑ γ ρ ό ν π ῦ ρ, τὸ ὁποῖον, καθὼς εἶδομεν καὶ ἀλλαχοῦ ἐξεσφενδόνιζον διὰ σιφῶνων ἢ χειροβομβίδων καὶ ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὸν τρόμον καὶ τὴν καταστροφήν. Οἱ Ρῶσοι οἱ ὁποῖοι τὸ 941 ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλεγον περὶ τοῦ ὑγροῦ πυρός: «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν πῦρ ὅμοιον πρὸς τοὺς κερανοὺς καὶ ἐκσφενδονίζοντες αὐτὸ μᾶς κατέκαυσαν. Διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τοὺς νικήσωμεν». Κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα τὰ ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν 180 περίπου.

Η ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Μεγάλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπετέλει ἡ Μικρὰ Ἀσία. Ἡ ἐθνογραφικὴ κατάστασις τῆς χώρας δὲν μετεβλήθη πολὺ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, διότι εἰς αὐτὴν συνέβησαν ὀλιγώτεροι ἐπίδρομοὶ ἀπὸ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Κατωκεῖτο ἀπὸ διαφόρους μικρὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι εἰς πολλὰ μέρη εἶχον ἐξελληνισθῆ. Ὁ πληθυσμὸς παρέμεινεν ἀκμαῖος καὶ ὑπῆρχον μεγάλαι καὶ λαμπραὶ πόλεις. Διὰ τοῦτο ἐπρομήθευσεν εἰς τὸ κράτος τοὺς καλυτέρους στρατιώτας, ἐνῶ τὰ παράλια ἔδιδον αὐτάς ἀρίστους.

Ἐκτὸς τούτου πολὺ ἐνωρὶς εἶχον σχηματισθῆ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐκτεταμέναι ἰδιοκτησίαι, τῶν ὁποίων οἱ δεσπότες εἶχον μεγάλην δύναμιν. Διὰ τοῦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ ἀριστοκρατία τοῦ Βυζαντίου προήρχετο κυρίως ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν φεουδαρχικῶν οἰκῶν. Αἱ οἰκογένειαι τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Σκληροῦ, τοῦ Μανιάκη, τῶν Ἰσαύρων.

των Κομνηνῶν προήρχοντο ἀπ' ἐκεῖ. Ἡ ἀσιατικὴ ἀριστοκρατία εἶχεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὴν αὐλὴν θέσιν ἐξαιρετικὴν, διότι παρέσχε πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ἔδιδε στρατηγούς ἐξόχους, πλῆθος λαμπρῶν ἀξιοματικῶν καὶ στρατεύματα πολλὰ καὶ πειθαρχικά, οἱ δὲ μικρασιατικοὶ φόροι ἀπετέλουν τὸ ἰσχυρότατον στήριγμα τοῦ δημοσίου ταμείου.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὰ κυριώτερα θέματα ἔθεωροῦντο ὑπὸ τῆς διοικήσεως τὰ ἀσιατικὰ καὶ ἡ Ἀσία ἀπετέλει τὸν ἰσχυρότατον πνεύμονα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐφ' ὅσον κατελαμβάνοντο ἄλλαι ἐπαρχίαι τοῦ κράτους, ἡ Μ. Ἀσία ἐξήρκει ν' ἀπελευθερώσῃ αὐτάς. Ὅταν ὅμως κατελήφθη αὕτη ὀριστικῶς ὑπὸ των Τούρκων τὸ κράτος ἔχασε πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας.

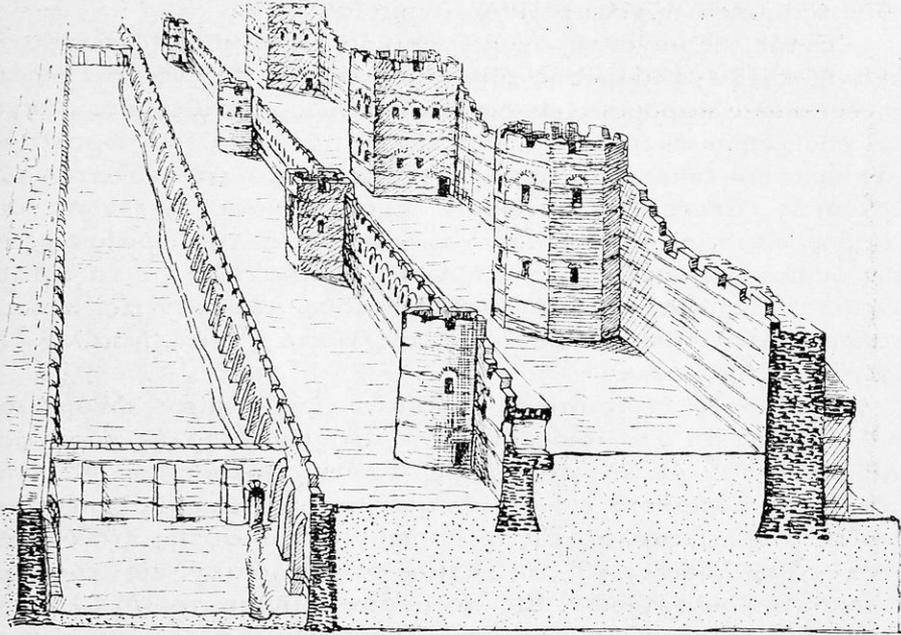
Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἡ θρυλικὴ πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ κατ' ἐξοχὴν Πόλις, ἀποτελεῖ ἓν ἐκ των σπουδαιοτάτων στηριγμάτων τοῦ κράτους. «Υπῆρξε τὸ πολιτικόν, διοικητικόν, θρησκευτικόν, οἰκονομικόν, λογοτεχνικόν, καλλιτεχνικόν κέντρον τοῦ κράτους. Ἦτο ἡ βασιλεύουσα, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἀπέβλεπεν ὅλος ὁ κόσμος, ἦτο ὁ πόλος τῆς ἔλξεως, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐστρέφοντο πάντες, ὑπήκοοι καὶ ξένοι. Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Δύσεως ἦσαν μεγάλα χωρία ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο βασίλισσα των χαρίτων, τὸ κέντρον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καί, ὅπως εἶπον εὐστόχως, οἱ Παρίσιοι τοῦ Μεσαίωρος.»

Ἀφότου ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' ἐπεξέτεινε τὸν περίβολον τῆς πόλεως καὶ κατεσκεύασε τὴν θαυμασίαν ὄχυρωτικὴν γραμμὴν ἀπὸ των ἀκτῶν τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Κερατίου κόλπου, ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπέβη θέσις στρατιωτικῆ περιφῆμος, φρούριον ἰσχυρὸν καὶ ἀπόρθητον. Ἡ ὄχυρωματικὴ αὕτη γραμμὴ, ἡ ὁποία ἐπὶ Ἡρακλείου ὑπέστη μικρὰν μεταβολὴν πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον, διὰ νὰ περιλάβῃ τὸ προάστειον των Βλαχερνῶν, ἐσώθη εἰς ἕκτασιν 7 χιλιομ. μέχρις ἡμῶν εἰς καλὴν κατάστασιν, διότι οἱ Τούρκοι πρὸ τῆς τελειοποιήσεως των πολεμικῶν μέσων ἐφρόντισαν νὰ διατηρήσουν αὐτὴν κα-

στήματα 24 γιγάντιοι πύργοι υπερέκειντο τοῦ συγκροτήματος καὶ ὑπερήσπιζον αὐτό.

Ἐκτός τοῦ τείχους καὶ ἄλλα ἔργα στρατιωτικὰ καθίστων τὴν Κωνσταντινούπολιν θέσιν ἀξιόλογον. Ὑπῆρχον μεγάλοι

Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

στρατῶνες, οἱ ὁποῖοι ἠδύναντο νὰ περιλάβουν 24-30 χιλ. στρατόν. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἀπετέλει τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κερατίου κόλπου ὑπῆρχε μέγα Ὁ π λ ο σ τ ἄ σ ι ο ν, ὅπου εὕρισκοντο αἱ πολεμικαὶ μηχαναὶ καὶ βιβλιοθήκη περιέχουσα τὰ σχετικὰ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μηχανῶν βιβλία. Ὁ Κεράτιος κόλπος ἔνεκα τῆς στενότητός του ἦτο δυνατόν νὰ φραχθῆ διὰ χονδρῆς ἀλύσεως ἐν καιρῷ πολέμου, διότι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ὑπῆρχε τὸ Νεώριον. Ἐντὸς τῆς πόλεως ὑπῆρχον μεγάλα Δεξαμενά, ἐντὸς τῶν ὁποίων

διετηρεῖτο ὕδωρ, οὕτως ὥστε ἡ πόλις ἐν περιπτώσει πολιορκίας δὲν διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ παραδοθῆ ἕξ ἐλλείψεως ὕδατος. Αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ δεξαμεναὶ μὲ τοὺς θόλους καὶ τὰς ἐκατοντάδας τῶν κιόνων, οἱ ὁποῖοι ὑπεβάσταζον αὐτοὺς ἀποτελοῦν ἐξαίρετον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον.

Ἐντὸς τῆς μεγάλης ὀχυρωματικῆς γραμμῆς ἐξετείνετο ἡ ἀχανὴς καὶ μεγαλοπρεπὴς πρωτεύουσα. Ἡ πυκνότητα κατωκημένη πόλις παρουσίαζεν ὄψεις ἐντελῶς ἀντιθέτους. Μεγάλαι ὁδοί, κῆποι ἐκτεταμένοι καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν ὠραῖα μοναστήρια καὶ ἐκκλησῖαι, σχολαί, μέγαρα πολυτελέστατα τῶν ἀρχόντων, ἀπετέλουν ἀντίθεσιν πρὸς δρόμους στενωτάτους καὶ βορβορώδεις, πρὸς οἰκίας χαμηλάς. Εἰς τὴν ὠραίαν θέαν, τὴν ὁποίαν παρουσίαζον τὴν ἡμέραν αἱ πλατεῖαι μὲ τὰ ὠραῖα μνημεῖα, τὰς ἀναθηματικὰς στήλας, τοὺς ἀνδριάντας, ἀπετέλει φοβερὰν ἀντίθεσιν τὸ σκότος τῆς νυκτός, διότι ἡ πόλις δὲν ἐφωτίζετο τὴν νύκτα.

Ἀξιόλογος θέσις ἦτο ἡ πλατεῖα, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Αὐγουστῆριον, διότι ἐκεῖ ἦτο στημένον τὸ ἐκ πορφυροῦ μαρμάρου ἄγαλμα τῆς αὐγούστης Ἑλένης μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ περιεκυκλοῦτο ἀπὸ περιστύλια. Εἰς τὸ βόρειον μέρος αὐτῆς ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἰς τὸ νότιον τὸ Παλάτιον, εἰς τὸ ἀνατολικὸν τὸ βουλευτήριον. Εἰς τὸ μέσον ὑπῆρχε τὸ Μίλιον, τόπος δηλ. τοῦ χρυσοῦ δεικτοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤρχιζεν ἡ ἀρίθμησις τῶν μιλίων τῶν μεγάλων ὁδῶν τοῦ κράτους.

Τὸ ἀξιολογώτατον ὄμμα μνημεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπετέλει τὸ Παλάτιον, τὸ ὁποῖον κατελάμβανεν ὀλόκληρον συνοικίαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου. Πᾶς αὐτοκράτωρ ἐφιλοδόξει νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὸ ἀρχικὸν κτίριον. Διὰ τοῦτο ἔβλεπέ τις ἄνευ συμμετρίας καὶ σχεδίου, ἀλλὰ μὲ φαντασίαν λεπτὴν καὶ μεγαλοπρέπειαν καταπλήττουσαν, μέγαρα ὑποδοχῆς, περίπτερα, ἀνάκτορα καὶ στρατῶνας, λουτρά καὶ βιβλιοθήκας, ἐκκλησῖας καὶ φυλακὰς, πύργους καὶ κήπους, μεγάλας στοὰς καὶ δώματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρεῖχε μαγευτικὴν θέαν ὁ Βόσπορος καὶ ἡ Προποντὶς. Ὡσαύτως λαμ-

πρὸν θεῶν ἔδιδον τὰ μεγάλα κτίρια καὶ οἱ θόλοι τῶν ἀπειρα-
ρίθμων ἐκκλησιῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κα-
τεῖχεν ἡ Ἁγία Σοφία. Διὰ τοῦτο δικαίως οἱ ταξειδιῶται, οἱ
ἐπισκεπτόμενοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐθαμβώνοντο ἀπὸ τὸ
θαυμάσιον θέαμα τῆς πόλεως, ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν τῶν μεγά-
ρων καὶ ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὸν μυθώδη πλοῦτον καὶ τὴν διανοη-
τικὴν καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς πρωτεύουσας καὶ διεκέρυττον,
ὅτι δὲν ὑπάρχει ὅμοιον πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Ζ΄ — ΙΑ΄ ΑΙΩΝΟΣ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐπὶ 150 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ ὑπῆρξε πολὺ πτωχή.

Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀνήκει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (ἀπ. 754), ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 8ου αἰῶνος.

Διακρίνεται διὰ τὴν συστηματοποίησιν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας παρέλαβεν ἀπὸ πολλὰς καὶ ποικίλας συγγραφάς. Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμά του εἶναι ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐγχειρίδιον δογματικῆς, δηλ. διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ ἀνασκευάζει ἑκατὸν περίπου αἱρέσεις. Ὁ Δαμασκηνός ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ὑπερμάχων τῶν εἰκόνων καὶ συνέταξε διὰ τοῦτο τὸν Ἀπολογητικὸν λόγον, πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας. Ἄλλὰ τοὺς Ὑμνοὺς του καθὼς καὶ τὰ ἄλλα του ἔργα ἔγραψεν εἰς γλῶσσαν ἀκατάληπτον ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἐπανερχεται εἰς τὴν ἀρχαίαν προσῳδίαν παρὰ τὸ λαμπρὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον εἶχε δώσει ὁ Ρωμανός. Ἐν τούτοις οἱ ὕμνοι του ἔχουν συγκίνησιν καὶ ἔμπνευσιν. Ὁ Δαμασκηνός θεωρεῖται ὡς συγγραφεὺς τῆς Ὁκτωήχου.

Μετὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτὴν παρακμὴν τὰ γράμματα ἤρχισαν πάλιν νὰ καλλιεργοῦνται. Ἀντιπρόσωπος τῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρχισε νέα ἐπίδοσις εἰς τὰ γράμματα, εἶναι κυρίως ὁ Φώτιος (820—891). Ὁ Φώτιος ἦτο ὁ σοφώτατος τῶν

χρόνων του, ἔγινε πατριάρχης καὶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν. Εἰς τὸ περίφημον ἔργον του Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος ἀναλύει καὶ κρίνει 280 βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἔνεκα τῶν σοφῶν κρίσεων καὶ τῶν εἰδήσεων, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει

Ναὸς τῆς Θεοτόκου, Κωνσταντινούπολις.

Διακρίνεται σαφῶς ἡ νέα τεχνοτροπία, ἡ τάσις δηλαδή νὰ κατασκευάζουν οἰκοδομὰς ἐλαφροτέρας. Τὰ παράθυρα εἶναι μεγαλύτερα καὶ περισσότερα.

ἀπὸ συγγραφεῖς ἀπολεσθέντας, τὸ βιβλίον εἶναι πολυτιμώτατος ὁδηγὸς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων. Εἰς τὸ Λεξικὸν ἐρμηνεύει λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠννόουν πλέον οἱ σύγχρονοι. Ἄφηκεν ὡσαύτως καὶ πολλὰ θεολογικὰ συγγράμματα εἰς τὰ ὁποῖα πάλιν διαφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἡ πολυμάθεια τοῦ ἀνδρός. Ὁ Φώτιος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποῖαν ἐξήσκει καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ μεσαίωνος ἢ κλασσικῆ ἀρχαιότητος.

2) ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία εἶχε, καθὼς γνωρίζομεν, σειρὰν ἱστορικῶν συγγραφέων μέχρι τῆς ἀλώσεως ἐκτὸς μικροῦ χάσματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, ἔξαιρέσει τοῦ Προκοπίου, δὲν ἔχουν σπουδαίαν λογοτεχνικὴν ἀξίαν καὶ ὕστερον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀντίληψιν παρὰ τὴν σοβαρότητα τῶν γεγονότων τῶν χρόνων τῶν. Οἱ ἀξιολογώτεροι ἱστορικοὶ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ **Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος** καὶ ὁ **Λέων ὁ Διάκονος**, χρονογράφοι δὲ ὁ **Συμεὼν ὁ Μάγιστρος**, ὁ **Σκυλίτσης** κ. ἄ.

3) ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΙ

Τὸν 10ον αἰῶνα ὅταν ἔληξεν ἡ κρίσις, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες, παρατηρεῖται νέα κίνησις ζωηρὰ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς διανοήσεως.

Οἱ λόγιοι τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ προσπαθοῦν νὰ τακτοποιήσουν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων. Ἀπὸ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν προήλθον αἱ διάφοροι Ἐγκυκλοπαιδεῖαι, ἧτοι ἀπανθίσματα περὶ γεωργίας, ἱατρικῆς, στρατιωτικῆς τέχνης, θεολογίας κτλ. Μεγάλην ὠθησιν εἰς τὰς συλλογὰς ἔδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ **Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος**. Κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ἐγένετο ἡ μεγάλη Ἐγκυκλοπαιδεῖα τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Πολιτικῆς, ἧτοι μεθοδικὸν ἀπάνθισμα τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα ἐγένεον συλλογαὶ γεωπονικαί, ἱατρικαὶ κτλ.

Αἱ συλλογαὶ ἦσαν κατ' οὐσίαν ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν διατήρησιν τῶν πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν. Ἐν μέρει ὅμως ἦσαν καὶ ὠφέλιμοι, διότι διέσωσαν τεμάχια κειμένων, τὰ ὁποῖα ἦσαν καταδικασμένα νὰ χαθοῦν.

4) ΠΟΙΗΣΙΣ

Τὸ σημαντικώτατον λογοτεχνικὸν γεγονὸς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς **Δημώδους ποιήσεως**. Ἰχνη δημώδους ποιήσεως ἀπαντῶνται ἤδη εἰς προγενεστέρους

χρόνους, ἀλλ' εἶναι ἀκόμη εἰς κατάστασιν πρωτόγονον καὶ ζῆ εἰς τὰ ἄσματα τῶν τριόδων, εἰς τὰ σκώμματα τοῦ ἵπποδρόμου, εἰς ἐπευφημίας καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις. Εἰς παλαιότερους ἐπίσης χρόνους διεμορφώθη ὁ Πολιτικὸς στίχος, δηλαδὴ ὁ στίχος τῶν ἄσματων.

Ἄλλ' ἡ δημῶδης ποίησις ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὅπως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκο-

Παναγία Ἀγγελόκτιστος, Κύπρος, τέλος 9^{ου}—10^{ου} αἰῶνος.
Μωσαϊκὸν εἰς τὸ ἱερὸν ἐνὸς ναοῦ τοῦ Κιτίου τῆς Κύπρου. Ἡ Παναγία κρατοῦσα τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ἀγκάλην εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαγγέλων Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ.

κρατίας ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων ἀγῶνων τῶν κλεφτῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἐγεννήθη ἡ ἔξοχος δημῶδης ποίησις τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅμοια περιστατικὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς ἀνάπτυξιν ἀξιολόγου δημῶδους ποιήσεως. Οἱ ἥρωισμοὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐφύλαττον τὰ παραμεθόρια φρούρια, τὰ ἄκρα, ἔδωσαν ἄφθονον ὕλικὸν εἰς τὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα ταῦτα ὠνομάσθησαν Ἀκριτικά ποιήματα.

Ἐσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ ἐποποιία **Διγενῆς Ἀκρίτας** (14ου αἰῶνος), ἡ ὁποία προήλθεν ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἥρωος Διγενῆ Ἀκρίτα περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀκριτῶν, τῶν φρουρῶν τῶν συνόρων καὶ τῶν Ἀπελατῶν, τῶν ληστρικῶν ἵπποτων τῆς ὑπαίθρου χώρας. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ πρωτότυπον τοῦ ἔπους δὲν διεσώθη. Ἀντὶ τούτου ἔχομεν πολλὰς διασκευάς, αἱ ὁποῖαι παρήλλαξαν καὶ παρεμόρφωσαν τὸ ἀρχικὸν κείμενον, διότι οἱ διασκευασταὶ ἠθέλησαν νὰ προσαρμόσουν τὸ ποίημα εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἰδίας ἀπειροκάλλου αἰσθητικῆς. Διὰ τοῦτο τὸ ποίημα ἔχασε τὴν φυσικὴν δροσερότητα καὶ τὴν χάριν τῆς μορφῆς καὶ ἐμφανίζεται ὡς ἀκαλαίσθητον κατασκευάσμα.

3. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἤκμασε κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν. Ἐκτίσαν νέα παλάτια ἢ διεσκεύασαν παλαιότερα, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα καθιερώνεται νέος τύπος βυζαντινοῦ ναοῦ, ὁ λεγόμενος **σταυροειδῆς μετὰ τρούλλου**. Παράδειγμα τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι ἡ λεγομένη **Νέα Ἐκκλησία**, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ὁ Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδὼν ὡς ναὸν τοῦ παλατίου. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἔχει πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους εἰς σχῆμα σταυροῦ.

Τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα ὁ τύπος αὐτὸς ἀπλοποιεῖται. Ὁ ναὸς ἔχει τῶρα ἓνα μόνον κεντρικὸν τρούλλον, ὁ ὁποῖος γίνεται κλασσικὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Οἱ θόλοι τῆς ὀροφῆς διατάσσονται εἰς σχῆμα σταυροῦ καὶ εἰς τὰς διασταυρώσεις αὐτῶν ὑψοῦται ἐπὶ κυκλικοῦ ἢ πολυφωνικοῦ τυμπάνου ὁ τρούλλος, ὁ ὁποῖος εἶναι σχετικῶς μικρὸς καὶ στηρίζεται εἰς τέσσαρας κίονας (Ἁγιοὶ Θεόδωροι, Καπνικαρέα, Καισαριανὴ κτλ.). Γενικῶς ἡ τάσις τῆς ἐποχῆς εἶναι νὰ κτίζουν ἔργα λεπτό-

Ὁ Δαυὶδ φυλάττει τὸ ποίμνιόν του, μικρογραφία 10^{ου} αἰῶν.

Ἀπὸ τὸ ὀνομαστὸν ψαλτήριον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Ὁ Δαυὶδ παίζει ἔγχορδον ὄργανον. Εἰς τὸν ὄμον του κλίνει ἡ Μελωδία καὶ ἀκροᾶται. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἐξηπλωμένος εἰς τοὺς καλάμους, εἶναι τὸ ὄρος Βηθλεέμ. Ὅπισθεν τῆς στήλης φαίνεται ἡ θεὰ Ἥχώ. Τὸ τοπίον ἀποπνέει δροσερότητα ἐνθυμίζουσαν τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας.

τερα καὶ ἐλαφρότερα. Ὁ θόλος τοῦ ναοῦ μετεωρίζεται ἐπὶ ὑψηλῶν τυμπάνων ὑπεράνω τοῦ σηκοῦ καὶ ἀντὶ τῶν ὀγκωδῶν στύλων τίθενται κίονες ἐλαφροὶ καὶ ἀνοίγονται περισσότερα παράθυρα.

Θρόνος ἐλεφάντινος, 6ος αἰών.

Κομφοτέχνημα ἐλεφαντουργίας βου αἰῶνος.

τικὴν αὐστηρότητα καὶ μὲ τὸ εὐγενές καὶ λιτὸν σχέδιον. Ἄριστα δείγματα τῆς νέας τάσεως εἶναι τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Δαφνίου, μερικὰ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάρδιαν κ. ἄ.

Ἰδίως ὁμως τὴν τεχνοτροπίαν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καλύτερον εἰς τὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα. Ἡ διακό-

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες εἶχον μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν τέχνην, ἰδίως εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Αἱ αὐστηραὶ διαταγαὶ τῶν εἰκονομάχων πρὸς ἐπίχρισιν τῶν τοιχογραφιῶν καὶ καταστροφὴν τῶν εἰκόνων, ἔγιναν αἰτία ἐπὶ τινα χρόνον ν' ἀνασταλῆ ἡ πρόοδος τῆς τέχνης. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων (10ος αἰών) παρατηρεῖται νέα ἄνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Οἱ τεχνῖται προσπαθοῦν τώρα νὰ συνδυάσουν τὴν ἑλληνικὴν πλαστικότητα καὶ τὴν φυσικότητα τῶν στάσεων καὶ χειρονομιῶν μὲ τὴν θρησκευ-

σησεις τῶν χειρογράφων μὲ μικρὰς καλλιτεχνικὰς εἰκόνας ἀπετέλεσε νέον εἶδος ζωγραφικῆς, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη Μικρογραφία ἢ Μινυογραφία.

Ὁ Χριστός.

Μωσαϊκὸν ἐκ τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκά.

Διακρίνομεν καθαρῶς δύο ρεύματα, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὴν ιστοριογραφίαν (ιστορικοὶ - χρονογράφοι). Κατὰ τὴν μίαν τάσιν οἱ μοναχοὶ εἰκονογραφοῦν τὰ ψαλτήρια δίδοντες μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρά εἰς τὸ κάλλος τῆς μορφῆς. Φροντίζουν δηλ. ἀπλῶς νὰ ἐξάρουν

μέ χονδροειδείς εικόνας τὴν ἠθικὴν σημασίαν αὐτῶν. Τοιοῦτο-
τρόπως π.χ. ὁ ψαλμὸς 72, 9 λέγει : «*ἔθενιο εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ στό-*

Βυζαντινὸς μεταξωτὸς τάπης, 10^{ος} αἰών.

*Εξοχὸν δείγμα βυζαντινῆς ταπητουργίας, προερχόμενον ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ Aix-la-Chapelle. Εἶναι ὕφασμα μεταξωτὸν χρυσοκέντητον. Φέρει ἐπιγραφὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξάγεται ὅτι κατεσκευάσθη τὸν 10^{ον} αἰῶνα καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὸν τάφον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας *Οθωνος Γ΄ ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1000 μ.Χ.

Περίφημον μνημεῖον τῆς τέχνης αὐτῆς εἶναι χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων περιέχον 14 ὄλοσελίδους μικρογραφίας (Δαυῖδ ὡς ποιμὴν, Δαυῖδ ὡς *Ηρακλῆς ἀγωνιζόμενος

μα αὐτῶν καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς».

Τὴν ιδέα αὐτὴν ὁ τεχνίτης τοῦ χειρογράφου τῆς Μόσχας ἀπεικόνισε μὲ δύο ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὸ ἄνω μέρος τῆς σιαγόνας μακρότατον καὶ ὅμοιον πρὸς ράμφος, εἰσχωροῦν εἰς κύκλον, ὁ ὁποῖος περιστάνει τὸν οὐρανόν, ἐνῶ αἱ γλῶσσαι τῶν ὡς μακρὰί ταινίαι φθάνουν μέχρι τῆς γῆς. Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι ἀκαλαίσθητα, προωρισμένα διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν.

Αἱ μικρογραφίαι ὁμῶς τῶν ψαλτηρίων τῆς ἄλλης τάσεως μαρτυροῦν πολὺ ἀνωτέραν τέχνην. Οἱ τεχνῖται αὐτῶν ἠκολούθουν περισσότερο τὴν παράδοσιν τῆς παλαιᾶς εἰδωλοατρικῆς τέχνης ἀπὸ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐκκλησίας.

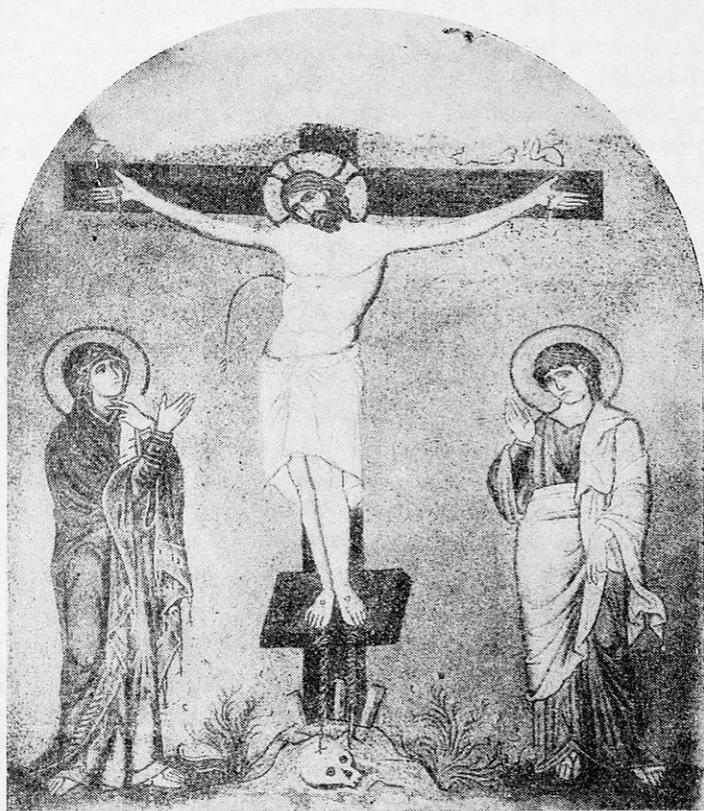
κατὰ τοῦ λέοντος τοῦ προσβαλόντος τὸ ποίμνιόν του, Δαυὶδ ὡς νεαρὸς ἥρως φονεύων τὸν Γολιάθ, Δαυὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεὺς, οἱ Αἰγύπτιοι καταποντιζόμενοι κατὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ

Ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου, μωσαϊκὸν Δαφνίου, τέλος 11^{ου}—12^{ου} αἰῶνος.

Τεχνοτροπία αὐστηρὰ καὶ γραφικὴ συγχρόνως. Ὁ πλοῦτος τῆς ἐπιπλώσεως καὶ τὸ πλῆθος τῶν θεραπεινίδων μᾶς ἐνθυμίζουν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον κατὰ τὴν γέννησιν πορφυρογεννήτου πριγκιπίσσης. Ἡ κλίνη σκεπάζεται με πολυτελές ὕφασμα, αἱ θεραπεινίδες εἶναι ἐνδεδυμένοι κομφῶς καὶ με πολύτιμα ὑφάσματα καὶ σπεύδουν νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἁγίαν Ἄνναν. Ἡ μία κρατεῖ ἀνεμιστήρα, αἱ δύο ἄλλαι φέρουν φαγητὰ ἐντὸς τορνευτῶν δοχείων. Δύο ἄλλαι καταγίνονται εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ νηπίου.

ήλιου κτλ.). Πρωτοτυπία μεγάλη, κάλλος, λαμπρότης χρωμάτων, διακρίνουν τὰς μικρογραφίας αὐτάς. Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἰδιαίτερος εἰς τὰς παραστάσεις αὐτάς,

Ἡ Σταύρωσις, μωσαϊκὸν Δαφνίου, τέλος 11^{ου}—12^{ου} αἰῶνος.

Ὁ Χριστὸς παριστάνεται ζῶν ἀκόμη. Ἡ ἀνατομὴ τοῦ σώματος ἀκολουθεῖ τὸν ἀρχαῖον κλασσικὸν κανόνα. Ἡ ἁρμονικὴ κάμψις τοῦ σώματος, ἡ λεπτότης τῶν ἐνδυμάτων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου, ἡ μετρημένη ἔκφρασις τῆς θλίψεως μαρτυροῦν, ὅτι ἡ εἰκὼν εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ ἑλληνικὰ πρότυπα. Αἱ στάσεις ἐνθυμίζου ἐργα γλυπτικῆς.

εἶναι ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν.

ΕΛΕΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑ. ΧΡΥΣΟΧΟΪΑ. ΣΜΑΛΤΟΥΡΓΙΑ. ΠΟΙΚΙΛΤΙΚΗ

Ἐνῶ ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν παρήγαγε μνημεῖα ἄξια λόγου καὶ ἐχρησίμεισε πάντοτε ὡς συμπλήρωμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διακοσμητικῆς τέχνης, ἐκαλλιιεργήθησαν ἄλλοι κλάδοι συναφεῖς πρὸς αὐτήν, ἡ Ἐλεφαντουργία, ἡ Χρυσοχοΐα, ἡ Σμαλτουργία καὶ ἡ Ποικιλτική.

Ἡ Ἐλεφαντουργία συνίστατο εἰς τὴν ἐγκόλλησιν πλακῶν ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκευὴ οἰκιακῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπίπλων (κτένια, κιβώτια, ἐρμάρια, καλύμματα Εὐαγγελίων κτλ.). Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλεφαντουργίας ἔχουν πολλὴν σημασίαν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεγράφοντο τιμῆς ἕνεκα τὰ ὀνόματα τῶν ὑπάτων ἢ βραδύτερον τῶν εὐεργετῶν τῶν κοινοτήτων.

Ποικιλώτατα ἦσαν τὰ εἶδη τῆς Χρυσοχοΐας καὶ Ἀγυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπετέλουν ἕν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων βιομηχανικῶν προϊόντων τοῦ Βυζαντίου. Διεσώθησαν πλεῖστα δημιουργήματα τῆς τέχνης αὐτῆς.

Περίφημοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι Διάφρακτοι σμάλτοι. Ἔχουνον δηλ. τετηγμένα πολύτιμα μέταλλα εἰς ἐπίσης μετάλλινα διαφράγματα καὶ διὰ συνδυασμοῦ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Οἱ πλούσιοι τόνοι τῶν χρωμάτων, ἡ λαμπρότης των, ἡ διαύγεια τῶν πολυτίμων λίθων καὶ ἡ τελειότης τῆς κατασκευῆς κατέστησαν τὰ βυζαντινὰ σμάλτα περίφημα. Ἡ ἀκμὴ τῆς Σμαλτουργίας συμπίπτει κυρίως τὸν 10ον—11ον αἰῶνα.

Πολὺ ἐπίσης ηὔδοκίμησεν ἡ Ποικιλτική. Τὰ προϊόντα της, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταξωτὰ καὶ χρυσοπάστα μὲ διακοσμήσεις ὕφαντάς καὶ σπανιώτερον κεντητάς, θεωροῦνται μεταξὺ τῶν ἐξοχωτέρων προϊόντων τῆς βυζαντινῆς βιοτεχνίας. Περίφημοι ἦσαν οἱ πολυτελεῖς τάπητες, τοὺς ὁποίους προνομικῶς κατεσκεύαζον τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργοστάσια. Τὰ πο-

λύτιμα αὐτὰ ὑφάσματα συνήθως ἐστέλλοντο ὡς δῶρα εἰς ξένους ἡγεμόνας ἢ κατὰ τὰς τελετὰς ἐξετίθεντο εἰς τὰ ἀνάκτορα. Μεγάλην φήμην ἐπίσης εἶχον τὰ ἐκκλησιαστικά ἄμφια, ἐπιτάφιοι, καλύμματα ἱερῶν σκευῶν κ. ἄ., τὰ ὁποῖα ἐκόσμουσαν μέσκηνας τοῦ Εὐαγγελίου κεντημένας μὲ μέταξαν καὶ χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ νήματα.

Τὰ προϊόντα τῆς ἐλεφαντουργίας, σμαλτουργίας, χρυσοχοΐας καὶ ποικιλικῆς δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν μόνον ἀπὸ τὴν τιμὴν τῶν ὑλικῶν καὶ τὸν κόπον τῆς κατεργασίας των, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν μεγάλην καλαισθησίαν, ἣ ὁποία παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων καὶ τὰς δύο ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀτίλα εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὅποιοι κατέλαβον τὰς ἐπαρχίας τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἵδρυσαν διάφορα κράτη, οἱ Φράγκοι εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν, οἱ Βουργούνδιοι εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Ὀστρογότθοι εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Ἀφρικὴν, οἱ Ἀγγλοσάξονες εἰς τὴν Βρετανίαν καὶ οἱ Λομβαρδοὶ εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν.

Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν αὐτῶν εἶχον ἐκλατινισθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὠμίλουν τὴν λατινικὴν, διετήρουν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ εἶχον προσέλθει πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Οἱ Γερμανοὶ ὅταν ἤλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτούς, ἐδέχθησαν τὴν γλῶσσαν, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν, ὅσοι ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι. Μὲ τὸν καιρὸν κατακτηταὶ καὶ κατακτηθέντες συνεχωνεύθησαν καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἰσπανοί, οἱ Ἰταλοὶ κτλ., οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν παλαιὰν λατινικὴν, τὰς λεγομένας νεολατινικὰς γλώσσας (γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κτλ.), καὶ οἱ λαοὶ, οἱ σχηματισθέντες ἀπὸ τὴν συγχώνευσιν τῶν παλαιῶν κατόικων καὶ τῶν Γερμανῶν, ὀνομάζονται Νεολατινικοὶ λαοί.

Ἄλλα πλὴν τῶν κρατῶν αὐτῶν, τὰ ὁποῖα κυρίως εὐρίσκονται μεταξύ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, εἰς τὰς κυρίως γερμανικὰς χώρας ἰδρύθησαν μικρὰ καθαρῶς γερμανικὰ κράτη, μεταξύ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Ἀκόμη βορειότερον ἐσχηματίσθησαν εἰς τὰς σκανδιναβικὰς χώρας ἄλλα γερμανικὰ κράτη. Πλὴν τούτων εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἔζων οἱ σλαβικοὶ λαοί.

Αὐταὶ εἶναι αἱ τρεῖς μεγάλαι ὁμοεθνίαι τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ Νεολατινική, ἡ Γερμανική καὶ ἡ Σλαβική. Τὰ γνήσια γερμανικὰ κράτη ἐπὶ μακρὸν ἔμειναν ἀπολίτιστα καὶ μόλις ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εἰσέρχονται εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης. Οἱ Σλάβοι εὐρίσκονται ἀκόμη εἰς πρωτόγονον κατάστασιν, εἶναι γεωργοί, ζοῦν κατὰ κώμας καὶ δὲν ἔχουν συνείδησιν τῆς ἐθνικότητος. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν κατάρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος.

ΤΑ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βαρβαρικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν εἰς τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δὲν ἔζησαν πολὺ.

Τὸ Βανδαλικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν, ὅπως γνωρίζομεν, ὁ Γενζέριχος (427 - 477) κατελύθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 533. Τὸ Βησιγοθητικὸν κράτος κατέλυσαν ὀριστικῶς οἱ Ἀραβες τὸ 711, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἰσπανίαν. Οἱ χριστιανοὶ τότε περιορίσθησαν εἰς τὰ βόρεια τῆς χώρας. Τὸ Ὀστρογοθητικὸν κράτος, ἴδρυσεν, καθὼς εἶδομεν, ὁ Θεοδώριχος (488 - 526), ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τοὺς βαρβάρους τοῦ Ὀδοάκρου, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλύσει τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος. Καὶ τὸ κράτος αὐτὸ κατέλαβεν ὀριστικῶς ὁ Ἰουστινιανὸς (533). Τὸ κράτος τῶν Βουργουνδίων, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ, δὲν ἔζησε πολὺ καὶ κατελύθη ὑπὸ τῶν Φράγκων. Τὸ κράτος τέλος τῶν

Λομβαρδῶν ιδρύθη ὀλίγον βραδύτερον, τὸ 668, εἰς τὴν ὁμώνυμον πεδιάδα τῆς ἄνω Ἰταλίας. Ἐζησε 106 ἔτη καὶ τὸ κατέλυσεν ὁ Κάρολος ὁ Μέγας (774).

Εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν κρατῶν αὐτῶν συνετέλεσε κυρίως ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία. Οἱ βάρβαροι αὐτοὶ λαοὶ ἦσαν ὄλοι ἀρειανοὶ καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀπεστρέφετο πολὺ τοὺς αἰρετικούς, ὅπως ἀπεκάλει τοὺς ἀρειανούς. Μόνον οἱ Φράγκοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι, κατῶρθωσαν νὰ ιδρύσουν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔζησε περισσότερον.

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος ἐνῶ εἰς τὴν Δύσιν ἐβασίλευεν ὁ Ὀνώριος, οἱ Φράγκοι, λαὸς γερμανικῆς καταγωγῆς, κατέλαβον τμήμα τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς Γαλατίας παρὰ τὸν Ρήνον καὶ τὸ σημερινὸν Βέλγιον. Τοιοῦτοτρόπως ἔγινε τὸ Φραγκικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν περιελάμβανεν ὅλας τὰς φυλάς τῶν Φράγκων.

Ὁ ἀληθὴς ιδρυτὴς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εἶναι ὁ **Χλωδοβίκος** (481 - 511), ὁ ὁποῖος ἠνωσεν ὅλας τὰς φραγκικὰς φυλάς εἰς τὸ κράτος του καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸ εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Γαλατίας. Πρωτεύουσάν του ὁ Χλωδοβίκος ἔκαμε τοὺς Παρισίους, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθη.

Ἡ ἵδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν σημασίαν, διότι μετὰ τὸ χάος τὸ προελθὸν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐσχηματίσθη ἐν ἰσχυρὸν πολιτικὸν καὶ χριστιανικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πυρὴν πρὸς σχηματισμὸν μεγάλου κράτους φιλικῶς πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ἰσόρροπον πρὸς τὸ Ἀνατολικόν.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Χλωδοβίκου, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο ὁ **Δαγοβέρτος** (628 - 638), τὸ Φραγκικὸν κράτος ὑπέταξε τοὺς Βουργουνδίους, ἀπώθησε τοὺς Βησιγόθους πέραν τῶν Πυρηναιῶν καὶ ἐπεξετάθη εἰς πάσας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Ρήνου, τῆς θαλάσσης τῆς Μάγης, τοῦ Ἀτλαντι-

καὶ τῶν Πυρρηναίων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαγοβέρτου ἡ δυναστεία τῶν Μεροβενζιέν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνήκον οἱ Φράγκοι βασιλεῖς, ἐξεσθένησε πολὺ.

Οἱ 13 βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν κατόπιν αὐτοῦ, ἦσαν ὅλοι πολὺ νέοι, δὲν εἶχον καμμίαν δύναμιν, ἐξεφυλίσθησαν καὶ κατήντησαν μόνον βασιλεῖς τῶν τελετῶν. Διὰ τοῦτο τοὺς ὠνόμασαν τοῖς *faidéants*, ἐνῶ τὸ κράτος ἐκυβέρνηων οἱ λεγόμενοι **Μαγιορδόμοι**. Ὁ Μαγιορδόμος (*Major domus* = ἀυλάρχης) κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀρχηγὸς τῶν βασιλικῶν ὑπηρετῶν καὶ διεχειρίζετο τὴν βασιλικὴν περιουσίαν. Ὅταν ὁ βασιλεὺς ἀπουσίαζεν εἶχε τὴν κυβέρνησιν, ἐξετέλει δηλαδὴ χρέη πρωθυπουργοῦ.

Ὑπὸ τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοὺς ἀυλάρχας τὸ Φραγκικὸν κράτος ἤρχισε τὴν κατάκτησιν τῶν πέραν τοῦ Ρήνου Γερμανικῶν κρατῶν καὶ ἰδίως τοῦ Σαξονικοῦ καὶ Βαυαρικοῦ. Ὀνομαστὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀυλάρχης **Κάρολος** ὁ ἐπικληθεὶς **Μαρτέλ** (714—741, *martellus* λατ.=σφύρα). Ὁ Κάρολος ἐνίκησε τὸ 732 τοὺς ἐκ τῆς Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὴν Γαλατίαν Ἄραβας μετὰ τῶν πόλεων **Τοῦρ** καὶ **Ποατιέ** (*Tours, Poitiers*) καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πρόοδον αὐτῶν. Ὅποῖαν σπουδαιότητα εἶχεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νίκη κατὰ τῶν Ἀράβων τοῦ Λέοντος Γ', τοιαύτην εἶχε καὶ διὰ τὴν Δύσιν ἡ νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλ. Διὰ τῆς διπλῆς αὐτῆς νίκης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης.

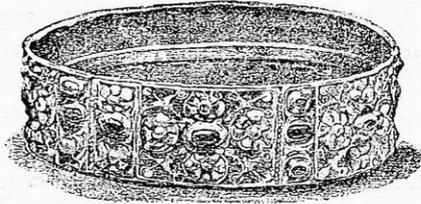
Ἐκ τῆς νίκης αὐτῆς ἀπέκτησε γόητρον ὁ Κάρολος καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ὡς πραγματικὸς ἡγεμὼν. Ὁ υἱὸς τοῦ **Πιπίνου** ὁ **Μικρὸς** (741—768) κατέλυσε τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν καὶ ἰδρύσε νέαν δυναστείαν, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὠνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν (752).

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἰδρύθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις. Ὁ Πιπίνος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν φράγκων εὐγενῶν βασιλεῦς

τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, ἀλλ' ἤθελε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δι' ἐκκλησιαστικοῦ χρίσματος. Διὰ τοῦτο ἐβοήθησε προθύμως τὸν πάπαν Ζαχαρίαν, τὸν ὁποῖον ἠπειλοῦν οἱ Λομβαρδοὶ τῆς Ἄνω Ἰταλίας, ὁ δὲ πάπας ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπισήμως ὡς βασιλέα τῶν Φράγκων. Βραδύτερον ὁ πάπας Στέφανος Β' μετέβη εἰς τὴν χώραν τῶν Φράγκων καὶ ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα (754).

Ἡ πράξις αὐτὴ ἦτο σπουδαιότατη, διότι δι' αὐτῆς ἀνεγνωρίζετο ὁ πάπας ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ συγχρόνως κριτῆς εἰς ζητήματα πολιτικῆς ἐξουσίας. Διὰ τοῦτο ὁ Πιπῖνος ἀνταμείβων τὸν πάπαν ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑπεχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ ν' ἀναγνωρί-

Τὸ σιδηροῦν στέμμα
τῶν Λομβαρδῶν βασιλέων.
(Μόντσα - Β. Ἰταλία)
Ἡ ἐργασία εἶναι βυζαντινὴ.

755
σούν τὸ Κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἦτοι τοῦ Πάπα (755). Τοιοῦτοτρόπως ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα, τὸ ὁποῖον ἔζησε μέχρι τῆς ἐνώσεως τῆς Ἰταλίας (1870).

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ (768-814)

Τὸν Πιπῖνον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Κάρολος**, ὁ ἐπικληθεὶς **Μέγας**. Ὁ Κάρολος ὑπῆρξε πράγματι μέγας ἡγεμὼν καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν βαρβάρων βασιλέων τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος συνέπηξε μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος, ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Κάρολος εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς πολεμιστὰς καὶ κατακτητὰς τῶν μέσων χρόνων. Κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ ἐπεχείρησε 53 ἐκστρατείας. Κατὰ πρῶτον διέλυσε τὸ κράτος

των Λομβαρδών εις τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ κράτος του (773). Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμᾶς, ὅποια ἄλλοτε ἐδίδοντο εἰς τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στελλόμενον Ἔξαρχον. Χορὸς παιδῶν μὲ κλάδους ἐλαίας καὶ φοίνικας ἀνευφήμουν ψάλλοντες «*Εὐλόγη- μένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου ὑπέρομαχος τῆς Ἐκκλησίας*».

Ἐκτοτε τὸ πρόσωπόν του περιεβλήθη αἴγλην θρησκευτικὴν καὶ οἱ πόλεμοί του ἔλαβον χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Ὅπως ὁ πάππος του Κάρολος Μαρτέλ, ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ἰβηρος ποταμοῦ χώραν. Ἐκ τῶν θρυλικῶν ἐκείνων πολέμων ἐγεννήθη τὸ ὀνομαστότερον ἱπποτικὸν ἔπος τῆς Γαλλίας, τὰ *Chansons de Roland*.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος ὑπῆρξεν ἰδίως ὁ τρομερὸς ἀπόστολος τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς χώρας αὐτῆς εἶχεν ἀρχίσει πρὸ αὐτοῦ. Ὁ τολμηρὸς ἱεραπόστολος Β ο ν ι φ ἄ τ ι ο ς κατὰ τὰ ἔτη 742 - 747 εἶχεν ἰδρύσει τὴν ἀρχιεπι- σκοπὴν τῆς Μαγεντίας, ἣ ὁποία ἔμεινεν ἡ πρώτη τῆς Γερμανίας, καὶ εἰσχωρήσας ἐντὸς τῶν γερμανικῶν δρυμῶν ἴδρυσεν τὸ περί- φημον μοναστήριον τῆς Φ ο ὑ λ δ α ς ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποτα- μοῦ, ὁπόθεν ἐξεκίνησαν οἱ θερμότεροι κήρυκες τοῦ χριστιανι- σμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἄλλὰ τὸ ἔργον τῶν μοναχῶν θὰ ἦτο μακρόν, ἂν δὲν ἤρχετο εἰς βοήθειάν των τὸ ξίφος τοῦ Καρόλου, ὁ ὁποῖος διεξήγαγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν.

Πρὸ πάντων αἵματηρὰ ἦτο ἡ σταυροφορία κατὰ τῆς ἰσχυ- ρᾶς γερμανικῆς φυλῆς τῶν Σαξόνων, οἱ ὅποιοι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Γερμανίαν, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, ἔζων διηρημένοι εἰς φυλάς, προστατευόμενοι ἀπὸ τὰ δάση, καὶ ἐξηνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ βαπτίζωνται κατὰ χιλιάδας ἐντὸς τῶν μεγάλων γερμανικῶν ποταμῶν. Ἄλλ' ὅταν ἐπέστρε- φεν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξηγειροντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐχρειάζετο νέα ἐκστρατεία καὶ νέον αἷμα. Ἡ Γερμα- νία κατεκτήθη μέχρι τοῦ Ἐλβα καὶ ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν.

Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων, τὸ ὁποῖον ἐσφύζετο ἀκόμη εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν.

Ἐκ τούτου τὸ ὄνομα τῶν Ἀβάρων δὲν ἀναφέρεται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν.

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἐξετείνετο εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας καὶ εἰς μέρος τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐσυνόρευε μὲ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὸν Δούναβιν, τὴν Δαλματίαν καὶ Ἰταλίαν. Πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του εἶχε τὴν πόλιν Ἀκυΐσγρανον (γερμ. Aachen, γαλ. Aix-la-Chapelle). Ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως ἐνόμιζεν, ὅτι ἦτο μικρὰ ἢ προσωνομία ἀπλῶς τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ἰδρυτὴν ἐνιαίου χριστιανικοῦ κράτους καὶ τὸν προστάτην τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ πάπας πολὺ εὐχαρίστως θ' ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος καὶ θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τῶν Φράγκων.

Κάρολος ὁ Μέγας.

Τὸ 800 μ.Χ. ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ ὁ Κάρολος ἐγονάτισε πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης διὰ νὰ προσευχηθῆ, ὁ Πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον, ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ: «Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ, τῷ σιεφομένῳ ³⁰⁰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίη ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην». Ὁ πάπας ἐγονυπέτησε πρὸ τοῦ Καρόλου, ὅπως ἄλλοτε πρὸ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἐκτοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Αὐτοκράτορος ἢ Αὐγούστου.

Ἡ νέα αὐτοκρατορία ἦτο ὡς ἐκ τῆς προελεύσεώς της αὐτοκρατορία τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν χαρακτηῖρα τοῦτον διετήρησε καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ κυρίως τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ Ἑλληγν αὐτοκράτωρ, ὁ Κάρολος ἐπεζήτησε ν' ἀναγνωρισθῆ τοιοῦτος ὑπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ἡ ὁποία ἠθέλησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ, ἐξεθρονίσθη. Μόλις βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ Α' ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα. Ἄλλ' εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Καρόλου οὐδέποτε ἔστερξαν οἱ Ἑλληνες αὐτοκράτορες ν' ἀναγνωρίσουν τὴν προσωμίαν αὐτὴν καὶ προσηγόρευον αὐτοὺς ἀπλῶς Ρ ἦ γ α ς.

Ὁ Κάρολος ἀπέθανε τὸ 814. Ἄφησε μέγα κράτος καὶ ἔσημείωσε τὴν ἀρχὴν μεγάλης προόδου τῆς Εὐρώπης. Δι' αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ πρώτη ἀναγέννησις τῆς Δ. Εὐρώπης μετὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ βαρβάρωσιν, τὴν ὁποίαν ἔφευεν ἡ μετανάστευσις τῶν ἔθνων.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου δὲν κατάρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸ κράτος του, ἀλλὰ περιῆλθον εἰς ἕριδας καὶ ἐμφυλίους πολέμους. Τέλος διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Β ε ρ ν τ ἐ ν 843 (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διεμοίρασαν τὸ κράτος μεταξύ των. Ὁ νεώτατος ἀπ' αὐτοὺς **Κάρολος**, ὁ ἐπικαλούμενος **Φαλακρός**, ἔλαβε τὰς γαλλικὰς χώρας, ὁ **Λουδοβίκος** τὰς γερμανικὰς καὶ ὁ **Λοθάριος** τὰς ἰταλικὰς χώρας καὶ ἄλλην ἐδαφικὴν ἕκτασιν, ἡ ὁποία ἔφθανε μέχρι τῆς Βορείου θαλάσσης καὶ ἐχώριζε τὰς γαλλικὰς καὶ γερμανικὰς χώρας. Ὁ Λοθάριος διετήρησε καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀναγνωριζόμενος ὡς τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων βασιλέων.

Ἡ διαίρεσις αὐτὴ, ἂν καὶ ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν φιλαρχίαν τῶν τριῶν ἀδελφῶν, ἐν τούτοις ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἔθνολογικὴν διαίρεσιν τῆς Εὐρώπης, διότι τὸ μὲν κράτος τοῦ Λοθαρίου περιέλαβε κυρίως Ἰταλοὺς, τοῦ Καρόλου Γάλλους καὶ τοῦ Λουδοβίκου Γερμανοὺς. Τοιουτοτρόπως εὕρισκομεν εἰς

τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς τάσεως τῶν λαῶν πρὸς δημιουργίαν ἰδίων ἐθνικῶν κρατῶν.

Ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν κρατῶν διειρηθήσαν τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν, ἐνῶ τὸ Ἰταλικὸν τοῦ Λοθαρίου διηρέθη εἰς πολλὰ μικρὰ κρατίδια, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότατον ἦτο τὸ ἀποτελεσθὲν ἐκ τῶν κυρίως Ἰταλικῶν χωρῶν, ἐνῶ τὰ ἄλλα προσηρτήθησαν εἰς τὸ Γαλλικὸν καὶ Γερμανικόν.

Ἡ διάλυσις τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, ἀλλὰ κυρίως εἰς αἰτίαν ἐξωτερικὴν, εἰς τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου, διήρκεσαν περισσότερον ἀπὸ δύο αἰῶνας καὶ ἐκλόνισαν τὴν Εὐρώπην.

ΑΙ ΝΕΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ

Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἀρχίζει νέα περίοδος ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι εἶναι μακροτέρας διαρκείας ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ 5ου αἰῶνος, διαρκοῦν δηλαδὴ περισσότερον ἀπὸ διακόσια ἔτη.

Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Καρόλου ἡ Εὐρώπη προσβάλλεται σχεδὸν ἀπὸ ὅλας τὰς διευθύνσεις. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἔρχονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ξηράν. Ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ἔρχονται οἱ Σαρακηνοί, ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν χερσόνησον οἱ Νορμανδοί, ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην οἱ Σλάβοι, ἀπὸ τὴν Ἀσίαν οἱ Οὐγγροί.

Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ διηυθύνοντο κυρίως κατὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη καθὼς καὶ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία προσβάλλονται κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀπὸ διαφόρους λαούς. Οἱ νέοι ἐπιδρομεῖς διαφέρουν ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, διότι ἔρχονται συνήθως κατὰ μικρὰ σχετικῶς στίφη καὶ ὄχι κατὰ μεγάλας μάζας λαῶν, ὅπως ἐκεῖνοι. Λησται κατ' ἀρχὰς ἢ πειραταί, ἐγκαθίστανται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, γίνονται γεωργοί, δέχονται τὸν Χριστιανισμόν, ἐκτὸς τῶν Σαρακηνῶν, καὶ εἰς πολλὰ μέρη σχηματίζουν ἀξιολόγους λαούς.

ΟΙ ΣΑΡΑΚΗΝΟΙ

Λέγοντες Σαρακηνοὺς τὸν μεσαίωνα δὲν ἠνόουν ὠρισμένον λαόν, ἀλλὰ τοὺς μουσουλμάνους γενικῶς ἢ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς (Ἀσίας, Ἀφρικῆς). Οἱ Σαρακηνοὶ ἐπιδρομεῖς ἤρχοντο κυρίως ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐξιλαμισθῆ μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπέφερε καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας, προσέβαλον τὴν Σικελίαν (827), τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Κορσικὴν, τὴν Ὠστίαν καὶ τὴν Ρώμην ἀκόμη. Ἐγκατεστάθησαν μάλιστα εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῆς γαλλικῆς παραλίας, ἔμειναν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ 889 - 975 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὀρμώμενοι ἔκαμαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Προβιγγίαν, τὴν Σαβοΐαν καὶ τὴν Ἑλβετίαν. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἀφῆρσαν τὴν Σικελίαν, ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν καθὼς καὶ εἰς τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὴν Κορσικὴν καὶ ἄφησαν εἰς τὰς τρεῖς νήσους πολλὰ σημεῖα τῆς διαβάσεώς των.

ΣΛΑΒΟΙ Ἡ ΒΕΝΔΑΙ

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν μέσων χρόνων οἱ Σλάβοι ἔδειξαν διάθεσιν νὰ ἐξαπλωθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ παλαιοὺς χρόνους, πρὸς τὴν Δύσιν, πρὸς τὴν Γερμανίαν π. χ., ὅπως καὶ πρὸς νότον, πρὸς τὴν Βαλκανικὴν. Ἡ ἐξάπλωσις των ἐγένετο συνήθως εἰρηνικῶς, ἐνίοτε ὁμως ἐλάμβανεν ὄψιν ἀληθοῦς ἐπιδρομῆς.

Ἦδη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου οἱ Σλάβοι εἶχον ἐξαπλωθῆ εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ μέχρι τοῦ Εὐξείνου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐλεηλάτησαν τὴν Σαξονίαν τὴν Θυριγγίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ρήνου καὶ ἵδρυσαν ἐκτεταμένον κράτος, τὴν Μεγάλην Μοραβίαν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν Σιλεσίαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Σάβου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις συγκινεῖ ἀκόμη τοὺς ἀπογόνους των.

Οι Ισχυροί ηγεμόνες της Ευρώπης άνεγνώρισαν τὸ κράτος αὐτὸ καὶ τὸ Βυζάντιον καθὼς καὶ ἡ Ρώμη διεφιλονίκησαν τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Σλάβων. Τέλος ἱεραπόστολοι τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κ Ὑ ρ ι λ λ ο ς καὶ ὁ Μ ε θ ὄ δ ι ο ς, οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλάβων, κατάρθωσαν τοῦτο. Ἡ νέα πίστις, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις, ἡ ὁποία τὴν ἠκολούθησε, καθὼς καὶ ἡ λογοτεχνία, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη, ἀφύπνισαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ἄλλ' ἡ Οὐγγρικὴ ἐπιδρομὴ καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Οὐγγρῶν εἰς τὴν σήμερον ὑπ' αὐτῶν κατοικουμένην χώραν διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους καὶ ἐχώρισε τοὺς Σλάβους εἰς ἀνατολικοὺς (Βοημοί, Πολωνοί) καὶ νοτίους (Σέρβοι, Κροᾶται κτλ.).

ΟΙ ΟΥΓΓΡΟΙ

Οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς τῶν Οὐννων, Βουλγάρων, Τούρκων. Οἱ ἴδιοι ὠνόμαζον ἑαυτοὺς Μ α γ υ ἄ ρ ο υ ς. Ἦρχοντο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπολέμουν ὅπως οἱ Οὐννοι ἔφιπποι, ἐπετίθεντο καλπάζοντες, ἔρριπτον τὰ βέλη των καὶ ἔφρευγον διὰ νὰ ἐπιστρέψουν πάλιν. Πρὸ τῆς τακτικῆς αὐτῆς καὶ τῆς ὀρμῆς τῶν Οὐγγρῶν δὲν ἀντεῖχον οἱ ἱπποτικοὶ στρατοί.

Οἱ Γερμανοὶ τοὺς μετεχειρίσθησαν κατὰ τῆς Μεγάλης Μοραβίας, ἡ ὁποία ὑπέκυψε περὶ τὸ 905. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς Γερμανίας. Τρεῖς στρατιαὶ ἱπποτῶν κατεστράφησαν ἀπὸ τὸ ἱππικὸν τῶν Οὐγγρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπρυχώρησαν καίοντες καὶ ἐρημώνοντες τὴν χώραν. Αἱ πρωτοπορεῖαι των ἔφθασαν μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Αἱ οὐγγρικαὶ ἐπιδρομαὶ διήρκεσαν περισσότερο ἀπὸ ἕνα αἰῶνα καὶ ἀνεστάτωσαν ἰδίως τὰς γερμανικὰς χώρας. Οἱ Γερμανοὶ ἠγεμόνες ἠναγκάσθησαν νὰ συνασπισθοῦν πρὸ τοῦ κινδύνου, ἐξέλεξαν κοινὸν ἄρχοντα διὰ νὰ διευθύνῃ τὴν ἄμυναν, ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ περιώρισαν τὰς ἐπιθέσεις των. Ἀξιόλογος ἦτο κυρίως ἡ νίκη, τὴν ὁποίαν κατήγαγεν ὁ αὐτοκράτωρ **᾽Οθων Α΄ ὁ Μέγας** ἐπὶ τοῦ παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως Λέχ τὸ 955, πλησίον τῆς πόλεως Αὐγούσσης. Ἄλλὰ τοὺς Οὐγγρούς ἐσταμάτησε καὶ συγχρόνως τοὺς

ήνωσεν ὁ προσηλυτισμὸς εἰς τὸν Χριστιανισμόν, διότι διαφορετικὰ ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος νὰ διασκορπισθοῦν καὶ νὰ ἐξαφανισθοῦν ὅπως οἱ Οὐννοι τοῦ Ἀτίλλα, ὅπως οἱ Ἄβαροι κτλ.

Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Οὐγγῶν ἦτο ἔργον τῆς Ρώμης. Οἱ Οὐγγροὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν χώραν, ἔγιναν εἰρηνικοὶ γεωργοὶ καὶ ἡ ἐπιμειξία μὲ τοὺς Γερμανοὺς, Σλάβους, Ρωμάνους, ἤλλαξε σημαντικῶς τὴν κιτρίνην φυλὴν. Ἄλλ' οἱ Οὐγγροὶ διετήρησαν τὴν τουρανικὴν γλῶσσαν, συγγενῆ τῆς τουρκικῆς, καὶ ζωηρὰν ἔθνικὴν συνείδησιν.

ΟΙ ΝΟΡΜΑΝΔΟΙ

Οἱ **Νορμανδοὶ** (Nörd mannen, ἄνθρωποι τοῦ Βορρᾶ), οἱ ὀρμητικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς, ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν χερσόνησον, ἰδίως ἀπὸ τὴν Δανίαν καὶ τὴν Νορβηγίαν. Ἦσαν γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ ἀμιγέστεροι μάλιστα Γερμανοὶ, ἄνδρες ὑψηλοὶ καὶ ξανθοί, τολμηροὶ καὶ ριψοκίνδυνοι.

Ἡ Σκανδιναβικὴ χερσόνησος εἶχε μείνει ἄγνωστος εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἕως τότε. Οἱ κάτοικοί της διετήρουν τὴν παλαιὰν γερμανικὴν θρησκείαν, τὴν λατρείαν δηλαδὴ τοῦ Ὀδίνου καὶ τῶν πνευμάτων τοῦ πολέμου. Φαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὁ πληθυσμὸς τῆς χερσονήσου εἶχεν ὑπεραυξηθῆ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους νὰ ριφθοῦν εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ ζητήσουν τύχην. Μυστηριώδης ὄρμη ἐκίνει τοὺς Νορμανδοὺς. Ἐπιβαίνοντες μικρῶν καὶ ἀκαταστρώτων πλοίων, περιεφρόνουν τὴν τρικυμίαν τῶν βορείων θαλασσῶν. Ἡ θύελλα τοὺς ἐμέθυε καὶ τὸ ἄγνωστον τοὺς εἶλκυε μὲ μαγικὴν δύναμιν.

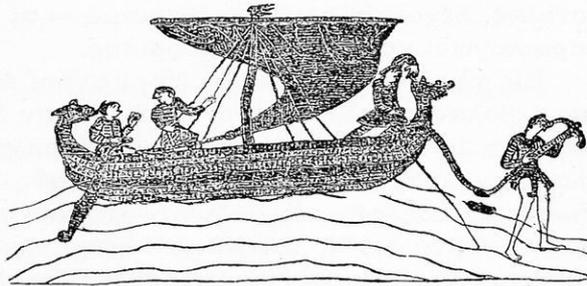
Ἀτρόμητοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν ξηρὰν οἱ Νορμανδοὶ κατέφευγον εἰς τὸν δόλον, ὅπου δὲν ἴσχυεν ἡ ἀνδρεία. Ἐσυστηματοποίησαν τὴν τέχνην τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ἔγιναν ὁ τρόμος τῆς Εὐρώπης. Προσέβαλλον τὰ παράλια καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρῶν διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν. Τὰ βαρύτερα πλοῖα τὰ ἔδενον εἰς τὴν ἐκβολὴν, κατεσκευάζον ἐκεῖ χαρακωμένον στρατόπεδον, ἄφηνον ὀλίγους εἰς αὐτό, οἱ ἄλλοι

ἐπροχώρουν διαρκῶς βαθύτερον εἰς τὴν χώραν, εἴτε ἀναπλέοντες τοὺς ποταμοὺς μὲ τὰ ἐλαφρότερα σκάφη εἴτε μὲ ἵππους, τοὺς ὁποίους ἤρπαζον ἀπὸ τὰ μεμονωμένα ἀγροκτῆματα. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν μοναστηρίων, διήρπαζον αὐτά, ἐλεηλάτουν συστηματικῶς τὴν χώραν, συνήθροιζον τὴν λείαν ἐντὸς τοῦ χαρᾶκώματος, ὕστερον ἐφόρτωνον αὐτὴν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἔφευγον.

Ἡ πειρατεία ἔγινεν ἔργον τῶν Νορμανδῶν. Κατ' ἔτος ἀπέπλεον ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Δανίας ὁμάδες πλοίων ὀδηγούμεναι ἀπὸ πρίγκιπας καὶ υἱοὺς εὐγενῶν εἰς ὅλας τὰς διευθύνσεις, «διὰ τὸν θερισμὸν τῆς χρωνιάς», ὅπως ἔλεγον, καὶ διαρκῶς ἐπεξέτεινον τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν εἰς μακρινωτέρας χώρας.

Αἱ πρῶται ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν διευθύνονται κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐνῶ ἔζη ὁ Μέγας Κάρολος, χωρὶς σύστημα ἀκόμη καὶ μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν διαρπαγὴν.

Ἀπὸ τὸ 830 αἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται συστηματικώτεροι. Οἱ Νορμανδοὶ ἰδρύουσι πραγματικὰ φυλάκια ἢ ὠχυρωμένας θέσεις διὰ τὰ λάφυρα εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα ἀπὸ τὴν Βόρειον θάλασσαν ἕως τὴν Μεσόγειον, εἰς τὸν Τάμεσιν, εἰς τὸν Σηκουάναν, εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Λοὰρ κτλ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 9ου αἰῶνος προσέβαλον τὰ παράλια τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας, ἐπέρασαν τὸ Γιβραλτάρ καὶ προσέβαλον τὴν παραλίαν τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας. Οἱ Νορμανδοὶ ἀνῆλθον

Νορμανδικὸν πλοῖον.

Τὰ πλοῖα τῶν Νορμανδῶν ἦσαν ἀκάτια μήκους τὸ πολὺ 52 μ. Ἐκυρτοῦντο εἰς τὰ ἄκρα καὶ ἐσχημάτιζον ἀκρόπρωρον, τὸ ὁποῖον παρίστανε φανταστικὰ ζῶα. Εἶχον ἕνα ἰστὸν καὶ ἐκινούντο μὲ ἕνα μέγα ἰστῖον ἢ μὲ κώπας. Ἐπέβαινον 60—75 ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 30 ἦσαν κωπηλάται.

τὸν Ρῆνον μέχρι τῆς πόλεως Βόρμς καὶ τὸν Σηκουάναν μέχρι τῶν Παρισίων. Ἡ πρωτεύουσα τῶν Γάλλων βασιλέων ἐληλατήθη τετράκις ἀπὸ τοῦ 856 - 865 καὶ τὸ 885 ἐπολιορκήθη ἐπὶ 10 μῆνας.

Ἐκ τῶν 10ου αἰῶνα οἱ Νορμανδοὶ ἀλλάζουν διάθεσιν καὶ τακτικὴν. Ζητοῦν περισσότερο νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ νὰ οἰκοδομήσουν παρά νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ καταστρέψουν. Ἔρχονται μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, ἐγκαθίστανται μονίμως, δέχονται τὸν Χριστιανισμόν καὶ γίνονται εἰρηνικοὶ καὶ παραγωγικοὶ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης.

Εἰς τὴν Γ α λ λ ί α ν οἱ Νορμανδοὶ ἐγκατεστάθησαν παρά τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα καὶ ἵδρυσαν ἴδιον κράτος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν πλουσίαν ἐπαρχίαν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη Ν ο ρ μ α ν δ ί α, καὶ ἔδωκε τὴν ἀδελφὴν του σύζυγον εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ὁ ὁποῖος ὑπεχρέωθη νὰ δεχθῆ τὸν Χριστιανισμόν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Γαλλίας ἐλησμόνησαν τὴν γλῶσσαν των, ὠμίλησαν τὴν γαλλικὴν, ἔγιναν θερμοὶ χριστιανοὶ καὶ δραστήριοι καὶ ἐπιχειρηματικὸν στοιχεῖον τῆς χώρας. Οἱ καταστροφεῖς αὐτοὶ τῶν μοναστηρίων ἔκτισαν νέα ὄνομαστὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἄ γ γ λ ί α ν μετὰ πολλὰς ἐπιδρομὰς ἐγκατεστάθησαν οἱ Νορμανδοὶ τὸν 9ου αἰῶνα καὶ ἐξουσίασαν σημαντικὸν μέρος τῆς νήσου.

Εἰς τὴν Μ ε σ ό γ ρ ε ι ο ν οἱ Νορμανδοὶ κατῶρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὑπὸ τὰς ἐξῆς συνθήκας. Ἐφοῦ ὡς μισθοφόροι τῶν Ἑλλήνων ἐβοήθησαν τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Θ' καὶ κατέπνιξαν τὴν στάσιν τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Μανιάκη, ἀπὸ μισθοφόροι μετεβλήθησαν εἰς κατακτητὰς τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ κατέλυσαν εἰς αὐτὴν τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Βραδύτερον κατέλαβον καὶ τὴν Σικελίαν. Τὸ δὲ 1130 ὁ Πάπας ἔστειψε τὸν ἡγεμόνα των μὲ τὸν τίτλον τοῦ Β α σ ι λ έ ω ς τ ῶ ν Δ ύ ο Σ ι κ ε λ ι ῶ ν.

Εἰς τὴν Ρ ω σ ί α ν ἐπίσης εἶχε σοβαρὰς συνεπείας ἡ νορμανδικὴ ἐπιδρομή. Διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς

εισέδυσαν μέχρι τοῦ Κιέβου καὶ διωργάνωσαν δύο κράτη καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν εἰς αὐτά. ἐνῶ οἱ Ρῶσοι κάτοικοι, ἀμόρφωτοι γεωργοί, δὲν εἶχον ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν, διὰ νὰ ἰδρῦσουν κράτος.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐξέτειναν τὰς ἐπιδρομάς των μέχρι τῆς Ἰρλανδίας καὶ Ἰσλανδίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὀρμώμενοι προσήγγισαν τὰς ἀκτὰς τῆς βορείου Ἀμερικῆς πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Κολόμβου. Ἐπίσης ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὰς σταυροφορίας.

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ἡ χώρα, τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς λέγομεν μὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Γερμανίας, ἀφοῦ ἐχωρίσθη ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Καρόλου εὐρέθη διηρημένη εἰς μικρὰ κρατίδια καὶ διετέλεσεν ὑπὸ Φράγκους ἡγεμόνας μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 10ου αἰῶνος. Ὁ φραγκικὸς οἶκος ἐξέλιπε τὸ 911, ἀλλ' ἡ χώρα παρεδόθη εἰς τὴν ἀναρχίαν ἐπὶ τῶν γερμανικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνων, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἠπειλεῖτο ἀπὸ τοὺς Σλάβους καὶ ἐλεηλατεῖτο ἀπὸ τοὺς Οὐγγρους.

Ὁ Ἑρρίκος Α' (919-936), ὁ δούξ τῆς Σαξονίας, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἱστορίαν εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἰδρυτῆς καὶ Ὁρνιθοθήρας, ἦτο ἄνθρωπος δραστήριος καὶ τολμηρός. Ἐκλεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Σαξόνων καὶ Φράγκων μαζὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῆ καὶ εἰς τὰς ἄλλας γερμανικὰς φυλάς. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνωθοῦν. Ἀνεγνώρισαν λοιπὸν τὸν Ἑρρίκον ὡς ἀνώτερον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας, διετήρησαν ὅμως τὴν ἐξουσίαν ἐντὸς τοῦ κράτους των. Διὰ νὰ ἔχουν μάλιστα περισσοτέραν ἀνεξαρτησίαν, δὲν καθίδρυσαν διαδοχικὸν βασιλέα, ὅπως ἔγινεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ ἐκράτησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν οἱ ἴδιοι τὸν ἀνώτερον ἄρχοντα. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ἐπῆλθεν ἡ ἔνωσις τῶν γερμανικῶν κρατῶν καὶ ἡ Γερμανία ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι διηρημένη εἰς κρατίδια μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ὁ Ὁθων Α' ὁ Μέγας (936 - 973), ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ

Έρρίκου, υπήρξεν ὁ ἰσχυρότερος τῶν γερμανῶν βασιλέων τῶν χρόνων αὐτῶν. «Υποδειχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἐκλεγείσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων», ὅπως γράφει ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς. Ὁ Ὄθων ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν ἠσθάνθη τὸν ἑαυτόν του ὡς κληρονόμον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ ἔφθασεν ἐκεῖνον εἰς αἴγλην καὶ ἐπιβολὴν. Κατ' ἀρχὰς ἐχρειάσθη νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας καὶ τὸ 955 ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους παρὰ τὴν Αὐγούσταν (Augsburg) τῆς Βαυαρίας καὶ περιώρισε τὰς ἐπιδρομὰς των.

Διὰ τοιοῦτον ἡγεμόνα ἐχρειάζετο τίτλος ἀνώτερος, ὅπως πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος διὰ τὸν Κάρολον. Ὁ Ὄθων προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης, οἱ ὅποιοι **961** δὲν ἠνείχοντο τὸν Πάπαν, καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα τοῦ ἰδίου, κατήλθε τὸ 961 εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὁ Πάπας ὑπεχρεώθη νὰ τὸν στέψῃ ἐν μεγάλῃ πομπῇ αὐτοκράτορα.

Ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ἡ συνήθεια ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας νὰ κατέρχεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ στέφεται εἰς τὸ Μεδιόλανον βασιλεὺς αὐτῆς διὰ τοῦ σιδηροῦ στέμματος τῶν Λομβαρδῶν βασιλέων καὶ μεταβαίνων ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Ρώμην νὰ χρίεται ὑπὸ τοῦ Πάπα αὐτοκράτωρ τοῦ Ἁγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους (Imperator Sancti Imperii Romani). Τοιοῦτοτρόπως ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ βραδύτερον ὄνομασθὲν Ἁ γ ι ο ν Ρ ω μ α ῖ κ ο ν κ ρ ά τ ο ς τ ο ῦ Γ ε ρ μ α ν ι κ ο ῦ ἔ θ ν ο υ ς, τὸ ὅποῖον ἔζησε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ναπολέοντος.

Ὁ Ὄθων Α' καὶ οἱ διάδοχοι Ὄθων Β' καὶ Γ' καὶ Ἐρρίκος Β' ἦσαν ἀρκετὰ ἰσχυροὶ ἡγεμόνες, εἶχον μεγάλην ἐπιβολὴν καὶ ἦλθον εἰς σχέσεις μὲ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ὁ Ὄθων Β' συνεζεύχθη ἑλληνίδα πριγκίπισσαν, τὴν κόρην τοῦ Ρωμανοῦ Β' Θεοφανώ, καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισαν νὰ εἰσάγονται τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἦτο αἰρετόν, ἐξέλεγον δὲ τὸν αὐτοκράτορα ἑπτὰ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ὀνομαζόμενοι διὰ τοῦτο Ἐ κ λ έ κ τ ο ρ ε ς. Τὸ ἔτος 1273 οἱ ἐκλέκτορες ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας τὸν Ροδόλφον, κόμητα Ἀψβουργ ἐξ Ἑλβετίας (Habsburg). Ὁ Ροδόλφος ἴδρυσεν τὸ κράτος τῆς Αὐ-

στρίας, λαβών τὸν τίτλον τοῦ δουκός. Βραδύτερον τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος ηὔξήθη πολὺ, διότι διὰ συνοικεσιῶν καὶ κληρονομιῶν ἠνώθησαν μὲ αὐτὸ τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας.

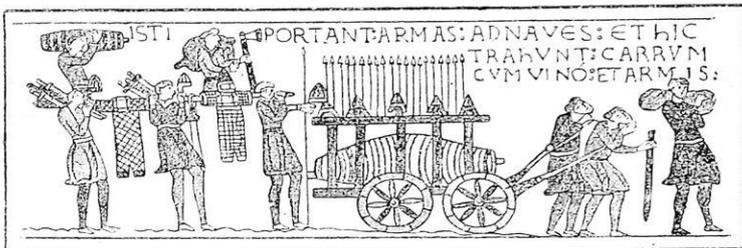
ΑΓΓΛΙΑ. ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Μεγάλη Βρετανία καὶ ἡ γείτων αὐτῆς Ἴρλανδία κατ-κλήθησαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπὸ τῶν Κελτῶν, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Γαλατίαν καὶ ὠνομάσθησαν Βρετανοί. Ἦσαν συγγενεῖς τῶν Κελτῶν τῆς Γαλατίας καὶ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ὑπῆρχε πολλαπλῆ ἐπικοινωνία πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ συμπληρώσας τὴν κατάκτησιν τῆς Γαλατίας ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας κατὰ τῆς Βρετανίας, τὸ 55 καὶ 54 π.Χ. Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες κατόπιν ἐξηκολούθησαν τὴν προσπάθειαν νὰ ὑποτάξουν τὴν νῆσον, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὰ βορειότερα αὐτῆς. Ὅταν ὅμως οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἤρχισαν νὰ προσβάλλουν τὴν αὐτοκρατορίαν, οἱ Ρωμαῖοι ἀπέσυραν τὰς λεγεῶνας τῶν καὶ σχεδὸν οὐδὲν ἵχνος τῆς ρωμαϊκῆς κατοχῆς παρέμεινεν ἐπὶ τῆς νήσου.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρωμαίων οἱ Βρετανοὶ τῆς πεδινῆς χώρας ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῶν ὄρεινῶν προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν γερμανοὺς μισθοφόρους, τοὺς Ἄγγλους καὶ Σάξονας ἐκ τῆς χώρας τοῦ Ἐλβε ποταμοῦ. Τοῦτο ἔδωκεν ἀρχὴν εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Βρετανίαν καὶ τὸν 5ον αἰῶνα (449 μ.Χ.) μέγα πλῆθος Ἀγγλοσαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη διὰ τοῦτο Ἄγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι περιορίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία) καὶ εἰς τὰ δυτικὰ (Οὐαλία, Κορνουαλία). Οἱ Κέλται διετηρήθησαν ἐπίσης εἰς τὴν Ἴρλανδίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ ἀπόστολοι τοῦ Πάπα ἤρχισαν νὰ προσελκύουν τοὺς Ἀγγλοσάξονας εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὅποιοι κατ' ἀρχὰς ἐλεηλάτησαν τὴν νῆσον, ὅπως

οί συγγενείς των Νορμανδοί έλεηλάτουν κατά τούς αὐτούς χρόνους τήν Γαλλίαν καί τήν Γερμανίαν. Βραδύτερον ὅμως κατέλαβον σημαντικόν μέρος αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ δραστήριος βασιλεὺς τῶν Ἄγγλων Ἄλφρέδος ὁ Μέγας (871 - 899) ἀπήλλαξε τήν χώραν τῆς δανικῆς κατοχῆς καί ἔγινεν ὀνομαστός, προστατεύσας τὰ γράμματα καί τὰς τέχνας. Μετὰ ἓνα αἰῶνα ἤρχισε νέα

Προπαρασκευὴ δι' ἐκστρατείαν.

Ἐκ τῶν χρόνων τῆς νορμανδικῆς ἐκστρατείας κατά τῆς Ἄγγλιας σφύζεται ὁ περίφημος τάπητης de Bayeux, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι κεντημέναι πολλαὶ σκηναὶ τῆς προετοιμασίας καί τοῦ πολέμου. Ἐκ τοῦ τάπητος αὐτοῦ προέρχεται ἡ ἄνω εἰκὼν. Ἐπάνω λατινικὴ ἐπιγραφή: Οἱ τοὶ φέρουν ὅπλα εἰς τὰ πλοῖα, ἐκεῖνοι δὲ σύρουν ἄμαξαν μὲ οἶνον καὶ ὄπλα. Ἀριστερὰ τρεῖς ἄνδρες μεταφέρουν ἐνδύματα καὶ ξίφη, ἐκ τῶν ἄλλων ὁ εἰς φέρει βαρέλι, ὁ ἄλλος ἄσκον καὶ πέλεκυν. Δεξιὰ δύο ἄνθρωποι σύρουν ἄμαξαν εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι φορτωμένον δοχεῖον οἴνου, δόρατα καὶ περικεφαλαῖαι. Ἡ ὅλη συνοδεία κινεῖται πρὸς τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐτοιμάζονται διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Γουλιέλμου.

ἐπιδρομῇ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι τὴν φορὰν αὐτὴν ἐγκατεστάθησαν μονιμώτερον εἰς τὴν νῆσον. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 - 1035) ἴδρυσεν πραγματικῶς μεγάλην αὐτοκρατορίαν τοῦ βορρᾶ συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του τὴν Ἄγγλιαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν καὶ ἄφησε φήμην μεγάλου βασιλέως.

NORMANΔΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ

Ἄλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησεν τὸ ἀγγλοσαξονικὸν στοιχεῖον καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ παλαιὰ σαξονικὴ δυνα-

στεία, ἡ ὁποία εἶχε καταφύγει εἰς τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐν τῇ Β. Γαλλίᾳ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὴν διαμονὴν τῆς εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχε συνάψει σχέσεις μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Νορμανδίας καί, ὅταν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πολλοὶ Νορμανδοὶ ἠκολούθησαν αὐτὴν καὶ εἰσῆλθον εἰς ἀνωτέρας ὑπηρεσίας καὶ οὕτως ἤρχισεν ἡ νορμανδικὴ διείσδυσις εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ναυπήγησις πλοίου.

Ἐκ τῶν ἰδίων τάπητα. Κατασκευὴ πλοιαρίου διὰ τὴν ἐκστρατείαν.

Τέλος ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας **Γουλιέλμος**, ὁ ὀνομασθεὶς **Κατακτητῆς**, ἤγειρεν ἀξιῶσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀγγλίας

Ἐπίθεσις Νορμανδῶν.

Σκηνὴ ἐκ τοῦ ἰδίου τάπητος. Δύο Νορμανδοὶ ἵππεις ἐπιτίθενται ἐναντίον ἑνὸς λόφου, ὅπου τρεῖς Σάξονες ὀπλισμένοι μόνον μὲ δόρυ καὶ ἀσπίδα προσπαθοῦν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν. Οἱ δύο ἐφονεύθησαν καὶ φαίνονται εἰς τὴν εἰκόνα μετέωροι.

καὶ παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν, ἡ ὁποία ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας, διότι ὁ Πάπας ἀνεγνώρισε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀφώρισε τὸν ἀντιπαλὸν του Χάρολδ (Harold). Οἱ Νορμανδοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ κατὰ τὴν περίφημον μάχην τοῦ Ἄστιγξ (1066) συνέτριψαν τὸν σαξονικὸν στρατόν. Ἡ Ἀγγ-

γλία ὑπετάχθη εἰς τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ὁ Γουλιέλμος κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἵδρυσε δυναστείαν, ἡ ὁποία διὰ τῶν πλαγίων κλάδων τῆς ἄρχει μέχρι σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ Γου-

λιέλμος άφοϋ έγινε βασιλεύς τής 'Αγγλίας, έξηκολούθει νά είναι δοϋξ τής γαλλικής Νορμανδίας.

"Εκτοτε αρχίζει ή βαθυτέρα διείσδυσις τών Νορμανδών εις τήν 'Αγγλίαν, διότι γίνεται άθρόα μετανάστευσις εύγενών, ή γαλλική γλώσσα άποβαίνει γλώσσα τής αύλης και τής άνωτέρας κοινωνίας και έξ αύτής μεταδίδεται εις όλην τήν χώραν. Οϋτω δια τής άναμείξεωσ τής γαλλικής και τής παλαιας σαξονικής γεννάται ή νεωτέρα άγγλική γλώσσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ἡ Δ. Εὐρώπη διεμορφώθη ὀριστικῶς, καθὼς εἶδομεν, τὸν 9ον αἰῶνα καὶ ἔζησεν ὡς κατ' ἐξοχὴν κόσμος μεσαιωνικὸς ἀπὸ τοῦ 10ου μέχρι τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος τῆς Δ. Εὐρώπης δὲν εἶναι βάρβαρος, ὅπως ἐπίστευον ἄλλοτε. Οἱ λαοί, οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Δύσιν, ἦσαν μόνον καθυστερημένοι διανοητικῶς. Δὲν κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸ σοφὸν διοικητικὸν σύστημα τῶν Ρωμαίων, ἰδίως τὴν αὐστηρὰν συγκέντρωσιν τοῦ κράτους, καὶ γενικώτερον τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὸ σύνολόν του. Τὰ γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ἥθη τραχύτερα. Ἄλλ' οἱ δυτικοὶ λαοὶ εἶχον μεγάλην ζωτικότητα καὶ ἰκανότητα δημιουργικὴν, ὅπως ἀπεδείχθη ἀργότερον. Μετὰ μακρὰν προπαρασκευὴν ἔφθασαν εἰς τὴν πρώτην ἀναγέννησίν των, διεμόρφωσαν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν, ἀνέπτυξαν τέχνην, γράμματα καὶ γενικῶς πνευματικὴν ζωὴν.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νέας κοινωνίας εἶναι : 1) Ἐξασθένησις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Οἱ βασιλεῖς δὲν εἶναι κύριοι εἰς τὸ κράτος των, διότι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των ἔχουν ἄλλους ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι περιορίζουν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν.

2) Διαίρεσις εἰς κοινωνικὰς τάξεις. Οἱ κάτοικοι διαίρονται εἰς δύο τάξεις, μίαν κυρίαρχον, ἣ ὅποια ἔχει ὅλα τὰ δικαιώματα, εἶναι κυρία τῆς γῆς καὶ κυβερνᾷ τὴν

πολιτείαν, καὶ μίαν ὑποτελεῆ, ἢ ὁποῖα ἔχει μόνον ὑποχρεώσεις καὶ κανέν δικαίωμα.

3) Ἡ ἐπιβολὴ τῆς θρησκείας. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, συναισθηματικοί, εὐφάνταστοι, εἶχον ζωηρὸν θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον. Πολιτεία, κοινωνία, τέχνη, γράμματα, παρουσιάζουν χροιάν θρησκευτικὴν.

4) Ἡ κυριαρχία τοῦ Πάπα. Ἡ Δ. Εὐρώπη ἐπεὶ δὴ ἔλαβε τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγὸν ἀνώτερον καὶ ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας τὸν Πάπαν.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ. ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ

Ὅταν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ κατέλαβον τὰς χώρας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, οἱ βασιλεῖς τῶν διεμοίρασαν αὐτὰς εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολεμιστῶν. Ἡ χώρα, τὴν ὁποῖαν ἔλαβεν ἕκαστος ἀπ' αὐτούς, ὠνομάσθη Φέουδον (τιμάριον) καὶ οἱ ἄρχοντες Φεουδάρχαι (τιμαριουχοί). Οἱ τιμαριουχοὶ ἄρχοντες ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι εἰς τὴν χώραν τῶν, ἀλλ' ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως.

Τοιοῦτοτρόπως προήλθε πολιτειακὸν σύστημα ἀντίθετον τοῦ ρωμαϊκοῦ. Ἐνῶ ὁ ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ἦτο κύριος ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ διώριζε καὶ ἔπαυε τοὺς διοικητὰς κατὰ βούλησιν, οἱ φεουδαρχικοὶ ἄρχοντες ἦσαν κληρονομικοὶ καὶ ἐκυβέρνην τὴν χώραν τῶν ὅπως ἤθελον. Τοῦτο ἐπέφερε τὴν ἐξασθένησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας εἰσήγαγεν ἐνιαῖον διοικητικὸν σύστημα καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸν φεουδαλισμὸν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ραγδαίως ἐπροχώρησεν ἡ διαίρεσις εἰς μικρὰ κρατίδια. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν πολὺ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐγγρῶν καὶ τῶν Νορμανδῶν. Οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἀνίσχυροὶ ν' ἀντιμετωπίσουν τὰς αἰφνιδίας προσβολὰς καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ διοργανωθῇ ἐπιτόπιος ἄμυνα. Διὰ τοῦτο ἐνίσχύθη ἡ δύναμις τῶν φεουδαρχῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ ἔγιναν ὀνομαστοί, διότι ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιδρομεῖς.

Ἡ φεουδαρχία γενικώτερον ἐπεβάλλετο ἀπὸ λόγους στρατιωτικούς. Τὰ κράτη τότε δὲν εἶχον οὔτε διοργάνωσιν οὔτε μέσα συγκοινωνίας οὔτε ἐνιαῖον σύστημα στρατολογίας. Ἐπρεπε αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις νὰ διοργανώνωνται τμηματικῶς εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας καὶ ὁ ἄρχων τοῦ τμήματος ἔπρεπε νὰ λαμβάνη τοὺς ἀπαιτούμενους πόρους ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς διεμορφώθη συστηματικώτερον ἡ φεουδαρχία, οἱ ἄρχοντες ἀπετέλεσαν ἱεραρχίαν μὲ τοὺς ἰδιαιτέρους τίτλους των : Δ ο ὕ ξ (Dux γερ. Herzog), Μ α ρ κ ῆ - σ ι ο ς (γαλ. Marquis γερ. Markgraf), Κ ό μ η ς (λατ. Comes), Β α ρ ῶ ν ο ς (ἀρχ. γερ. Baro - ἐλεύθερος, εὐγενής), τὰ δὲ φέουδά των ὠνομάζοντο Δ ο υ κ ᾶ τ α, Μ α ρ κ ι ω ν ί α ι, Κ ο μ η τ ε ῖ α ι, Β α ρ ω ν ί α ι. Τὰ δουκᾶτα περιελάμβανον συνήθως μικρότερα φέουδα, μαρκιωνίας, κομητείας ἢ βαρωνίας.

Γενικῶς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις, ὅτι οἱ ἄρχοντες παντὸς βαθμοῦ εἶχον τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἦσαν δηλαδὴ ἐλέω Θεοῦ ἄρχοντες καὶ εἶχον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των. Ἦσαν δηλαδὴ ἀ π ό λ υ τ ο ι ἄ ρ χ ο ν τ ε ς εἰς τὴν χώραν των.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία προῆλθεν ἀπὸ κατάκτησιν. Οἱ γερμανοὶ οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας ἀπέτελεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, τοὺς λεγομένους ε ὕ γ ε ν ε ῖ ς. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν οἱ κυρίαρχοι, αὐτοὶ ἐκυβέρνην τὸ κράτος καὶ ὅλη ἡ γῆ ἀνήκεν εἰς αὐτούς. Ὅμοια δικαιώματα ἀπέκτησε βραδύτερον ὁ ἀνώτερος κ λ ῆ ρ ο ς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι, δηλ. τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔθνους, εἶχον μόνον ὑποχρεώσεις καὶ κανέν δικαίωμα. Τοιουτοτρόπως οἱ ἄνθρωποι τῶν μέσων χρόνων διηροῦντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς Π ρ ο ν ο μ ι ο ὕ χ ο υ ς καὶ Ὑ π ο τ ε λ ε ῖ ς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκον οἱ εὐγενεῖς, καὶ ὁ κληρικός, εἰς τὴν ἄλλην ὁ λαός. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ὑποτε-

λῶν ἀπετέλουν οἱ χωρικοί, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἰδικὰ τῶν κτήματα καὶ ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δίδοντες εἰς αὐτοὺς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰσοδημάτων. Ἦσαν δηλαδὴ δουλοπαροικοί. Εἰς τὰς ὀλίγας πόλεις τῶν χρόνων ἐκείνων ἔζων οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἔμποροι, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο ἄστοί. Ἦσαν ὅμως ἀκόμη ἀσήμαντοι καὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ἡ κοινωνία τῶν μέσων χρόνων διαιρεῖται εἰς τρεῖς τάξεις, δύο προνομιούχους, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον, καὶ εἰς τὴν λεγομένην Τρίτην Τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκον οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἄστοί.

ΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ

Εὐγενεῖς ἦσαν οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες, τῶν ὁποίων οἱ πτωχοὶ ἐζήτουν τὴν προστασίαν, ἢ πολεμικοὶ ἀρχηγοί, οἱ ὅποιοι μετέβαλον τὰς δοθείσας εἰς αὐτοὺς χώρας εἰς ἰδιοκτησίας. Ἦν περιοχὴ, τὴν ὁποίαν ἐξουσίαζον, ἢ το μεγάλη ἢ μικρά. Οἱ ἴδιοι ὅμως ἦσαν πάντοτε κύριοι εἰς αὐτήν, ἐλάμβανον τὰ εἰσοδήματα, αὐτοὶ ἐδίκαζον τοὺς κατοίκους, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου, ἦσαν δηλαδὴ μὲ ἓνα λόγον ἀληθεῖς ἄρχοντες, σχεδὸν βασιλεῖς. Ὅπως οἱ βασιλεῖς, εἶχον τὴν πρωτεύουσάν των, δηλ. τὸν πύργον, ὁ ὁποῖος ἦτο κατοικία καὶ συγχρόνως ἀκρόπολις.

Ὁ πύργος ἦτο ἀρχικῶς χαράκωμα κατεσκευασμένον κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν τρόπον καὶ προστατευόμενον ὑπὸ πλατείας τάφρου. Ἐντὸς τοῦ χαρακωμένου χώρου ὑπῆρχεν ἡ κατοικία τοῦ εὐγενοῦς, ἡ ὁποία ἦτο πύργος ξύλινος, ὑψηλὸς καὶ τετράγωνος μὲ πολλὰ πατώματα. Ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ τὸ χαράκωμα καὶ ἡ κατοικία τοῦ εὐγενοῦς κατεσκευάζοντο ἀπὸ λίθους. Τὸ χαράκωμα ἢ μᾶλλον τὸ τεῖχος εἶχε τέσσαρας πλευράς, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος ἦσαν πολλάκις καταπληκτικά, καὶ εἶχον ἐπάλξεις καὶ πολεμίστρας διὰ τοὺς πολεμιστάς. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας ὑπῆρχον πύργοι, οἱ ὅποιοι ἐχρησίμευον ὡς κατοικίαι τῶν πολεμιστῶν ἢ ὡς ἀποθήκαι τροφίμων καὶ ἐφοδίων. Ὁ κυρίως πύργος εἶχε πολλὰ πατώματα.

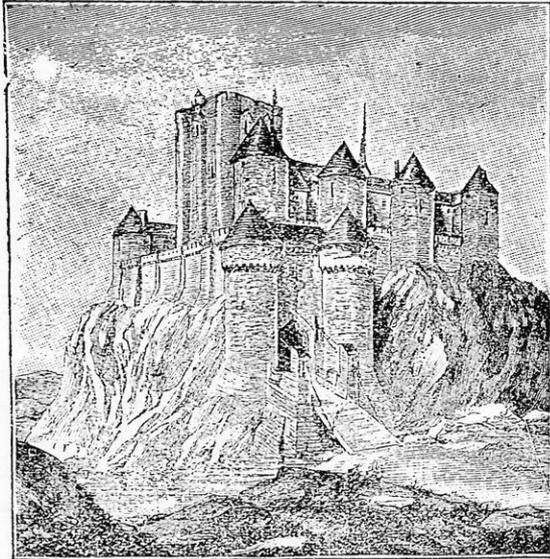
Δύο ἀπ' αὐτὰ ἦσαν ὑπόγεια, ὅπου οὔτε φῶς οὔτε ἀήρ εἰσέδυσεν. Ἔνεκα τοῦ ἀτελοῦς φωτισμοῦ τῶν πύργων οἱ εὐγενεῖς συνήθιζον βραδύτερον νὰ κατοικοῦν εἰς ἄλλα κτίρια παραπλευρῶς τοῦ πύργου περισσότερον εὐάερα καὶ εὐήλια.

Ἡ μόνη μὀρφωσις, τὴν ὁποῖαν ἐλάμβανον οἱ υἱοὶ τῶν εὐγενῶν, ἦτο ἡ ἄσκησις εἰς τὰ ὄπλα καὶ τὸ κυνήγιον. Ἄφοῦ πρῶτον ἐμαθήτευον πηλοῦσιον μεγαλυτέρων εὐγενῶν, περὶ τὸ 18ον ἢ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ἐχρίοντο Ἴπποτάται. Ἡ κυρία ἐνασχόλησις τῶν εὐγενῶν ἦτο ὁ πόλεμος, αἱ ἵπποδρομῖαι καὶ τὸ κυνήγιον.

ΙΠΠΟΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ἄπὸ τὸν συνδυασμὸν τῆς πολεμικῆς ὀρμῆς τῶν νέων λαῶν καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐγεννήθη ὁ ἵπποτικὸς βίος τῶν μέσων χρόνων. Ἡ ἐκκλησία ἠλόγησε τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν καὶ προσεπάθησε νὰ

κατευθύνῃ αὐτὴν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν τῆς. Ἄπὸ τὸν 12ον αἰῶνα καθιερώθη ἡ συνήθεια οἱ νέοι νὰ χρίωνται ἱππῶται διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπερασπίζουσι τὸ δίκαιον, νὰ προστατεύουσι τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀδι-

Πύργος.

Πέριξ τοῦ ὄχυροῦ τάφος πλήρης ὕδατος, εἰς τὸ μέσον κινητὴ γέφυρα. Τὸ ὄχυρωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ ἀπὸ πύργους. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς εἶναι ὁ πύργος τοῦ εὐγενοῦς.

κουμένους κατά τῆς βίας τῶν ἰσχυρῶν, νὰ εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν φιλίαν. Αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ θεωρούμεναι κατ' ἐξοχὴν χριστιανικαὶ καθίστων τὸν ἰππότην καλὸν χριστιανὸν καὶ ὁ ἰπποτισμὸς ἔθεωρεῖτο χριστιανικὸς θεσμὸς.

Τοιοτρόπως διεμορφώθη ὁ ἰπποτικὸς βίος διεπόμενος ὑπὸ ἰδιαιτέρων κανόνων, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν καὶ ἔλαβε τόσῃν αἴγλην, ὅσῃν ἄλλοτε ὁ ἥρωικὸς κόσμος τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐξυμνήθη ἀπὸ τοὺς ποιητάς. Βραδύτερον ὁ ἰπποτισμὸς ἔλαβε μεγαλυτέραν δόξαν συνδυασθεὶς μετὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐπειδὴ ὁ ἰππότης ἔθεωρεῖτο ὡς προστάτης τῆς θρησκείας, ἰδρύθησαν διάφορα **Τάγματα ἰπποτικά μοναχικά** με ἰδιαιτέρας διακριτικὰς στολάς, τὰ ὁποῖα ἐπεδίωκον σκοποὺς θρησκευτικούς. Διὰ τοιούτων ταγμάτων μετεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς, εἰς τὸν ἀνακαλυφθέντα νέον κόσμον καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς Ἰνδίας. Αὐτὰ ἐπίσης διωργάνωσαν βραδύτερον τὰς Σταυροφορίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων.

ΟΙ ΧΩΡΙΚΟΙ

Πέριξ τοῦ πύργου τοῦ εὐγενοῦς ἔζων οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο εἰς δύο τάξεις, τοὺς **δοῦλοπαροίκους** καὶ τοὺς **ἐλευθέρους** χωρικούς. Οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυαριθμότεροι καὶ προήρχοντο, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τοὺς δούλους τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ θέσις των ἦτο οἰκτρά. Ὅσον προσκεκολλημένοι εἰς τὰ κτήματα τοῦ κυρίου καὶ ἔθεωροῦντο ἀναπόσπαστοι ἐξ αὐτῶν, ἔστεροῦντο δὲ πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰσοδημάτων ἔδιδον εἰς τὸν κύριον καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καλλιεργοῦν δωρεὰν τὰ ἰδιαιτέρα κτήματα αὐτοῦ (ἀγγαρεία). Συνήθως ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων. Οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ διέφερον ἀπὸ τοὺς δούλους κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ κτήματά των, νὰ νυμφεύωνται ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κυρίου των καὶ νὰ κληροδοτοῦν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶχον ὅλας τὰς ὑποχρεώσεις τῶν δούλων.

Ὁ βίος γενικῶς τῶν χωρικῶν ἦτο ἄθλιος. Ἐζῶν εἰς κοιτικίας ἀπὸ ξύλα καὶ ἄχυρα, χαμηλὰς καὶ ὑγρὰς μὲ στερήσεις καὶ κακουχίας. Συχνόταται ἦσαν κατὰ τὸν μεσαίωνα αἱ σιτοδεῖται, αἱ ὁποῖαι ἔστελλον εἰς τὸν Ἄδην κατὰ χιλιάδας τοὺς πτωχοὺς ἀγρότας. Αἱ σιτοδεῖται προήρχοντο κυρίως, διότι ἦτο δύσκολος ἡ μεταφορὰ σίτου ἀπὸ τοῦ ἐνὸς διαμερίσματος εἰς τὸ ἄλλο ἔνεκα τῶν ἀτελεστάτων μέσων τῆς συγκοινωνίας. Ἄλλη μάλιστα τῶν ἀγροτῶν ἦτο ἡ ληστεία, ἡ ὁποία ἐλυμαίνετο τὴν ὑπαιθρον χώραν. Εἰς τοὺς συχνοὺς πολέμους τῶν εὐγενῶν θύματα ἔπιπτον ἰδίως οἱ χωρικοί.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ βιομηχανία κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ὠμοίαζε μὲ τὴν σημερινήν. Ἐνεκα τῆς ἀγνοίας τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας ἦσαν ὀλίγα καὶ ἀτελεῖ. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον μέσα συγκοινωνίας, ἐκάστη πόλις εἶχε τὴν βιομηχανίαν τῆς, ἐνῶ σήμερον ἀντιθέτως ἡ βιομηχανία συγκεντρώνεται εἰς ὠρισμένας πόλεις, τὰ βιομηχανικὰ λεγόμενα κέντρα. Τὰ ἐργαστήρια τότε δὲν περιελάμβανον πλέον τῶν πέντε ἐργατῶν, οἱ δὲ τεχνῖται ὑπεβάλλοντο εἰς αὐστηροὺς κανονισμοὺς.

Τὸ μικρὸν ἐμπόριον κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ἐχωρίζετο ἀπὸ τὰ ἐπαγγέλματα, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας των. Ὡστε, ὅταν λέγωμεν ἐμπόριον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, πρέπει κυρίως νὰ ἐννοοῦμεν τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, ὅποτε οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς χώρας μακρυνάς, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ὕλας τῆς βιομηχανίας, σπάνια καὶ πολύτιμα προϊόντα κτλ.

Ἄλλὰ τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς διεξήγετο μὲ μεγάλους κινδύνους καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὑπεβάλλετο εἰς πολλὰς ὑποχρεώσεις. Οἱ ἔμποροι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ὁπόθεν διήρχοντο, εἰς τὰς γεφύρας, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν κτλ. Οἱ ταξιδεύοντες π. χ. ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ

Λοᾶρ ἀπὸ Ροᾶν εἰς Νάντην ὑπεβάλλοντο εἰς πληρωμὴν φόρων 74 φοράς ! Αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν διάφορα εἰς ἕκαστον διαμέρισμα, ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἀρκετοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ἀπὸ τὴν δυσκολίαν τῶν δανείων, διότι ἡ ἐκκλησία ἀπηγόρευε τὰ ἔντοκα δάνεια. Ἐν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀκαταστασίαν τῶν ὁδῶν, τὴν ἔλλειψιν ἄλλων μέσων συγκοινωνίας καὶ τὴν ληστείαν τῆς ξηρᾶς καὶ τὴν πειρατείαν τῆς θαλάσσης, θὰ ἐννοήσωμεν πόσας δυσκολίας καὶ πόσους κινδύνους εἶχε τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ὡς μέσον κατάλληλον πρὸς ἀσφάλειάν των οἱ ἔμποροι εὐρισκόν τὰ ὁμαδικὰ ταξίδια κατὰ καραβάνια, ὅπως γίνεται ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐμπορίου τῶν μέσων χρόνων εἶναι αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὅποια ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῆς ἔλλειψεως συγκοινωνίας καὶ ἐγένοντο εἰς διαφόρους πόλεις καὶ εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν. Πωληταὶ καὶ ἀγορασταὶ συνεκεντρῶνοντο εἰς αὐτάς ἀπὸ μακρινώτατα μέρη, πάσης φύσεως ἐμπορεύματα ἐξετίθεντο εἰς πώλησιν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου θίασοι ἀκροβατῶν καὶ πλανοδίων, θηριοδαμασταὶ καὶ μουσικοὶ ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάσουν τὰ πλήθη.

Ἀξιόλογον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἔμποροι τῶν εὐρωπαϊκῶν πόλεων μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀποικιακά, πιπέρι ἰδιαίτερος, τοῦ ὁποίου ἔκαμνον μεγάλην χρῆσιν, ζάχαριν, ἀρώματα, πολῦτιμα ὑφάσματα, γουναρικά, πολυτίμους λίθους κτλ. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐξήσκουν κυρίως δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἡ Γένουα εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἡ Βενετία εἰς τὸ Ἀδριατικὸν καὶ τὸ Αἰγαῖον.

Αἱ Πόλεις

Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου εἶχον αἱ πόλεις. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς προήχθη ταχύτερον ὅπου ὑπῆρχον ἀξιόλογα κέντρα. Πόλεις

ὕπῃρχον πλὴν τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ρήνου, αἱ ὁποῖαι προῆλθον ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς ἀποικίας τῶν Ρωμαίων (coloniae). Ἀλλὰ εἰς τὴν κυρίως Γερμανίαν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον κατακτήσει οἱ Ρωμαῖοι, δὲν ὑπῆρχον πόλεις, διότι οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο νὰ ζοῦν καθ' ὁμάδας μικρὰς ἐντὸς τῶν δασῶν. Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις, ὅπως ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Αἱ μεσαιωνικαὶ πόλεις περιεβάλλοντο ἀπὸ τεῖχος καὶ ὁ ἐντὸς αὐτοῦ περικλειόμενος χῶρος ἦτο συνήθως περιορισμένης ἐκτάσεως. Ὅλοι ἐφρόντιζον ἐκ φόβου νὰ κατοικοῦν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ὅλον τὸ ἔδαφος. Αἱ οἰκίαι ἐκτίζοντο ἢ μίᾳ παραπλεύρως τῆς ἄλλης, διὰ δὲ τὰς ὁδοὺς ἀφήνετο ὁ ἀπολύτως ἀναγκαῖος χῶρος. Διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν στενώτατοι, σκοτεινοί, λαβυρινθῶδεις καὶ ἀκάθαρτοι.

Ἡ μεσαιωνικὴ οἰκία ἦτο πλατυτέρα εἰς τὸ δεῦτερον πᾶτωμα καὶ ἐπειδὴ ἡ στέγη ἐγίνετο ἐπικλινῆς διὰ τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς καὶ τῆς χιόνος, ἔφθανε μέχρι τοῦ μέσου σχεδὸν τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο εἰς πολλὰς ὁδοὺς αἱ στέγαι τῶν ἀπέναντι οἰκιῶν ἠνοῦντο, ἀπετέλουν ὑπόστεγον καὶ ἔκαμνον τοὺς δρόμους σκοτεινοὺς. Οἱ ἄνθρωποι ἔκτιζον καθ' ἀρέσκειαν. Τὰ λεγόμενα σχέδια πόλεων δὲν ὑπῆρχον τότε καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἦσαν λαβυρινθῶδεις. Ἦσαν δὲ ἀκάθαρτοι, διότι οὔτε ὑπόνομοι ὑπῆρχον οὔτε ἄλλα μέσα καθαριότητος. Τὰ αἵματα τῶν σφαζομένων ζώων καὶ αἱ ἀκαθαρσίαι τῶν οἰκιῶν ἐχύνοντο εἰς τὰς ὁδοὺς, τῶν ὁποίων μόνον καθαρισταὶ ἦσαν οἱ χοῖροι. Στρῶσις ὁδῶν καὶ πεζοδρόμια ἦσαν πράγματα ἄγνωστα. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ ὁδοὶ πολλακίς ἐγίνοντο ἀδιάβατοι ἔνεκα τοῦ βορβόρου καὶ οἱ ἐξερχόμενοι κατὰ τὴν νύκτα ἔπρεπε νὰ φέρουν φανόν, διότι φωτισμὸς δημοτικὸς δὲν ὑπῆρχεν.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς δύο φοβερὰί μάλιστα ἠπεῖλουν τὰς πόλεις τοῦ μεσαίωνος, ἡ πυρκαϊὰ καὶ ἡ πανώλης. Αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι καὶ πολὺ πλησίον ἢ μίᾳ τῆς ἄλλης. Διὰ τοῦτο, ἐὰν συνέβαινε ν' ἀρχίση πυρκαϊὰ εἷς τινὰ οἰκίαν, ἐκαίετο ὁλόκληρος συνοικία καὶ πολλακίς ὁλόκληρος ἡ πόλις. Τοιοῦτοτρό-

πως ή Ρουέν (Ruen), εις διάστημα είκοσιπέντε έτων (1200-1225) έκάη έξ φορές. Διά τόν λόγον αυτόν έλαμβάνοντο πολλά μέτρα πρός πρόληψιν πυρκαϊών. Οί εργάται διετάσσοντο νά μη εργάζωνται μέ φώς, τήν όγδόην και ένάτην έσπερινήν ό κώδων τής έκκλησίας έσήμαινε τό «coudre-feu», δηλ. νά σβύσουν τά φώτα.

Έπίσης μεγάλη πληγή τών μεσαιωνικών πόλεων ήσαν αί επιδημίες και πρό πάντων ή πανώλης, τής όποιας τήν διάδοσιν ηύνόει ή άκαθαρσία τών όδών. Όταν ή πανώλης ένέσκηπτεν εις μίαν πόλιν, έφόνευε τούς άνθρώπους κατά χιλιάδας. Κατά τήν πανώλη τοϋ 1348 (la peste noire) εις τόν έκατονταετη πολεμον, λέγουν, ότι απέθανε τό έν τρίτον τών κατοίκων τής Γαλλίας. Άλλη επιδημία τοϋ 1418 εις τρεις μήνας έστειλεν εις τόν Άδην μόνον εις Παρισίους περίπου 100 χιλιάδας ψυχάς.

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Μεγάλην εκτίμησιν ειχεν εις τήν μεσαιωνικήν κοινωνίαν ό κληρος τής Δυτικής Έκκλησίας και οι μοναχοί.

Εις τό μέσον τών άναστατώσεων, τής άναρχίας και τών βιαιοτήτων, αί όποϊαι ήκολούθησαν τάς μεταναστεύσεις, ό ρωμαϊκός κληρος περιέσωσε τά λείψανα τοϋ άρχαίου πολιτισμοϋ, προσεπάθησε νά χαλαρώση τήν τραχύτητα τών ήθών, έβοήθησε τούς άσθενείς και μικρούς και γενικώς έχρησίμευσεν ώς παράγων έξημερώσεως.

Οί μοναχοί εις τό μέσον τής γενικής άμαθειας διетήρησαν πολλάς ώφελίμους γνώσεις. Αυτοί έδωσαν τό παράδειγμα τής καλής εκμεταλλεύσεως τής γής. Υποχρεωμένοι νά καλλιεργούν τάς γαίας τοϋ μοναστηρίου διά νά ζήσουν, έπεδόθησαν εις τήν γεωργίαν και τήν δενδροκομίαν. Έπίσης οι κληρικοί ήσαν οι μόνοι έγγράμματοι τών χρόνων αυτών, διетήρησαν τήν παράδοσιν τής λατινικής και διέσωσαν τά χειρόγραφα τών άρχαίων συγγραφέων.

Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ὁ κλῆρος δὲν περιωρίζετο εἰς τὰ καθαρῶς θρησκευτικά του ἔργα, ἀλλ' εἶχε καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν. Εἶχε:

α) Πολιτικὴν ἐξουσίαν. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δὲν ὑπῆρχε δημοτικὴ ἀρχή, ἢ ὁποία νὰ κρατῆ τακτικὰ βιβλία τῆς γεννήσεως, τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ κλῆρος, ὁ ὁποῖος τὴν βάπτισιν, τὴν στέψιν καὶ τὸν ἐνταφιασμὸν ἐπιστοποιεῖ καὶ κατεχῶριζεν εἰς ἰδιαίτερα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἡ θέσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν κοινωνίαν.

β) Δικαστικὴν ἐξουσίαν. Οἱ ἐπίσκοποι ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν κληρικῶν ἀναφυομένης διαφοράς, τὰ δὲ δικαστήρια ταῦτα διέκρινεν ἡγιότης καὶ ἐπιείκεια μεγαλυτέρα ἀπὸ τὰ δικαστήρια τῶν βασιλέων ἢ τῶν κυρίων. Διὰ τοῦτο τὰ δικαστήρια αὐτὰ εἴλκυον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κόσμου καὶ τοιουτοτρόπως ἡ δικαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ κλήρου ηὔρυνθη.

γ) Ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν. Ἡ πολιτεία κατὰ τὸν μεσαῖωνα δὲν παρείχε καμμίαν ἐκπαίδευσιν εἰς τὸν λαὸν καὶ μόνον ὁ κλῆρος συνετήρει τὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ παῖδες ἐφοίτων δωρεάν. Διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων καὶ οἱ μοναχοί.

δ) Τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία εἶχε πολὺν πλοῦτον, καθ' ὅλον τὸν μεσαῖωνα αὐτὴ εἶχε τὴν λεγομένην σήμερον κοινωνικὴν ἀντίληψιν ἢ πρόνοιαν. Ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, περιέθαλπε τὰ ὀρφανὰ, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ἀσθενεῖς. Κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα συνεστήθησαν τὰ πρῶτα Νοσοκομεῖα.

Ο ΠΑΠΑΣ

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἡ μεγάλη αὔξησις τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα.

Ὁ Πάπας τῆς Ρώμης εἶχε μέγα κύρος ἤδη κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρωτευού-

σης του κόσμου. Ἄλλὰ τὸ γόητρον καὶ ἡ ἐπιβολὴ του ηὐξήθη. ἀφότου προσεῖλκυσεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν τοὺς νέους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι του ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς τοὺς βαρβάρους, μετέδωκαν εἰς αὐτοὺς μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἐξημερώσεως καὶ συγχρόνως ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς νεοφωτιστοὺς τὴν πίστιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἐδημιουργήθη τότε ὁ μέγας χριστιανικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ἀνεγνώριζεν ὡς ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν, καὶ οἱ διάφοροι λαοὶ ἐπίστευον, ὅτι ἀποτελοῦν ἀδιακρίτως γλώσσης καὶ κράτους ἓνα λαόν, τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλ' ὁ Πάπας καὶ ὁ ρωμαϊκὸς κληρὸς ἠθέλησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἠθικὴν αὐτὴν ἐπιβολὴν καὶ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἄφοῦ κατῶρθωσαν νὰ καταστήσουν ἀνεξάρτητον τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποτάξουν τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν πνευματικὴν. Διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ τὰς διενέξεις τοῦ κλήρου καὶ τῶν βασιλέων.

ΠΑΛΗ ΚΟΣΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Μεγάλην δύναμιν ἀπέκτησεν ἡ Δ. Ἐκκλησία, ὅταν ἔγινε Πάπας Ρώμης ὁ **Γρηγόριος Ζ' Χίλδεβρανδ** (1073 -1085). Ἐπ' αὐτοῦ ἐγεννήθη τὸ περίφημον ζήτημα τῆς περιβολῆς. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι δηλαδὴ, κάτοχοι τιμαρίων, εἶχον γίνεи ὑποτελεῖς εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἰσχυροὺς ἡγεμόνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς διορίζουν, νὰ δίδουν εἰς αὐτοὺς τὴν περιβολήν, ὅπως ἔλεγον (investitura). Ὁ παλαιὸς τρόπος τῆς ἐκλογῆς ἀπὸ τὸν κληρὸν καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν εἶχε καταργηθῆ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη.

Ὁ Γρηγόριος ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ. Τὸ 1075 διεκήρυξεν, ὅτι ὁ ἄρχων, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ δώσῃ περιβολήν εἰς ἐπίσκοπον ἢ ἡγούμενον, θὰ ἀφορισθῆ καὶ οἱ διοριζόμενοι

κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κληρικοὶ θὰ ἀποβληθοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Πάπας διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ ἐζήτει νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας ἓν μέρος ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς των, ἓν μέρος ἀπὸ τοὺς φεουδάρχας. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη "Ἐ ρ ι ς τ ῆ ς π ε ρ ι β ο λ ῆ ς.

Ὁ ἡγεμῶν, ὁ ὁποῖος ἐξηγέρθη ζωηρότερον κατὰ τῶν σχεδίων τοῦ Πάπα, ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος Δ'.

Ὁ Ἐρρίκος Δ' περιφρονῶν τὰς ἀποφάσεις τοῦ ποντίφηκος ἔδωσεν εἰς ἀνθρώπους τῆς ἐκλογῆς του τρεῖς ἐπίσκοπας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Γρηγόριος τότε ἀφώρισε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔλυσε τοὺς ὑπηκόους του ἀπὸ τὸν ὄρκον νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτόν. Ὁ ἀφορισμὸς ἔκαμε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν καὶ εἶχε σοβαρὰς συνεπείας. Ἐγκαταλειφθεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ.

Συνοδευόμενος ἀπὸ ὀλίγους ἀφωσιωμένους, ἀπὸ τὴν σύζυγον καὶ τὸν ἀνήλικον υἱὸν του, ἐπέρασε τὰς Ἄλπεις ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ὁ ὁποῖος λέγεται, ὅτι ἦτο ὁ δριμύτερος τοῦ αἵωνος. Ὁ Πάπας φοβούμενος αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα (Canossa) ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων. Ἐκεῖ ἐπῆγε νὰ τὸν εὔρῃ ὁ Ἐρρίκος καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν (1077). Βραδύτερον ὅμως ὁ Ἐρρίκος κατάρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ. Ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον εὐνοούμενόν του καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ πόλεμος τῆς περιβολῆς διήρκεσε 50 περίπου ἔτη καὶ κατέληξεν εἰς συμφωνίαν μεταξὺ Πάπα καὶ αὐτοκράτορος, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται καὶ νὰ χειροτονοῦνται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ παρητεῖτο ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς περιβολῆς καὶ διετήρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγομένους, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως αὐτοὶ ἐκπληρῶνουν τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ὑποτελείας. Κατ' οὐσίαν ἐθριάμβευσεν ἡ ἐκκλησία, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέβαινε μοναρχία ὅπως ἤθελεν ὁ Γρηγόριος Ζ'. Οἱ κληρικοὶ

της Γερμανίας και της Ἰταλίας ἀνεγνώριζον ὡς κύριον ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν.

Ἄλλ' οἱ Πάπαι ἐπέμενον νὰ ὑποτάξουν ὀριστικῶς τὴν κοσμικὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν.

Ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198-1216) ἐφάνη, ὅτι ἐπραγματοποίησε τὸ ὄνειρον τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα ἐπὶ τῆς οἰκουμένης. Ἰδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) ἐμφανίζεται ὁ Πάπας ὡς κριτῆς καὶ ρυθμιστῆς τῶν ὑποθέσεων τοῦ κόσμου. Πρὸ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὑπεχώρουν οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν Γερμανίαν διέθετε τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα κατὰ βούλησιν. Περί τὸ μέσον τοῦ 13ου αἰῶνος ἡ παπικὴ ἐξουσία ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον.

Ἄλλὰ περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἡ παπικὴ ἐξουσία ὑπέστη ἀνεπανόρθωτον συντριβὴν. Οἱ Πάπαι θριαμβεύσαντες κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐστράφησαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ὁ Φίλιππος ὁ Ὡραῖος, καθὼς θὰ ἴδωμεν, διὰ τῆς παρατόλμου πολιτικῆς του ἔδειξεν, ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ Πάπα ἦτο φαινομενικὴ μόνον. Ἐκ τῆς πάλης ἐκείνης ἐξῆλθεν ὁ Πάπας συντετριμμένος καὶ τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας διελύθη διὰ παντός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Γ Α Λ Λ Ι Α

Κατά τήν διάρκειαν τοῦ 9ου αἰῶνος τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπροχώρησε βαθύτερον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ὡς συνέπειαν εἶχε τὴν ἐξασθένησιν τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων. Ἐσχηματίσθησαν ἰσχυροὶ οἴκοι, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ ἔγιναν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Ἡ δύναμις τῶν γάλλων βασιλέων κατήντησε σκιά.

Ἀπὸ τὸν 10ον ὄμως αἰῶνα ἤρχισεν ἀντίθετος κίνησις. Ὅπως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, παρατηρεῖται ἡ ἀνάγκη πρὸς συγκέντρωσιν τῆς ἐξουσίας. Ἰσχυροὶ φεουδάρχαι ζητοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας καὶ νὰ γίνουν ἀνώτατοι ἄρχοντες εἰς τὴν χώραν. Τοιοῦτον φαινόμενον παρατηρήσαμεν εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου ὁ Ὅθων ὁ Μέγας καὶ οἱ διάδοχοί του ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ ἔργον τοῦτο ἀναλαμβάνουν οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Καπέ (Capet) βασιλεῖς.

Ἡ δυναστεία δηλαδὴ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἑβασίλευσεν εἰς τὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ 987. Οἱ τελευταῖοι ὄμως ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἡγεμόνες ἦσαν πολὺ ἀδύνατοι. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ ἡγεμόνες τῆς Γαλλίας ἐξέλεξαν ἕνα βασιλέα ἐξ αὐτῶν τὸν Οὐγκὼ Καπέ (Hugues Capet), ἄρχοντα τῶν Παρισίων. Ἄλλ' ἡ βασιλεία εἰς τὴν Γαλλίαν ἔλαβεν ἄλλην ἐξέλιξιν, διότι, ἐνῶ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἔμεινεν αἰρετὸς καὶ οὐδέποτε ἀπέκτησεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἔγιναν διαδοχικοὶ καὶ ἡ ἐξουσία τῶν ἐνι-

σχέτο διαρκῶς. Ἡ βασιλεύουσα δυναστεία τῆς Γαλλίας δι-
τηρήθη ἐπὶ μακρὰ ἔτη καὶ ἀνέδειξεν ἰσχυροὺς ἡγεμόνας, οἱ
ὅποιοι οὐδέποτε ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς εὐγενεῖς μεγαλοκτημα-
τίας καὶ τοὺς ἀρχιεπισκόπους ν' ἀποκτήσουν ἀνεξαρτησίαν. Οἱ
βασιλεῖς εἶχον τὴν πρόθυμον ὑποστήριξιν τῆς ἀστικῆς τάξεως,
τῶν ἐμπόρων δηλαδὴ καὶ τῶν τεχνιτῶν, οἱ ὅποιοι κατῴκουν εἰς
τὰς παλαιὰς ρωμαϊκὰς πόλεις.

Ἡ Γαλλία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο μίᾳ ἀπὸ τὰς
πλουσιωτέρας καὶ προηγμένας χώρας τῆς Εὐρώπης, εἶχε πό-
λεις μεγάλας καὶ πλουσίας καὶ διεξῆγεν ἀξιόλογον ἐμπόριον.
Περισσότερον παντὸς ἄλλου λαοῦ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς σταυ-
ροφορίας καὶ τὸ γεγονός τοῦτο καθῶς καὶ οἱ διηνεκεῖς πόλε-
μοι κατὰ τῶν Ἑγγλῶν ἐνίσχυσαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Περὶ τὸ 1200 μ. Χ. ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα
τὸν **Φίλιππον Β' Αὔγουστον** (1180—1223), ὁ ὅποιος ὀλίγον
κατ' ὀλίγον ἀπηλλάγη ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν, ἐνίσχυσεν
τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ ἀφήρσεν ἀπὸ τὸν
Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας σχεδὸν ὅλας τὰς κτή-
σεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐνίσχυσεν
ἐπίσης ὁ **Λουδοβίκος ὁ Θ'** ὁ **Ἅγιος** (Saint Louis, 1226 - 1270),
ὁ ὅποιος ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας Σταυροφορίας καὶ ἀπέ-
θανε κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς τὴν Τύνιδα.

Εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως ἔφθασεν ἡ βασιλεία
ἐπὶ τοῦ **Φιλίππου Δ' τοῦ Ὁραίου** (1285 - 1314), ὁ ὅποιος ἦτο
πονηρὸς ἡγεμὼν καὶ ἐζήτει διὰ παντὸς μέσου νὰ φθάσῃ εἰς τὸν
σκοπὸν του. Περίφημος εἶναι ἡ ἔρις τοῦ Φιλίππου πρὸς τὸν Πά-
παν. Ὁ Φίλιππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον
πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κληρον.
Ἄλλ' ὁ Πάπας Βονιφάτιος Η' διεμαρτυρήθη καὶ ἀπηγόρευσε
εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Γαλλίας νὰ πληρῶσουν φόρους καὶ τέ-
λος ἀφώρισεν αὐτόν. Ὁ Φίλιππος τότε ἔκαυσε τὴν βούλαν τοῦ
Πάπα καὶ ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ
λαοῦ του ἐκήρυξεν αὐτόν ἔνοχον καὶ ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν
τῆς συνελεύσεως, ὅπως παραπεμφθῆ εἰς δίκην πρὸ συνόδου. Ὁ
Πάπας συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Φιλίππου εἰς τὴν Ρώ-

μην, έφυλακίσθη και μετά ένα μήνα απέθανεν. 'Ο Φίλιππος διώρισε Πάπαν τόν Κλήμεντα Ε', ό όποίος έγκατεστάθη εις τήν 'Αβινιόν, πόλιν τής νοτίου Γαλλίας, όπου οί πάπαι διέμειναν περι τά 70 έτη (1309 - 1377). 'Αξιοσημείωτον είναι, ότι εις τήν συνέλευσιν, πρό τής όποίας ό Φίλιππος κατήγγειλε τόν Πάπαν, προσεκάλεσε πλην τών εύγενών και του κλήρου αντιπροσώπους τής άστικής τάξεως, τής τρίτης τάξεως, tiers état, όπως έλεγον. 'Από τότε έπεκράτησεν ή συνήθεια νά συγκαλούνται εις σπουδαίας περιστάσεις οί αντιπρόσωποι τών τριών τάξεων τής Γαλλίας. Αί τρεις τάξεις όμου ώνομάσθησαν Γενικαί τάξεις (États généraux).

'Από του 1328 ανήλθεν εις τόν θρόνον τής Γαλλίας ό οΐκος Βαλοά (Valois), ό όποίος έκυβέρνησε μέχρι του 1589. Μετ' όλίγον ή Γαλλία περιπλέκεται εις τόν έκατονταετή πόλεμον, ό όποίος άπορροφά άλλας τας δυνάμεις της. Τέλος ό βασιλεύς **Κάρολος Ζ'** (1422 - 1461) ένίκησε τούς "Αγγλους και περιώρισεν αυτούς εις τό Καλαί. Στηριζόμενος δέ επί τών κλωδω ώργανωμένων οικονομικών του κράτους, κατήρτισε πρώτος μεταξύ τών ήγεμόνων τής Εύρώπης μόνιμον μισθοφορικόν στρατόν και έπεβλήθη εις τούς εύγενείς. 'Από του Καρόλου αρχίζει ή ένίσχυσις τής βασιλικής έξουσίας εις τήν Γαλλίαν, ή όποία έξηκολούθησε κατά τούς έπομένους αιώνας και απέβη άπερίοριστος κατά τόν 17ον αιώνα.

Τήν προσπάθειαν πρός ένίσχυσιν τής βασιλικής έξουσίας έσυνέχισεν ό υιός του **Λουδοβίκος ΙΑ'** (1461 - 1483), ύπουλος και βίαιος μονάρχης, ό όποίος συνέτριψε πολλούς εκ τών ύποτελών εύγενών και συνήνωσε τας γαίας των μετά τών βασιλικών κτήσεων. Συγχρόνως προήγαγε τας πόλεις, τό έμπόριον και τας τέχνας και έδιπλασίασε δι' έπιμελους διαχειρίσεως τών οικονομικών τά εισοδήματα του στέμματος.

Διά τών ήγεμόνων αυτών ηύξήθη πολύ ή δύναμις τής Γαλλίας, ή όποία στηριζομένη επί τών άκμαίων οικονομικών έστράφη πρός έξωτερικάς κατακτήσεις. 'Ο **Κάρολος Η'** (1483 - 1498) ήθέλησε νά καταλάβη τήν άνω 'Ιταλίαν και έπεχείρησε θορυβάδη έστρατείαν όνειρευόμενος μετά τήν έπικράτησίν του

ν' ἀναλάβῃ μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ 1453 εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον ἠγόρασε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἄλλ' αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἐν τούτοις οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἦσαν ἰσχυρότατοι κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων καὶ ἡ ἐξουσία των ἀπέβη ἀπεριόριστος. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως ἦτο νόμος. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ βασιλεία ἐτέθη ὑπεράνω τοῦ νόμου.

Η ΑΓΓΛΙΑ

Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ βασιλεῖς (1066), μολονότι εἶχον ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἐσωτερικούς περισπασμούς, ἀπέβησαν ἰσχυροί. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξουσίαζον τὸ Δουκάτον τῆς Νορμανδίας καὶ δι' ἐπιγαμιῶν καὶ κληρονομιῶν ἠῤῥξησαν τὰς κτήσεις των εἰς τὴν χώραν αὐτήν.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου ὁ καλούμενος τῶν Πλανταγενέ (Plantagenet). Εἰς τὸν οἶκον αὐτὸν ἀνήκει ὁ περίφημος διὰ τὴν γενναϊότητα βασιλεὺς **Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος** (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' Σταυροφορίαν καὶ διήλθε τὸ ἡμισυ τῆς βασιλείας του εἰς τὴν ἐκστρατείαν.

Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ **Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων** (1199 - 1215) ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ αὐταρχικῶς καὶ περιεπλάκη εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπεκράτησαν καὶ περιώρισαν τὰς αὐθαιρεσίας του. Ὁ Ἰωάννης περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγουστον, ἐνίκηθη καὶ ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κτήσεων του εἰς τὴν Γαλλίαν.

Οἱ Πλανταγενέ ἦσαν σύγχρονοι καὶ ἀντίπαλοι τῶν Καπετιδῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἄγγλοι βασιλεῖς τῶν χρόνων αὐτῶν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς κυρίως ἡγεμόνας τῆς Νορμανδίας καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ κτήσεων, ἐνῶ τὴν Ἀγγλίαν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἀνθρώπους, διὰ νὰ στερεώ-

σουν τὴν θέσιν τῶν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην καὶ νὰ πολεμήσουν τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας.

Ὅτε λοιπὸν τὸ 1328 ἀνῆλθε εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βαλοᾶ (Valois) Φίλιππος ὁ ΣΤ΄, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ΄ ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς αὐτῆς ἤρχισε μακρὰ πάλη μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία ἐκτός τινων διαλειμμάτων διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν Ἐκατονταετησίος (1339—1453). Οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν τὴν μεγάλην νίκην τοῦ Κρεσὺ (Crecy, Πικαρδία 1346) καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν ἐπὶ 200 καὶ πλέον ἔτη. Μετὰ δέκα ἔτη οἱ Γάλλοι ἠττήθησαν εἰς τὸ Ποατιέ (Poitiers) καὶ ἐξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ παραχωρήσας μεγάλην ἔκτασιν τῆς Δ. Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Πρὸς τούτοις ἐμφύλιοι ἔριδες ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοᾶρ (Loire) Γαλλία περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀγγλων. Κατὰ τὰς δεινὰς αὐτὰς στιγμὰς παρουσιάσθη ἡ περίεργος ἐκείνη κόρη Jean d'Arc, ἡ ὁποία δραματισθεῖσα προσῆλθεν εἰς τὸ γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὀρλεάνης (Orléans). Ἀτυχήσασα ὅμως ὕστερον συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων καὶ ἐκάθως αἰρετικὴ μάγισσα (1431). Ἄλλ' ἤδη ἡ τύχη ἤρχισε νὰ ἐγκαταλείπῃ τοὺς Ἀγγλους. Ὑπέστησαν ἐπανειλημμένας ἀποτυχίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί (1453).

Τοιςυτοτρόπως τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ Γαλλία ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν καὶ ἐπιβολήν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ βασιλεῖς ἀπαλλαγέντες ἀπὸ τοὺς περισπασμοὺς τῆς Γαλλίας ἔγιναν ἐπίσης ἰσχυροί.

Ἡ κοινωνικὴ διάταξις τῆς Ἀγγλίας ἦτο ὀλίγον διαφορετικὴ ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ἄλλων ἠπειρωτικῶν κρατῶν. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὀνομαζόμενοι *Κόμητες* καὶ *Βαρόνοι* (βραδύτερον ὠνομάσθησαν *Λόρδοι*), δὲν εἶχον γαίας ἐκτεταμένας οὔτε τὰ δικαιώματα τῶν φεουδαρχῶν τῆς Γαλλίας. Πλὴν τούτου δὲν διηρέθη ὅλη ἡ Ἀγγλία εἰς κτήματα τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ μέγα μέρος τῆς χώρας διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Αὐταὶ ἦσαν αἱ λεγόμεναι *Κομητεῖαι*, τῶν ὁποίων τοὺς διοικητὰς (*shérif*) διώριζε καὶ ἔπαυε κατὰ βούλησιν ὁ βασιλεὺς.

Ἄφ' ἐτέρου ὅμως οἱ διάδοχοι τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ οὐδέποτε ἔγιναν ἀπόλυτοι μονάρχαι εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐπειδὴ ἔθεώρουν αὐτὴν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν καὶ ἐζήτουν νὰ εἰσπράττουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα, εἶχον διαρκῶς τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ ἄγγλοι εὐγενεῖς ἠθέλησαν νὰ περιορίσουν τὸ δικαίωμα τῆς φορολογίας τοῦ βασιλέως καὶ ἐπέτυχον ὥστε ὁ βασιλεὺς νὰ ζητῇ τὴν γνώμην αὐτῶν, δσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους. Ὄταν δὲ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία, ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος, κατέλαβον τὸ Λονδῖνον καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον *Μέγαν Χάρτην* (*Magna Charta*, 1215), ὁ ὁποῖος περιέχει ἐν σπέρματι τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις τοῦ χάρτου ἦσαν αἱ ἑξῆς : Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ εἰσπράττῃ φόρον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ μεγάλου συμβουλίου τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ ἀρχιεπίσκοποι, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κόμητες καὶ οἱ βαρόνοι. Οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν εἰσαχθῇ εἰς δίκην. Ἐὰν ὁ βασιλεὺς παραβῇ τὰς διατάξεις τοῦ Χάρτου, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως. Ὁ χάρτης λοιπὸν ἐξασφαλίζει τὴν *προσωπικὴν ἐλευθερίαν*, τὰ *πολιτικὰ δικαιώματα* καὶ πα-

ρέχει τὸ δικαίωμα τῆς νομίμου ἀντιστάσεως. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐτίθετο ὑπὸ τὸν νόμον.

Ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ καταργήσουν τὸν χάρτην, ἀλλ' ἐκ τῆς πάλης ἐξήρχοντο ἰσχυρότεροι οἱ εὐγενεῖς καὶ διὰ νέων ἐπισήμων πράξεων ἐξησφάλισαν τὰς ἀγγλικὰς ἐλευθερίας. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη βραδύτερον Parliament (Κοινοβούλιον) καὶ συνήρχετο ἅπαξ τοῦ ἔτους κατ' ἀρχάς, βραδύτερον τρίς. Ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, διώριζε τοὺς ὑπουργούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίδουν εὐθύνας τῆς διαχειρίσεώς των, καὶ διαρκῶς ἐλάμβανε μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας.

Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ προστριβαὶ μεταξὺ βασιλέως καὶ εὐγενῶν ἐξηκολούθουν, ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν λαόν, δηλαδὴ εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Προσεκάλεσε λοιπὸν δύο ἱππότας ἀπὸ ἐκάστην κομητείαν καὶ ἀντιπροσώπους τῶν λαϊκῶν κοινοτήτων, δηλαδὴ τῶν ἀστῶν, οἱ ὁποῖοι κατόικουν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις. Ἡ συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν καὶ τῶν ἱπποτῶν ἀπετέλεσε τὴν Βοουλὴν τῶν Κοινοτήτων ἢ τὴν Κάτω Βοουλὴν, ἐνῶ τὸ παλαιὸν Κοινοβούλιον ὠνομάσθη Βοουλὴ τῶν Λόρδων ἢ Ἄνω Βοουλὴ. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος εἶχε κατ' οὐσίαν δημιουργηθῆ εἰς τὴν Ἀγγλίαν νέον εἶδος πολιτεύματος τὸ λεγόμενον Κοινοβουλευτικόν, δηλαδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς πολιτείας διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Τὸ νέον διοικητικὸν σύστημα ἔπαιξε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Μεγάλην ἐπιρροὴν διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας εἶχεν ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἰταλικῶν πόλεων. Ἡ Ἰταλία δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνωθῆ εἰς ἓν κράτος. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μέσων χρόνων καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς νέους χρόνους ἦτο διηρημένη, ὅπως καὶ ἡ Γερμανία, εἰς πολλὰ κράτη. Πρὸς νότον ἦτο τὸ Βασίλειον τῆς Νεαπώλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ Κρά-

το ς τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς βορρᾶν διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, Φλωρεντία, Πίσα, Γένουα, Μιλάνον, Βενετία κτλ.

Αἱ πολιτεῖαι τῆς Ἰταλίας ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς δημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι ὠμοιάζον πολὺ μὲ τὰς δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Καρχηδόνας. Διότι εἰς τὰς πόλεις τῆς βορείου Ἰταλίας ἀνεπτύχθη πλουσία τάξεις ἐμπόρων, ἡ ὁποία ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ ἴδρυσεν ἰσχυρὰ ναυτικὰ κράτη. Ἡ Βενετία μάλιστα τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Εὐρώπης. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ τὰς βορειοῖταλικὰς πόλεις εἶναι ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Βενετία. Ἡ πρώτη εἶναι πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, ἡ δευτέρα ναυτικῆς.

Ἡ **Φλωρεντία** κατέχει ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτὴν καὶ ἡ πόλις εἰσέπραττεν ἑτησίως 60-70 ἑκατομμύρια φράγκα ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν ὑφασμάτων.

Ἡ συρροὴ τοῦ χρήματος ἀνέπτυξε τὰς χρηματιστικὰς ἐργασίας. Οἱ Φλωρεντῖνοι ἔγιναν ὀνομαστοὶ τραπεζίται, συναγωνιζόμενοι ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς Ἑβραίους. Μία οἰκογένεια πλουσιῶν τραπεζιτῶν, οἱ Μεδίκκοι, κατῶρθωσε νὰ λάβῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγινε τόσον ἰσχυρὰ καὶ ὀνομαστή, ὥστε οἱ Γάλλοι βασιλεῖς ἐζήτησαν τὴν συμμαχίαν τῆς καὶ δύο γυναῖκες αὐτῆς ἀνήλθον εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας.

Ὁ πλοῦτος συνετέλεσεν εἰς τὴν λέπτυνσιν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλαισθησίας τῶν κατοίκων. Εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὸ πρῶτον ὠρίμασεν ἡ Ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Μεδίκκων εὔρον πρόθυμον ὑποδοχὴν ὁ Γεμιστὸς καὶ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ **Βενετία**, κτισμένη ἐπὶ νησιδίων εἰς τὸν βορειοδυτικὸν μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ, ἔγινε πλουσία ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1204 ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὴν ἀνέλπιστον κέρδος. Ἐλέγετο δημοκρατία, ἀλλ' εἶχε κυβέρνησιν αὐστηρῶς ἀριστοκρατικὴν. Μόνον αἱ ἀρχαιόταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἐγγεγραμ-

μένα εις τὴν Χρυσὴν Βίβλον, εἶχον δικαίωμα νὰ λαμβάνουν μέρος εις τὴν διοίκησιν. Κατὰ τύπους ἀρχηγὸς τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἦτο ὁ Δόγης (ἐκ τοῦ λατ. dux). Ἄλλ' ἡ ἐξουσία ἀνήκε κυρίως εις τὸ Συμβούλιον τῶν δέκα.

Οἱ Βενετοὶ ἦσαν τόσον πλούσιοι, ὥστε ὠνομάζοντο «Κύριοι ὄλου τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανοσύνης». Κατ' ἀρχὰς ἡ Βενετία, ὅπως καὶ ὅλη ἡ Ἄνω Ἰταλία, ἀνήκεν εις τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ Βενετοὶ παρέλαβον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ. Ἄλλὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος. Ἐξουσίαζον τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ παράλια δηλ. τῆς σημερινῆς Δαλματίας, Ἰστρίας καὶ Ἡπείρου. Κατέλαβον τὰ Ἐπτάνησα, πολλὰς θέσεις εις τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Εἰς τὴν Μεσόγειον κατεῖχον τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν ὑποῦλοι καὶ τυραννικοὶ καὶ ἐθυσίαζον τὸ πᾶν χάριν τοῦ ἐμπορικοῦ συμφέροντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

Ο ΔΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν μεγάλην καταστροφὴν ὑπέστησαν τὰ γράμματα καὶ ἡ Εὐρώπη ἔζησε μακροὺς αἰῶνας ἀμαθείας μετὰ τὴν ὀριστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου. Ἐπὶ τῶν Μεροβενζιέν βασιλέων π. χ. ἦτο τόση ἡ ἀμάθεια εἰς τὴν Γαλλίαν, ὥστε δυσκόλως εὐρίσκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα σῶζονται ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, εἶναι τελείως πρωτόγονα.

Ἄλλ' οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἦσαν λαοὶ νεαροὶ καὶ δημιουργικοὶ καὶ ἤρχισαν νὰ προσδεύουν εἰς τὰ γράμματα, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὰς τέχνας. Γενικῶς ὅμως ἡ παραγωγή τῶν μέσων χρόνων ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς θρησκείας. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἡ ὁποία ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸν Πάπαν καὶ τοὺς ὠθεῖ εἰς τὰς Σταυροφορίας, ἐμπνέει καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας καὶ ὅλας ἐν γένει τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους τὴν παιδείαν ἔλαβεν εἰς χεῖρας ἡ Ἐκκλησία καὶ τὴν ἐκράτησε καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα. Ἦθελεν αὐτὴ νὰ δίδῃ τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ συγχρόνως νὰ ἀσκήῃ ἔλεγχον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα καὶ ἴδρυσεν σχολεῖα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, μολονότι ὁ ἴδιος ἦτο ἀγράμματος. Διὰ τοῦτο οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπὸ τοῦ Καρόλου χρονολογοῦν τὴν πρώτην ἀναγέννησιν τῆς Δύσεως.

ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Τὸ μεσαιωνικὸν σχολεῖον ἦτο παράρτημα τῆς ἐκκλησίας, διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα, ἀνάγνωσις, γραφή, ὀλίγη ἀριθμητικὴ, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Γλῶσσα τῶν σχολείων ἦτο ἡ λατινικὴ, ἡ δὲ ἐκπαίδευσις παρείχετο δωρεάν. Αὐτὰ ἦσαν τὰ μικρὰ σχολεῖα τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν χωρίων. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας πόλεις ὑπῆρχον τὰ λεγόμενα μεγάλα σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τὸ διανοητικὸν ἐπίπεδον ἦτο πολὺ χαμηλόν.

Ἐπειδὴ τὰ βιβλία ἦσαν σπάνια, ὁ διδάσκαλος ἀνεγίνωσκε καὶ οἱ μαθηταὶ περιωρίζοντο νὰ ἀκούουν. Γραπτὴ ἐργασία σχεδὸν δὲν ἐδίδετο, διότι ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός. Οἱ μαθηταὶ ἀπεστήθιζον γνωμικὰ καὶ ἤσκοῦντο εἰς τὸ περίπλοκον καὶ μακροπερίοδον ὕφος. Ὅλη ἡ μόρφωσις ἦτο ἄσκησις μνήμης καὶ γενικῶς ἡ σπουδὴ ἦτο προπαρασκευὴ διὰ τὴν Θεολογίαν.

Ἄλλὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα ἀρχίζει πραγματικὴ ἀναγέννησις. Τὸ ἐπίπεδον τῆς μορφώσεως ἤρχισε νὰ ἐξυψώνεται. Εἰς τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων ἐδιδάσκοντο μαθήματα εἰδικὰ, ἡ θεολογία, τὸ πολιτειακὸν δίκαιον, τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον (κανονικόν), ἡ ἱατρικὴ, ὠρισμένων δὲ πόλεων τὰ σχολεῖα ἔγιναν ὀνομαστὰ διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν κλάδον. Ἡ Βόλωνια π. χ. διὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον, ἡ Ὁρλεάνη διὰ τὸ πολιτειακόν, τὸ Μονπελλιέ διὰ τὴν ἱατρικὴν, οἱ Παρίσιοι διὰ τὴν θεολογίαν.

ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 12ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Δύσιν. Ἐπὶ αἰῶνας οἱ Ἄραβες εἶχον καλλιέργησαι τὰς ἐπιστήμας καὶ εἶχον ὀνομαστὰς σχολὰς εἰς τὰ κέντρα τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου, εἰς τὴν Δαμασκόν, τὴν Βαγδάτην, τὸ Κάιρον, τὴν Κόρδοβαν, τοὺς λεγομένους μενδρεσέδες, οἱ ὅποιοι διέσωζον εἰς ἕνα βαθμὸν τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν σχολῶν. Οἱ ἀραβικοὶ μενδρεσέδες ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Τὰ σχολεῖα ἐπληθύνθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐξηκολούθει ν' αὐξάνῃ. Ἰδίως ἡ γαλλικὴ πρωτεύουσα ἔγινε κέντρον, τὸ ὁποῖον προσεῖλκυε μέγαν ἀριθμὸν σπουδαστῶν. Διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ τῶν παρισινῶν σχολείων ὠργανώθησαν ὅπως εἰς ἓνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν μίαν ἔνωσιν, μίαν *universitas*, ὅπως εἶπον εἰς τὴν λατινικὴν, διὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Τοιοῦτοτρόπως προῆλθεν ἡ *Universitas magistrorum et scholarium* καὶ ἰδρύθη τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον.

Οἱ φοιτηταὶ διηροῦντο εἰς τέσσαρας κλάδους, ἓνα προκαταρκτικόν, τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ περάσουν ὅλοι, καὶ τρεῖς εἰδικούς, τὴν θεολογίαν, τὴν νομικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν. Ὁ προκαταρκτικὸς κύκλος ἔδιδεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγομεν σήμερον γυμνασιακὴν μόρφωσιν.

Ἐκαστος κλάδος ἀπετέλεσεν ἰδιαίτερον σύνδεσμον, ἰδιαίτεραν δύναμιν (*facultas* λατιν., *faculté* γαλλ.) εἴτε σχολήν, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς σήμερον.

Αἱ σπουδαὶ διήρκουν πολλὰ ἔτη. Ἐνεγράφοντο 14 ἢ 15 ἐτῶν καὶ ἐπὶ ἕξ ἔτη ἐσπούδαζον τὰ γυμνασιακὰ μαθήματα. Μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν ὅσοι ἠθελον ἔδιδον ἐξετάσεις καὶ ἀνηγορεύοντο *magistri artium* καὶ ἐλάμβανον τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκουν. Αἱ ἐξετάσεις αὐταὶ ὠνομάσθησαν βραδύτερον *baccalauréat* (*bacca laureatus*). Ἄλλοι ἐξηκολούθουν τὰς σπουδὰς των εἰς μίαν ἀπὸ τὰς τρεῖς σχολὰς. Οἱ δύο κλάδοι, νομικὴ καὶ ἰατρικὴ, δὲν εἶχον μεγάλην σπουδαιότητα, ἐνῶ κέντρον τῶν ἀνωτέρων σπουδῶν ἦτο ἡ θεολογία. Διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς διδάκτωρ τῆς θεολογίας, ἔπρεπε νὰ φθάσῃ τὸ 35ον ἔτος τουλάχιστον τῆς ἡλικίας του.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Τὰ πανεπιστήμια λοιπὸν τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης δὲν προῆλθον τυχαίως, ἀλλ' ἀνεπτύχθησαν βαθμηδὸν ἀπὸ βαθυτέραν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἀφυπνιζομένη μετὰ τὰς σταυροφορίας Εὐρώπη.

Ἔως τώρα οἱ Εὐρωπαῖοι εἶχον τὴν ἀφελῆ πίστιν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἤρχισε νὰ ἀλλάξῃ τὸ πνεῦμα. Πολλοὶ δὲν ἱκανοποιοῦντο πλέον μὲ τὴν ἀπλὴν πίστιν, ἀλλὰ ἤθελον νὰ δικαιολογήσουν τὴν πίστιν μὲ τὸ λογικόν. Εἰς τὴν Δύσιν δηλαδὴ ἤρχισε νὰ ἀφυπνίζεται τὸ ἐρευνητικόν πνεῦμα. Αὐτὸ ὅμως ἐσκανδάλιζε τοὺς πολλούς, οἱ ὁποῖοι διετήρουν ζωηροτέραν τὴν παλαιὰν παράδοσιν.

Τὸν 5ον αἰῶνα ὁ περίφημος πατὴρ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας **Αὐγουστῖνος** ἔγραφεν, ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μὲ τὴν πίστιν, μὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ ἀλαζονικὸς πόθος νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ ἐξηγήσωμεν ὅλα μὲ τὸ λογικόν εἶναι ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας, τὰς θανασίμους ἀμαρτίας. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει μὲ τὸν πόθον καὶ τὴν συγκίνησιν νὰ βυθισθῆ εἰς τὸν Θεόν, νὰ προσπαθῆσῃ νὰ γίνῃ ἕν μὲ αὐτόν. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς γνωριμίας μὲ τὸν Θεὸν τὸ ὠνόμασαν **μυστικισμόν**.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ἦτο μεγάλη εἰς τὴν Δύσιν καὶ πολλοὶ θεολόγοι τῶν μέσων χρόνων κατεδίκαζον τὴν ἐπιστήμην καὶ γενικῶς κάθε μόρφωσιν. Ὁ ἅγιος Βερνάρδος π. χ. (1091 - 1153), ὁ ζηλωτὴς γάλλος θεολόγος, ὁ κηρύξας τὴν δευτέραν σταυροφορίαν, ἦτο ἐχθρὸς τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, ἰδίως τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ κατεδίκαζε τὴν συζήτησιν καὶ τὴν ἐρευναν, διότι ἔχουν συνήθως ἐπικινδύνους συνεπειάς. Κατὰ τὴν γνώμην του ἔπρεπε νὰ κλείσωμεν τὰ σχολεῖα καὶ νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἱερὰν ἀμάθειαν. Πολλοὶ θεολόγοι ἐδίδαξαν, ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς εἰς τὸ λογικόν καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν, χρειάζεται τὴν θεῖαν χάριν.

Ἡ ΑΡΑΒΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ ἔλθῃ ἰσχυρὸς κλονισμός. Τὸν 12ον ἀκριβῶς αἰῶνα ἤρχισεν εἰς τὴν Δύσιν ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις. Ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη εἶχεν ἔλθει πολὺ πλησίον εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἡ Ἰσπανία, τὴν ὁποῖαν ἐξουσίαζον οἱ Ἄραβες, εἶχε γίνῃ ἀπὸ καιρὸν ἀξιολογωτάτη πνευματικὴ ἐστία. Μωαμεθανοὶ καὶ

έβραιοι σοφοί έκαλλιέργησαν εκεί την φιλοσοφία και γενικώς την έπιστήμη.

‘Αλλ’ ή άραβική έπιστήμη, καθώς γνωρίζομεν, έστηρίχθη εις τόν ‘Αριστοτέλην, τόν περίφημον Έλληνα σοφόν τοῦ 4ου π. Χ. αιώνος. ‘Ο ‘Αριστοτέλης τās γνώμας του τās παρουσιάζεν ώς συνέπειαν αὔστηρῶν συλλογισμῶν, έπίστευεν εις τήν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου και παρεδέχετο, ὅτι τὰ φαινόμενα συμβαίνουν από έσωτερικās ανάγκας, από λόγους, οἱ ὅποιοι ὑπάρχουν μέσα εις τήν φύσιν.

Περί τὰ 1200 εισέδυσαν εις τήν Γαλλίαν αἱ λατινικαἱ μεταφράσεις τῆς Φυσικῆς και τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ μεγάλου σοφοῦ, αἱ ὅποιαι εἶχον γίνει από τήν άραβικήν μετάφρασιν.

‘Η άραβοαριστοτελική έπίδρομή, ὅπως ὠνόμασαν τὸ γεγονός αὐτό, έπροκάλεσεν άληθῆ έπανάστασιν εις τήν Δύσιν. Παρά τās διαμαρτυρίας τῶν αὔγουστινικῶν και τῶν άδιαλλάκτων οἱ περισσότεροι από τούς λογίους κατελήφθησαν από πάθος πρὸς τήν άριστοτελικήν φιλοσοφίαν.

‘Η έκκλησία εἶδε κατ’ άρχάς με άνησυχίαν τήν κίνησιν αὐτήν, έλαβεν έχθρικήν στάσιν κατὰ τοῦ νεωτερισμοῦ και σπηγόρευσε τήν μελέτην νέων κειμένων (1210 - 1215). Δέν ἤργησεν ὅμως νά παρατηρήσῃ, ὅτι ὁ ‘Αριστοτέλης δέν ἦτο τόσο επικίνδυνος και ὅτι καταλλήλως προσαρμοζόμενος ἦτο δυνατόν νά γίνῃ στήριγμα τῆς διδασκαλίας τῆς. ‘Ηλλάξε τότε τακτικήν, κατήργησε τήν άπαγόρευσιν και οἱ διδάσκαλοι έσπευσαν νά δώσουν εις τὰ κείμενα τοῦ ‘Αριστοτέλους τήν πρώτην θέσιν εις τὰ μαθήματά των και μεγάλοι σοφοί τῆς έποχῆς, ὁ γάλλος φραγκισκανὸς μοναχὸς Μπαναβεντούρα (Banaventura, 1221 - 1274), ὁ γερμανὸς δομικανὸς ‘Αλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) και ὁ διασημότερος από ὅλους ὁ ‘Ιταλὸς Θωμᾶς ὁ ‘Ακινάτης (1227 - 1274) έπροθυμοποιήθησαν νά συμβιβάσουν τήν διδασκαλίαν των με τὸ δόγμα τῆς έκκλησίας. Τὸ τεράστιον έργον τοῦ τελευταίου, ἡ Summa Theologiae, Σύνοψις τῆς Θεολογίας, έγινε τὸ κλασσικὸν έγχειρίδιον εις τās θεολογικās σχολάς. Οἱ σύγχρονοι ὠνόμασαν τὸν Θωμᾶν άγγελικὸν σο-

φόν, doctor angelicus, ὁ Πάπας τὸν κατέταξεν εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἀκόμη σήμερον ἡ καθολικὴ ἐκκλησία θεωρεῖ τὸ φιλοσοφικὸν σύστημά του ὡς τέλειον.

ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τοιουτοτρόπως ἡ κρίσις ὑπερενικήθη καὶ ὁ Ἄριστοτέλης, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς λογικῆς διανοήσεως, ἀπέβη στήριγμα τῆς πίστεως. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἰργάσθησαν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς καὶ ἐδημιούργησαν τὴν μεσαιωνικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν λεγομένην *σχολαστικὴν φιλοσοφίαν*, διότι ἦτο ἡ ἐπισήμως εἰς τὰς σχολὰς διδασκομένη.

Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ δὲν ἐδημιούργησε τίποτε πρωτότυπον καὶ ἔμεινεν ὑπηρετικὴ τῆς Θεολογίας, *ancilla Theologiae*. Οἱ σοφοὶ τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὀρθὴ καὶ τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἀλάθαστον καὶ δὲν ἔμεινεν ἄλλο παρὰ νὰ εὑρεθῇ τὸ διανοητικὸν στήριγμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπεδείκνυε *λογικῶς* τὴν ὀρθότητα. Ἄνυψώσασα τὸν Ἄριστοτέλην εἰς ἀλάθαστον αὐθεντίαν, ἔκλειε τὸν δρόμον εἰς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν. Δὲν ἦτο ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος νὰ κουράσῃ πολὺ τὸν νοῦν του. Ἡ ἀλήθεια εἶχεν εὑρεθῇ καὶ κωδικοποιηθῇ ἤδη. Διὰ τὰ ζητήματα τῆς θρησκείας δὲν εἶχε κανεὶς παρὰ νὰ καταφύγῃ εἰς τὰς Γραφάς, διὰ ζητήματα ἐπιστημονικὰ εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἄριστοτέλους.

ΑΦΥΠΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Κατ' οὐσίαν ὅμως αἱ συζητήσεις τῶν θεολόγων καὶ οἱ λεπτολόγοι συλλογισμοὶ ὤξυναν τὸν νοῦν καὶ ἐξύπνησαν τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα. Ἦρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὸ ἄσκοπον τῶν ἀφηρημένων συλλογισμῶν καὶ στρέφουν τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἡ παρατήρησις καὶ ἔρευνα τοῦ κόσμου, δηλαδὴ ἡ ἐμπειρία, ἀποκτᾷ ἐκτίμησιν. Ἦδη οἱ σοφοὶ τοῦ 13ου αἰῶνος τονίζουν τὴν σημασίαν τῆς ἐμπειρίας. «Χωρὶς ἐμπειρίαν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μάθωμεν τίποτε ἀξιόλογον». Εἰς

τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἔχομεν τὴν ἀρχὴν τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης. Παραλλήλως τὸ πνεῦμα θέλει νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς αὐθεντίας, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὴν αὐτενέργειαν.

Η ΔΗΜΩΔΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ λατινικὴ ἔμεινεν ἡ γλῶσσα τῶν λογίων καὶ εἰς αὐτὴν ἐγράφοντο τὰ θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ γενικῶς τὰ σοβαρώτερα συγγράμματα. Οἱ λαοὶ ὅμως τῆς Δύσεως ὠμίλουν διάφορα ἰδιώματα, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν μετὰ τὴν μετανάστευσιν. Οἱ Γερμανοὶ εἶχον διατηρήσει τὴν παλαιὰν γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἴταλοί, οἱ Ἰσπανοὶ ὠμίλησαν νεωτέρας μορφᾶς τῆς λατινικῆς, τὰς νεολατινικὰς γλώσσας, τὴν γαλλικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν ἰσπανικὴν. Οἱ Ἄγγλοι διεμόρφωσαν ἰδίαν γλῶσσαν, κρᾶμα γερμανικῆς καὶ γαλλικῆς. Καί, ὅπως ἦτο φυσικόν, εἰς τὰς γλώσσας αὐτὰς ἐξέφρασαν τὰς συγκινήσεις των, τοὺς πόθους καὶ τὴν λύπην των. Τοιοῦτοτρόπως παρὰ τὴν λογίαν λογοτεχνίαν ἐδημιουργήθη εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης λαϊκὴ λογοτεχνία, ἡ ὁποία διεκρίνετο διὰ τὴν πρωτοτυπίαν, τὴν θέρμην καὶ τὴν φυσικότητα.

Ἄνεξιπέτως ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔχουν δημῶδη λογοτεχνίαν, ἀξίαν πολλῆς προσοχῆς. Εἰς τὰ προϊόντα τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας προέχει ἡ ποίησις. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, ὅπως οἱ λαοὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ἐτραγούδησαν εἰς τὴν γλῶσσαν των τὸν πόνον καὶ τὴν χαρὰν των, τὰ κατορθώματα καὶ τὰ ἀτυχήματα τῶν ἀρχηγῶν των, διηγήθησαν μύθους, ἐμιμήθησαν, ἐσατίρισαν. Οἱ μεσαιωνικοὶ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔχουν τὰ λυρικά των ποιήματα, τὰ ἔπη των, τοὺς μύθους, τὸ θέατρον, τὴν σάτιραν κτλ.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐγεννήθη τὸ ἀξιόλογον μεσαιωνικὸν ἔπος *Chansons de Roland* (12ος αἰών), τὸ ὁποῖον εἰς 4000 στίχους ψάλλει τὸν ἥρωικόν θάνατον τοῦ Ρολάν, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπὸ ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων καὶ τὸς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀττίλα πρόηλθε τὸ περίφημον ἔπος τῶν *Niebelungen* (περὶ τὰ 1200).

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ κυριώτερος ἐπικός κύκλος εἶναι τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγυλῆς τραπέζης.

Ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη ἔχει τὸ θέατρόν της, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ὅπως καὶ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἀπὸ τὰς τελετὰς τῆς ἐκκλησίας. Τὰ δράματα μὲ θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν, τὰ ὁποῖα ἐπαίζοντο συνήθως εἰς μεγάλας ἐορτὰς καὶ εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὠνόμασαν μυστήρια, τὰ δὲ μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, τὰ ὁποῖα ἐπαίζοντο συνήθως εἰς τὰς πανηγύρεις, φάρσας.

Ἄρκετὰ ἐνωρὶς ἤρχισαν νὰ γράφουν χρονογραφίας καὶ ἄλλας διηγήσεις εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Ἡ διαμόρφωσις ὅμως τοῦ δημώδους πεζοῦ λόγου ἔγινεν ὀλίγον βραδύτερον.

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν πρωτοπορίαν εὐρίσκεται ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ὁποία ἔχει ἐπίδρασιν καὶ ἔξω τῶν συνόρων τῆς Γαλλίας. Πρὸς τὸ τέλος ὅμως τῶν μέσων χρόνων ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τῆς Ἰταλίας. Ἡ σημαντικωτέρα ἐστὶα τῆς ἰταλικῆς ἀκμῆς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶναι ἡ Φλωρεντία, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀκολουθοῦν ἄλλαι ἀξιόλογοι πόλεις, τὸ Μιλάνον, ἡ Πάδουα, ἡ Βενετία κτλ.

Εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἀναφαίνεται ἡ σημαντικωτέρα ποιητικὴ μορφή τοῦ δύοντος μεσαιῶνος ὁ **Δάντης**.

Ὁ Dante Alighieri (1265 - 1321) ἀντιπροσωπεύει ἀκόμη τὸν παλαιὸν κόσμον. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομαστὸν θρησκευτικὸν τοῦ ἔπος, τὴν **Θείαν Κωμωδίαν**. Ἄλλ' ὁ Δάντης ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως, κατεῖχε τὴν σοφίαν τῶν μέσων χρόνων καὶ ἀνεδείχθη συγγραφεὺς πολύμορφος καὶ πολυγράφος. Ἀριστοκράτης, συμμεριζόμενος τὰς ἰδέας καὶ τὰ πάθη τῆς τάξεώς του, λαμβάνει ἐνεργὸν μέρος εἰς τοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνας, ἐξορίζεται καὶ ζῆ πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς πατρίδος του. Νέος ἔγραψε **σοννέτα**, τὰ canzoni, τὰ ὁποῖα μὲ σχόλια εἰς πεζὸν ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν **Vita nuova** (1295). Περὶ τὸ 1306 - 1308 γράφει τὸ **Συμπόσιόν του**, τὸ **Convivio**, εἰς τὸ

ὁποῖον διασταυροῦνται τάσεις φιλοσοφικαί, ἠθικαί, ποιητικαί καὶ διάθεσις εἰδωλολατρική.

Ἡ θεία κωμῳδία ἐπλήρωσεν ὅλην τὴν ζωὴν τοῦ ποιητοῦ. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη τοῦ ἔργου ἡ Κόλασις ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ Καθαρτήριο τὸ 1314, ὁ Παράδεισος μόλις πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Τὸ ἔργον εἶναι ἐν εἶδος ἀπολογισμοῦ τῆς ἐσοδείας τοῦ μεσαιῶνος. Ὁ Δάντης ψάλλει τὰ ἰδανικά, τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας, τοὺς πόθους καὶ τοὺς θυμοὺς τῆς περιέργου αὐτῆς ἐποχῆς. Θεολογικὸν εἰς τὴν ἔμπνευσιν, εἶναι κοσμικὸν εἰς τὴν ἀπαράμιλλον μορφήν του, εἰς τὴν παρατηρητικότητα καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ζωῆς. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ χριστιανὸς αὐτὸς ὡς ὁδηγὸν λαμβάνει ἓνα εἰδωλόλατριν, τὸν Βεργίλιον, τὸν ποιητὴν τῆς Αἰνείαδος.

Εἰς τὴν γελαστὴν καὶ εἰδωλολατρικὴν πραγματικότητα μᾶς φέρει μερικὰς δεκαετίας βραδύτερον ὁ **Βοκκάκιος**.

Ὁ Giovanni Boccaccio (1313 - 1375), ἔμπορος, τραπεζίτης, ἐπιχειρηματίας ὅσον καὶ λόγιος, ὀλίγον εὐτυχῆς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, θαυμαστῆς τῆς θείας Κωμῳδίας καὶ τοῦ Βεργίλιου, γίνεται γνωστὸς μὲ τὰ νεανικά του ἔργα καὶ μετὰ τὸ 1348 καὶ τοῦ 1353 συνθέτει τὸ κύριόν του ἔργον τὴν *Decamerone*, σειράν διηγήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὁ πεζὸς λόγος φθάνει εἰς τὴν κυριαρχίαν του.

Ἡ ἀγάπη τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ὑποφώσκει εἰς τὸ ποίημα τοῦ Δάντου καὶ σπαρταρᾷ εἰς τὰς διηγήσεις τοῦ Βοκκάκιου, προβάλλει ἀποφασιστικὰ εἰς τὸν **Πετράρχην**.

Ὁ Francesco Petrarca (1304 - 1374) μᾶς φέρει ἤδη μέσα εἰς τὸν θαυμασμόν τῆς κλασσικῆς λογοτεχνίας, εἰς τὸν ἀνθρωπισμόν, εἰς τὴν ἀναγέννησιν ὅπως λέγουν. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος μετὰ δύο γενεῶν, χριστιανὸς εἰς τὸ βάθος καὶ ἀναθρεμμένος μὲ τὰς μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις, ἐλκύεται ἀπὸ τὴν ζωὴν, τὴν κλασσικὴν ποίησιν καὶ τέχνην. Λατινιστῆς παραγωγικός, χρησιμοποιεῖ μὲ ἐπιτυχίαν ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ λατινικοῦ λόγου. Γράφει λατινιστῶν βίους μεγάλων ἀνδρῶν, πραγματείας ἠθικοπλαστικὰς καὶ συνθέτει μέγα ἐπικὸν ποίημα, τὴν *Africa*, εἰς ἐξά-

μετρα μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν, διὰ νὰ ἀναψυχώσῃ τὴν παλαιὰν δόξαν τῆς Ρώμης, διότι αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς ρωμαίου καὶ ὡς διάδοχον τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Εἶναι λυπημένος, διότι δὲν ἐννοεῖ τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν μάθῃ γέρων ἤδη.

Τὴν φήμην τοῦ τὴν ἐστήριζεν εἰς τὰ λατινικά του συγγράμματα καὶ ἰδίως εἰς τὸ ἔπος του. Οἱ μεταγενέστεροι ὁμῶς ἔκριναν διαφορετικά. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἔζησαν μόνον οἱ ἀπλοῖ, χαριτωμένοι Ἰταλικοὶ τοῦ στίχου, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε τραγουδήσει τὴν προσωπικὴν του συγκίνησιν.

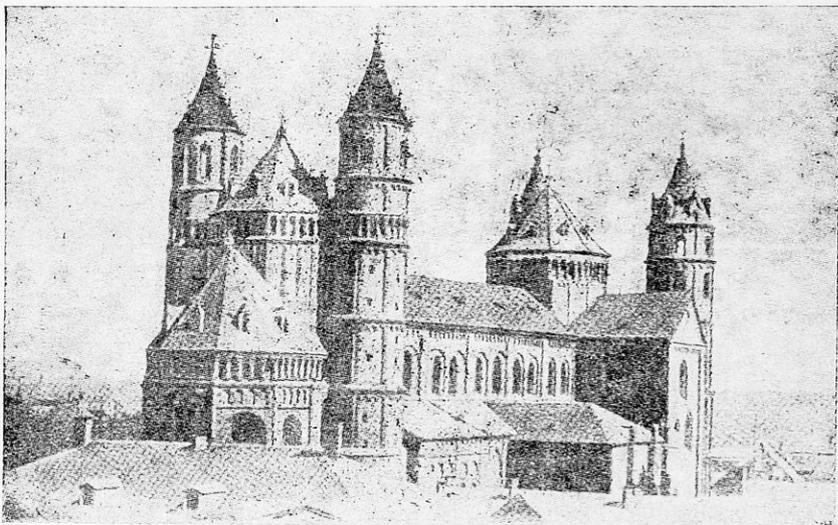
ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν καὶ ἀργότερα αἱ ἐπιδρομαὶ ἐπροξένησαν μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὴν τέχνην. Εἰς τοὺς χρόνους τῶν Μεροβενζιέν οἱ τεχνῖται ἦσαν σπανιώτατοι καὶ ἀδέξιοι, ὥστε ἐθαυμάσθη ὁ τεχνίτης, ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε χονδροειδῆ χρυσοῦν θρόνον δι' ἓνα ἠγεμόνα.

Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχον ἀνάγκην τῆς τέχνης, ἰδίως τῆς οἰκοδομικῆς, διότι οἱ ἠγεμόνες ἐχρειάζοντο πύργους διὰ τὴν ἀσφάλειάν των καὶ ἡ θρησκεία ναοὺς διὰ τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἐλησμονήθη ἡ παράδοσις τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀφοῦ δὲ ἡ φεουδαρχία ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν τῆς διαμόρφωσιν κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα καὶ ὁ ἵπποτικὸς βίος διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ Ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν. Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημόδους μεσαιωνικῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ὄσσην ἀξίαν καὶ ἂν ἔχη αὕτη, ἡ ψυχὴ τοῦ μεσαιῶνος κυρίως ἀπετυπώθη εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ ἰδίως εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὸ κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως εἶναι ἡ Γαλλία καὶ τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τὸν τύπον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἶναι ἡ ἐκκλησίαι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατασκευάζονται ἐκκλησίαι εἰς πολλὰ μέρη καὶ αἱ πόλεις ἀμιλλῶνται ποῖα νὰ παρουσιάσῃ τὸν καλύτερον καθεδρικὸν ναόν.

Ἡ καλλιτεχνία τοῦ μεσαιῶνος συγκεντρώνεται εἰς τὸν ναόν. Ὅλοι αἱ τέχναι, ἀρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, διακοσμητική, συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειάν του, διότι ὁ ναός, τὸ κέντρον αὐτὸ τῆς λατρείας, εἶναι δημιούργημα θερμῆς πίστεως. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ μεσαιῶνος ἐπίστευον, ὅτι εἰς τὸ

Ρωμανικὸς Ναός, ἐξωτερικόν

Ὁ καθεδρικός τοῦ Βόρμς Γερμανίας, τέλος 12ου αἰῶνος. Παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ Ρωμανικοῦ ναοῦ. Βαρεῖς τοῖχοι, ἡμικυκλικά τόξα, παράθυρα ὀλίγα καὶ μικρά, δύο θολωτοὶ πύργοι, τέσσαρες στενοὶ καὶ ὕψηλοι εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας.

βάθος τοῦ ναοῦ κατοικεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀόρατος, ἀλλὰ πάντοτε παρών. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ναός δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, νὰ στεγάζῃ ἀπλῶς τὸ ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ περιλάβῃ λαὸν ὀλόκληρον, ἐχρειάσθη νὰ λάβῃ μεγάλας διαστάσεις. Τοιοῦτοτρόπως ἐννοοῦμεν, διατὶ οἱ ναοὶ εἶναι ἔργα κολοσσιαῖα καὶ πολυτελέστατα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν

ἀθλιότητα τῶν μεσαιωνικῶν οἰκιῶν, μνημεῖα μαρτυροῦντα ὁμαδικὴν καὶ ἐντατικὴν προσπάθειαν ὀλοκλήρου λαοῦ.

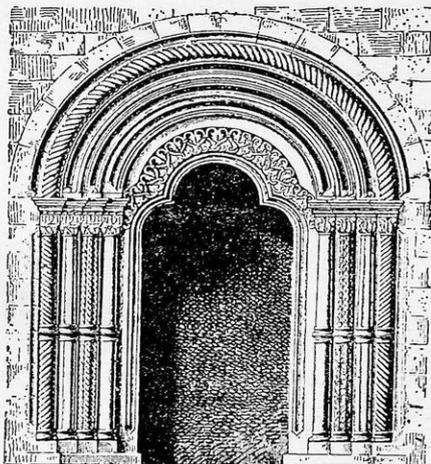
Εἰς τὴν Δύσειν ἐξηκολούθησαν κατ' ἀρχὰς νὰ κτίζουν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἐμιμήθησαν τὸ σχέδιον τῶν παλαιῶν βασιλικῶν καὶ κατεσκεύασαν ναοὺς κατὰ τὸν Ρωμανικὸν ρυθμὸν (Style Roman). Βραδύτερον ὅμως οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, ἀκολουθοῦντες τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν καὶ τὴν ἰδίαν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν, διέπλασαν νέον τύπον ναοῦ, τὸν λεγόμενον Γοτθικὸν ρυθμὸν (Style Gothique ἢ Ogival).

ΡΩΜΑΝΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Ὁ Ρωμανικὸς ναὸς δανεῖζεται τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τὸ κύριον χαρακτηριστικόν του εἶναι, ὅτι μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὸ σχῆμα ἡμισείας περιφερείας. Τὰ τόξα αὐτὰ στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὁποῖοι εἶναι γενικῶς βραχεῖς καὶ παχεῖς καὶ καταλήγουν εἰς κιονόκρανα κοντόχονδρα, ἢ ἐπὶ κίωνων. Οἱ τοῖχοι ἐξωτερικῶς ὑποστηρίζονται ἐπίσης ἀπὸ κίονας, τὰ καλούμενα ἀντιστηρίγματα, οἱ ὁποῖοι φθάνουν μέχρι σχεδὸν τῆς στέγης. Εἰς πολλοὺς ναοὺς τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ ἡ στέγη σκεπάζεται μὲ θόλον, κατὰ βυζαντινὴν ἐπίδρασιν. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακοσμημένα φιλοκάλως μὲ κιονίσκους καὶ ραβδώσεις. Χαρακτηριστικόν ἐπίσης τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα ἢ κτίζονται παραπλεύρως τοῦ ναοῦ ἢ ἐκατέρωθεν τῆς προσόψεως ἢ ἐπὶ τοῦ σημείου, ὅπου γίνεται ἡ ἔνωσις τοῦ σταυροῦ. Εἰς πολλοὺς ναοὺς ὑπάρχουν πέντε κωδωνοστάσια, προσδίδοντα χάριν καὶ κομψότητα. Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι ποικίλη. Τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους καλύπτουν τοιχογραφίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν βίον τῶν ἁγίων, πέριξ δὲ τῆς θύρας ὑπάρχουν γλυπτὰ κοσμήματα ἐπὶ τοῦ λίθου ἐν σχήματι ρόδων, ὀδόντων πρίονος κ.ἄ.

Ὁ Ρωμανικὸς ρυθμὸς ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 11ου καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 12ου αἰῶνος (1060 · 1150). Τότε ἐκτίσθησαν περίφημοι ἐκκλησίαι (Saint Trophime εἰς

τὸ Arles, Saint Germain εἰς τὴν Toulouse, Notre Dame εἰς τὸ Puy, Saint Pierre εἰς τὴν Angoulême κλπ.).

Πύλη Ρωμανικοῦ Ναοῦ.

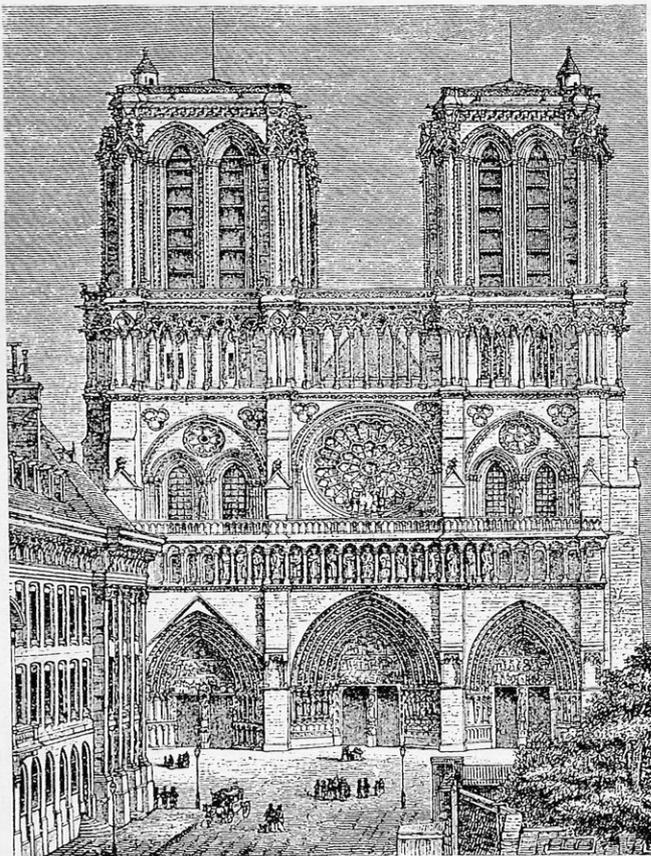
Ἡ πύλη τοῦ μεσαιωνικοῦ ναοῦ ἔχει ἰδιαιτέραν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν. Εἰς τὴν πύλην τῶν ρωμανικῶν ναῶν γίνεται χρῆσις τῶν λεπτῶν ἡμικιόνων, οἱ ὅποιοι φέρουν εἰς τὸ μέσον δακτύλιον. Διὰ τῶν δακτυλίων τούτων ἐνισχύεται ἡ ἐντύπωσις τῆς στερεότητος. Τὸ τόξον ὑπεράνω τῶν κιόνων εἶναι ἡμικυκλικὸν καὶ διατηρεῖ ὄπως καὶ αἱ ἀψίδες τοῦ ἐσωτερικοῦ τὴν κανονικότητα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ πύλη τῶν ρωμανικῶν ναῶν εἶναι σχετικῶς πολὺ μικροτέρα τοῦ γοθικοῦ.

ματα στύλων, οἱ ὅποιοι ἀνυψοῦνται μέχρι τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας ὡς λεπτοὶ κλώνοι καὶ ἐξαφανίζονται ὑπὸ τὸν θόλον ὡς δεσμίδες κλάδων δένδρου. Μεταξὺ τῶν στύλων ὑπάρχουν

ΓΟΤΘΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Οἱ θόλοι τῶν γοθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Ὑπὸ ἐκάστην μεσόδημη τοῦ θόλου διασταυροῦνται διαγώνως δύο τόξα ἀπὸ λιθον κεκαμμένα. Ἐξωτερικῶς ἀψίδες ἐλαφραὶ (arcs boutants) βασιζόμεναι ἐπὶ ἀντιστηριγμάτων, ἐν σχήματι παχυτάτων στύλων, στηρίζουν τὸ οἰκοδόμημα.

Τὸ σύστημα τῶν διασταυρουμένων τόξων καὶ τῶν ἀψίδων ἐξασφαλίζει τόσην στερεότητα, ὥστε ἠδυνήθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα ὕψος κολοσσιαῖον. Εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ὁ θόλος ἐξήρθη εἰς ὕψος 34 μ., εἰς 43 μ. εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Amiens καὶ τοῦ Metz, 46 μ. εἰς τὸ Beauvais. Συγχρόνως οἱ στύλοι, οἱ ὅποιοι ὑποβαστάζουν αὐτόν, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Σχηματίζονται συμπλέγ-

Γοτθικός Ναός, εξωτερικόν.

Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ἔν ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ γοθτικοῦ ρυθμοῦ, ἔργον τοῦ 13^{ου} αἰῶνος. Ἔχει ὕψος 68 μ., μήκος 130, πλάτος 48. Ὁ Παρθενῶν ἔχει ὕψος 17 μ., μήκος 60, πλάτος 30. Τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς πύλαι με περίτεχνα ἀνάγλυφα καὶ πλῆθος ἀγαλμάτων φέρουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ. Ἀνωθεν αὐτῶν εἶναι ἐξώστης φέρων 28 ἀνδριάντας τῶν βασιλέων. Εἰς τὸ μέσον κολοσσιαῖον κυκλικὸν παράθυρον διαμέτρου 13 μ. Ὑπεράνω αὐτοῦ τρίτος ἐξώστης καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο πύργοι ἀποτύφηλοι. Τὸ ὕψος τῶν παραθύρων μόνον ὑπερβαίνει τὸ ὕψος οἰκίας με ἐπτά πατώματα, ἡ ὁποία εὐρίσκεται παραπλεύρως ἀριστερά.

κενά, κατηργήθησαν δὲ οἱ τοῖχοι σχεδὸν ἕξ ὀλοκλήρου, ἐπειδὴ ἐπαρκοῦν οἱ στύλοι διὰ νὰ στηρίξουν τὸν θόλον καὶ ὄλον τὸ οἰκοδόμημα. Ἀντικατεστάθησαν δὲ διὰ παραθύρων τεραστίων διαστάσεων, μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ στύλοι κατέχουν ἐλαχίστην θέσιν, διότι εἶναι πολὺ λεπτοί. Τὰ παράθυρα ταῦτα κοσμοῦνται μὲ πολυχρώμους ὑάλους, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν τὸ φῶς ἄφθονον νὰ εἰσέρχεται ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας.

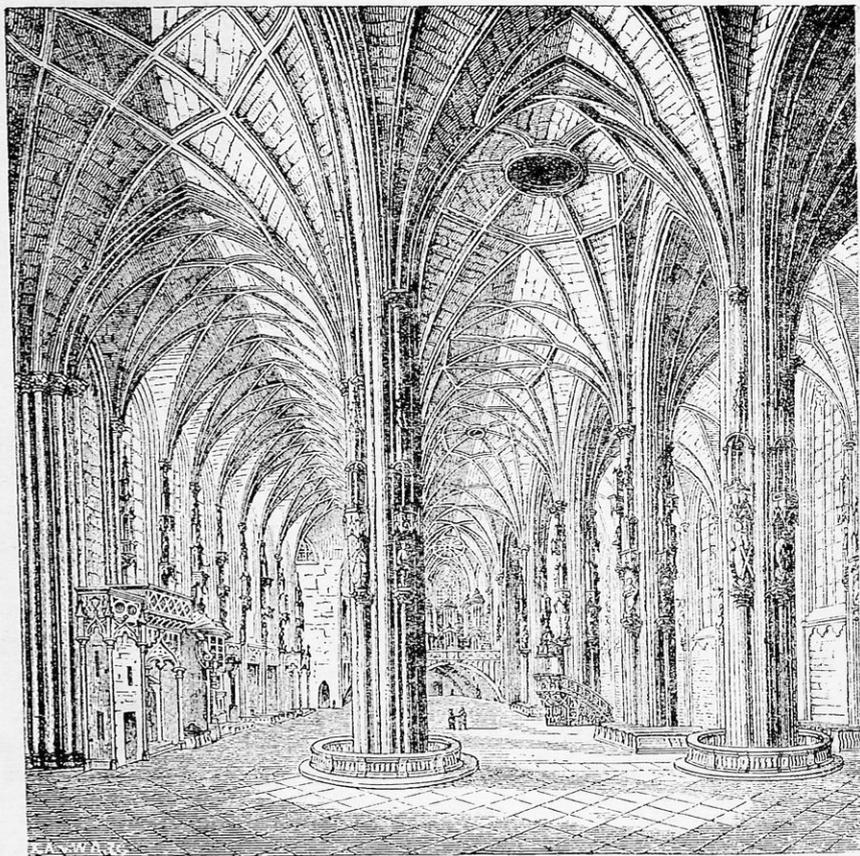
Ἐκατέρωθεν τοῦ πυλῶνος εἰς τὴν πρόσοψιν ὑψοῦνται δύο πύργοι, δεχόμενοι τὸ φῶς ἀπὸ παμμέγιστα παράθυρα, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν σχεδὸν ὄλον τὸ ὕψος τῶν πύργων. Ἄνωθεν τοῦ ἱεροῦ ὑψοῦται τὸ κωδωνοστάσιον, τὸ ὁποῖον ἀπολήγει εἰς αἰχμὴν. Περίφημος ναὸς κατὰ τὸν γοτθικὸν ρυθμὸν εἶναι ἡ Παναγία (Notre Dame) τῶν Παρισίων, ὁ καθεδρικός ναὸς τῶν Reims, οἱ γερμανικοὶ ναοὶ τοῦ Στρασβούργου, τῆς Κολωνίας κ.ἄ.

Ὁ ναὸς τοῦ ρυθμοῦ Roman παρέχει κυρίως τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς στερεότητος. Ἄλλὰ τὸ γοτθικὸν μνημεῖον προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν τῆς τόλμης καὶ τῆς καταπληκτικῆς ἐλαφρότητος. Ἐκεῖνος παρὰ τὴν σοβαρότητα καὶ ἐπιβολὴν διατηρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν θλιψὴν τῶν πρώτων σκοτεινῶν αἰώνων τῶν μέσων χρόνων, ἐνῶ ὁ γοτθικὸς ναὸς ἐνθυμίζει τὴν θέαν τῶν μεγάλων δασῶν τῆς Β. Εὐρώπης καὶ παρέχει τὴν ρομαντικὴν συγκίνησιν, τὴν ὁποῖαν ἀποπνέουν αἱ σκέψεις, ἡ ποίησις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις τῶν μέσων χρόνων. Οἱ ναοὶ αὗτοί εἶναι τὰ πιστότερα σύμβολα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης τοῦ μεσαίωνα.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν τοῦ μεσαίωνα ἦτο ἐξαιρετικῶς πλουσία, συνίστατο δὲ εἰς ζωγραφικὴν καὶ γλυπτικὴν. Τὰ κολοσσαῖα παράθυρα τῶν ἐκκλησιῶν ἔφερον πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐζωγραφίζοντο ἄλλοτε τὰ σπουδαιότερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀγίου, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων.

Ἄλλ' ἢ θαυμασιωτέρα διακόσμησις ἦτο ἡ γλυπτικὴ. Φυτὰ καὶ

Γοθικός Ναός, έσωτερικόν

Τò έσωτερικόν του καθεδρικού ναού του Άγιου Στεφάνου της Βιέννης. Οί κίονες ύφουνται ελαφρότατοι και διακλαδιζόμενοι στηρίζουν τόν θόλον, εις τρόπον ώστε τò έσωτερικόν του ναού παρέχει τήν έντύπωσιν πυκνου δάσους, όπου συμπλέκονται οί κλάδοι τών δένδρων. Τά κολοσσιαία παράθυρα μεταξύ τών κίωνων χύνουν άπλετον φώς έντός του ναού.

ἄνθη παντός εἴδους χρησιμεύουν ὡς ὑποδείγματα, ἀνάγλυφα δὲ ὑπεράνω τοῦ πυλῶνος ἀναπαριστοῦν τὰς σκηνὰς τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, τὴν Ἀνάστασιν, τὴν Δευτέραν παρουσίαν, τὸν Παράδεισον, τὴν Κόλασιν κλπ. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἐτίθεντο ἄλλοτε εἰς σιοᾶν εἰς τὸ μέσον τῆς προσόψεως, ἄλλοτε ἐκατέρωθεν τῆς πύλης. Ἡ τέχνη τῶν κοσμημάτων αὐ-

Τζιόττο. Ἀποκαθήλωσις (τοιχογραφία).

τῶν μαρτυρεῖ τὴν πρόοδον τῆς γλυπτικῆς. Ἴδιως ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν Reims.

ΦΛΑΜΑΝΔΙΚΗ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Ὁ γοθτικὸς ρυθμὸς μὲ ὄλον του τὸν γλυπτικὸν καὶ γραφικὸν διάκοσμον ἀποπνέει τὸν μεσαίωνα. Ἡ ἀρχὴ ὅμως τῆς νέας ζωῆς φαίνεται εἰς τὴν ζωγραφικὴν τοῦ ἐκπνέοντος μεσαίωνα.

Ἐδῶ δὲν εἶναι τὸ τέλος, ἀλλ' ἡ ἀρχή, ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὴν νέαν ἐποχὴν καὶ διὰ τὴν μεγάλην ἀκμὴν. Διὰ τοῦτο τοὺς ζωγράφους τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικοὶ εἶναι ἀξιολογώτατοι καλλιτέχναι διὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἔκφρασιν, ὠνόμασαν προδρομοὺς ἢ *primitifs*.

Αἱ ἐστὶναι τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ Φλάνδρα, ἡ Γερμανία καὶ ἰδίως ἡ Ἰταλία.

Πραγματικῶς μεγάλοι δημιουργοὶ ἦσαν εἰς τὴν Φλάνδραν οἱ ἀδελφοὶ Eyck (Τρίπτυχον τῶν ἀγγέλων, προσκύνησις τοῦ ἀρνίου, ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὸ γαρύφαλον). Τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν ἦσαν μεμονωμένα. Τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ὀλλανδία, αἱ λεγόμεναι Κάτω Χῶραι, εἶχον ζωηροτάτην καλλιτεχνικὴν κίνησιν εἰς τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα παραμερίζεται ἡ βυζαντινὴ ἐπίδρασις, ἡ ἀπομίμησις τῶν μορφῶν τῶν ψηφιδωτῶν καὶ ἡ τέχνη γίνεται φυσικωτέρα καὶ πραγματικωτέρα καὶ δὲν ἀργοῦν νὰ παρουσιασθοῦν ἀξιόλογοι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καλλιτέχναι.

Τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰῶνος γεμίζει ἡ μορφή τοῦ **Τζιόττο** (Giotto) Σύγχρονος τοῦ Δάντη, ἀνήκων εἰς τὸν παλαιότερον κόσμον καὶ διαισθανόμενος τὸν νέον, κλασσικὸς εἰς τὸ βάθος μὲ συγκίνησιν ὅμως παθητικὴν, δημιουργεῖ μερικά ἐξαιρετὰ ἔργα. Τὸν 14ον πρὸς τὸν 15ον αἰῶνα ἔχομεν ἀληθινὴν ἀνθησιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὰ ὀνόματα τοῦ Fra Angelico, τοῦ Bellini, τοῦ Bonticelli, εἶναι τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἔδῶ.

Ντονατέλλο, ἀνάγλυφος προτομὴ ἀγίας, Φλωρεντία ἐθνικὸν Μουσεῖον. Χαρακτηριστικὸν ἔργον γλυπτικῆς τοῦ 15ου αἰῶνος.

Η ΧΑΡΑΥΓΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Τοιουτοτρόπως, κατά τούς αιώνας, οί όποιοι ήκολούθησαν τās σταυροφορίας, έγινε βαθεΐα ζύμωσις εις τήν Δυτικήν Εύρώπην. Ό μεσαιωνικός κόσμος, όπως ειχε διαμορφωθῆ κατά τόν 10ον αΐωνα, αρχίζει νά αποσυντίθεται και ἡ αποσύνθεσις προχωρεΐ όσον προχωροῦν και οί χρόνοι. Πόησις, χρονογραφία, θεολογικόν σύγγραμμα, φιλοσοφική πραγματεΐα, ναοί, γλυπτικά κοσμήματα, εΐκόνες τών ζωγράφων, θέατρον, τραγοῦδι, λαϊκόν πνεῦμα, ἔχουν άσυνήθιστον παλμόν, ό όποϊος εΐδοποιεΐ, ότι οί χρόνοι ἤλλαξαν και ότι κάτι σημαντικόν πρόκειται νά γίνη. Η χαραυγή τοῦ νέου κόσμου ἔχει προβάλει εις τόν όρίζοντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057—1185)

ΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Οἱ τελευταῖοι βασιλεῖς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μακεδόνων δὲν ἀφῆκαν καλὴν ἀνάμνησιν καὶ ἔφεραν τὸ κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Καὶ ἐκεῖνοι ὅμως, οἱ ὅποιοι ἐβασίλευσαν μετ' αὐτούς, ἦσαν οἱ περισσότεροὶ ἀνίκανοι.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν ἐκ τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως ὁ **Μιχαὴλ ΣΤ΄ ὁ Στρατιωτικὸς** (1056 - 1057), τὸν ὅποιον νῆα πάλιν στρατιωτικὴ στάσις ἀνέτρεψε καὶ ἔφερεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν **Ἰσαάκιον Α΄ Κομνηνὸν** (1057 - 1059).

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε τὰ προσόντα καὶ τὴν διάθεσιν νὰ ἐργασθῆ διὰ τὸ κράτος καὶ ἤρχισε νὰ τακτοποιῆ τὰ οἰκονομικά, τὰ ὅποια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχον περιέλθει εἰς ἐλεινήν κατάστασιν. Μετὰ δύο ἐτῶν βασιλείαν ὅμως προσεβλήθη ἀπὸ σοβαρὰν ἀσθένειαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῆ εἰς μοναστήριον.

Τὸν Ἰσαάκιον διεδέχθη ὁ φίλος του **Κωνσταντῖνος Ι΄ ὁ Δούκας** (1059 - 1067) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία ἐνυμφεύθη τὸν ἐκ Καππαδοκίας στρατηγὸν **Ρωμανὸν Δ΄ τὸν Διογένη** (1057 - 1071), ὁ ὅποιος καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Η ΑΝΑΒΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ. ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ συνετελεῖτο εἰς τὴν Ἀσίαν σημαντι-

κώτατον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἔχη ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἰσλαμισμὸς ἀναγεννᾶται καὶ ἐμφανίζεται τὴν φορὰν αὐτὴν ἀπειλητικώτερος.

Οἱ Ἄραβες εἶχον παρακμάσει, καθὼς εἶδομεν, καὶ ἀφοῦ παρῆλθεν ἡ πρώτη ὄρμη καὶ ἐξητμίσθη ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν, ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι καὶ τὸ κράτος τῶν παρέλυσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἄλλὰ τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ σφρίγος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὄρμην τοῦ νεοφωτίστου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ.

Οἱ Τοῦρκοι, διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατῴκουν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ ἐκεῖθεν ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς καὶ ἀποτελοῦντες ὀμάδας πολεμιστῶν εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ πρώτη τουρκικὴ φυλὴ, ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἦσαν οἱ **Σελτζοῦκοι**.

ΟΙ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΕΙΣΒΑΛΛΟΥΝ ΕΙΣ ΤΗΝ Μ. ΑΣΙΑΝ

Οἱ Σελτζοῦκοι ἦσαν ἰσχυρὰ πολεμικὴ φυλὴ καὶ προσεκλήθησαν ἐκ τῆς πατρίδος τῶν ὡς μισθοφόροι ὑπὸ τοῦ χαλίφου τῆς Βαγδάτης. Ἐντὸς ὀλίγου ἐκυριάρχησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ χαλίφου καὶ περιώρισαν αὐτὸν εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τογροῦλ-βέης ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Βραδύτερον ὁ Τογροῦλ κατέλαβε τὰς περσικὰς χώρας καὶ ἵδρυσεν ἴδιον κράτος. Τότε ἔγιναν αἱ πρῶται συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰς ἀρμενικὰς χώρας ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Τογροῦλ Ἄλπ - Ἀρσλάν (1063 - 1075) στίφη Σελτζοῦκων εἰσώρμησαν διὰ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσαν ὅλον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτῆς.

Ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς Δ' ὁ Διογένης ἀντελήφθη ἔνωρις τὸν κίνδυνον καὶ μὲ πείσμα καὶ ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν ἠγωνίσθη νὰ συγκρατήσῃ τὴν ὄρμην αὐτῶν, ἀλλ' ἠττήθη εἰς κρίσιμον μάχην πρὸς βορρᾶν τῆς λίμνης τοῦ Βάν (1071) **1071** καὶ ἔπεσεν αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὁ Ἄλπ-Ἄρσλάν ἐδείχθη γενναῖόψυχος, μετεχειρίσθη αὐτὸν ἡγεμονικῶς, συνῆψε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην καὶ τοῦ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἦττα τοῦ Βάν εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτζοῦκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἐξεδιώχθησαν πλέον.

Ἄλλ' εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἀνακηρύξαντες αὐτοκράτορα τὸν **Μιχαὴλ Ζ' Δούκαν** (1071 - 1078) συνέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν ἐτύφλωσαν ἀγρίως. Ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐφάνη τελείως ἀνάξιος, οἱ δὲ Σελτζοῦκοι ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τότε ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον αὐτοκράτορα νὰ παραιτηθῆ, ἐξελέγη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ **Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης** (1078 - 1081), ὁ ὁποῖος δὲν ἐφάνη καλύτερος τοῦ προκατόχου του.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἄλπ-Ἄρσλάν **Μαλέκ - Σάχ** ἐξηκολούθησεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τὰς κατακτήσεις, κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιουτοτρόπως οἱ Σελτζοῦκοι ἴδρυσαν μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ὠξου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Μαλέκ - Σάχ εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἐκυβέρνησεν τὰς ἀπομακρυσμένας χώρας τοῦ ἀχανοῦς κράτους του διὰ τῶν συγγενῶν του. Τοιουτοτρόπως αἱ σελτζουκικαὶ κτήσεις τῆς Μ. Ἀσίας ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ Σελτζοῦκου **Σουλεϊμάν**, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς πρωτεύουσάν του τὴν Νίκαιαν. Ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε πάλιν τὰς χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλύτερους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστέτους στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους.

Τέλος ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς ἐξεθρόνισε τὸν Νικηφέ-

ρον Γ' και ἔκαμεν ἀρχὴν νέας ἐνδόξου δυναστείας, ἣ ὁποία ἔδωκε τὴν τελευταίαν λάμπιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

ΑΛΕΞΙΟΣ Α΄ ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1081-1118)

Ὁ Ἀλέξιος Α΄ ὁ Κομνηνὸς (1081 - 1118) ἔγινεν ἀρχηγέτης ἐνὸς ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων βασιλικῶν οἴκων τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, τῆς Δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, ἣ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερα ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν τελευταίαν λάμπιν εἰς τὸ κράτος.

Οἱ Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες ἀνῆκον εἰς μεγάλην φεουδαρχικὴν οἰκογένειαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ κατήγοντο ἀπὸ τὴν Παφλαγονίαν. Διεκρίθησαν ὄλοι διὰ τὰς στρατιωτικὰς τῶν ἀρετὰς, μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐφάνησαν καὶ ἐξαίρετοι διπλωμάται.

Ὁ Ἀλέξιος Α΄ ἦτο ὁ διπλωματικώτερος ἐκ τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων, εἶχε τρόπους λεπτοῦς καὶ μεγάλην ἐπιβλητικότητα. Εὐρῆκε κατάστασιν ἀθλίαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Χρήματα δὲν ὑπῆρχον, ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς παραλυσίαν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὰ πράγματα ἦσαν ἀνήσυχτα. Κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Η ΝΟΡΜΑΝΔΙΚΗ ΕΠΙΔΡΟΜΗ

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος οἱ Νορμανδοὶ, καθὼς γνωρίζομεν, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν, καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Πάπα ἀπέσπασαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τὰς τελευταίας κτήσεις εἰς τὴν χερσόνησον. Ἐκ τῆς Ἰταλίας ὀρμώμενοι οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβον τὴν Σικελίαν καὶ ἴδρυσαν νέον νορμανδικὸν κράτος. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν **Ροβέρτος Γυσκάρδος** (διάβολος) ἐσκέφθη νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του πρὸς ἀνατολὰς καὶ νὰ καταλύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὸ 1081, ἦτοι τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἀνήρχετο εἰς τὸν

θρόνον ὁ Ἄλέξιος Α΄, ὁ Ροβέρτος μὲ 30 χιλ. Νορμανδούς ἀπειβιάζετο εἰς τὴν Ἑπειρον. Τότε ἤρχισε μεταξὺ τῶν δύο πολυτροπωτάτων ἀνδρῶν, τοῦ Ἄλεξιου καὶ τοῦ Ροβέρτου, δεινὴ πάλῃ στρατιωτικὴ καὶ διπλωματικὴ, τὴν ὁποῖαν ἔμελλον νὰ συνεχίσουν οἱ διάδοχοί των. Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἦτο οἰκτρά. Οἱ Τοῦρκοι εὕρισκοντο εἰς τὴν Νίκαιαν, στρατὸς καὶ χρήματα δὲν ὑπῆρχον, ἐνῶ τὸ ναυτικὸν εἶχε πρὸ πολλοῦ καταστραφῆ. Ὁ Ἄλέξιος εὐρέθη εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Στρατὸν ἀνέλαβε νὰ προετοιμάσῃ ὁ ἴδιος ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Εἶχεν ὅμως ἀνάγκην καὶ στόλου, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς θαλασσινοὺς Νορμανδούς. Διὰ τοῦτο συνεμάχησε μὲ τοὺς Βενετούς.

Ὁ Ροβέρτος ἔχων μαζί του καὶ τὸν τολμηρὸν υἱὸν του Βοημοῦνδον, ὁ ὁποῖος ἔγινε περίφημος βραδύτερον εἰς τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, τὸ ὁποῖον ἀπέκλεισεν ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἄλλ' ὁ βενετικὸς στόλος κατέστρεψεν εἰς ναυμαχίαν τὰ νορμανδικὰ πλοῖα, στρατὸς δὲ ἑλληνικὸς ὑπὸ τὸν Ἄλέξιον ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Δυρραχίου. Ἐκεῖ συνεκροτήθη πεισματώδης μάχη, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ Ἄλέξιος ἔπαθε μεγάλην καταστροφὴν, ὁ δὲ στρατὸς του διελύθη. Οἱ Νορμανδοὶ κατόπιν αὐτοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς Ἑπείρου καὶ Μακεδονίας καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλίας.

Ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησε πεισματώδης. Οἱ Νορμανδοὶ ἔπαθον πολλὰς καταστροφὰς ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὰς ἀσθενείας καὶ τέλος τὸ 1085 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου ἐξεκένωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

ΑΛΛΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἢ Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἄλέξιος ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Πετσενέγων, ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἠττήθη. Δι' ἐπιτηδείων ὅμως διπλωματικῶν ἐνεργειῶν κατάρθωσε νὰ στρέψῃ ἐναντίον αὐτῶν ἓνα βάρβαρον λαόν, τοὺς Κομάνουοι, καὶ τοιοῦτοτρόπως κατάρθωσε νὰ καταβάλλῃ αὐτούς.

Πολλοί έφονεύθησαν, πολλούς δέ ό αύτοκράτωρ έγκατέστησεν εις τό κράτος ώς γεωργούς και στρατιώτας.

Έπί τής βασιλείας του 'Αλεξίου Α' ήρχισαν αι μεγάλαι έκστρατεiai τών ευρωπαϊκών λαών κατά τών Τούρκων πρòς άπελευθέρωσιν τών 'Αγίων Τόπων, αι όποiai εις τήν ιστοριαν όνομάζονται Σ τ α υ ρ ο φ ο ρ ί α ι. Κατά τήν Α' Σταυροφοριαν ό 'Αλέξιος κατώρθωσε με έξαιρετικήν διπλωματικήν ικανότητα νά ανακτήση τήν Νίκαιαν και τά δυτικά παράλια τής Μ. 'Ασίας, Σμύρνην, "Εφeson κτλ., βραδύτερον τήν παραλιαν του Ευξείνου, όλην τήν νοτιαν παραλιαν τής Μ. 'Ασίας μέχρι τής 'Αντιοχείας και μέγα μέρος έκ του έσωτερικού.

Τοιουτοτρόπως κατά τόν θάνατον του 'Αλεξίου (1118) ή αύτοκρατορία είχεν ανακτήσει σημαντικόν μέρος έκ τών άσιατικών κτήσεων τής. Τήν ιστοριαν του δραστηριωτάτου και έπιτηδειοτάτου αύτοκράτορος συνέγραψεν ή κόρη του "Αννα ή Κομνηνή εις τό σύγγραμμα, τό όποιον ώνόμασεν 'Α λ ε ξ ι ά δ α.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β' ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1118-1143)

Ό υιός του 'Αλεξίου Α' 'Ιωάννης Β' (1118-1143) είναι μια από τας όλίγας προσωπικότητας, όσαι έκάθησαν επί του έλληνικού θρόνου του Βυζαντίου. Συνήνωνεν έξαιρετικήν μορφωσιν και αντίληψιν με ύφος ήπιον και γενναιόφρον καθώς και μεγάλας στρατιωτικας άρετάς. Διά τουτο έλαβε τήν έπωνυμίαν Κ α λ ο γ ι ά ν ν η ς. 'Αλλ' έστηρίζετο περισσότερο του δέοντος εις τας καθημερινώς έξαντλουμένας δυνάμεις τής αύτοκρατορίας και ήκολούθησε κατακτητικήν πολιτικήν. Προσεπάθησε νά ανακτήση όλας τας χώρας, αι όποiai άνηκον άλλοτε εις τό κράτος. Ήτο έχθρòς τής πολυτελείας και τής σπατάλης και τας αντίληψεις του αυτάς προσεπάθησε νά μεταδώση και εις τήν έλληνικήν κοινωνίαν, δίδων τό παράδειγμα έκ του παλατίου του.

Ό 'Ιωάννης έστράφη κατά πρώτον εναντίον τών Πετσειένων, οι όποιοι έξηκολούθουν τας έπιδρομάς των. Αύτην τήν φοράν όμως ή σφαγή τών Πετσειένων ύπήρξε τόσον άγρια και

έξοντωτική, ώστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν. Κατόπιν προσέβαλε τοὺς Οὐγγυροὺς. Ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα τῶν ἀνθρώπων ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Ἰωάννης ἐπεχείρησε νὰ ἀφαιρέσῃ τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ὁ πατὴρ του εἶχε χορηγήσει εἰς τοὺς Βενετούς. Ἄλλ' οἱ Βενετοὶ ἦσαν κράτος ναυτικὸν καὶ ὁ Ἰωάννης δὲν εἶχε στόλον. Ὅταν λοιπὸν οἱ Βενετοὶ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τοῦ κράτους, ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ἀνανεώσῃ ὅλα τὰ δοθέντα εἰς αὐτοὺς προνόμια.

Ἀξιολόγους ἐπιτυχίας εἶχεν ὁ Ἰωάννης κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Σελτζούκων. Κατέλαβεν ὅλην τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Μαιάνδρου μέχρι τοῦ Ἄλυος ποταμοῦ. Ὁρμώμενος δὲ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν ἐσχεδίαζε νέαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' ἐπληγώθη κυνηγῶν εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας καὶ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος (1143).

ΜΑΝΟΥΗΛ Α΄ ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1143 - 1180)

Ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143 - 1180) εἶχε φυσικὰ χαρίσματα ἀνώτερα καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου. Συνεκέντρωνε τὰ προτερήματα καὶ τῶν δύο καὶ ἐπὶ πλέον ἦτο ἀνδρειότατος ὅλων ἴσως τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἑλληνας ἡγάπα περισσότερον παντὸς ἄλλου τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Δύσεως, προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ τὰ ἵπποτικά ἔθιμα εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας.

Ἠκολούθησε μὲ περισσότεράν ὁρμὴν τὸ κατακτητικὸν πρόγραμμα τοῦ πατρὸς του. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἥρωικὸς βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπεζῆτει πολλάκις τοὺς πολέμους πρὸς ἰκανοποίησιν τῆς ἵπποτικῆς τάσεως καὶ ὄχι τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης. Διεξήγαγε

πολλούς πολέμους, όχι πάντοτε αναγκαίους, και εξήντησε τους πόρους του κράτους.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΝΟΡΜΑΝΔΩΝ

Το έτος 1174 οι Νορμανδοί έχοντες άρχηγόν τόν βασιλέα των **Ρογήρον Β΄**, άνεψιόν του Ροβέρτου, έπανέλαβον τās έπιθέσεις κατά τών Έλλήνων. Με τόν στόλον των κατέλαβον τήν Κέρκυρα, ήρήμωσαν τήν Εύβοια και τήν Άττική και ό στρατός των έφθασε μέχρι τών Θηβών, αί όποίαι τότε ήσαν ή πρωτεύουσα του θέματος τής Ελλάδος και είχον πλουτήσει από τήν βιομηχανία της μετάξης. Διήρπασαν τās οικίας, τā καταστήματα και αútās τās έκκλησίας και άπήγαγον εις τήν Σικελίαν τους έργάτας τών μεταξουργείων και δι' αútων άνέπτυξαν έκει τήν καλλιέργεια της μετάξης. Τā αútā έπραξαν και εις τήν Κόρινθον, ή όποία ήτο τó δεύτερον βιομηχανικόν κέντρον μετάξης εις τήν Ελλάδα. Η καταστροφή του έμπορίου και τής βιομηχανίας τής μετάξης ήτο μεγάλη ζημία διά τó κράτος, τó όποιον εισέπραττε πολλά, καθώς γνωρίζομεν.

Ό Μανουήλ, άπησχολημένος εις πολέμους εναντίον τών Ούγγρων και τών έπαναστατησάντων Σέρβων, δέν κατώρθωσε νά επέλθη άμέσως κατά τών Νορμανδών. Όταν όμως άπηλλάγη από τους βορειούς έχθρούς, έστράφη κατ' αútων. Συνεμάχησε και αútός με τους Βενετούς και διεξήγαγε κατά τών Νορμανδών μακρούς και σκληρούς άγώνας και κατώρθωσε νά ανακτήση τήν Κέρκυρα, όπου ήνδραγάθησεν εις τήν πολιορκία της πόλεως. Βραδύτερον εξεδίωξε και από τήν Ελλάδα τους Νορμανδούς και κατέλαβε πολλές θέσεις εις τήν Κάτω Ιταλίαν. Μετά τόν θάνατον του Ρογήρου ό διάδοχός του **Γουλιέλμος Α΄** έκλεισεν ειρήνην (1178).

Ό Μανουήλ έκτός τών πολέμων αútων πρós τους Νορμανδούς, τους Ούγγρους και τους Σέρβους, μακρούς πολέμους διεξήγαγε και εναντίον τών Σελτζούκων Τούρκων εις τήν Μ. Άσίαν. Ένίκησεν αútούς επανειλημμένως, άλλ' αί προσπάθειά του νά διαλύση τó Σελτζουκικόν κράτος του Ίκονίου δέν έπέτυχον.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους τοῦ ἐναντίον τῶν Σελτζούκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν. Ἀφῆκε μνήμην ἥρωικοῦ βασιλέως καὶ ἡ ἱστορία τὸν θεωρεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς τελευταίους μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

ΑΛΕΞΙΟΣ Β΄ (1180-1183). ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Α΄ (1183-1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλέξιου Β΄ (1180-1183), ὁ ὁποῖος ὡς ἀνήλικος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μαρίας, Γαλλίδος, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουὴλ καὶ θυγατρὸς τοῦ Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας. Ὁ λαὸς ἐμίσει τὴν Μαρίαν ὡς καθολικὴν.

Τὴν δυσαρέσκειαν αὐτὴν ἐπωφελοῦμενος ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Ἀνδρόνικος Α΄ (1183-1185) ἐξεθρόνισε τὸν μικρὸν Ἀλέξιον καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν καθὼς καὶ τὴν Μαρίαν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο παράδοξον μείγμα ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ἦτο ἄριστος διπλωμάτης, ἀνδρεῖος, τέλειος τύπος κομψότητος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ ραδιοῦργος, ἀσυνείδητος καὶ σκληρὸς μέ. χρις ἀγριότητος. Τὸν παραβάλλουν πρὸς τὸν Ἀθηναῖον Ἀλκιβιάδην. Ἡ κυβέρνησις τοῦ ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφοράς.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΝΟΡΜΑΝΔΩΝ

Ὁ Ἀνδρόνικος διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων, ὑπεκίνησε μεγάλην σφαγὴν αὐτῶν εἰς τὰς λατινικὰς παροικίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Νορμανδοὶ ὅμως παρουσιάσθησαν ὡς ἐκδικηταὶ τῶν ὁμοδόξων τῶν καθολικῶν. Ἐπῆλθον μὲ στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρὸν καὶ κατέλαβον τὸ Δυρράχιον. Κατόπιν ἐπρο- 1185
χώρησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐκεῖ ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ νορμανδικὸς στόλος ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ προηγουμένως κατέλαβε τὰς νήσους τοῦ Ἴονίου πελάγους.

Ἡ λεηλασία καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ὅμοια

της ἐπὶ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας καὶ καταστροφάς. Εἰς ἑπτὰ χιλιάδας ὑπολογίζονται οἱ σφαγέντες. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περιφήμος λόγιος **Εὐστάθιος** περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἣ ὁποῖα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ἐβασανίσθη πολὺ, ἀλλὰ κατόπιν ἐσεβάσθησαν τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν μὀρφωσὶν του καὶ τὸν ἀποκατέστησαν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον (1185).

Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν κατῶρθωσε νὰ ἀποσοβῆσῃ τὰς καταστροφάς, ἐξεθρονίσθη καὶ ἐθανατώθη σκληρῶς ἀπὸ τὸν ἐξωργισμένον λαόν. Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη τότε ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς νέαν δυναστείαν, τῶν Ἀγγέλων.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου ἐξέλιπεν ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ ἐξαιρετικὰ τῶν προτερήματα κατῶρθωσαν ἐπὶ τι διάστημα [νὰ σταματήσουν τὴν καταστροφὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὸ 1185 - 1204, ἦτοι ἐπὶ 20 περίπου ἔτη, ἐβασίλευσαν τρεῖς αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἀνήκον εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἀγγέλων. Ἡ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ ἀπέβη κρισιμωτάτη.

Ὁ Ἰσαάκιος Β΄ Ἄγγελος (1185 - 1195) ἦτο τελείως ἀνίκανος, ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, ἣ ὁποῖα ὀφείλεται εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν ἱκανότητα ἐνὸς λαμπροῦ στρατηγοῦ, τοῦ **Βρανᾶ**.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐβάδισαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ὁ στόλος τῶν ἔπλεε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἀλλὰ σφοδρὰ τρικυμία κατέστρεψε τὸν νορμανδικὸν στόλον, ἐνῶ ὁ Βρανᾶς μὲ μεγάλην ἀποφασιστικότητα ἐπετέθη κατὰ τοῦ νορμανδικοῦ στρατοῦ πλησίον τοῦ Στρυμόνος, κατετρόπωσεν αὐτὸν καὶ συνέλαβε 4 χιλ. αἰχμαλώτους. Οἱ Νορμανδοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς περισσοτέρας ἀπὸ τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον κατακτήσει.

ΤΟ ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Πολύ σοβαρώτερος ὅμως κίνδυνος παρουσιάσθη ἐπὶ τοῦ Ἰσαακίου ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ μέχρι τοῦδε ὑποτεταγμένοι Σέρβοι ἴδρυσαν ὑπὸ τὸν **Στέφανον Νεμάνια** ἐκτεταμένον κράτος εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν παραδουνάβειον Σερβίαν.

Οἱ Βούλγαροι ἐπίσης ἐπανεστάτησαν καὶ ἐνωθέντες μὲ τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως κατοικοῦσας βλαχικὰς φυλάς ἴδρυσαν νέον **Β ο υ λ γ α ρ ο β λ α χ ι κ ὸ ν κ ρ ᾶ τ ο ς**. Ὁ βούλγαρος ἀρχηγὸς Ἀσάν ἔλαβε τὸν τίτλον **Τ σ ᾶ ρ ο ς τ ὠ ν Β ο υ λ γ ᾶ ρ ω ν κ α ἱ τ ὠ ν Ρ ω μ α ἰ ω ν** εἰς τὸ Τύρνοβον.

Οἱ Βούλγαροι ἀφοῦ ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Ἰσαακίου, ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν σφάζοντες καὶ λεηλατοῦντες. Οἱ σύμμαχοί των Βλάχοι κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας, τὴν ὁποίαν κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μεγάλην Βλαχίαν. Οἱ Ἕλληνες κατῶρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, ἀλλ' ἔχασαν ὀριστικῶς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος ἐφάνη τελείως ἀνίκανος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς σοβαροὺς αὐτοὺς κινδύνους. Τὴν ἀρχὴν εἶχον κυρίως οἱ εὐνοοῦμενοί του, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἠσχολεῖτο εἰς συμπόσια καὶ διασκεδάσεις. Ἐπὶ τοῦ Ἰσαακίου Β' ἔγινεν ἡ Τρίτη Σταυροφορία.

ΑΛΕΞΙΟΣ Γ' ΑΓΓΕΛΟΣ (1195 - 1203)

Τὸν Ἰσαάκιον Β' ἐξεθρόνισεν ὁ ἀδελφὸς του **Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος** (1195 - 1203), τὸν ἐτύφλωσεν ἀγρίως καὶ τὸν ἔκλεισεν εἰς φυλακὴν μαζί μὲ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον. Ἀλλὰ τότε ἐδημιουργήθη κατάστασις κρισιμωτάτη. Αἱ συνεχεῖς ἐξεγέρσεις εἶχον ἐξαντλήσει ἐσωτερικῶς τὴν αὐτοκρατορίαν. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὁ λαὸς δὲν ἐπειθάρχει, ἐνῶ εἰς τὰς ἐπαρχίας διάφοροι ἰσχυροὶ ἄρχοντες ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ ἔδιδον τὸ σύνθημα τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ κράτους.

Τοιοιτοτρόπως εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ **Γαβρᾶς** ἀνεκη-

ρύχθη ανεξάρτητος ἄρχων, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, εἰς τὸ Ναύπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Σγουρός καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ κράτους γόννοι ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν ἀνεκηρύσσοντο ανεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἔγινεν ἡ Τετάρτη Σταυροφορία, ἡ ὁποία, ὅπως θὰ ἴδωμεν, κατέληξεν εἰς τὸν διαμελισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Σταυροφορίας ὠνόμασαν τὰς ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, διὰ νὰ ἐλευθερώσουν ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους τοὺς Ἁγίους Τόπους, τὰ μέρη δηλαδὴ ὅπου ἐγενήθη, ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὅπου εὗρισκεται ὁ Ἅγιος Τάφος του.

Αἱ ἐκστρατεῖαι πρὸς τοὺς Ἁγίους Τόπους διήρκεσαν περίπου δύο αἰῶνας, ἀπὸ τοῦ 1095 μέχρι τοῦ 1270, καὶ εἶναι πολυάριθμοι. Συνήθισαν ὁμῶς νὰ ὑπολογίζουσι μόνον ὀκτώ.

Εἰς τὰς σταυροφορίας ἀποδίδουσι συνήθως ἀφορμὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς.

Τὸν 11ον αἰῶνα εἶχε διαμορφωθῆ ὀριστικῶς ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη. Ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ τὰ ἵπποτικά ἦθη ἦσαν εἰς πλήρη ἀκμὴν. Οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ Γάλλοι, Γερμανοί, Ἴταλοί, Ἄγγλοι κλπ. εἶχον κοινὴν χριστιανικὴν συνείδησιν. Ἐπίστευον ὅτι ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ γλώσσης ἀπετέλουσι ἓνα λαόν, τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν. Ὁ Πάπας ἐξώθει τοὺς Εὐρωπαίους εἰς κοινὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀπίστων, οἱ ὅποιοι ἐκυρίευσαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ἐτυράννουσι τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἐκακοποιοῦσι τοὺς προσκυνητάς.

Κυριωτάτη ἀφορμὴ τῶν σταυροφοριῶν λοιπὸν εἶναι ἡ ἐμφάνισις τῶν Σελτζούκων Τούρκων εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ ὅποιοι τὸ 1078 κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐφάνησαν φανατικοὶ διώκται τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Σελτζούκοι ἐληλάτησαν καὶ ἐβε-

βήλωσαν τούς Ἁγίους Τόπους καί κατεπίεζον τούς προσκυνητάς. Τά γεγονότα αὐτά παρήγαγον βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, διότι ἡ προσκύνησις τῶν Ἁγίων Τόπων ἦτο ἀνάγκη διὰ τούς ἀνθρώπους τῶν χρόνων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον, ὅτι ἐπισκεπτόμενοι τὸν Ἁγιον Τάφον, ἐπετύγχανον τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των καὶ τὴν αἰωνίαν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν.

Ἐπὶ τὴν ὁδὸν αὐτὴν καὶ ἄλλα αἵτια, τὰ ὅποια ἐκίνησαν τὰς Σταυροφορίας. Οἱ εὐγενεῖς ἤθελον νὰ καταλάβουν νέας χώρας, οἱ ἱππῶται νὰ ἀποκτήσουν τιμᾶριον, οἱ κληρικοὶ ἐπαρχίας, οἱ γεωργοὶ εἶχον τὸν ἀκαθόριστον πόθον νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὸν ἄθλιον βίον των, οἱ ἔμποροι ἤθελον νέας ἀγορὰς διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ ὅλοι ὁμοῦ ἤλπιζον κέρδη εὐκόλα καὶ ἄμεσα ἀπὸ τὴν λεηλασίαν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἐφαντάζοντο πολὺ πλουσίας.

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β΄, ὁ ὅποιος ἐκήρυξε τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, παρορμῶν τούς εὐγενεῖς εἰς τὸ ἅγιον ἔργον ἔλεγεν. *«Ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλοῦτη καὶ μόλις δίδει τροφήν εἰς ὄσους τὴν καλλιεργοῦν. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτρῶγεσθε καὶ ἀλληλοσφάζεσθε. Καθησυχάσατε τὰ μίση σας καὶ λάβετε τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Ἁγιον Τάφον. . . Τὰ βασίλεια τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας».*

Ἐξ ἄλλου εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὴν Δύσιν νὰ ἀφυπνίζεται τὸ ἐμπόριον. Ἡ γνωριμία τῶν ἀγορῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῶν πόλεων τῆς Συρίας καὶ γενικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου προσεῖλκε τούς ἐμπόρους τῆς Δύσεως. Τὸ νεαρὸν ναυτικὸν τῆς Βενετίας ἤθελεν ἐλευθερίαν κινήσεως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ἄλλοτε τὸ Βυζάντιον μὲ τὴν ἐπιχειρηματικότητά του καὶ τὸ ἀνεπτυγμένον ναυτικὸν του εἶχεν ἐκμεταλλεῦσθαι τὴν καθυστερημένην καὶ ἀγροτικὴν Δύσιν, ἔχον ὡς μόνους συναγωνιστάς τούς μουσουλμάνους. Βυζάντιον ὅμως καὶ μουσουλμανικὰ κράτη εἶχον ἀρχίσει νὰ παρακμάζουν, ἐνῶ ἡ Δύσις ἦτο σφριγηλὴ καὶ ἀκμαία, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Μεσογείου.

Η ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1096-1099)

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β΄ συνεκάλεσεν εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας σύνοδον διὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ γαλλικοῦ κλήρου. Παρευρίσκοντο 14 ἀρχιεπίσκοποι, 250 ἐπίσκοποι, ὑπὲρ τοὺς 400 ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἵπποτων τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, 28 Νοεμβρίου 1095, ὠμίλησεν ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐξιστόρησε τὰ δεινοπαθήματα τῶν προσκυνητῶν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ κατέληξε καλῶν τοὺς χριστιανούς εἰς τὰ ὄπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν των. Μετὰ τὸ τέλος τῆς συνόδου ὁ Πάπας περιώδευσε τὴν κεντρικὴν καὶ μεσημβρινὴν Γαλλίαν καὶ συγχρόνως ἀπήύθυνεν εἰς ὅλους τοὺς ἐπισκόπους ἐγκύκλιον, διὰ νὰ παρορμήσουν τὸν λαὸν εἰς Σταυροφορίαν.

Ὁ ἐνθερμότερος ἀπὸ τοὺς κήρυκας αὐτοὺς διὰ τὴν Σταυροφορίαν ἦτο ὁ γάλλος μοναχός, Πέτρος ὁ ἐρημίτης, τὸν ὀποῖον ἡ ἱστοριογράφος Ἄννα Κομνηνή, ἡ κόρη τοῦ Ἀλεξίου Α΄, ὀνομάζει Κ ο υ κ ο ὄ π ε τ ρ ο ν, ἄνθρωπος μικρόσωμος, ἰσχνός, μελαχροινός, μὲ μακρὰν γενειάδα καὶ ζωηρότατον βλέμμα. Ὁ Πέτρος εἶχεν ἐπισκεφθῆ τοὺς Ἁγίους Τόπους, εἶδε τὰ δεινοπαθήματα τῶν Χριστιανῶν καὶ ὠμίλει δι' αὐτὰ μὲ ζέσιν καὶ πειστικότητα. Ὅπου ἐπήγαινε, διήγειρεν ἐξαιρετικὸν ἐνθουσιασμόν, τόσον, ὥστε ὁ ὄχλος ἐξερρίζωνε τὰς τρίχας τῆς ἡμίονου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπέβαιναν, ὡς νὰ ἦτο ἱερὸν λείψανον.

Αἱ προπαρασκευαὶ τῶν ἵπποτων ἐβράδυνον. Ἄλλ' οἱ πτωχοὶ ἔσπευδον. Ἐπώλουν, ὅ,τι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοὺς ἀγρούς, τὰς ἀμπέλους, τὰς οἰκίας καὶ ἀνεχώρουν οἰκογενειακῶς. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50 χιλ. περίπου ἄνθρωποι, ἄνδρες, γέροντες, γυναῖκες, παιδιά, ἐξεκίνησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου.

Ἄφοῦ διέβησαν τὸν Ρῆνον καὶ ἠνώθησαν μὲ ἄλλα στίφη σταυροφόρων Γερμανῶν, ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν, Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις πρὸς προμήθειαν τροφῶν. Οἱ ἀφελεῖς αὐτοὶ προσκυνηταὶ εἰς τὴν θεὰν ἐκάστης πόλεως ἠρώτων,

ἄν εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ. Ἔφθασαν τέλος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔδειξαν τὴν ἰδίαν διαγωγὴν. Ἐλεηλάτησαν τὰ κτήματα καὶ τὰ μέγαρα εἰς τὰ περίχωρα, ἐσύλησαν ἐκκλησίας καὶ ἐλήστευον τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ πρὸς διατροπὴν τῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α΄ ἔσπευσε νὰ διαβιβάσῃ τὰ ἄτακτα καὶ ἀπειθάρχητα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου τὰ ἀπετελείωσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας. Ἀπὸ τὰς πολλὰς μυριάδας μόνον τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

Τοιαύτην τύχην ἔλαβεν ἡ πρωτοπορία τῆς Α΄ Σταυροφορίας. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἰππῶται, ἀφοῦ ἐτοιμάσθησαν, ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα. Ὅργανώσεις καὶ ἐνιαῖα διοικήσεις δὲν ὑπῆρχεν. Ἐκαστον ἔθνος εἶχεν ἴδιον ἀρχηγὸν καὶ μόνον ἡ κοινὴ ἐσωτερικὴ ὁρμὴ συνήνωνε τοὺς σταυροφόρους. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν **Ραϋμόνδον** τὸν κόμητα τῆς Τουλουζ (Raymond de Toulouse) διήλθον ἀπὸ τὴν Β. Ἰταλίαν, Δαλματίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι εἶχον ἀρχηγὸν τὸν **Γοδεφρείδον** τῆς Μπουγιὸν (Godefroi de Bouillon) καὶ τὸν ἀδελφὸν του **Βαλδουῖνον** τῆς Φλάνδρας (Baudouin de Flandre), ὁ ὁποῖος ἐξυμνήθη βραδύτερον ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῆς Σταυροφορίας. Αὐτοὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας εἶχον ὀδηγὸν τὸν **Βοημοῦνδον** (Bohémond), υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ διπλωματικώτερος καὶ σπουδαιώτερος ἐκ τῶν ἀρχηγῶν, καὶ τὸν ἀνεψιὸν του **Ταγκρέδον** (Tancred), ὁ ὁποῖος ἐξυμνήθη βραδύτερον ὡς κατ' ἐξοχὴν ἦρωας, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς τῆς ἐκστρατείας. Οἱ Νορμανδοὶ ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἠπειρον διέσχισαν τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Σταυροφορίας ἦτο ὁ Πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισεν ἐπίτροπόν του τὸν ἐπίσκοπον τῆς γαλλικῆς πόλεως Ρυ **Ἀδεμάρ** (Adhémar).

Οἱ Σταυροφόροι ἀπὸ διάφορα σημεῖα ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνερχόμενοι περίπου εἰς 500 χιλιάδας. Ἄλλὰ μόλις αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι. Οἱ λοιποὶ ἦσαν προ-

σκυνηταί, γυναῖκες καὶ παιδιά, τὰ ὅποια ἔδυσκόλευον πολὺ τὸν ἐπισιτισμὸν καὶ ἔφερον πολλακίς εἰς κινδύνους τὸν στρατόν. Εἶχον ράψει εἰς τὸν ὤμον ἐρυθρὸν σταυρὸν καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν Σ τ α υ ρ ο φ ὄ ρ ο ι. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Ἀ΄ ἔσπευσε ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ πειναλέα αὐτὰ στίφη καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους τὰ μέσα νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Κατάρθωσεν ὅμως ἐπιτηδεῖως νὰ ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτοὺς τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι τὰ μέρη, τὰ ὅποια ἤθελον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, θὰ ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος διοικούμενα ὡς φέουδα ὑπὸ τῶν εὐγενῶν.

Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρει τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης :

«Ὁ Γοδοφρὲ (Γοδεφρεῖδος) παρουσιάσθη πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἔδωκε τὸν ὄρκον, τὸν ὁποῖον ἀπήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὅποια θὰ καταλάβῃ, ἐφόσον αὐτὰ ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔδωκε τὸν ὄρκον αὐτὸν καὶ ἔλαβεν ἀρκετὰ χρήματα καὶ παρεκάθησεν εἰς γεῦμα πλουσιώτατον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐπέρασεν εἰς τὸ Πελεκάνον (εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Προποντίδος ἀπέναντι τῆς νήσου Χάλκης) καὶ ἐστρατοπέδευεν ἐκεῖ».

Τὸ πρῶτον κέρδος τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Νικαίας καὶ μεγάλου τμήματος τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὴν ὁποίαν πολὺ συνετέλεσεν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ σουλτάνος τοῦ κράτους τῆς Νικαίας μετέθεσε τὴν ἔδραν εἰς Ἰκόνιον. Σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ παρηκολούθει τοὺς σταυροφόρους, διὰ νὰ συμπράττῃ μετ' αὐτοὺς καὶ περισσότερον διὰ νὰ τοὺς ἐπιτηρῆ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν τὴν πορείαν διὰ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν ὁποίαν διέσχισάν ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ ἄκρου μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ. Αἱ περιπέτειαι τῶν κατὰ τὴν πορείαν εἶναι ἀπερίγραπτοι. Ἄνθρωποι καὶ κτήνη βαδίζοντες ὑπὸ τὸν καυστικώτατον ἥλιον ἐντὸς ἐρήμου ἀδένδρου καὶ ἀνύδρου ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας, ἐνῶ οἱ Τούρκοι διαρκῶς ἐπετίθεντο εἰς τὰς πτέρυγας καὶ μετὰ τὰ βέλη τῶν τοὺς ἀπεδεκάτιζον. Παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἐσκί Σεχίρ) ὁ χριστιανικὸς στρατὸς ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῆ.

Τέλος ὑπερίσχυσε ἡ ἀνδρεία τῶν ἵπποτῶν (Ἰούλιος 1097).

Μετά την νίκην αὐτὴν διέβησαν τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Ταύρου, κατῆλθον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυριεύσαν τὴν Ἀντιόχειαν, χάρις εἰς τὴν πονηρίαν τοῦ Βοημούνδου. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ὁ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ ἐμίρου τῆς Μοσσοῦλης, ἀνερχόμενος εἰς 200 χιλιάδας, ὅπως λέγουν. Οἱ Σταυροφόροι ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν καὶ φρικτὰς στερήσεις.

Ἄλλ' ἢ θέλησις τῶν σταυροφόρων νὰ φθάσουν εἰς Ἱερουσαλήμ ἦτο ἀκλόνητος. Δι' ὀρμητικῆς ἐξόδου ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἀνέλαβον τὴν πορείαν πρὸς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τέλος τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, οἱ σταυροφόροι εἶδον μακρόθεν τὴν Ἱερουσαλήμ. Πολλοὶ ἐξηντλημένοι ἤδη ἀπέθανον ἀπὸ τὴν χαρὰν των. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων εἶχε φρικωδῶς δεκατισθῆ, διότι μόλις 40 χιλ. ἀνδρῶν ἔφθασαν πρὸ τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ ἰσχυρᾶς φρουρᾶς Αἰγυπτίων. Ἄλλ' οἱ σταυροφόροι μετὰ ἀπεγνωσμένην ἔφοδον, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν τὴν 10 Ἰουλίου 1096, ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ἐπηκολούθησε τρομερὰ σφαγή.

Αἱ φρικαλεότητες, τὰς ὁποίας διέπραξαν, ὑπερβαίνουν τὴν φαντασίαν. Εἰς τὴν μανίαν των ἔκαμνον σύγχυσιν χρόνων καὶ πραγμάτων. Εἰς τὸ πρόσωπον ἐκάστου ἀπίστου, τὸν ὁποῖον συνήντων, ἐνόμιζον, ὅτι βλέπουν ἕνα ἀπὸ τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἔσφαξαν ὄσους ἔτυχον εἰς τοὺς δρόμους. Εἰς τὸ τέμενος τοῦ Ὁμάρ κατεσπάραξαν 10 χιλιάδας μουσουλμάνους. *«Τὰ ἄλογα τῶν ἰπποτῶν ἐκολύμβησαν εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀπίστων ἕως τὸ γόνυ»*, ὅπως ἔγραφεν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα εἰς τὸν κύριόν του μὲ ἱκανοποίησιν. Ἀφοῦ ἔκαμαν αὐτά, οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὄπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖρας των καὶ ἐπῆγαν γυμνόποδες νὰ προσκυνήσουν τὸν Ἅγιον Τάφον. *«Παραφορὰ θείας χάριτος ἐπλήρου τὴν ψυχὴν ὄλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐνηγκαλίζοντο τοὺς τόπους αὐτοῦς.»* *Ἐβλεπε κανεὶς δάκρυα μόνον καὶ ἤκουε στεναγμούς.*

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ καταπληκτικὴ καὶ αἱματηρὰ ἐποποιΐα τῆς πρώτης σταυροφορίας, ἡ ὁποία ἔστρωσε τοὺς δρό-

μους από 500 χιλιάδας πτώματα χριστιανών και όχι ολιγώτερα μουσουλμάνων.

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Μετά την νίκην οι Ιππότες διεμοιράσθησαν τὰς κατακτηθείσας χώρας και ἴδρυσαν κράτος

Χάρτης Βασιλείου Ἱερουσαλήμ.

ξάρτητοι, ὁ κλῆρος και οἱ ἔμποροι. Ἀρχηγός τοῦ κλήρου ἦτο ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα, διορισθεὶς πατριάρχης τῆς Ἁγίας

φρουδαρχικόν, τὸ Φραγκικόν βασιλεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ. Βασιλέα αὐτοῦ ἀνεκήρυξαν τὸν **Γοδεφρείδον τῆς Μπουγιόν**, ὁ ὅποιος δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον βασιλέως ἐκεῖ, ὅπου ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων περιεβλήθη τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον τοῦ Προστάτου τοῦ Ἁγίου Τάφου. Ὡς ὑποτελῆ εἰς τὸ κράτος φέουδα προσηρτήθησαν αἱ μικραὶ ἡγεμονίαι, τὰς ὁποίας ἴδρυσαν ἄλλοι ἀρχηγοί, ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον, τῆς Ἐδέσσης ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλουζ κλπ. Οἱ ὑποτελεῖς εἶχον τοὺς ὑποτελεῖς τῶν καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ὑφισταμένους τῶν καὶ αἱ προστριβαὶ δὲν ἔλειπον μεταξὺ τῶν.

Παρὰ τοὺς ἰππότες ἦσαν δύο ἄλλαι τάξεις σχεδὸν ἀνε-

Πόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχε διαρκῶς φιλογικίας μὲ τοὺς ἀρχιεπισκόπους του καὶ μὲ τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ ἔμποροι ἦσαν Βενετοί, Γενουήσιοι, Πισάται καὶ Μασσαλιῶται. Βοηθούμενοι ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἱππῶται κατέλαβον τὴν Ἰόππην (Γιάφα), Πτολεμαῖδα (Saint Jean d'Acres), Βηρυττὸν κλπ. Τοῦτο εἶναι γεγονός σημαντικώτατον, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη ἡ διὰ θαλάσσης συγκοινωνία μετὰ τῆς Δ. Εὐρώπης.

Διὰ τὴν ἄμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τάγματα μαχητῶν. Τρία ἦσαν τὰ τάγματα αὐτά, τὸ Τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλῆμ (Chevaliers de Saint Jean de Jerusalem ἢ Hospitaliers), τὸ Τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ (Chevaliers du Temple ἢ Templiers), καὶ τὸ Τάγμα τῶν Τευτόνων (Teutoniques). Οἱ ἱππῶται τῶν ταγμάτων αὐτῶν ὑπεβάλλοντο εἰς ὅλας τὰς θρησκευτικὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ συγχρόνως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ ὅπλα καὶ εἶχον αὐστηροτάτους θρησκευτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς κανονισμοὺς.

Οἱ Σταυροφόροι οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν ἤργησαν νὰ ἀλλάξουν τὰ ἥθη των. Ἐμετρίασαν τὸν φανατισμὸν καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ φυλετικὰς προκαταλήψεις. Παρετήρησαν, ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι δὲν ἦσαν ἄγριοι καὶ ἀφήνοντες τὴν «στάσιν τοῦ σφαγέως» ἤλθον εἰς συνεννοήσεις μὲ αὐτοὺς καὶ σχέσεις συμμαχικὰς, οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς ἀκόμη. Πολλοὶ ἔλαβον γυναῖκας σαρακηνὰς καὶ συρίας καὶ γενικώτερον ἐδέχθησαν τὰ ἥθη, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των.

ΔΕΥΤΕΡΑ (1147-1149) ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1189-1190)

Ἡ Β' Σταυροφορία διωργανώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας **Κορράδου Γ'** καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας **Λουδοβίκου Ζ'** πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑδέσης, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης. Ἡ

έκστρατεία, ἂν καὶ ἐπεχειρήθη μὲ πολυπληθῆ καὶ καλῶς κατηρτισμένον ἵπποτικὸν στρατόν, δὲν ἐπέτυχε καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἄπρακτοι. Ἡ δευτέρα σταυροφορία ἔγινε βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

Τὸ ἔτος 1187 ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου **Σαλαδῖν** ἔγινε κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς σταυροφόρους οἱ μωαμεθανοὶ ἔδειξαν λαμπρὰν διαγωγὴν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερᾶς πόλεως. Κανεῖς δὲν ἔφονεύθη καὶ ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος ἐφάνη γενναῖόψυχος καὶ ἵπποτικὸς πρὸς τοὺς ἀτυχήσαντας κατόικους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέτρεψε νὰ φύγουν ἐλεύθεροι ἀντὶ πληρωμῆς μικροῦ χρηματικοῦ ποσοῦ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός αὐτὸ προεκάλεσε τὴν Γ' Σταυροφορίαν. Ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἦσαν, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας **Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας**, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας **Φίλιππος Αὐγουστος** καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας **Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος**. Πρῶτος ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς ὁ Βαρβαρόσσας, ὁ ὁποῖος νικήσας τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Ἰκόνιον διέβη τὸν Ταῦρον καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Κύδνον (Καρά-σοῦ) ποταμόν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐλούετο εἰς τὸν ποταμόν, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη. Ἐκ τοῦ στρατοῦ του τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐπανῆλθεν εἰς Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν μὲ τοὺς Γάλλους καὶ Ἄγγλους.

Οἱ δύο ἄλλοι βασιλεῖς ἐξεκίνησαν διὰ θαλάσσης, ὁ Φίλιππος ἐκ Γενούης, ὁ Ριχάρδος ἐκ Μασσαλίας, καὶ συναντηθέντες εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ὁμως διέτριψαν ἕξ μῆνας, ἦλθον εἰς προστριβάς καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ συγκρουσθοῦν οἱ δύο στρατοί. Οἱ ἄνεμοι τοὺς ἔφεραν εἰς τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἄπ' ἐκεῖ ἔπλευσαν εἰς τὴν Πτολεμαῖδα τῆς Φοινίκης, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκησαν οἱ ἠνωμένοι Ἄγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί. Αἱ σκηναὶ τῶν ἐσκέπαζον τὴν πεδιάδα, τὰ πλοῖα τῶν ἀπέκλειον τὸν λιμένα, ἐνῶ εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ γειτονικοῦ βουνοῦ ἐστρατοπέδευεν ὁ στρατὸς τοῦ Σαλαδῖν. Ἡ πολιορκία διήρκεσε δύο ἔτη καὶ ἔγινεν ὀνομαστή. Οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ λέγουν, ὅτι

600 χιλ. άνθρωποι έλαβον μέρος διαδοχικώς εις τὸν τεράστιον ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἐστοίχισε τὴν ζωὴν 120 χιλ. χριστιανῶν καὶ 190 χιλ. μουσουλμάνων. Ἡ φρουρὰ ἐξησθενημένη καὶ πεινασμένη παρεδόθη. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐντὸς τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας ὁ Σαλαδὶν δὲν κατῶρθωσε νὰ ἐξεύρη τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ἥρωικοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐπιστρέψει ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνῶ ὁ Ριχάρδος ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἔτη, ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα καὶ ἔγινε περιβόητος διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀγριότητά του. Πολλὰ ἔτη ἀργότερον αἱ γυναῖκες τῶν ἀράβων ἐφοβέριζον τὰ τέκνα των μὲ τὸ «ἔρχεται ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος». Ἄλλ' ἡ Ἱερουσαλὴμ δὲν ἀνεκτῆθη, τὸ δὲ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης περιωρίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς ἀρχαίας Φοινίκης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαῖδα καὶ διετηρήθη ἕνα αἰῶνα ἀκόμη.

Ἡ Γ' Σταυροφορία εἶχε χαρακτῆρα περισσότερον στρατιωτικὸν παρά θρησκευτικόν, διότι οἱ σταυροφόροι ἐφρόντισαν νὰ ἀπομακρύνουν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν στρατιῶται. Οἱ σταυροφόροι ἐξ ἄλλου ἠκολούθησαν ἐντελῶς νέαν ὁδὸν διὰ τῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία ἦτο ἀσυγκρίτως συντομωτέρα καὶ ἀκινδυνότερα παρά ἡ διὰ τῆς Εὐρώπης καὶ Μ. Ἀσίας. Τὴν ὁδὸν αὐτὴν ἀκολουθοῦν ὄλαι αἱ κατόπιν γενόμεναι σταυροφορίαι.

Ἡ τρίτη σταυροφορία κατ' οὐσίαν ἦτο ἡ τελευταία. Μετ' αὐτὴν αἱ ἐπιχειρήσεις τῶν Εὐρωπαίων ἀποβάλλουν τὸν φωτοστέφανον τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος διὰ τὴν πίστιν καὶ τὰ χῶματα, τὰ ὁποῖα εἶχε πατήσει ὁ Χριστός. Οἱ Εὐρωπαῖοι παρετήρησαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντρίψουν τὸν ἰσλαμικὸν κόσμον μὲ ἐπίθεσιν κατὰ μέτωπον καὶ ἐστράφησαν εἰς ἐπιχειρήσεις ὀλιγώτερον ἐπιπόνους καὶ ἐπικερδεστεράς, εἰς τὰς ὁποίας φαίνεται ὁ βαθύτερος σκοπὸς αὐτῶν, ὁ οἰκονομικός. Αἱ μεταγενέστεραι ἐπιχειρήσεις τῶν Εὐρωπαίων, αἱ λεγόμεναι σταυροφορίαι τοῦ 13ου αἰῶνος, στόχον ἔχουν τὰ δύο μεγάλα κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1202 - 1204)

Εἰς τὴν Δ' Σταυροφορίαν, ἡ ὁποία εἶχε τόσον μοιραίας συνειπείας διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀνεμείχθη πάλιν ζωηρῶς ὁ Πάπας. Ὁ περίφημος Πάπας **Ἰννοκέντιος Γ'** (1198 - 1216) ἀφοῦ ἐπεβλήθη εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύετο νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολὴν διὰ τοῦ ὄπλου τῶν ἵπποτων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε τὴν σταυροφορίαν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν ἔχων πάλιν βοηθοὺς τοὺς καλογήρους.

Τὸ κήρυγμα δὲν εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν. Μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα ἐκινήθησαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἶχον περιπλακῆ εἰς πόλεμον, εἰς τὴν Γερμανίαν δύο ἡγεμόνες ἐφιλονίκουν διὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἀρχηγὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ Ἰταλὸς εὐπατρίδης **Βονιφάτιος**, μαρκίων τοῦ Μομφερράτου. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς διεκρίνετο ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας **Βαλδουῖνος**.

Περὶ πορείας διὰ ξηρᾶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος. Κατέφυγον λοιπὸν εἰς τοὺς Βενετούς, οἱ ὁποῖοι μόνονι διέθετον πλοῖα. Ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν Βενετίαν ἦτο ὁ **Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουῖνος**, γάλλος εὐγενῆς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν, ὁ ὁποῖος ἄφησεν ἐξαίρετον διήγησιν τῆς ἐκστρατείας εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν πρωτίστως ἔμποροι καὶ βλέποντες, ὅτι ἔχουν τὴν ἀνάγκην τῶν, ἠθέλησαν νὰ κερδοσκοπήσουν. Διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφήν 13500 ἱππέων καὶ 29 χιλιάδων πεζῶν ἐζήτησαν ὑπέρογκον διὰ τὴν ἐποχὴν χρηματικὴν ἀμοιβὴν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Οἱ σταυροφόροι μόλις τὰ 2/3 κατώρθωσαν νὰ συναθροίσουν. Ἡ Βενετία ἔδειξε τὴν γενναιοδωρίαν νὰ τοὺς μεταφέρῃ μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐλευθερώσουν πρῶτον τὴν δαλματικὴν πόλιν Ζάραν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει πρὸ ὀλίγου ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας ἀπὸ τοὺς Βενετούς. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Πάπα, οἱ σταυροφόροι ἀνέλαβον τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐπέτυχον.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ πολεμιστὰι ἐφρόντιζον διὰ τὰ ναῦλα, εἶδον

νά ἔρχεται, λέγει ὁ Βιλλεαρδουῖνος «μία τύχη ἀνέλπιστος καὶ ἀπὸ τὰς περιεργωτέρας τοῦ κόσμου». Παρουσιάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὴν φυλακὴν του καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν σταυροφόρων, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του. Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις ἔδιδε λαμπρὰς ὑποσχέσεις, μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβήν, ὥστε ὄλοι νὰ γίνουσι πλούσιοι εἰς ὅλην τὴν ζωὴν των, ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία θὰ ὑπετάσσετο εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ θὰ διέθετεν ὅλας του τὰς δυνάμεις, διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Ὁ πονηρότατος δόγης τῆς Βενετίας Δάνδολος, ὁ ὁποῖος πιθανώτατα ὑπεκίνησε τὸν Ἀλέξιον εἰς τὸ διάβημα, διείδε τὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα ἡ Βενετία εἶχε νὰ καρπωθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιχείρησιν. Κατῶρθωσε λοιπὸν διὰ δεξιᾶς πολιτικῆς νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ἱππότες κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰννοκέντιος διεμαρτυρήθη ζωηρότατα, ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἐκίνησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203 ὑπεγράφη ὀριστικὴ συμφωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν Σταυροφόρων καὶ τὴν 27ην Ἰουνίου 1203 ὁ λατινικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰπληξιν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Φράγκους ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν θέαν τῆς κατέλαβεν ἀκράτητος θαυμασμὸς τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἐξήρχοντο ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς πύργους καὶ τὰς πτωχὰς καὶ μικρὰς τότε πόλεις τῆς Δύσεως.

Ὁ Βιλλεαρδουῖνος λέγει : *«Παρετήρησαν πολὺ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅσοι δὲν τὴν εἶχον ἴδει μέχρι τότε, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθοῦν, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον ὅλον τόσον πλουσία πόλις, ὅταν εἶδον τὰ ὑψηλά της τείχη καὶ τοὺς πλουσίους πύργους, οἱ ὁποῖοι ἔζωνον αὐτήν, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἦτο τόσος, ὅσον δὲν ἠδύνατό ποτε νὰ φαντασθοῦν, καὶ τὸ ἀπέρανιον μῆκος καὶ πλάτος τῆς πόλεως. Συγχρόνως ἠγνόησαν τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεώς των. Δὲν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος, ὅσον τολμηρὸς καὶ ἄν ἦτο, τοῦ ὁποῖου ἡ σὰρξ νὰ μὴ ἔτριμε. Καὶ δὲν ἦτο περιεργ-*

γον, διότι ποτέ δὲν ἐπεχειρήθη ὑπόθεσις τόσοσ μεγάλη, ἀφότου ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος».

Ὁ θαυμασμός των ἐκορυφώθη καὶ ἡ ὄρεξις των ἐκεντήθη περισσότεροσ, ὅταν ἐγνώρισαν ἀπὸ πλησίον τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας εἶχεν ἀποταμιεύσει τὰ πλοῦτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (1204)

Οἱ Σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εὐκόλως ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον Ἄγγελον καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ'. Ἄλλ' οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν κατῶρθωσαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των πρὸς τοὺς Σταυροφόρους, οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο καθ' ἡμέραν ἀπαιτητικώτεροι, καὶ πρὸ πάντων οἱ Βενετοί. Ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν, ἤρπασαν πολῦτιμα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ παλατιῶν καὶ μόλις κατῶρθωσαν νὰ πληρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ. Ἀφ' ἐτέρου ὁ λαὸς ἐμίσει τοὺς Λατίνους καὶ δὲν ἔστεργεν εἰς καμμίαν πρὸς αὐτοὺς παραχώρησιν. Διὰ τοῦτο ἐξερράγη στάσις ἐσωτερικὴ, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἀλέξιον Ε' (1204), τὸν λεγόμενον Μ ο ὄ ρ τ ζ ο υ φ λ ο ν.

Τότε οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ ἐκλείσαν μεταξὺ των συμφωνίαν περὶ διανομῆς τῆς αὐτοκρατορίας, προσέβαλον τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 κατέλαβον αὐτὴν ἐξ ἐφόδου. Οἱ Σταυροφόροι ἐπεδόθησαν εἰς ἀγρίαν λεηλασίαν τῆς βασιλευούσης. «Τὰ λάφυρα ὑπῆρξαν τόσα, λέγει ὁ Βιλλεαρδουῖνος, ὅσα οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑπολογίσῃ. Χρυσός, ἄργυρος, σκευὴ ἐπιτραπέζια, πολῦτιμοι λίθοι, ὑφάσματα μεταξωτά, ἐνδύματα καὶ γουναρικὰ εὐρέθησαν ἐν τῇ πρωτευούσῃ εἰς ἀνυπολόγιστον πλῆθος. Οὐδέποτε, ἀφότου ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος, τόσοσ πλοῦτος ἐκερδίσθη εἰς μίαν μόνην πόλιν».

Οἱ Σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι. Κατέστρεψαν τὰ ἐκ μαρμάρου καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἠκρωτηρίασαν ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, διὰ ν' ἀποσπάσουν τὸν χρυσόν.

τὸν ἄργυρον καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, διὰ τῶν ὁποίων ἐκοσμοῦντο, καὶ ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὀρειχάλκου ἀνδριάντας, ἔργα τῶν ἐνδοξοτάτων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα.

Μετὰ τὴν λεηλασίαν οἱ Φράγκοι προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κράτους, ἐνῶ τὰ λείψανα τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ κλήρου κατέφευγον εἰς τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔμελλον ν' ἀνασυγκροτήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀνεστάλη ἡ πρὸς τὴν ἀνατολὴν ὁρμὴ τῆς Δύσεως. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπεχείρησαν ἄλλας τέσσαρας Σταυροφορίας, τῶν ὁποίων ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ Αἴγυπτος, διότι τὸ ἰσχυρότατον μουσουλμανικὸν κράτος τῶν χρόνων αὐτῶν ἦτο τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ε' Σταυροφορία (1217 - 1221), εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος κυρίως Γερμανοὶ καὶ Οὐγγροὶ, παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου πάλιν, δὲν εἶχεν ὅμως κανὲν σημαντικὸν ἀποτέλεσμα παρὰ τὰς ἀρχικὰς ἐπιτυχίας.

Τὴν ΣΤ' ὠδήγησεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας **Φρειδερίκος** (1228 - 1229). Αἱ δύο τελευταῖαι, ἡ Ζ' (1248 - 1254) καὶ ἡ Η' (1270), εἶναι αἱ Σταυροφορίαι **Λουδοβίκου τοῦ Ἀγίου**, βασιλέως τῆς Γαλλίας (1226 - 1270). Παρὰ τὴν ἀρχικὴν ἐπιτυχίαν ἡ Ζ' Σταυροφορία κατέληξεν εἰς καταστροφὴν, διότι ὁ ἀποβιβασθεὶς εἰς Αἴγυπτον στρατὸς ἠχημαλωτίσθη μετὰ τοῦ γάλλου βασιλέως, ὁ ὁποῖος δι' ἀδρῶν λύτρων ἐξηγόρασε τὴν ἰδικὴν του ἐλευθερίαν καὶ τῶν ἵπποτῶν. Κατὰ τὴν Η' Σταυροφορίαν ὁ Λουδοβίκος ἀπέθανεν ἀπὸ πανώλη **πολιορκῶν** τὴν Τύνιδα.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ἡ μεγάλη κίνησις τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, διαρκέσασα δύο περίπου αἰῶνας, εἶχε σημαντικωτάτας συνεπειὰς οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς.

Ἡ σημαντικώτερα οἰκονομικὴ συνέπεια εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς συγκοινωνίας. Ἡ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπικοινωνία ἀποκατεστάθη. Ἡ Μασσαλία, ἡ Γένουα, ἡ Πίσσα καὶ πρὸ πάντων ἡ Βενετία παρουσίαζον δύο φορὰς τὸ ἔτος ἐξαιρετικὴν κίνησιν ἕνεκα τῆς ἀναχωρήσεως ἀπειραριθμῶν προσκυνητῶν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ διεξάγεται ζωηρότατον ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπρομήθευεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, τώρα οἱ ναυτικοὶ τῶν Ἰταλικῶν ἰδίως πόλεων συνήθισαν νὰ μεταβαίνουν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ὁπότεν παρελάμβανον τὰ ἐγχώρια προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν.

Αἱ πολιτικαὶ συνέπειαι τῶν Σταυροφοριῶν ἦσαν ἐπίσης σημαντικώταται. Κατὰ τὰς ἐκστρατείας αὐτὰς ἐφονεύθησαν χιλιάδες εὐγενῶν, οἱ δὲ ἐπιζήσαντες κατεστράφησαν οἰκονομικῶς καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ πωλήσουν ἢ νὰ ὑποθηκεύσουν τὰ κτήματά των. Διὰ τοῦτο ἐξησθένησε σημαντικῶς ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν, ἐνῶ οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἔμποροι, δηλ. ἡ ἀστικὴ τάξις, ἐπλούτησεν ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται.

Γενικῶς οἱ Εὐρωπαῖοι ἐγνώρισαν τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἀραβικόν, καὶ μετὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ ἐξημερώσεως. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἔμετριάσθη καὶ ἐσχηματίσθη εὐρυτέρα ἀντίληψις τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοιοιτοτρόπως ἤρχισε νὰ ὑποφώσκη ἡ ἀντίληψις τῆς ἀνεξίθρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄.

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1204 - 1261)

ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐσήμαινε τὴν διάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ σταυροφόροι μὲ τοὺς Βενετοὺς διεμοιράσθησαν τὰς χώρας τοῦ κράτους. Οἱ Φράγκοι ἵδρυσαν κράτος φεουδαρχικὸν εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν. Αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως ἐξέλεξαν ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Δ' Σταυροφορίας, τὸν **Βαλδουῖνον**, κόμητα τῆς Φλάνδρας. Συμφώνως μὲ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἰδιαιτέρα κτήσεις ἐδόθη ἡ Θράκη μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅλαι αἱ ἄλλαι χώραι διεμοιράσθησαν μετὰ τῶν σταυροφόρων καὶ Βενετῶν, ἐθεωρήθησαν ὅμως ὡς φέουδα, ἧτοι κράτη ὑποτελῆ ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ αὐτοκράτορος. Τοιοῦτοτρόπως ὁ **Βονιφάτιος** ὁ Μομφερρατικός, ἔλαβεν ὅλας τὰς ὑπολοίπους εὐρωπαϊκὰς κτήσεις ὑπὸ τὴν προσωπικὴν Β α σ ι λ ε ὺ ς τ ῆ ς Θ ε σ σ α λ ο ν ῖ κ η ς . Οἱ Βενετοὶ ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας τὰς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις τοῦ κράτους, τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς τὴν Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ραιδεστὸν καὶ τὴν Ἡράκλειαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Θράκης κτλ.

Ἐκτὸς τούτων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔλαβον μίαν μεγάλην συνοικίαν, τὴν ὁποίαν κατέστησαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἐπικράτειαν. Τέλος οἱ Βενετοὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλεγῆ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Βενετός. Ἐξελέγη τότε ὁ **Θωμάς Μοροζίνης**, μὴ ἀναγνωρισθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν

όρθοδόξων, τῶν ὁποίων ὁ Πατριάρχης τὴν τελευταίαν στιγμήν εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν σταυροφόρων ἔλαβον μικρὰ φέουδα ἐντὸς τῶν κτήσεων τῶν Βενετῶν, τοῦ Βονιφατίου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Ἄλλ' οἱ Φράγκοι ἔκαμαν τὴν διανομήν, προτοῦ γίνουσι κύριοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μικροῦ μέρους τῆς Θράκης δὲν κατεῖχον ἀκόμη ἄλλα τμήματα τοῦ κράτους. Ἦτο ἀνάγκη λοιπὸν ν' ἀγωνισθοῦν, διὰ νὰ κυριεύσουσι τὰς χώρας, τὰς ὁποίας προκαταβολικῶς ἐμοίρασαν.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1204 ὁ Βονιφάτιος ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, Ἄργουσι καὶ Κορίνθου Λέων Σγουρὸς ἐπέρασε τὸν Ἴσθμόν καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τότε Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἐματαίωσε τὴν ἀπόπειράν του. Ὁ Σγουρὸς κατέλαβε κατόπιν τὰς Θήβας, ἐπέρασε τὰς Θερμοπύλας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Λάρισαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Μόλις ὅμως ἐπεφάνη ὁ σιδηρόφρακτος στρατὸς τοῦ Βονιφατίου, ὁ Σγουρὸς ὑπεχώρησε καὶ ἔφυγεν ἐκεῖθεν τοῦ Ἴσθμοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος ὅλων τῶν χωρῶν μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἵδρυσεν τρία φεουδαρχικὰ κράτη, τὴν Μαρκωνίαν τῆς Βοδονίτσης, εἰς τὴν νοτιὰν ἔξοδον τῶν στενῶν τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν Βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσης) καὶ τὸ Δουκάτον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν), τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν γάλλον εὐγενῆ Ὄθωνα δὲ λὰ Ρὸς (Otho de la Roche).

Τὴν Πελοπόννησον κατέκτησαν δύο ἄλλοι ἱππῶται, ὁ γάλλος Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουῖνος, ἀνεψιὸς τοῦ Βιλλεαρδουῖνου, γνωστοῦ ἐκ τῆς Δ' Σταυροφορίας, καὶ ὁ ἐπίσης γάλλος Γουλιέλμος Σαμπλίτ. Ἐλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Βονιφατίου καὶ μὲ 100 ἱππεῖς καὶ ὀλίγους ἀκολούθους κατάρθωσαν ἐντὸς μικροῦ διαστήματος νὰ γίνουσι κύριοι τοῦ μεγαλύτε-

ρου μέρους της χερσονήσου. Τοιουτοτρόπως ιδρύθη τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτ ἐκυβέρνησα ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ διετηρήθη περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα φραγκικὰ κράτη.

Εἰς τὴν θάλασσαν ιδρύθη τὸ Δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου, τὸ ὁποῖον περιέλαβε τὰς περισσότερας ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὴν Κέρκυραν κατέλαβον οἱ Βενετοὶ τὸ 1206 μετὰ πεισματῶδη ἀγῶνα κατὰ τῶν Γενοατῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὸ δικόρυφον φρούριον (ἐκ τούτου τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Κορυφῶ καὶ τὸ παρεφθαρμένον σημερινὸν Ἰταλικὸν Corfu). Τὴν τύχην τῆς Κερκύρας ἠκολούθησαν καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τέλος ἡ Κρήτη περιήλθεν εἰς τοὺς Βενετοὺς τὸ 1212.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Ἐνῶ αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι, ἡ Μέση Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυπτον εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ τοὺς ἰππότας, ἄλλαι ἑλληνικαὶ χῶραι κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Τοιουτοτρόπως ιδρύθησαν τρία ἀνεξάρτητα ἑλληνικὰ βασίλεια.

1) Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, 2) τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου καὶ 3) ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Εἰς τὴν ταραχὴν, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν σταυροφόρων εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθηρέθη ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρτζουφλος καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ **Θεόδωρος Λάσκαρης**, ἀνήκων εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν καὶ συγγενεῶν πρὸς τὴν βασιλεύουσαν δυναστείαν. Ὁ Λάσκαρης ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Νίκαιαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ἄλλης ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας. Ἐκεῖ μετέφερε τὴν ἔδραν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἵδρυσεν τὴν **Αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας**.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἵδρυσεν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἐξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ

τῶν Φράγκων ἦτο στρατηγὸς τοῦ θέματος Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, ἀλλὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν κατέφυγεν εἰς τὴν Ἄρταν, ὅπου ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι πρὸς βορρᾶν μὲν ἔφθانون μέχρι τῶν Ἰωαννίνων, πρὸς νότον δὲ μέχρι τῆς Ναυπάκτου.

Τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος ἵδρυσεν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἦτο ἡ Τραπεζοῦς, περιέλαβε δὲ μετὸν καιρὸν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἑλληνικῶν κρατῶν πρὸ πάντων τὰ βασιλεία τῆς Νικαίας καὶ τῆς Ἠπείρου ἀνεπτύχθησαν ἑνωρὶς καὶ συνεκέντρωσαν ὅλας τὰς ζώσας δυνάμεις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ δύο ἐφιλοδόξουν νὰ ἀνακτήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς αὐτὸ ἔτεινον ὅλοι αἱ προσπάθειαι τῶν.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασίν της συνήνητησεν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας ἐσωτερικᾶς καὶ ἐξωτερικᾶς. Ὁ φεουδαρχικὸς ὀργανισμὸς τῆς καθίστα τὸν αὐτοκράτορα πρῶτον μεταξὺ ἴσων, ἐνῶ ἡ ἴδια αὐτοῦ δύναμις, καθὼς εἶδομεν, δὲν ὑπερέβαινε τὰ ὄρια τῆς Θράκης καὶ οἱ φεουδάρχαι δὲν παρείχον εἰς αὐτὸν τὴν συμφωνηθεῖσαν στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ πλεονέκται Βενετοί, ἐστραμμένοι εἰς τὰ ἐμπορικὰ τῶν συμφέροντα δὲν παρείχον συνδρομὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐμίσει τοὺς Λατίνους καὶ ἐθεώρει τοὺς αὐτοκράτοράς των ὡς ξένους καὶ βιαίους κατακτητὰς. Τοιοῦτοτρόπως τὸ κράτος εὕρισκετο εἰς ἀθλίαν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν.

Ἄφ' ἑτέρου ἐξωτερικῶς περιεστοιχίζετο ὑπὸ ἐχθρῶν ἐπικινδύνων, δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, τὸ ὁποῖον ἑνωρὶς ἔγινε κύριον τῆς Μακεδονίας καὶ μέρους τῆς Θράκης, ἀνατολικῶς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας, τὸ ὁποῖον περιέσφιγγε τοὺς Λατίνους ὅπως ἀπὸ δυσμῶν τὸ Δε-

σποτιάτον τῆς Ἡπείρου. Ἀπὸ βορρᾶ εἶχον φοβερὸν ἐχθρὸν τὸ νεοσύστατον Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπεξένωσαν καὶ κατέστησαν οἱ Λατῖνοι αὐτοκράτορες ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν ἕνεκα διπλωματικῆς ἀδεξιότητος, διότι ἠρνήθησαν τὴν συμμαχίαν, τὴν ὁποίαν προέτειναν οἱ Βούλγαροι.

Τοιουτοτρόπως ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἀσθενῆς, ἐπάλαισε ματαίως περὶ ὑπάρξεως ἐπὶ 50 καὶ πλέον ἔτη. Ὁ αὐτοκράτωρ **Βαλδουῖνος** (1204 - 1205) ἐξηφανίσθη πολεμῶν κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ἰωαννίτην εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην πρὸς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βαλδουῖνον **Ἐρρίκος** (Henrie d'Ancre, 1205 - 1216) εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν λατίνων αὐτοκρατόρων, ὁ ὁποῖος εἶχε πολιτικὴν σύνεσιν. Περιεποιήθη τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἑλληνας καὶ ἀπέκτησε τὰς συμπαθείας τῶν. Οἱ Ἕλληνες εἶχον μετανοήσει οἰκτρῶς διὰ τὴν μετὰ τοῦ Ἰωαννίτη συνεννόησιν τῶν, διότι ὁ βούλγαρος ἡγεμὼν εἰσελθὼν μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν διήλασεν αὐτὴν καταστρέφων καὶ σφάζων τοὺς συμμάχους του. Διὰ τοῦτο καυχώμενος, ὅτι ἐκδικεῖται τὰ θύματα τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀπεκάλει ἑαυτὸν **Ρωμαιοκτόνον**. Ὁ Ἐρρίκος ἐφονεύθη κατὰ τινα πρὸς τὸν Δεσπότην τῆς Ἡπείρου ἐκστρατεῖαν ἀφήσας μνήμην καλοῦ καὶ ἀνδρείου βασιλέως.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου **Πέτρου Κουρτεναί**, **Ἰολάντας**, **Ροβέρτου**, καὶ τοῦ **Βαλδουῖνου Β'**, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν ἐντὸς τῶν ἐτῶν 1217 - 1261, ἡ θέσις τοῦ κράτους ἀπέβη δυσχερεστάτη. Ἐξωτερικῶς ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης, ἐσωτερικῶς περιῆλθεν εἰς μεγάλην πενίαν, διότι περιωριζετο κατ' οὐσίαν μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ διαρκῶς ἐχειροτέρευε παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τοῦ Βαλδουῖνου νὰ πορισθῇ ἐπικουρίας ἐκ τῆς Δύσεως, μέχρις ὅτου ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία κατελύθη ὑπὸ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας.

ΤΟ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ

Ἐκ τῶν ἄλλων λατινικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἰδρύθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ σημαντικώτερον εἶναι τὸ Πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὅποιον διετηρήθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος.

Ὁ πρῶτος ἡγεμὼν **Γοδεφρεῖδος Α΄ Βιλλεαρδουῖνος** (1210 - 1218) ἠγαπήθη ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων καὶ ἀφῆκε μνήμην ἀγαθοῦ ἡγεμόνος. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του **Γοδεφρεῖδος Β΄** (1218 - 1245) ἐφρόντισε νὰ ἀναπτύξῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κληρον καὶ τοὺς κατοίκους καὶ ἔδωσε μεγάλην προσοχὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν. Ἡὔξησε πολὺ τὰς προσόδους τοῦ κράτους του καὶ ἐν γένει ὑπῆρξεν εἰρηνικὸς ἄρχων. Ἀντιθέτως ὁ ἀδελφός του **Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος** (1246 - 1278) ἦτο ἡγεμὼν πολεμικός. Ἐπεχείρησε πολλοὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐσημείωσαν τὴν ἀρχὴν τῆς παρακμῆς τῆς φραγκοκρατίας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ πρῶτον προσέβαλε τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας με ἀξιόλογον δύναμιν πεζικὴν καὶ ἵππικὴν καὶ πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Μετὰ πολιορκίαν τριῶν ἐτῶν οἱ [πολιορκούμενοι πιεσθέντες ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Μονεμβασίας καὶ ἡ Τσακωνία καθὼς καὶ ἡ περὶ τὸν Ταυγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν φράγκον πρίγκιπα.

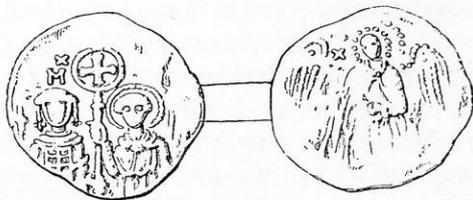
Ὁ Γουλιέλμος εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου **Μιχαὴλ Β΄ Κομνηνοῦ Ἄνναν Κομνηνὴν** καὶ, ὅτε ὁ πενθερός του περιῆλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του. Κατὰ τὴν μάχην ὅμως τῆς Πελαγονίας (1259) συνελήφθη αἰχμάλωτος με πολλοὺς ἐκ τῶν βαρῶνων καὶ ὠδηγήθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἔμεινεν αἰχμάλωτος ἐπὶ 3 ἔτη. Τέλος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ **Μιχαὴλ Παλαιολόγος** τοῦ ἀπέδωσε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ἔλαβεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρά. Βραδύτερον, τὸν 14ον αἰῶνα, ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν προῆλθε τὸ **Δεσποτάτον τοῦ Μορέως**, τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦς τῆς παρακμῆς

της Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἔθεσαν πάλιν τὸν πόδα των εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Γενικῶς ἡ Πελοπόννησος ἐπὶ Βιλλεαρδουίνου καὶ τῶν διαδόχων του ἐγνώρισεν ἡμέρας λαμπράς. Τὸ πλῆθος τῶν πύργων κατέστειλε τὴν ληστείαν καὶ πλήρης τάξις καὶ ἀσφάλεια ἐπεκράτει εἰς ὅλην τὴν χώραν. Τὸ ἐμπόριον ἦτο ζωηρότατον, ὁ πλοῦτος τῆς χώρας ἠϋξήσεν. Ἄφ' ἑτέρου τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἦσαν ἀκμαιότατα καὶ ὁ στρατὸς ἀπὸ τοὺς ἱπποτικωτέρους τῆς Εὐρώπης. Σημαντικὴν ἐπίσης ἀνάπτυξιν ἔλαβε κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία. Ἡ αὐλὴ τῶν Βιλλεαρδουίνων εἶχε καταστήσει τὸ πρότυπον σχολεῖον τῆς ἱπποτικῆς ἀρετῆς, τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ τῆς κομψότητος τῶν τρόπων. Τὰ ἀπανταχοῦ τῆς χερσονήσου σφζόμενα μέχρι σήμερον ἐρεῖπια τῶν φεουδαρχικῶν ὀχυρωμάτων μαρτυροῦν τὴν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας.

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἄ Ἰδρυτῆς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου **Μιχαὴλ Α΄** Ἄγγελος (Κομνηνός) (1204-1214) ἐπεξέτεινε τὰς κτήσεις του πρὸς

Νόμισμα Μιχαὴλ
Δεσπότης Ἠπείρου.

βορρᾶν μέχρι τοῦ Δυρραχίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Οἱ κάτοικοι ἠγάπησαν πολὺ τὸν Μιχαὴλ, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε μὲ συνέσειν τὴν χώραν.

Τὸν Μιχαὴλ Α΄ διεδέχθη ὁ ἀδελφός του **Θεόδωρος** (1214-1230).

Ἄ Θεόδωρος ἦτο τολμηρὸς καὶ φιλόδοξος καὶ καθ' ὅλην τὴν ζωὴν ἠγωνίζετο ἐναντίον τῶν Λατίνων, Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν. Ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν Πελαγονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν νῆσον Κέρκυραν καὶ κατέστησεν ὑποτελεῖ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων

Σβιατοσλάβον. Μετ' ὀλίγον ὁ Θεόδωρος ἐπιχειρεῖ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου ἐπεκράτει μεγάλη ἀναρχία. Ἄφου προήλασε πρὸς ἀνατολάς, ἔγινεν εὐκόλως κύριος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν κατέλαβεν ὅλην τὴν χώραν μέχρις Ἀδριανουπόλεως καὶ Φιλιππουπόλεως.

Τότε ἀπέβαλε τὸν τίτλον τοῦ Δεσπότη καὶ ἐστέφη ἐπισήμως εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν αὐτοκράτωρ, ἐφόρεσε πορφύραν, πορφυρᾶ πέδιλα καὶ κατήρτισεν αὐτὴν βασιλικήν. Ἡ πράξις τοῦ αὐτῆ τὸν κατέστησεν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, ὁ ὁποῖος, ἀπησχολημένος ἄλλου, δὲν κατέρθωσε τότε νὰ κάμη τίποτε κατὰ τοῦ Θεοδώρου.

Τὸ 1230 ὁ Θεόδωρος ἐπεχείρησε τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων. Εἰς μεγάλην ὄμως μάχην παρὰ τὸν Ἐβρον ἠττήθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπεξέτειναν τὰς κατακτήσεις των μέχρι τῆς Ἰλλυρίας. Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου **Μανουήλ** (1230 - 1240).

Ἐν τῷ μεταξύ ὄμως ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ Μιχαήλ Α' **Μιχαήλ Β'**, τοῦ ὁποῖου τὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχε σφετερισθῆ ὁ Θεόδωρος, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Φράγκων τῆς Πελοποννήσου, κατέλαβε τὰς παλαιὰς κτήσεις τοῦ πατρὸς του Ἡπειρον, Αἰτωλίαν, Ἀκαρνανίαν καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ ἵδρυσεν τὸ λεγόμενον **Νέον Δεσποτᾶτον** τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖον κατέρθωσε νὰ ζῆσῃ μέχρι τοῦ 1318.

Τοιοιουτρόπως τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου διηρέθη εἰς δύο. Τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης κατέλυσε μετ' ὀλίγον (1246) ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Βατάτσης, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὰς χώρας του καὶ ἀνέθεσε τὴν κυβέρνησίν των εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον.

Ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης (1204 - 1222) ἔκαμε προσωρινήν πρωτεύουσάν τῆς διαμελιζομένης αὐτοκρατορίας τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας καὶ τοιουτοτρόπως τὸ νεοσύστατον κράτος ἐθεωρήθη, ὅπως καὶ πραγματικῶς ἦτο, συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Σφραγίς Θεοδώρου Λάσκαρη.

Ἀριστερά: ὁ Ἅγιος Θεόδωρος, δεξιά: «ἄγιε Θεόδωρε, ἀθλητά, σκέποις Θεόδωρον Λάσκαριν τὸν βασιλέα».

Ὁ Θεόδωρος ἐνίκησε τοὺς Σελτζούκους καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων μέχρι τῆς Σμύρνης καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εἰς τὴν Λυδίαν καὶ Φρυγίαν. Πρὸς βορρᾶν

ἐσουνόρευε μὲ τὸ ἐπίσης νεοσύστατον κράτος τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ κράτος τῆς Νικαίας ὠργανώθη ταχέως καὶ ἀπεδείχθη ἰσχυρότερον καὶ ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους καὶ ἀπὸ τοὺς Φράγκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης Βατάτζης (1222 - 1254) διαδεχθεὶς αὐτόν, ὑπῆρξεν ἄριστος στρατηγὸς καὶ διοικητής, ἀνέπτυξε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μ. Ἀσίαν τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς εὐημερίας τῆς. Τὸ στρατιωτικὸν ἔργον τοῦ Βατάτζη ἦτο ἀξιόλογον, ὁ δὲ βίος του ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος σειρά πολέμων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην. Ἐξεδίωξε τοὺς Λατίνους ἐκ τῶν τελευταίων κτήσεων των εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι Σαγγαρίου καὶ τοῦ Μαιάνδρου, διέβη διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην ὑπέταξε τὸ βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπέβαλε τὴν ἐπικυριαρχίαν του εἰς τὸ Νέον Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου.

Τοὺς Βουλγάρους καταλλήλως ἀπέτρεψεν ἐκ τῆς μετὰ τοῦ

Λατίνου αυτοκράτορος συμμαχίας και έξεδιώξε κατόπιν εκ της Μακεδονίας ανακτήσας τας Σέρρας και τὸ Μελένοικον.

Τοιοτοτρόπως ή αυτοκρατορία της Νικαίας απέβαινε ση-

Πύλη τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας.

μαντική βαλκανική δύναμις. Τέλος από τους Λατίνους αφήρεσε τας τελευταίας εις την Θράκην κτήσεις των, την Τυρολόην και την Βιζύην (1247).

Τοιοτοτρόπως κατά τὸν θάνατον τοῦ Βατάτζη ή αυτοκρατορία της Νικαίας εἶχε λάβει ἕκτασιν μεγίστην, ή δέ στρατιωτική και οικονομική αὐτῆς θέσις ἦτο ἀνθηρά.

Η ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὁ διάδοχος τοῦ Βατάτζη **Θεόδωρος Β΄ ὁ Λάσκαρης** (1254 - 1258) ἐξηκολούθησε κατὰ τὸ διάστημα τῆς βραχείας βασιλείας του τὴν τακτικὴν τοῦ πατρός του. Ἐξεδιώξε τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰσβάλει πάλιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, και τοὺς ἠνάγκασε νά περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ των σύνορα. Τὸν Θεόδωρον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱός του **Ἰωάννης Δ΄ Λάσκαρης** (1258 - 1259), τὸν ὅποιον ἐπετρόπευεν ὁ Μιχαήλ, υἱός τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, διοικητοῦ τῆς

Θεσσαλονίκης. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος (1259 - 1261) ἐσφε-
τερίσθη τὸν θρόνον καὶ συνεκέντρωσεν ὅλας τοὺς τὰς προσπα-
θείας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατ' ἀρχὰς ἀφῆρσεν ὅλας τὰς πέριξ τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως κτήσεις τῶν Φράγκων καὶ περιώρισεν αὐτοὺς μόνον εἰς
τὴν πρωτεύουσαν. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1261 εἰς τὸ Νυμφαῖον (πλη-
σίον τῆς Σμύρνης) ἔκλεισε συνθήκην μὲ τοὺς Γενοάτας, οἱ ὅποιοι
ἀντὶ εὐρυτάτων ἐμπορικῶν ἀνταλλαγμάτων ἀνελάμβανον νὰ
βοηθήσουν διὰ τοῦ στόλου τῶν τὸν Μιχαὴλ εἰς ἀνάκτησιν τῆς
Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Γενοᾶται ἔλαβον σχεδὸν τὸ μονοπώ-
λιον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἦσαν προωρισμένοι νὰ
ἀντικαταστήσουν τοὺς Βενετούς. Τέλος ἔστειλεν εἰς τὴν Εὐρώ-
πην τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον νὰ ἐπιτηρῇ
τεν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ καὶ τοὺς Βουλγάρους.

Τὰ πράγματα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἦσαν εὐνοϊκὰ διὰ τοὺς
Ἕλληνας. Ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια εἶχε φέρει τοὺς Λατίνους
εἰς ἀπόγνωσιν. Ἦτο τόση ἡ πενία, ἡ ὁποία ἐμάστιζεν ἀπὸ πο-
λὺν χρόνον καὶ αὐτὴν τὴν αὐλήν, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ, διὰ νὰ
θερμανθῇ τὸν τελευταῖον χειμῶνα, ἠναγκάσθη νὰ κατεδαφίσῃ
μέρος τῶν ἀνακτόρων. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἑλλήνων κατὰ
τῶν ξένων εἶχε κορυφωθῆ καὶ τέλος ὁ βενετικὸς στόλος μὲ
ὅλην τὴν μάχιμον δύναμιν τῶν Φράγκων ἐξῆλθεν εἰς ἐκστρα-
τείαν κατὰ τῆς Δαφνουῦντος, ἡ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὴν περιο-
χὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Στρατηγόπουλος ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλιπόλιν μὲ 800
μόνον ἵππεῖς καὶ ὀλίγους πεζοὺς. Οἱ ἐγχώριοι ὁμῶς ἔσπευσαν
νὰ ταχθοῦν μαζί του ὡς «θεληματάριοι», ἐθελονταὶ δηλαδή,
καὶ ὁ Στρατηγόπουλος μετέβη εἰς τὴν Σηλυβρίαν, διὰ νὰ κατο-
πτεύῃ πλησιέστερον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ θεληματάριοι
αὐτοὶ ἐβεβαίωσαν τὸν Στρατηγόπουλον, ὅτι ἡ πρωτεύουσα εἶ-
ναι ἔρημος στρατοῦ καὶ τὸν ἐπίεζον νὰ προσβάλλῃ αὐτήν.

Τέλος τὴν 25ην Ἰουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον
διὰ τινος ὑπογείου εισόδου εἰς τὴν πόλιν καὶ ἦνοιξαν τὰς πύ-
λας τοῦ τείχους. Ὁ ἑλληνικὸς στράτος εἰσῆλθε τότε εἰς τὴν
πόλιν καὶ κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τοὺς Λατίνους. Οἱ κάτοικοι

τῆς πόλεως ἐνίσχυσαν ἀμέσως τὸν στρατὸν. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς τῶν Φράγκων ἀπὸ τὴν Δαφνοῦντα, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖ· 1261
νος μὲ τὸν βενετὸν πατριάρχην καὶ τοὺς σημαίνοντας ξένους ἐγκατέλειψαν τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐπὶ βενετικῶν πλοίων ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ἐνωρίτερον ἀπὸ ὅ,τι ἐφαντάζοντο οἱ αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας. Ὁ Μιχαὴλ εἰδοποιήθη εἰς Νυμφαῖον, ὅπου εὕρισκετο τότε, ἐβάδισε μὲ τὸν στρατὸν του καὶ τὴν 15ην Αὐγούστου 1261 εἰσῆλθεν ἐπισήμως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μετὰ περιπέτειαν 60 περίπου ἐτῶν ἀνασυνιστάτο πάλιν ὑπὸ νέαν Δ υ ν α σ τ ε ἰ α ν τ ὶ ν Π α λ α ι ο λ ὄ γ ω ν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ (1261-1453)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ 1261

Ἡ ἀνασυσταθεῖσα διὰ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἕκτασιν οὔτε τὴν δύναμιν τῆς παλαιᾶς. Τὸ νέον κράτος περιελάμβανεν εἰς τὴν Ἀσίαν μόνον τὰς κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, δηλαδὴ μικρὸν μέρος τῶν παλαιῶν ἀσιατικῶν κτήσεων. Εἰς τὴν Εὐρώπην περιελάμβανε τὴν Θράκην καὶ μικρὸν μόνον μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χώραι ἀπετέλουν διάφορα μικρὰ ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ κρατίδια. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νήσων ἀνήκον εἰς τὴν νέαν αὐτοκρατορίαν ἡ Ρόδος, Λέσβος, Σαμοθράκη καὶ Ἴμβρος.

Ἐπίσης τὸ κράτος εὕρισκετο διαρκῶς εἰς οἰκονομικὰς δυσκολίας καὶ τὸ στρατιωτικὸν σύστημα ἦτο εἰς πλήρη παράλυσιν. Τουναντίον περὶ τὴν αὐτοκρατορίαν εἶχον δημιουργηθῆ, ἰσχυρὰ καὶ ἐπικίνδυνα κράτη, τὸ κράτος τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τὸ ἀπειλητικώτερον ἀπὸ ὅλα τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Καὶ γενικῶς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Φράγκων κατάστασις ὅμοια πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν Γερμανῶν. Ἐσχηματίσθησαν δηλαδὴ πλῆθος μικρῶν κρατιδίων, τῶν ὁποίων τὰ σύνορα δὲν ἦσαν σταθερά. Ἐπεκράτει διὰ τοῦτο μεγάλη ἀκαταστασία καὶ ἔλλειψις ἀσφαλείας καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Πλὴν τούτου δὲν ἔλειψαν οὔτε κατὰ τοὺς κρισιμωτάτους αὐτοὺς χρόνους οἱ συνήθεις φατριασμοὶ τοῦ παλατίου, αἱ στά-

σεις και αἱ διχόνοιαί τῆς ἀρχούσης δυναστείας. Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ πόλεμοι ἔφθειραν τὰς δυνάμεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

ΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΕΧΘΡΟΙ. ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

Τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχον ἰδρύσει οἱ Βούλγαροι μετὰ τῶν Βλάχων, ἀπὸ τὸ 1241 ἤρχισε νὰ παρακμάζη ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα ἐσωτερικῶν ἐρίδων, ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τῆς καταπληκτικῆς αὐξήσεως τοῦ νέου κράτους τῶν Σέρβων εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἔπαιξαν σπουδαιότατον μέρος, παρ' ὄλην τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἀδυναμίαν. Ἐκμεταλλεούμενοι τὰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς τοῦ κράτους καὶ παρέχοντες τὴν βοήθειάν των πότε εἰς τὴν μίαν καὶ πότε εἰς τὴν ἄλλην ἐκ τῶν διαπληκτιζομένων μερίδων τοῦ Βυζαντίου κατῶρθωσαν νὰ προσ-αυξήσουν τὸ κράτος των μὲ ἑλληνικὰ ἐδάφη. Κυρίως ὁμως ἐξήντησαν καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ κράτους μὲ τὰς συχὰς ἐπιδρομὰς των καὶ καταστροφὰς.

ΤΟ ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἄλλὰ περισσότερον ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ ἦσαν οἱ Σέρβοι. Εἶδομεν, ὅτι οἱ Σέρβοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια, ἐπωφελοῦμενοι τὴν ἀθλίαν κυβέρνησιν τῶν Ἀγγέλων, ἴδρυσαν κράτος ἀνεξάρτητον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ἐκτεταμένας χώρας, τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν βόρειον Ἀλβανίαν καὶ τὴν παλαιάν Σερβίαν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των πρὸς ζημίαν τῶν Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων καὶ κατέστησαν αὐτὸ τὸ ἰσχυρότερον κράτος τῆς Βαλκανικῆς. Κατέλαβον τὰ Σ κ ό π ι α, κατέστησαν αὐτὰ πρωτεύουσιν καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Β α σ ι λ έ ω ς (Κράλ). Μετ' ὀλίγον οἱ Σέρβοι κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν καὶ διήνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ Αἰγαῖον, κατόπιν δὲ τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα.

Ἄλλ' εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν του ἔφθασε τὸ σερβικὸν κρά-

τος ἐπὶ τοῦ κράλ **Στεφάνου Ντουσιάν** (1331 - 1355). Κατὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Ντουσιάν εἰς τὸν θρόνον τὰ βόρεια σύνορα τοῦ σερβικοῦ κράτους ἤρχιζον ἀπὸ τὸν Σάβον καὶ τὸν Δούναβιν. Ὁ Ντουσιάν κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν πλην τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον καὶ ἐστέφη εἰς τὰ Σκόπια (1346) **Τ σ ά ρ ο ς Σ έ ρ β ω ν καὶ Ρ ω μ α ί ω ν** (δηλ. Ἑλλήνων).

Ὁ Ντουσιάν εἶχε μεγάλα σχέδια. Ἦθελε νὰ ἐνώσῃ εἰς μέγα κράτος τοὺς Νοτίους Σλάβους, νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ἰβαλικανικῆς καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τοιοῦτοτρόπως τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο ἐπροχώρει περιεσκεμμένως καὶ σταθερῶς. Ἀφοῦ ἤδη ἐστέρησε τὸ κράτος τῶν δυτικωτάτων ἐπαρχιῶν, εἰσῆρχετο εἰς τὴν Θράκην καὶ μετέφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του εἰς τὸν Ἔβρον. Τὸ μέγα τοῦτο σερβικὸν κράτος διωργάνωσεν ὁ Ντουσιάν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἴδρυσεν τὸ σερβικὸν πατριαρχεῖον εἰς Ἴπέκ.

Τελευταῖον ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1355), ἀφοῦ πρῶτον ἔγινε κύριος τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε κατὰ τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήσεις του καὶ τὰ σχέδιά του ἐματαιώθησαν. Οἱ Σέρβοι θαυμάζουν τὸν Ντουσιάν, διότι ἦτο πραγματικῶς γενναῖος καὶ ἐπιδέξιος στρατηγὸς καὶ διπλωμάτης. Ἀλλὰ τὸ νοτιοσλαβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὄνειρευθῆ, ἰδρύθη μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

Φ Ρ Α Γ Κ Ο Ι

Καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἔπαυσεν ὁ ἀπὸ τῶν Φράγκων κίνδυνος. Πληθὸς φραγκικῶν κρατῶν ἦσαν ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οἱ δὲ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενοᾶται κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους.

Αἱ ναυτικαὶ αὐταὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας εἶχον συγκεντρώσει τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον ὄλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀπεμύζησαν τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ διαρκῶς ὑπέσκαπτον τὸ κράτος. Περιεφρόνουν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ἐπέβαλλον τὴν θέλησιν

των διὰ τῆς βίας. Εἰσεχώρουν μὲ τὸν στόλον των μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ πολλακίς προεκάλουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ταραχὰς καὶ φόνους, ἀναγκάζοντες τοὺς αὐτοκράτορας νὰ τοὺς παραχωροῦν νέα ἐδάφη καὶ νέα προνόμια. Οἱ ξένοι αὐτοὶ ὑπῆρξαν ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἐξασθενήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς ὁποίας ἐπέφερον τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἐφάνη νέος ἐχθρὸς εἰς τὸ Αἰγαῖον, οἱ Ἰωαννῖται Ἰππῶται. Οἱ ἰππῶται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἦσαν, καθὼς εἶδομεν, ἐκ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν πρὸς προστασίαν τοῦ φραγκικοῦ κράτους τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' ὅταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἰππῶται κατέφυγον εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐζήτησαν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ν' ἀγοράσουν τὴν Ρόδον παρὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Β'. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον. Οἱ ἰππῶται ἐνίκησαν τὰς αὐτοκρατορικὰς δυνάμεις, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ρόδον καὶ ἵδρυσαν ἴδιον κράτος. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν καὶ ἰππῶται τῆς Ρόδου.

Οἱ Ἰωαννῖται ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀπετέλουν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου καὶ διετηρήθησαν εἰς τὴν Ρόδον μέχρι τοῦ 1522, ὅπότε ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ὁ περίφημος σουλτάνος Σουλεῦμάν ὁ Μεγαλοπρεπής.

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ. ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δώσῃ τὸ τελευταῖον καὶ καίριον κτύπημα κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἰδρύθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἦτο ἀφανής, ἀλλ' ἐπεφύλασσε μεγάλας ἐκπλήξεις.

Οἱ Ὄσμανλίδαι Τοῦρκοι ἢ Ὄθωμανοὶ προήρχοντο ἀπὸ τὰς τουρανικὰς χώρας, ὁπόθεν, καθὼς εἶδομεν, ἐξῆλθον τόσαι ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαί. Κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα ἔγινε μεγάλη κίνησις λαῶν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ ἰδρύθη τότε μέγα Μογγολικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν

Τζεγγίς Χάν απέκτησε όνομα μεταξύ τών βαρβάρων ήγεμόνων της Άσίας.

Ή τουρκική παράδοσις λέγει, ότι ό τουρκος φύλαρχος **Σουλεϋμάν** με 50 χιλ. ανθρώπων έκινήθη από την άναστάτωσιν εκείνην και κατήλθεν εις την Περσίαν. Ό ίδιος διερχόμενος τόν Εϋφράτην έπνίγη, ό δέ υίός του **Έρτογουλ** διηυθύνθη πρός την Μ. Άσίαν. Έκεϊ εισήλθεν ως μισθοφόρος εις την ύπηρεσίαν του Σελτζούκου σουλτάνου του **Ίκονίου**, ό όποιος έδωσεν εις αυτόν ως φέουδον μικράν χώραν πλησίον της Προύσης. Τουτουτρόπως έδημιουργήθη πυρην μικροϋ στρατιωτικοϋ κράτους, τό όποιον ηϋξήθη δια κατακτήσεως έλληνικών χωρών. Τό γεγονός αυτό συνέβη επί της βασιλείας του **Μιχαήλ Η΄** του Παλαιολόγου.

Τόν Έρτογουλ διεδέχθη ό **Όσμάν** ή **Όθωμάν** (1289-1326), ό όποιος είναι ό κυρίως ιδρυτής του Όσμανικοϋ κράτους. Ό Όσμάν έπεξέτεινε τό μικρόν φέουδον δια νέων κατακτήσεων. Έν τώ μεταξύ τό Σελτζουκικόν κράτος κατελύθη υπό τών Μογγόλων και ό Όσμάν έγινε ήγεμών ανεξάρτητος. Τό 1326 κατέλαβε την Προύσαν, την όποιαν κατέστησε πρωτεύουσάν του.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΜΙΧΑΗΛ Η΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (1261 - 1282)

Ή άνασυσταθεισα αυτοκρατορία είχε να παλαίση κατά πολλών έχθρών, δια ν' αναλάβη τά παλαιά της σύνορα εις την Εϋρώπην. Δια τοϋτο ό Μιχαήλ ήναγκάσθη να πολεμήση κατά τών Φράγκων, οι όποιοι ήσαν έγκατεστημένοι εις την Έλλάδα, κατά τών Βουλγάρων και κατά του Δεσποτάτου της Ήπείρου.

Κατά πρώτον έπολέμησε, καθώς είδομεν, πρός τό Πριγκιπάτον της Άχαΐας και κατώρθωσε να έγκατασταθῆ εις την Πελοπόννησον. Από τούς Βενετούς αφήρεσε τās περισσοτέρας έκ τών νήσων του Αίγαίου πελάγους, Από τούς Βουλγάρους άνέκτησε μέρος της Μακεδονίας (1264) και από τό Δεσποτάτον της Ήπείρου αφήρεσε τά Ίωάννινα (1265). Τούς Σέρβους

ἠνάγκασε πάλιν ν' ἀναγνωρίσουν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Μιχαὴλ ἐπέδωξε τὴν ἀνασύστασιν αὐτοκρατορίας ἰσχυρᾶς καὶ ἀνέπτυξεν ἑξοχα προτερήματα, ἀπέδειξεν ἀντίληψιν λεπτήν καὶ νοῦν πρακτικόν. Διὰ τοῦτο δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ἄλλὰ σοβαρὰ ἐξωτερικὴ κρίσις ἠπέιλησε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἁγίου Κάρολος, ὁ ὀνομαζόμενος Ἄ ν δ ε γ α υ ι κ ὸ ς (d'Anjou) ἠγόρασε παρὰ τοῦ τελευταίου ἐκπτώτου λατίνου αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουίνου Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Ὁ Κάρολος διέθετε μεγάλην δύναμιν, διότι ἦτο συγχρόνως ἡγεμὼν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ συνάμα βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν.

Διεδικῶν λοιπὸν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Ἡ' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα ἐκυρίευσε τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Πρὸς τούτοις συνεμάχησε μὲ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Εὐρώπην, τοὺς Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Βλάχους. Ἡ Δύσις ἐφαίνετο, ὅτι ἠύνόει τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου καὶ ἡ ἀνασύστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθεωρεῖτο προσεχῆς.

Ἄλλ' ἡ αὐτοκρατορία ἐσώθη διὰ τῆς διπλωματικῆς εὐστροφίας τοῦ Μιχαὴλ. Ἐκμεταλλεόμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας περὶ πρωτείων, συνεννοήθη μὲ τὸν Πάπαν Γρηγόριον Ι' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἡ ὁποία συνῆλθεν εἰς Λυῶν (1274), ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ὑπήχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεσοβήθη νέα σταυροφορία κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐνήργησε μὲ δραστηριότητα καὶ ἐνίκησεν εἰς τὴν Ἠπειρον τὰ στρατεύματα τοῦ Καρόλου.

Ἄλλὰ ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς δὲν ἐδέχθη τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ ὁ ἐκ Δυσμῶν κίνδυνος ἐφάνη ἀπειλητικώτερος. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀντέταξεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ Καρόλου εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ συγχρόνως κατάρθρωσεν ἐπιτηδείως νὰ ἐξεγείρῃ μεγάλην ἐπανάστασιν εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ

τῶν Γάλλων. Οἱ Σικελοὶ κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τοῦ Πάσχα τοῦ 1282 ἔσφαξαν τοῦ Γάλλου. Αὐτὸς εἶναι ὁ λεγόμενος Σικελικὸς ἑσπερινός. Ἡ Σικελία περιήλθεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας (Ἰσπανία). Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Κάρολος καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀφήσας μνήμην μεγάλου αὐτοκράτορος (1282).

Οἱ λοιποὶ Παλαιολογοὶ.- ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Η' ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὁ ὁποῖος παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον, πρὸς τὸν ὁποῖον

Ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος ἐπὶ μεταλλίου.

Ἀριστερά: Ἰωάννης βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Παλαιολόγος. Δεξιὰ: Ἔργον τοῦ Πισάνου ζωγράφου.

ταχέως περιήλθεν εἰς ρῆξιν, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον καὶ διχασμὸν τοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἐβασίλευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ ὁ ἔγγονός του κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Ἀδριανούπολιν. Καὶ οἱ δύο, λησμονοῦντες τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα, προσεπάθουν συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Σέρβων νὰ ἐπικρατήσουν. Ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσεν ὁ ἔγγονος καὶ ὁ πάππος του ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου. Ὁ νεώτερος Ἀνδρόνικος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ'

Μανουήλ Παλαιολόγος.
Εἰκὼν βυζαντινοῦ χειρογράφου (Μουσεῖον Λούβρου).

(1328 - 1341). Ἐπὶ τῶν δύο τούτων αὐτοκρατόρων ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀσχημιῶν τὰ ἐξωτερικὰ τοῦ κράτους ἐχειροτέρευσαν.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Ἰωάννης Ε' (1341 - 1391) ἦτο ἀνήλικος καὶ ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ φίλου τοῦ πατρός του Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδημιουργήθη νέα ἐσωτερικὴ κρίσις καὶ νέα διαίρεσις τοῦ κράτους. Ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα τῆς Σαβοΐας ἤθελε νὰ ἔχη αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν καὶ περὶ αὐτὴν συνηθοίσθησαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Καντακουζηνὸς ὑποστηριζόμενος τότε ὑπὸ τῆς Σερβίας ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον ὡς Ἰωάννης ΣΤ'. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἰωάννης Ε' ἤρχε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης ΣΤ' ἐκ Διδυμοτείχου τῶν λοιπῶν ἐλεεινῶν λειψάνων τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θλιβερότερον εἶναι, ὅτι οἱ ἀντίπαλοι ἄνευ ἐθνικοῦ συναισθήματος προσεκάλουν τοὺς ἐχθροὺς τῆς αὐτοκρατορίας εἰς βοήθειαν δίδοντες εἰς αὐτοὺς γενναῖα χρηματικὰ ποσὰ καὶ εὐρείας ἐδαφικὰς παραχωρήσεις. Ὁ Καντακουζηνὸς συνεμάχησε μετὰ τῶν Τούρκων, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν γέροντα Οὐρχάν τὴν 13ετῆ θυγατέρα του. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρηγκωνίσθη ὁ Καντακουζηνός, ἐξηκολούθησαν αἱ ταραχαί, διότι ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' εἰς ἐκ τῶν υἱῶν του καὶ ὁ ἕγγονός του, οἱ ὁποῖοι ἀνηγορεύθησαν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ φέρονται εἰς τὴν σειρὰν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ὁ εἰς ὡς Ἀνδρόνικος Δ', ὁ ἄλλος ὡς Ἰωάννης Ζ'.

Τὸν Ἰωάννην Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς του καὶ συμβασιλεὺς ἐπὶ τινα χρόνον Μανουὴλ Β' (1391 - 1425), ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦδε ἐκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ ὡς ὄμηρος εἰς τὴν Προῦσαν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο προικισμένος μὲ ἐξόχους ἀρετὰς καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις θ' ἀνεδεικνύετο εἰς ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ σωθῆ. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἰωάννης Η' (1425 - 1448). Οἱ δύο προτελευταῖοι αὐτοκράτορες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Δύσιν, διὰ νὰ προσελκύσουν βοήθειαν πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀπειλουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Ἰωάννην Η'

διαδέχεται ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ ὁ Παλαιολόγος (1448 · 1453).

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ μικρὸν Ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ὄσμάν εἰς τὴν Βιθυνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος, ἀνεπτύχθη μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα. Οἱ λόγοι τῆς αὐξήσεως αὐτῆς εἶναι γεωγραφικοί, στρατιωτικοί καὶ θρησκευτικοί.

Ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους εἶναι γεωγραφικός. Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ ὁποία, καθὼς εἶδομεν, ἦτο τὸ ἀκένωτον ἀποταμίευμα πολεμιστῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τῆς γειτονίας πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν κατάρθρωσε νὰ λάβῃ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ φυλετικὸς καὶ θρησκευτικὸς χαρακτήρ τῶν Ὀθωμανῶν ἔδωσεν ἰδιαίζουσαν μορφήν.

Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἔλαβε τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ κυρίαρχος τάξις εἰς τὸ κράτος ἦτο ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, δηλαδὴ ἄνθρωποι ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμισταί. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολεμιστῶν ἐξουσίαζον μικρὰ φέουδα καὶ ἐκ τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν συνετήρουν τοὺς πολεμιστάς των. Τὰ φέουδα αὐτὰ ἦσαν μικρά, ὅπως καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ δὲν ἐξησθένιζον τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τὸ κράτος του παρουσίαζε μεγάλην συνοχήν. Ὁ σουλτάνος ἦτο ἀρχηγὸς τῶν πολεμιστῶν καὶ ἐθεώρει ὡς ὕψιστον προσὸν τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν, ἐξεστράτευεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ πρῶτον μέλημα εἶχε νὰ διατηρῇ ἀκμαίαν στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος παρουσιάζεται ὡς στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ὀδηγοῦν εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις οἱ σουλτάνοι.

Οἱ Ὀθωμανοὶ πολεμισταὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἦσαν φυλὴ νεαρὰ καὶ πλήρης σφρίγους, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδιδε μεγάλην ὁρμὴν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Ὀθωμανοί, ὅπως οἱ πρῶτοι

Ἄραβες, ἐνεφοροῦντο ἀπὸ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, καὶ τὴν πίστιν αὐτὴν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν μετέδωκαν εἰς τοὺς μικρασιάτας, τοὺς ὁποίους ἐξισλάμισαν καὶ ἐξετούρκισαν.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Οἱ Τοῦρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἐφθασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἦσαν κυρίως ἵππεῖς. Τὸ πρῶτον τουρκικὸν ἵππικὸν ἦτο ὅμοιον μὲ τὸ ἵππικὸν ὄλων τῶν Μογγόλων, δηλαδὴ ἐλαφρὸν ἵππικὸν ὀπλισμένον μὲ τόξα. Ἐπετίθεντο διὰ ταχείας ἐπελάσεως, ἔρριπτον τὰ βέλη καὶ ἔφευγον διὰ νὰ ἐπιστρέψουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἀκιντζί. Ὅταν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, κατήρτισαν ἵππικὸν βαρύτερον, ὀπλισμένον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἵππικοῦ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σπαχήδες, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὀπλισμένοι μὲ μακρὰν καὶ κυρτὴν σπάθην, ἡ ὁποία ἔκοπτεν ὡς ξυράφιον (γιαταγάνι).

Ἐπίσης κατ' ἀπομίμησιν τοῦ βυζαντινοῦ πεζικοῦ ἐδημιουργήθη πεζικόν, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη νέος στρατός, δηλαδὴ οἱ Γενίτσαροι (Γενί τσάρ=νέος στρατός). Ὁργανωτὴς τοῦ νέου στρατοῦ ἦτο ὁ περίφημος Καρᾶ Χαλίλ Τσεντερλή. Τὸ τάγμα αὐτὸ ἀπετελέσθη ἀπὸ στρατιώτας μονίμους, οἱ ὁποῖοι καθ' ὄλην τὴν ζωὴν τῶν ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὸ ἐπάγγελμα τῶν ὄπλων. Διὰ τοῦτο κατ' ἔτος ἐστρατολογοῦντο παῖδες εὐρωστοὶ καὶ ἀκμαῖοι, ἰδίως χριστιανόπαιδες. Οἱ παῖδες αὐτοί, ἀποσπώμενοι διὰ τῆς βίας ἀπὸ τὰς μητρικὰς ἀγκάλας, ἐνεκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ ἐκεῖ ἐλάμβανον ἀνατροφὴν τουρκικὴν καὶ ὀθωμανικὴν. Ἀνετρέφοντο δηλαδὴ εἰς τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν, ἐλησμόνουν τὴν ἐλληνικὴν πατρίδα, τοὺς γονεῖς καὶ τὴν παλαιὰν τῶν κατοικίαν. Δι' αὐτοὺς πατὴρ ἦτο ὁ σουλτάνος καὶ ἰδιαιτέρα πατρίς τῶν οἱ στρατῶνες, τὰ περίφημα οὐτζάκια.

Διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ οἱ σουλτάνοι ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν μὲ συνοχὴν καὶ πειθαρχίαν, ὅμοιον πρὸς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν τῶν νεωτέρων χρόνων, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἡγεμόνες

τῆς Δύσεως διέθετον μόνον τὸν στρατὸν τῶν ἰπποτῶν, ὁ ὁποῖος ἦτο ὀλιγάριθμος καὶ ἀπειθάρχητος.

Τὸ σύστημα τοῦτο παρεῖχεν εἰς τὸ κράτος στρατιώτας ἡσκημένους μὲ αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ θρησκευτικὸν φανατισμόν. Ἄλλ' εἶχε καὶ συνεπείας ἀπωτέρας. Ἀσυναισθίτως ἠϋξάνεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μωαμεθανῶν διὰ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ χιλιάδων ἑλληνοπαίδων καὶ ὁ ἑλληνισμὸς διαρκῶς ἔχανε ἀκμαῖον αἶμα. Τοῦτο οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν **Π α ι δ ο μ ἄ ζ ω μ α**.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΟΥΡΧΑΝ Α΄ ΚΑΙ ΜΟΥΡΑΤ Α΄

Οἱ Ὄθωμανοὶ τὸ 1326 κατέλαβον, καθὼς εἶδομεν, ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ὄσμάν τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποῖαν κατέστησαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους.

Ἐπὶ τοῦ **Οὐρχάν** (1326 - 1359) οἱ Ὄθωμανοὶ ἐκυρίευσαν ὅλας τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Μ. Ἀσίας ἐκτὸς τῆς Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐκστρατεύσας ἐναντίον αὐτῶν τὸ 1330 ἠττήθη. Αἱ περίφημοι πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ὄθωμανῶν. Μετὰ ταῦτα οἱ Ὄθωμανοὶ ἐπωφελοῦμενοι τὰς μεταξὺ Ἰωάννου Ε΄ καὶ Καντακουζηνοῦ ἔριδας ἔθεσαν τὸν πόδα των εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τὸν Οὐρχάν, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε κάμει γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρί, διὰ νὰ προσοικειωθῇ αὐτόν. Οἱ Ὄθωμανοὶ διέβησαν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ κατέλαβον τὴν **Καλλιπόλιν** (1354), τὴν ὁποῖαν κατέστησαν ὀρμητήριον τῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχειρήσεών των. Ὀλίγον βραδύτερον οἱ Ὄθωμανοὶ κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόην (1357). Τοιούτοτρόπως διήνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Βαλκανικὴν.

Ὁ διάδοχος τοῦ Οὐρχάν **Μουράτ Α΄** (1359 - 1389) ὑπῆρξε μέγας κατακτητῆς. Ὁρμώμενος ἐκ Καλλιπόλεως καὶ Διδυμοτείχου εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην καὶ κατέλαβε τὴν **Ἀδριανούπολιν** (1365), ἡ ὁποία ἔγινεν ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Ἐκεῖθεν ὁ Μουράτ ἐπεξέτεινε τὰς ἐπιδρομὰς του μέχρι τοῦ Αἴμου, ὅπου κατέλαβε τὴν Φιλιππού-

πολιν και κατέστησεν ύποτελή τόν ήγεμόνα τής Βουλγαρίας. Οί Όθωμανοί από τής Θράκης εισήλασαν εις τήν Μακεδονίαν και έπεχείρουν νά καταλάβουν τήν άλλην Βαλκανικήν, προτου δώσουν τó τελευταίον κτύπημα κατά τής βασιλευούσης.

Ό αυτοκράτωρ Ίωάννης Ε΄ επανελθών έκ τής Δύσεως, όπου μετέβη έπαιτών βοήθειαν, ήναγκάσθη νά συνθηκολογήση με τόν Μουράτ ύποσχεθείς νά πληρώνη εις τούς Τούρκους φόρον έτήσιον. Κατόπιν ό Μουράτ απέσπασε χώρας του άλλοτε Σερβικού κράτους. Εισήλασεν εις τήν Άλβανίαν και έκυρίευσε τήν Κρόϊαν, τόν σέρβον βασιλέα κατέστησε φόρου ύποτελή και από τούς Βουλγάρους έκυρίευσε τήν Σόφιαν (1382).

Τέλος ό Μουράτ παρά τήν συνομολογηθεΐσαν προς τούς Έλληνας συνθήκην έκυρίευσε τó 1386 τήν πρωτεύουσαν τής Μακεδονίας και τήν δευτέραν πόλιν του Έλληνικού κράτους, τήν Θεσσαλονίκην. Δύο έτη μετά ταυτα (1388) έκυρίευσε τήν Βουλγαρίαν, τήν όποιαν μετέβαλεν εις έπαρχίαν του κράτους. Τοιουτοτρόπως διελύθη τó Βουλγαρικόν κράτος και ή βασιλεύουσα δυναστεία του Σισμάν προσήλθεν εις τόν Ισλαμισμόν.

Μετά τó γεγονός αυτό συνεκρούσθησαν οι Όθωμανοί και οι Σέρβοι. Οί συνηνωμένοι Νοτιοσλάβοι, Σέρβοι, Βόσνιοι, Κροάται, Πολωνοί, τούς όποιους ύπεστήριζον Ουγγροι, Βλάχοι και Άλβανοί, συνετρίβησαν εις τήν μεγάλην μάχην τού Κοσσοφοπεδίου (1389). Η μάχη του Κοσσοφοπεδίου έχει κοσμοϊστορικήν σημασίαν, διότι οι Νοτιοσλάβοι ήσαν ή μόνη αξιόλογος δύναμις εις τήν Βαλκανικήν, ή όποια ήδύνατο ν' άντιταχθί εις τήν όρμην των Τούρκων. Ό Μουράτ έφονεύθη επί του πεδίου τής μάχης ύπό σέρβου τραυματίου. Άλλ' ό υίός του Βαγιαζίτ έξηκολούθησε με Ίσην όρμην τó έργον του.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΤΙΚΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΥΡΑΤ

Οί Όθωμανοί, δια ν' άποκτήσουν εις τās κατακτωμένας χώρας προπύργια μόνιμα και άσφαλή, ήκολούθησαν τó σχέδιον τής μεταφυτεύσεως τουρκικών πληθυσμών εις τά εύφορώ-

τερα μέρη τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν ἀντιθέτως ἠνάγκαζον τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Τοιοῦτοτρόπως μεγάλα διαμερίσματα τῶν ἑλληνικῶν τούτων χωρῶν κατελήφθησαν ὑπὸ Τούρκων ἐκ τοῦ κράτους κυρίως τοῦ Ἰκονίου. Μέχρι πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐσφύζοντο οἱ συνοικισμοὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὰ εὐφορῶτερα μέρη τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχον πυκνοὶ συνοικισμοὶ ἐκ Τούρκων, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο *Κο ν ι ἄ ρ η δ ε ς*, ὡς προερχόμενοι ἐκ τοῦ Ἰκονίου, καὶ τὰ χωρία τῶν *Κο ν ι α ρ ο χ ῶ ρ ι α*. Αἱ μετοικεσῖαι αὐταὶ τῶν Τούρκων συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτήρος τῆς Μακεδονίας. Οἱ τουρκικοὶ αὐτοὶ πληθυσμοὶ ὑπεχρεώθησαν διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης τὸ 1924 νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὰ κτήματά τῶν κατέλαβον οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες ἐκ Θράκης καὶ Μ. Ἀσίας.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΒΑΓΙΑΖΙΤ Α΄.

Τὸν Μουράτ διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς τοῦ **Βαγιαζίτ ὁ Α΄** (1389-1402), ὁ ὅποιος διὰ τὴν ὀρμητικότητά του ἐπωνομάζετο *Γι λ δ ι ρ ι μ* (Κεραυνός). Ὁ Βαγιαζίτ εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἔσπευσεν εἰς Μ. Ἀσίαν, ὅπου εἶχον συνασπισθῆ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν οἱ διάφοροι τοῦρκοὶ ἡγεμόνες. Ἐκεῖ διέλυσε τὸν συνασπισμὸν τῶν Τούρκων καὶ ἐκυρίευσεν ὅλα τὰ ἄλλα μικρὰ κρατίδια καὶ μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τοιοῦτοτρόπως ἠύξησε τὸ κράτος του καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸ εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Τότε ἐκυρίευσεν καὶ τὴν τελευταίαν κτήσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Φιλαδέλφειαν (1390). Ἡ Σμύρνη εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἰπποτῶν τῆς Ρόδου ἀπὸ τὸ 1344.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1391) ὁ Μανουήλ, κρατούμενος ὡς ὄμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ εἰς Προύσαν, ἐδραπέτευσε καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἶχεν ἀποθάνει ὁ πατὴρ του. Τοῦτο

έλαβεν ὡς ἀφορμὴν ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἀπέκλεισε τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Μανουὴλ ἐπεκαλέσθη τότε τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως. ἡ ὁποία ἤδη εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνησυχῆ ἐκ τῆς ἀκατασχέτου προόδου τῶν Τούρκων, καὶ ἐσχηματίσθη σταυροφορία κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας **Σιγισμοῦνδος**, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν εὐρωπαίων πολεμιστῶν καὶ ἰδίως γάλλων ἵπποτῶν, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Βαγιαζίτ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ σπεύσας μὲ μεγάλην ταχύτητα προσέβαλε τοὺς χριστιανοὺς παρὰ τὴν Νικόπολιν καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς μεγάλην μάχην (1396).

Τὰς συνεπείας τῆς ἥττης τῶν Εὐρωπαίων ὑπέστησαν οἱ χριστιανοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ σουλτάνος ἀφ' ἐνὸς περιέσφιξε στενώτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' ἐτέρου ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ὁ ἐξ Ἑλλήνων καταγόμενος στρατηγός του **Ἐβρενὸς βέης** εἰσήλασε τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐληλάτησε δεινῶς τὴν χώραν καὶ ὑπεχρέωσε τὸν Θεόδωρον Παλαιολόγον, ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ, ν' ἀναγνώριση τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐφαίνετο τότε, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ μετ' αὐτῆς ὅλη ἡ Βαλκανικὴ θὰ ὑπέκυπτεν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, ὅτε μέγα γεγονός εἰς τὴν Ἀνατολήν ἠνάγκασε τὸν Βαγιαζίτ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπειγόντως εἰς Ἀσίαν.

ΜΟΓΓΟΛΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ. - ΤΑΜΕΡΛΑΝΟΣ

Εἷς ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Τζεγγίς Χάν, ὁ περίφημος **Τεμουρ Λέγκ**, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων παρεφθαρμένως λέγεται **Ταμερλᾶνος**, ἀνίδρυσε τὴν Μαγγολικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔγινε περιβόητος ἔνεκα τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν του. Ὁρμώμενος ἐκ τῆς πρωτευούσης του **Σ α μ α ρ κ ἄ ν δ η ς** (Τουρκεστάν) ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν, τὴν Σιβηρίαν καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν, εἰς δὲ τὴν Μ.

Ἄσίαν ἔφθασε μέχρι τῶν ὀρίων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες τῆς Μ. Ἀσίας, τῶν ὁποίων ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰς χώρας, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ μογγόλου ἡγεμόνος. Ὁ Ταμερλᾶνος μὲ 800 χιλ. στρατοῦ εἰσήλασεν εἰς Μ. Ἀσίαν ἐνσπείρων τὸν

1402 τρόμον. Ὁ Βαγιαζίτ ἔσπευσε κατ' αὐτοῦ μὲ 350 χιλ. στρατοῦ. Ἡ σύρραξις ἐπῆλθε παρὰ τὴν Ἄγκυραν τὸ 1402, οἱ δύο βαρβαρικοὶ στρατοὶ ἐπολέμησαν μὲ μανίαν καὶ τέλος οἱ Τοῦρκοι μετὰ λυσσώδη ἀντίστασιν συνετρίβησαν. Ὁ Βαγιαζίτ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν.

Οἱ στρατοὶ τοῦ Ταμερλᾶνου μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ διαφόρους στρατηγούς ἐξεχύθησαν ὡς λαίλαψ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, καταστρέφοντες καὶ ἐρημοῦντες τὸ πᾶν. Τότε κατεστράφησαν ἀκμαϊόταται ἑλληνικαὶ πόλεις, ἡ Νίκαια, ἡ Ἔφεσος, ἡ Κολοφών, αἱ Σάρδεις κ.ἄ., οἱ δὲ Μογγόλοι ἔφθασαν μέχρι τῆς Σμύρνης, τὴν ὁποίαν ἀφήρσαν ἀπὸ τοὺς Ροδίους ἱππότες. Ἄλλ' ὁ Ταμερλᾶνος δὲν εἶχε βλέψεις εἰς τὰς χώρας αὐτάς καί, ἀφοῦ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κράτος τοῦ καταστρέφων δευτέραν φοράν τὴν χώραν. Ὁ Ταμερλᾶνος ἀπέθανεν, ἐνῶ ἐξεστράτευε κατὰ τῆς Κίνας.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προσωρινὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τὴν παράτασιν τοῦ βίου τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ πεντήκοντα ἀκόμη ἔτη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζίτ τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος περιέπεσεν εἰς ἐμφυλίους πολέμους μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐπολιτεύθη ἐπιδειξίως καὶ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην. Βραδύτερον, ἀνέκτησεν ἐπίσης πολλὰς πόλεις ἐπὶ τῆς Προποντίδος, τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Τὴν ἐνότητα τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἀποκατέστησεν ὁ **Μωάμεθ Α'** (1402 - 1421), ὁ ὁποῖος μέχρι τέλους διέτηρσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Μανουὴλ.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΜΟΥΡΑΤ Β'

Τὸν Μωάμεθ Α' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μουράτ Β' (1421 - 1451), ὁ ὁποῖος συνεχίζει τὴν προσωρινῶς διακοπεῖσαν κατακτητικὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων. Αἱ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος φιλικαὶ σχέσεις διεκόπησαν καὶ τὸ 1422 ὁ σουλτάνος προσέβαλε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ συνήνητησεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἡ ὁποία διήρκεσε μόνον 42 ἡμέρας, οἱ Τούρκοι ἐχρησιμοποίησαν πρώτην φοράν πυροβολικόν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1423) ἔστειλε τὸν στρατηγὸν του **Τουραχάν** εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ὁποίαν ἐληλάτησεν ἀγρίως, ὁ ἴδιος δὲ ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1430 περιῆλθεν ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἡ **Θεσσαλονίκη**. Τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκυβέρνηα ὁ βασιλόπαις Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὡς ἰδίαν ἡγεμονίαν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀποθνήσκων ἐπώλησε τὴν Θεσσαλονικὴν τὸ 1423 εἰς τοὺς Βενετούς. Ὁ Μουράτ τότε ἐπῆλθε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου διαπράξας φρικτὰς ἀπανθρωπίας. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μουράτ καὶ κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια τῶν μονῶν. Τῷ 1431 ὁ Μουράτ ἔγινε κύριος καὶ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος Ἰωαννίνων.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπεμονώθη καὶ ἐφαίνετο προσεχῆς ἡ πτώσις αὐτῆς. Ἀλλὰ δύο ἐχθροί, τοὺς ὁποίους δὲν ὑπελόγιζεν ὁ Μουράτ, τοῦ ἐδημιούργησαν σοβαρώτατον περισπασμὸν καὶ τὸν ἀπασχόλησαν μέχρι τοῦ θανάτου του.

Κατὰ πρῶτον ὁ ἀνδρείος στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων **Ἰωάννης Οὐνιάδης** ἤρχισεν ἐπίμονον πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Μετὰ περιπετειώδεις συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς προήλασε νικητῆς (1443) ἀπὸ τῆς Πέστης μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῆ εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πρὸς βορρᾶν ὄριον τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὠρίζετο ὁ Αἴμος.

Τότε ὁ Πάπας ἐθεώρει κατάλληλον τὴν περίστασιν διὰ

νέαν σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας **Λαδίσλαος Δ΄**, τὸν ὁποῖον ἐβοήθησαν καὶ ἄλλοι μικροὶ ἡγεμόνες, προήλασε μέχρι Βάρνης, ἐνῶ ὁ στόλος τῶν Βενετῶν καὶ Γενοατῶν ἔπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον. Ἄλλ' ἀπιστήσαντες οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενοᾶται μετεβίβασαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς. Ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς ἠττήθη παρὰ τὴν Βάρναν (1444), ὅπου ἐφνεύθη ὁ Λαδίσλαος.

Γεώργιος Καστριώτης ἢ
Σκεντέρμπεης.

γιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Ὁ Σκεντέρμπεης ἦτο υἱὸς τοῦ ἀλβανοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου.

Ὁ Μουράτ Β΄ ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἠνάγκασε τὸν Καστριώτην νὰ παραδώσῃ ὡς ὄμηρον τὸν Γεώργιον, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε ἑννέα ἐτῶν. Ὁ Γεώργιος ἐξισλαμισθεὶς ἔλαβε τουρκικὴν ἀνατροφὴν, ἀλλὰ μαθὼν τὴν καταγωγὴν του κατῴρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καί, ἀφοῦ ἔγινε διὰ δόλου κύριος τῆς Κρόιας (1443) ἀπέβη ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ σουλτάνου. Τρεῖς ἐκστρατεῖαι τοῦ Μουράτ δὲν κατῴρθωσαν τίποτε. Αἱ προτάσεις τοῦ σουλτάνου, ὅπως ἀναγνωρισθῆ ὁ Σκεντέρμπεης ὑποτελῆς ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας, ἀπερρίφθησαν. Τὰ κατορθώματα αὐτὰ ἐδόξασαν καὶ κατέστησαν θρυλικὸν τὸν Σκεντέρμπεην

Ἄλλ' ὁ Οὐνιάδης ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑμνηθεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Γιὰ γ κ ο**, ὡς χριστιανικὸς ἥρωας εἰς τὰ δημῶδη ἔξσηματα τῶν Νοτιοσλάβων.

Δεύτερος ἰσχυρὸς ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ **Γεώργιος**

ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Βαλκανικῆς. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν Τούρκων ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΔΙΑΣΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀποκλεισθεῖσα ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἐφάνετο, ὅτι θὰ ὑπέκυπτεν εἰς τὸ μοιραῖον. Κατὰ τὴν κρίσιμωτάτην στιγμήν οἱ περισσότεροι προσέβλεπον μὲ μοιρολατρικὴν ἀπάθειαν εἰς τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν. Ἀλλὰ δὲν ἔλειψαν ἄνδρες φωτεινοί, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν καὶ τὴν ὑστάτην ὥραν μέσον σωτηρίας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Σέρβων εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον μόνη ἐλπίς ἀπέμενε ἢ ἐκ τῆς Δύσεως βοήθεια.

Πολλοὶ τότε ἐκ τῆς τάξεως τῶν στρατιωτικῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῶν διανοουμένων ἀπεφάσισαν νὰ φανοῦν ἀνώτεροι τῶν φατριαστικῶν μικρολογιῶν καὶ διὰ γενναίου διαβήματος νὰ ἄρουν τὴν μετὰ τῆς Δύσεως παρεξήγησιν, διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦτο δυνατόν νὰ κινηθῇ ὁ δυτικὸς κόσμος ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἤρχισαν νὰ κηρύττουν, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ἀρθῇ τὸ σχίσμα καὶ νὰ παρακληθῇ ὁ Πάπας, ὅπως κινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν.

Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην ζητοῦντες τὴν βοήθειαν τῶν ἡγεμόνων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας. Πανταχοῦ ἔγιναν δεκτοὶ μετὰ τιμῶν, ἔλαβον ὠραίας ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δὲν εὗρηκαν καμμίαν οὐσιαστικὴν βοήθειαν.

Σημαντικωτέρα ἦτο ἡ προσπάθεια, ἢ ὁποία ἐγένετο ἐπὶ Ἰωάννου Η'. Ὁ αὐτοκράτωρ μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἄλλων ἐξεχόντων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν καὶ συνεκροτήθη σὺ ν ο δ ο ς εἰ ς τ ἡ ν Φ λ ω ρ ε ν τ ἱ α ν (1439), 1439 εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ἡ ἐνωτικὴ προσπάθεια προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ μεγάλου μέρους τοῦ λαοῦ. Ἐγεννήθη μά-

λιστα σοβαρόν ἑσωτερικόν ζήτημα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Ἕλληνες διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, τοὺς Ἐνωτικοὺς καὶ Ἀνωτικούς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ΄ - ΜΩΑΜΕΘ Β΄

Τὸν Μουράτ Β΄ ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Μωάμεθ Β΄** ὁ ἐπικληθεὶς Πορθητῆς (1451 - 1480). Ὁ νέος σουλτάνος, νεαρώτατος τὴν ἡλικίαν, μόλις 21 ἐτῶν, ἦτο φύσις ὀξεῖα καὶ χαρακτηριστῆρ ὀρμητικὸς. Εἶχεν ἀποκτήσει πείραν διοικητικὴν, καὶ στρατιωτικὴν, διότι δις ὁ Μουράτ ἐγκατέλειψε τὴν ἀρχὴν διὰ ν' ἀναπαυθῆ καὶ ἐπανῆλθε κατὰ τοὺς μεγάλους κινδύνους τοῦ κράτους, ἄφηνε δὲ ἀντικαταστάτην τὸν Μωάμεθ. Ὅνειρον τοῦ νέου σουλτάνου ἦτο ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὄλαι του αἰ προσπάθειαι ἀπὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν θρόνον ἐστράφησαν πρὸς πραγματοποιήσιν αὐτοῦ.

Ὁ Μωάμεθ Β΄ ἐπὶ μεταλλίου.

Ὁ **Κωνσταντῖνος ΙΑ΄** ὁ Παλαιολόγος (1449 - 1453) ἐκλήθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Η΄ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἦτο Δεσπότης τῶν ἐλληνικῶν κτήσεων, καὶ ἀφήσας ἐκεῖ τοὺς ἀδελφούς του **Θωμά** καὶ **Δημήτριον**, ἦλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τῆς ὁποίας ἐπέπρωτο νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνώτερος ὄλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων αὐτοκρατόρων. Χαρακτήρ ἔντιμος καὶ στρατιώτης γενναῖος, ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ καταρρέοντος κράτους, μὲ πλήρη συναίσθησιν τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας θὰ συνήντα. Ἄλλ' ἤρχετο μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ δώσῃ ὀριστικὴν λύσιν εἰς τὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία καθημερινῶς ἐδημιούργει ταπεινώσεις καὶ ἐξευτελισμούς εἰς τὸν Ἕλλητισμόν.

Χάρτης τών ελληνικών χωρών κατά τούς χρόνους τής τουρκικής κατακτήσεως.

Διὰ τοῦτο ἡ ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανῶν στάσις τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἤτο ἀξιοπρεπῆς καὶ σθεναρὰ καὶ ἔλαβεν ὄλα τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα τοῦ παρεῖχον οἱ πενιχροὶ πόροι, πρὸς ἄμυναν τῆς πρωτευούσης. Ἐπεσκεύασε τὰ τεῖχη καὶ τὰ ὄχυράματα, συνεκέντρωσε σῖτον ἐπαρκῆ διὰ τὴν περίπτωσιν πολιορκίας καὶ ἐνίσχυσεν, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὸν μικρὸν στόλον τοῦ. Πρὸς τούτοις δὲν ἔπαυσε νὰ διαπραγματεύεται πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὴν Δύσιν πρὸς ἀποστολὴν βοήθειας καὶ προσεῖλκεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν φιλέλληνας ἐθέλοντάς ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τὸ 1452 ὁ σουλτάνος ἔλαβεν ἀποτόμως στάσιν ἐχθρικὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὸ στενώτερον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἀπέναντι τοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κτίσει ὁ Βαγιαζίτ Α΄

Σφραγὶς Κωνσταντίνου
Παλαιολόγου.

Ἐπὶ ἐγγράφου εἰς τὰ
ἀρχεῖα τῆς Μοδένης.

(Ἀνατολὴ Χισάρ) ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἔκτισεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν νέον φρούριον ὀνομασθὲν Ρο ὀ μ ε λ η Χισάρ, σκοπὸν ἔχων νὰ διακόψῃ τὴν μετὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπικοινωνίαν καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἐπισιτισμὸν τῆς πρωτευούσης. Πρὸς τούτοις ὁ Μωάμεθ Β΄ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν τοῦ Τουραχάν εἰς Πελοπόννησον, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότας αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν εἰς Κωνσταντινούπολιν βοήθειαν. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἐτάραξαν τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος διέτοξε νὰ κλείσουν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως.

Τὴν 5ην Ἀπριλίου τοῦ 1453 ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ 190 χιλ. στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξηπλώθη καθ' ὄλην τὴν ἑκτασιν τῶν χερσαίων τευχῶν ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ξηράν. Συγχρόνως στόλος ἰσχυρὸς ἐκ 400 πλοίων ἀναπλεύσας ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου παρετάχθη εἰς τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου ἀποκλείσας ἀπὸ τὴν θάλασσαν τὴν πόλιν.

Ἄλλ' ἢ εἴσοδος εἰς τὸν κόλπον ἐφράσσετο ὑπὸ παχείας ἀλύσεως καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀποκλεισμός τῆς θαλάσσης δὲν ἦτο πλήρης. Ὁ στρατὸς τοῦ Μωάμεθ ἐβοηθεῖτο καὶ ὑπὸ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ, ὅσον ἦτο δυνατόν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, μολονότι πολὺ μικρὰν ἐπίδρασιν εἶχε τοῦτο διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς πολιορκίας. Στρατὸς ἐπίσης τουρκικὸς κατέλαβε καὶ τὰ ὑψώματα τοῦ Πέραν χωρὶς νὰ δύναται νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸν Γαλατᾶν, διότι κατεῖχον αὐτὸν οἱ Γενοῶται.

Ἀπέναντι τῶν κολοσσιαίων αὐτῶν δυνάμεων τῶν Ὀθωμανῶν ὁ αὐτοκράτωρ διέθετε μόνον 9 χιλ. μαχητάς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 5 χιλ. ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ ξένοι μισθοφόροι, πρὸ πάντων Ἰταλοί. Τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀρχιστράτηγος ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνῶ τὴν ἄμυναν διηύθυνεν ὁ ἐξάιρετος γενοάτης στρατηγὸς Ἰωάννης Ἰουστινιάνης, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὰς ὑπηρεσίας του εἶχε καταστήσει ἄρχοντα τῆς Λήμνου. Τὸ στρατηγεῖον τοῦ αὐτοκράτορος ἐστήθη πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἀπὸ δέκα πλοῖα ἦτο κλεισμένος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου ἐκτὸς πέντε πλοίων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποπλεύσει πρὸ τῆς πολιορκίας εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Τὴν 15ην Ἀπριλίου ἐπεφάνησαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Κερατῖον κόλπον. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ναυλοχημένος εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου, ἐταράχθη, ἀρκετὰ δὲ πλοῖα ἐβυθίσθησαν ἢ ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν, τῶν ὁποίων ἠγεῖτο ὁ ἀνδρεῖος καὶ τολμηρὸς πλοίαρχος Φλαντανελλᾶς. Οἱ Τοῦρκοι παραδόξως ὑπεχώρησαν τότε καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀνέσυραν τὴν ἄλυσιν καὶ εἰσῆλθον

Σφραγὶς Δημητρίου Παλαιολόγου.
(Ἐπὶ ἐγγράφου εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μοδένης).

άνενόχλητα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, τὸν ὅποιον πάλιν ἔφραξαν.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην ἔφοδον κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τὴν ὅποιαν οἱ Ἑλληνες ἀπέκρουσαν. Ἐπειδὴ ὁ ἀποκλεισμός τῆς πόλεως δὲν ἦτο πλήρης, ἐφ' ὅσον ὁ ὀθωμανικὸς στόλος δὲν ἐκυριάρχει τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ ἡ ἀποκοπὴ τῆς ἀλύσεως ἦτο πρᾶγμα ἀδύνατον, ὁ Μωάμεθ ἐσκέφθη νὰ γίνῃ κύριος αὐτοῦ διὰ τολμηροῦ σχεδίου. Ἐκ τοῦ Διπλοκιονίου διεβίβασε διὰ τῆς ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον 70 πλοῖα εἰς μίαν νύκτα, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τοῦ Γαλατᾶ, τὰ ὅποια μάτην προσεπάθησαν οἱ Ἑλληνες νὰ καύσουν. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἡ πολιορκία παρετείνεται καὶ ἡ ἔφοδος, τὴν ὅποιαν ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρκοι τὴν 7ην Μαΐου, ἀπεκρούσθη.

Η ΑΛΩΣΙΣ

Ὁ Μωάμεθ ἠτοίμαζε νέαν μεγάλην ἐπίθεσιν, ἀλλὰ προηγουμένως ἐδοκίμασε τὴν 16ην Μαΐου νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν διὰ συνθήκης. Ἐπρότεινε εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πρωτεύουσάν καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Μοριάν, τοῦ ὁποίου ὑπεσχέθη ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ἀνεξάρτητον Δεσπότην. Ἐπίσης ἐπέτρεπεν εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ ἀπέλθουν ἀνενόχλητοι καὶ ὑπεσχέθη νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν : *«Τὸ δὲ τὴν πόλιν παραδοῦναι, οὔτε ἐμὸν ἐστὶν οὔτε ἄλλον τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα κοινῇ γὰρ γνώμη πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανούμεθα μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν»*. Τὸ τελευταῖον ὄριον τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο πληρωμὴ φόρου, ἂν ὁ Μωάμεθ ἔλυε τὴν πολιορκίαν.

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ὁ Μωάμεθ παρεσκεύασε τὴν ἔφοδον καὶ ἐνεψύχωσε τὰ στρατεύματα ὑποσχεθεὶς τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους.

Ἐντὸς τῆς πολιορκουμένης πόλεως ὁ λαὸς συνέρρευσε εἰς πάνδημον λιτανεῖαν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐκάλεσε τοὺς πιστοὺς εἰς

ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πίστεως καὶ ζητήσας παρὰ πάντων συγγνώμην ἀπήλθεν εἰς τὰ τείχη. Ἄφου ἔφιππος ἐπεθεώρησε ταῦτα καὶ ἔδωσε τὰς τελευταίας διαταγὰς καὶ ἀπηύθυνε τοὺς τελευταίους ἐνθαρρυντικούς λόγους, κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ μαχητοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ.

Ἡ ἐπίθεσις ἤρχισε τὴν αὐγὴν τῆς 29ης Μαΐου ὀρμητικῆ. Κυρίως ἡ ὀρμὴ τῶν Τούρκων συγκεντροῦται εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπου αὐτὸς ὁ Μωάμεθ μετὰ τῶν Γενιτσάρων ἐπιτίθεται. Ἐκεῖ ἐπέρχεται εἰς τὰ τείχη τὸ πρῶτον ρήγμα καὶ οἱ Τοῦρκοι εἰσορροῦν.

Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται μετὰ τῶν πρώτων. Ἄλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τραυματίζεται ὁ Ἰουστινιάνης καὶ ἀναγκάζεται ν' ἀφήσῃ τὴν θέσιν του. Διὰ τοῦτο ἐπέρχεται σύγχυσις μετὰ τῶν ἀμυνομένων. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι πα- 1453
ραβιάσαντες μικρὰν πύλην καλουμένην Ξυλόπορταν, ἐφάνησαν ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε λέγεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεφώνησε «δὲν ὑπάρχει χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι;» καὶ ἔπεσεν ἀφανὴς μετὰ τῶν πτωμάτων. Μόλις τὴν ἐπομένην κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου ἀπεκαλύφθη ὁ νεκρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τῶν χρυσοκεντήτων πεδίων.

Τὴν ἄλωσιν ἠκολούθησε σφαγὴ καὶ λεηλασία. Οἱ Γενίτσαροι θραύσαντες τὴν πύλην τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου εἶχε καταφύγει πλῆθος λαοῦ, ἐτράπησαν εἰς ἀγρίαν σφαγὴν. Τὴν ἐπομένην, περὶ τὴν 8ην πρωινήν, ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν πόλιν καὶ διηυθύνθη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὅπουθεν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ.

Διὰ τῆς ἀλώσεως κατεστράφη ἡ βυζαντινὴ ἀριστοκρατία. Ὅσοι κατῶρθωσαν ἔφυγον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐξ ὄλων τῶν λιμένων ἔγινε γενικὴ ἔξοδος τῶν εὐπορωτέρων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἔφευγον εἰς χώρας εὐτυχεστέρας, ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ συλληφθέντες ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσουν, ἐντὸς βραχυτάτου δὲ χρόνου οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Τοιουτοτρόπως μετὰ μακράν ἀγωνίαν ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυψε καὶ ὁ σουλτάνος τῶν Ὀθωμανῶν ἔγινε κύριος τῆς περιμαχήτου θέσεως, περὶ τὴν ὁποίαν εἶχον πολεμήσει τὰ κυριώτερα ἔθνη τῶν μέσων χρόνων, Ρωμαῖοι καὶ Γερμανοί, Ἄβαραοι καὶ Πέρσαι, Ἀραβες καὶ Νορμανδοί, Ρῶσοι καὶ Φράγκοι.

Ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία παρὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν καὶ τὸν πλοῦτον τῆς εἶχε τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως εἰς τὴν σύστασίν τῆς. Διὰ τοῦτο τὰ αἷτια τῆς καταστροφῆς εἶναι κυρίως ἐσωτερικά. Ἄλλὰ καὶ ἐξωτερικά αἷτια ἐπετάχυναν τὸ μοιραῖον.

1) Φεουδαρχία. Ἡ φεουδαρχία ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς ὅλα τὰ κράτη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Οἱ φεουδάρχαι, κύριοι μεγάλων ἐκτάσεων, περιστοιχιζόμενοι ἀπὸ ἀναριθμήτους πελάτας καὶ συντηροῦντες ἴδιον στρατόν, ἀφόβως ἐρήμωνον τὴν χώραν, κατεπίεζον τοὺς μικροὺς ἰδιοκτῆτας, περιεφρόνουν τοὺς νόμους καὶ τοὺς κυβερνήτας καὶ ἔφερον εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀταξίαν καὶ διαρκῆ σχεδὸν ἀναρχίαν. Βραδύτερον ἢ δύναμις τῆς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας ἀπέβη τόσο μεγάλη, ὥστε ἐμφανίζονται εἰς διάφορα μέρη φεουδάρχαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Τὸ κράτος ἤδη πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτῆσεως εἶχεν ἀποσυντεθῆ. Ἡ σημαντικώτερα λοιπὸν αἷτια τῆς διαλύσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ ἐπικράτησις καὶ ἐνίσχυσις τῆς φεουδαρχίας.

2) Πολιτικὴ ἀναρχία. Ἡ ἔλλειψις νόμου, ὁ ὁποῖος νὰ καθορίζῃ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, ἐδημιούργησε τὴν πολιτικὴν ἀναρχίαν. Ἄνδρες φιλόδοξοι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστάτου ὄχλου τῆς πρωτευούσης ἐτάραξαν πολλάκις τὸ κράτος μὲ τὰς στάσεις των, αἱ ὁποῖαι ἔρριπτον αὐτὸ πολὺ συχνὰ εἰς ἐμφυλίους πολέμους. Ἀπὸ τοῦ 395 μέχρι τοῦ 1453 ἐβασίλευσαν ἐν ὄλῳ 107 βασιλεῖς. Ἐκ τούτων μόνον 34 ἀπέθανον θάνατον φυσικόν καὶ 8 πολεμοῦντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Οἱ ἄλλοι ὄλοι ἦσαν θύματα ἀγρίων στάσεων καὶ δολοφονιῶν. Τοιουτο-

τρόπως ή μοναρχία έταράσσετο σχεδόν διαρκώς από έμφυλους πολέμους και έμενεν άπροστάτευτος από εκείνους, οί όποιοι ώνειρεύοντο και παρεσκεύαζον τήν καταστροφήν του.

3) 'Η τ ά σ ι ς π ρ ό ς μ ε γ ά λ α ς κ α τ α κ τ ή σ ε ι ς. Τό όνειρον πολλών αυτοκρατόρων νά άνιδρύσουν τήν ρωμαϊκήν αυτοκρατορίαν έγέννησε τήν τάσιν πρός μεγάλας κατακτήσεις. Τό κράτος περιεπλάκη εις άτελευτήτους και δαπανηρούς πολέμους, οί όποιοι έπροκάλεσαν τήν προϊούσαν έξασθένεισίν του. 'Η αυτοκρατορία κατά τήν ώραν του μεγάλου κινδύνου εύρέθη περικυκλωμένη έξ 'Ανατολής και Δύσεως από άσπόνδους έχθρούς.

4) Ο ί κ ο ν ο μ ι κ ή κ α ι σ τ ρ α τ ι ω τ ι κ ή π α ρ α κ μ ή. Σπουδαιότατος λόγος τής καταστροφής τής 'Ελληνικής αυτοκρατορίας ήτο ή οικονομική παρακμή και ώς συνέπεια αύτης ή στρατιωτική. Μολονότι τό κράτος ήτο πλούσιον και αί πηγái του άφθονοι, οί διαρκείς πόλεμοι, ή διπλωματία, ή πολυσύνθετος διοικητική μηχανή, ή πολυτέλεια τής αύλης, αί τελεταί, άπήτουν κολοσσιαίας δαπάνας. 'Η γεωργία, σοβαρόν στήριγμα του δημοσίου πλούτου, παρήκμασε με τήν έπιβολήν τής φεουδαρχίας, τήν βαρυτάτην φορολογίαν και τας συχνάς έπιδρομάς των έχθρών. Τό έμπόριον και ή ναυτιλία επίσης παρημελήθησαν και περιήλθον εις χειρας ξένων, ιδίως των Ιταλικών πόλεων (Βενετία, Γένουα, Πίσσα κτλ.).

Συνέπεια τής οικονομικής καταστροφής ήτο ή στρατιωτική παρακμή. 'Ο στρατός έμειώθη σημαντικώς εις ποσόν και ποιόν. Χρήματα δέν ύπήρχον πρός συντήρησιν μεγάλων δυνάμεων, ή παλαιά άγάπη του στρατοπέδου έξηφανίσθη, ό στρατός κατήντησεν άσθενής, άπαθής και άνίκανος νά προστατεύση τό κράτος.

5) Οί έ ξ ω τ ε ρ ι κ ο ί έ χ θ ρ ο ί. 'Εκτός όμως των λόγων αύτων, οί όποιοι είναι καθαρώς έσωτερικοί, ή καταστροφή του κράτους όφείλεται κατά μέγα μέρος και εις τό πλήθος των έξωτερικών έχθρών. Εις καμμίαν περίοδον τής Ιστορίας δέν άναφαινονται τόσοι ξένοι έπιδρομείς, όσοι κατά τούς μέσους χρόνους. Τό κράτος έπάλαιε διαρκώς κατά των ποικιλωνύμων άύ-

των ἐπιδρομῶν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου εἶχε ν' ἀντιμετωπίση καὶ τὴν ἐχθρότητα τῆς Δύσεως. Λόγοι θρησκευτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ ἐγέννησαν ἀμοιβαίαν δυσπιστίαν, ἀντιζηλίαν καὶ μῖσος, τὰ ὅποια κατέληξαν εἰς πλήρες χάσμα μεταξὺ τῶν δύο κόσμων. Ἡ ἰσχυρὰ Δύσις ὄχι μόνον δὲν ἐβοήθησε τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου, ἀλλὰ καὶ ὑπεβοήθησε τὴν καταστροφὴν.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ

Ἡ ἄλωσις εἶναι γεγονός κοσμοϊστορικόν, ἔχει δηλαδὴ μεγάλην σημασίαν δι' ὅλον τὸν κόσμον. Ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ αἰῶνας ἦτο τὸ προπύργιον τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τοῦ ἰσλαμισμού. Ἀπὸ τοῦ 8ου - 11ου αἰῶνος ἐπάλαιε διαρκῶς κατὰ τῶν Ἀράβων, βραδύτερον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀπὸ ἐκπολιτιστικῆς ἀπόψεως ἦτο τὸ προπύργιον τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος. Εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου διετηρήθησαν καὶ ἐξειλίχθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἤκμασεν εἰς αὐτὰς πολιτισμός, ὁ λαμπρότερος καὶ λεπτότερος τῶν πολιτισμῶν τῶν μέσων χρόνων. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ ἀραβικοῦ καὶ σλαβικοῦ κόσμου καὶ βραδύτερον, τὸν 15ον αἰῶνα, διὰ τῶν λογίων, οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὴν Δύσιν, ἔδωσε τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθησε νὰ ἐξασκῆ μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐξασκεῖ μέχρι σήμερον. Οἱ λαοὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης διετήρησαν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὅποion εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ πολιτικὴν κίνησιν αὐτῶν ἀφῆκε βαθεῖαν ἐπίδρασιν.

Ἄλλ' ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἑλληνισμόν. Μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι ὑπεδούλωσαν ὅλας σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Τὸ γεγονός αὐτὸ σημειώνει σπουδαιοτάτην καμπὴν εἰς τὴν ἱστορίαν μας. Ἡ χώρα, ἡ ὅποια εἶχε χρησιμεύσει ὡς ἐστία τοῦ λαμπροτάτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησεν ἐξέχουσαν θέσιν ἐπὶ αἰῶνας παρὰ τὴν μεταβολὴν τῶν

καιρῶν, βυθίζεται εἰς τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν ἀσιατικὴν βαρβαρότητα. Ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος ἀρχίζει περίοδος σκοτεινὴ διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξηντλημένον, μωλωπισμένον θλιβερῶς καταπίπτει καὶ διάγει ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας τὸν βίον ταπεινοῦ ὑποτελοῦς ἐκτεθειμένον εἰς τὰς ὀρέξεις βαναύσου καὶ ἀγερῶχου κατακτητοῦ. Ἡ κατάστασις του εἶναι τόσο ἰσχυρὰ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα, ὥστε πολλοὶ πιστεύουν, ὅτι ἔσβησε διὰ παντός.

Ἄλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔχασε τὴν πίστιν εἰς ἑαυτὸ καὶ εἰς τὸ μέλλον του. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐσχάτης ταπεινώσεως καὶ τῆς μεγίστης ἰσχύος τοῦ κατακτητοῦ δὲν παύει νὰ πιστεύῃ, ὅτι θὰ ἀνατείλουν εὐτυχέστεραι ἡμέραι. Τὴν πίστιν αὐτὴν θερμαίνει ἡ ἀνάμνησις τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος καὶ ἐνισχύουν πλῆθος παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησε κατὰ τὰ ἔτη τῆς δοκιμασίας καὶ τῶν δυστυχημάτων. Ἡ ἐκκλησία διαρκῶς ὑποθάλλει τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ δημοτικὸν ἄσμα θρηνεῖ τὴν δυστυχίαν, συγχρόνως ὅμως προαισθάνεται τὴν ἀπολύτρωσιν.

Πράγματι δύο αἰῶνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀρχίζει νὰ συνέρχεται. Τὸν 18ον αἰῶνα ἔχομεν καταφανῆ τὰ σημεῖα τῆς ἀναγεννήσεως. Οἱ Ἕλληνες ἀφυπνίζονται, ἀξάνονται εἰς πληθυσμὸν καὶ ἐνισχύονται οἰκονομικῶς διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος βλέπομεν τὸ ἔθνος ἐν πλήρει ὀργανισμῷ καὶ τὸ 1821 ἐπαναλαμβάνεται μὲ μεγαλυτέραν σφοδρότητα ἡ πάλη, ἡ ὁποία εἶχε διακοπῇ τὸ 1453 διὰ τῆς συντριβῆς τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν ἀντιπάλων παρὰ τὰ τείχη τοῦ Βυζαντίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τὰ γράμματα δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦνται εἰς τὸ Βυζάντιον παρ' ὅλας τὰς μεγάλας ἐθνικὰς καταστροφάς, αἱ ὁποῖαι συνέβησαν κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἱστορίας του. Καί κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐμφανίζονται πολλοὶ καὶ παντὸς εἴδους συγγραφεῖς, θεολόγοι, φιλόσοφοι, φιλόλογοι, ποιηταὶ κτλ., οἱ ὁποῖοι καλλιεργοῦν τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας.

Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ προσπάθεια τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν. Ἡ τάσις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν.

Ἡ Θεολογία δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ καλλιεργεῖται μὲ πολὺν ζήλον εἰς τὸ Βυζάντιον. Δὲν εἶχεν ὅμως τὴν παλαιὰν πρωτοτυπίαν καὶ δημιουργικότητα. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς τὴν Δύσιν ἐγένετο μεγάλη πρόοδος εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν. Οἱ σοφοὶ τῆς Δύσεως ἐπιχειροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς λογικῆς καὶ ἀρχίζει μεγάλη διανοητικὴ κίνησις, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουσι Σχολαστικὴν Φιλοσοφίαν.

Ἄλλὰ τὸ ἄσπονδον μῖσος, τὸ ὁποῖον ἐχώριζε τὰς δύο ἐκκλησίας, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς θεολόγους τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τῶν μελετῶν τῆς Δύσεως. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα γίνεται προσπάθεια νὰ προσαρμόσουν τὰ δόγ-

ματα τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Οἱ ἕλληνες φιλόσοφοι ἐθεωρήθησαν ὡς πρόδρομοι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς προφήται, οἱ ὅποιοι προεῖδον πολλὰς ἐκ τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Τὴν ἀνωτάτην θέσιν μεταξὺ τούτων κατέχει ὁ Πλάτων.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐγεννήθη εἰς τὴν ἀνατολήν ἡ Αἴρεσις τῶν Ἠσυχαστῶν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς ἐφρόνουν, ὅτι τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἀποκαλύπτομεν ἐμβαθύνοντες εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν σκέψιν καὶ ψυχικὴν συγκίνησιν. Διὰ τῆς ἀπομονώσεως, τῆς προσευχῆς καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἡσυχίας δυνάμεθα νὰ περιέλθωμεν εἰς ἕνθεον κατάστασιν, εἰς ἔκστασιν, καὶ νὰ ἀνακαλύψωμεν ἀπ' εὐθείας τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας, ἢ νὰ ἀπολαύσωμεν θαυμαστὰ δράματα, ὅπως π. χ. τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ τάσις αὐτὴ ὀνομάζεται Θεοσοφία καὶ Μυστικισμός. Ἀνάλογα φαινόμενα ἔχομεν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

ΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἐγράφησαν πολλὰ περὶ πολλῶν ἐπιστημῶν καὶ οἱ καλλιεργήσαντες αὐτὰς ἦσαν ἄνδρες πολυμαθέστατοι καὶ φιλοπρόνομοι. Ἀλλὰ ἐπεδόθησαν εἰς αὐτὰς μὲ ἀντιεπιστημονικὸν πνεῦμα. Τὰ παραδεδομένα δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐθεωρήθησαν ὡς ἀνεπίδεκτα συζητήσεως καὶ σκοπὸς πάσης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἐθεωρήθη ἡ ἐρμηνεία καὶ διευκρίνισις τῆς γνώμης τῶν ἀρχαίων.

Τοιοτοτρόπως εἰς τὴν Γεωγραφίαν ὡς ἀθροιστικῶς ἐθεωρεῖτο ὁ Πτολεμαῖος. Ἐνῶ τὸ εὐρύτατον ἐμπόριον τῆς αὐτοκρατορίας ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ θεωρητικῆς μελέτης τῆς γεωγραφίας, οἱ Βυζαντινοὶ οὐδὲν νέον ἐδημιούργησαν καὶ εἰς πολλὰ ἔδειξαν ὀπισθοδρομικὰς τάσεις. Ὁ Πτολεμαῖος π. χ. παραδέχεται, ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδῆς καὶ τὴν γνώμην αὐτὴν ὑπεστήριξαν καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ ὁ Γρηγόριος

ὁ Νύσσης. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ **Κοσμάς ὁ Ἰνδικο-πλεύστης** προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ γῆ ἔχει σχῆμα δίσκου. Ἄλλ' οἱ Βυζαντινοὶ γεωγράφοι διέπρεψαν εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης. Τοιουτοτρόπως κατήρτισαν ἀκριβεῖς περιγραφὰς τῶν χωρῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ συνέταξαν θαυμάσια ἐγχειρίδια ναυτιλίας καὶ ὁδηγίας πρὸς χρῆσιν τῶν στρατιωτῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν προσκυνητῶν.

Ὅπως ὁ Πτολεμαῖος εἰς τὴν Γεωγραφίαν, τοιουτοτρόπως ὁ Ἰπποκράτης καὶ ὁ Γαληνὸς εἰς τὴν Ἱατρικὴν ὑπῆρξαν αἱ ἀδιάσειστοι αὐθεντίαι. Ἀξιοθαύμαστος ὅμως εἶναι ὁ ὀργανισμὸς τῶν νοσοκομείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐσώθη τὸ **Τυπικὸν** (κανονισμὸς) τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἡ ὁποία ἰδρύθη ὑπὸ Ἰωάννου Β' τοῦ Κομνηνοῦ (1118 - 1143), τὸ ὁποῖον διαλαμβάνει λεπτομερῶς περὶ τοῦ Ξενῶνος (νοσοκομείου). Ἱατροὶ πολλοί, βοηθοί, νοσοκόμοι, ἱματισμός, διατροφή τῶν ἀσθενῶν κτλ. παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημερινῶν νοσοκομείων.

Εἰς τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας ἐπίσης δὲν ἔγιναν πολλοὶ πρόοδοι.

Τὰς ἐπιστήμας ὅλας ἀντιπροσωπεύει ὁ πολυγραφώτατος συγγραφεὺς τῆς περιόδου αὐτῆς **Μιχαὴλ Ψελλὸς** (1018 - 1079). Ὁ Ψελλὸς διὰ τῆς μεγάλης του ἐπιμελείας κατώρθωσεν ἀπὸ τὴν ἀφάνειαν ν' ἀνέλθῃ εἰς μεγάλα πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἐχηρμάτισεν ὑπουργὸς πέντε αὐτοκρατόρων καὶ ἐπὶ τινα καιρὸν καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανδιδακτῆριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ πραγματεῖαι του εἶναι ἀμέτρητοι ἀριθμούμεναι κατὰ ἑκατοντάδας καὶ ἀναφέρονται εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας, φιλοσοφίαν, μαθηματικά, γεωγραφίαν, ἱατρικὴν καὶ λαογραφίαν ἀκόμη. Εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς φιλοσοφικῆς μελέτης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ θαυμαστής τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Ψελλὸς ἐπανέφερεν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ τὰ καλλωπίσματα τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἔγινεν ὁ πρόδρομος τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν.

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν οἱ φιλόλογοι περιωρίζοντο κτὴν ἐπιμελῆ συντήρησιν τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος τοῦτο τὰ χειρόγραφα ἐθεωροῦντο πράγματα πολύτιμα. Ἐτεβάλλετο φροντίς πρὸς καλλιτεχνικὴν καὶ ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν αὐτῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν φιλολόγων ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὸν ὑπομνηματισμὸν τῶν διαφόρων ἔργων. Διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ὀρθόταται ἐρμηνεῖαι διαφωτίζουσαι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Μεταξὺ τούτων λαμπρὰν κατέχει θέσιν ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ὀμήρου **Εὐστάθιος**, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπόδειγμα πολυμαθείας καὶ ἀκριβείας.

Ἄλλοι πάλιν ἠσχολοῦντο εἰς τὴν σύνταξιν λεξικῶν. Περιφημον εἶναι τὸ φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα **Λεξικὸν τοῦ Σουῖδα**. Τὸ λεξικὸν τοῦτο περιέχει ἐκτὸς τῆς ἐρμηνείας τῶν λέξεων καὶ ὀρισμοὺς πραγμάτων καὶ ἀρχαῖα χωρία καὶ εἶναι πηγὴ πληροφοριῶν εἰς τοὺς φιλόλους ἄλλοθεν ἀγνώστων. Εἶναι πολύτιμον μνημεῖον καὶ συγχρόνως δεικνύει μὲ πόσῃ ἐπιμέλειαν οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου περισυνέλεγον καὶ διεφύλαττον τοὺς θησαυροὺς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

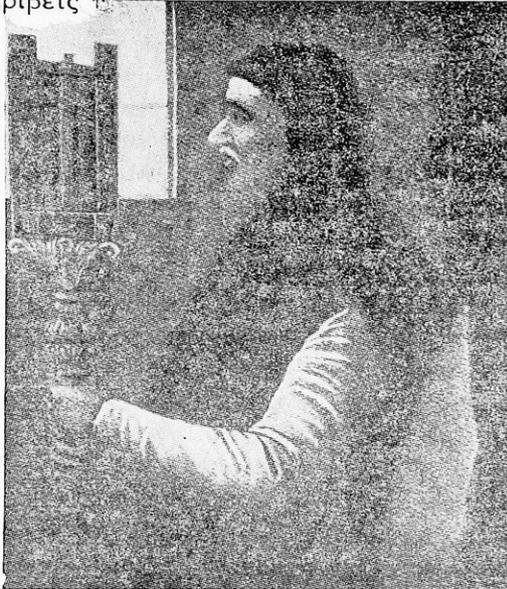
Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων μεταβάλλεται ὁ χαρακτήρ τῆς φιλολογίας. Οἱ φιλόλογοι δὲν ἀρκοῦνται μόνον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ προσπαθοῦν διὰ κριτικῆς ἐργασίας ν' ἀπαλλάξουν τὰ κείμενα παλαιῶν σφαλμάτων καὶ ν' ἀποκαταστήσουν τὸ ἀρχαῖον κείμενον. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἐργασία ἦτο ἀκόμη ἀτελής, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων εἰς αὐτὴν φιλολόγων δύνανται ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας νὰ παραβληθοῦν πρὸς νεωτέρους φιλόλους.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Τοιοιουτρόπως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων οἱ Ἕλληνες τοῦ Βυζαντίου ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἤρχισεν ἡ ἀναγέννη-

ὁ Νύκ^{ης} ἀρχαιότητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, πολλοὺς αἰῶνας πρὸ
πλεύσι^{σεως}.

σκου. Ἄ^{λ'} οἱ χρόνοι δὲν ἦσαν εὐνοϊκοὶ διὰ τὸ Βυζάντιον. Αἱ
κτικὴν ἐφ^{ληλοι} ἀναστατώσεις ἔπνιξαν εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν ἀνθη-
ριβεῖς τ^{σιν}

Βησσαρίων.

σιν αὐτὴν καὶ κα-
τεκρήμνισαν μαζὶ
μὲ τὸ κράτος τὴν
προσπάθειαν ἐκεί-
νην πρὸς δημιουρ-
γίαν νέου διανοητι-
κοῦ κόσμου. Ἄλλ'
ἢ Βυζαντινὴ ἀνα-
γέννησις ἔχει πολὺ
μεγάλην σημασίαν.

Ἐβοήθησε πολὺ
τὴν ἀναγέννησιν
τῶν σπουδῶν τῶν
ἀρχαίων εἰς τὴν Δύ-
σιν, διότι πολλοὶ
Ἕλληνες λόγιοι με-
τέβησαν εἰς τὴν
Δύσιν καὶ ἐδίδα-
ξαν τὴν ἑλληνικὴν
γλῶσσαν καὶ ἤρ-
μήνευσαν τοὺς ἔλ-
ληνας συγγραφεῖς.

Τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων ἀνεκαίνισε, καθὼς εἶδομεν, ὁ
Μ. Ψελλός, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἰς
τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὁ ἐξοχώτε-
ρος ἐκ τῶν ἑλληνιστῶν τοῦ Βυζαντίου, ὁ Γεώργιος Γεμιστός
(1355 · 1450), ἤκμασε κατὰ τὸ τέλος τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.
Ὁ Γεμιστός ἦτο ἰδίως πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ μετωνόμασεν
ἑαυτὸν ἐπὶ τὸ πλατωνικώτερον Πλήθωνα. Ἐζήτηε νὰ προσαρ-
μόσῃ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν εἰς τὰ δόγματα τοῦ χριστιανι-
σμοῦ καὶ διὰ τοῦτο κατηγορήθη ὡς αἰρετικὸς, ὅτι δηλ. ἤθελε

ΕΙΠΕΝ Ο ΚΥΡΙΟΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΟΛΗΝ ΤΑΥΤΗΝ ΟΜΟΙΩΘΗ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ ΔΕΚΑ ΠΑΡΘΕΝΟΙΣ : ΠΡΟ ΕΓΡΑΒΒΑΤΩ

Κεφαλαία γραφή - Ευαγγέλιον (980 μ.Χ.)

Εἶπεν ὁ κύριος] τὴν παραβολὴν ταύτην ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις] : προ[ε]γρά[β]η σα[ββ]άτω

Ἐξέλιξις τῶν χειρογράφων.

Καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔπαυσαν ν' ἀντιγράφουν τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων. Ἡ γραφὴ σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη πολλὰς μεταβολὰς, τῶν ὁποίων σχηματίζομεν ἰδέαν ἀπὸ τὰ παρατιθέμενα τρία δείγματα.

νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὅπως εἶχεν ἐπιχειρήσει τοῦτο ὁ Ἰουλιανός.

Ὁ Πλήθων ἔζησεν ἐπὶ 20ετίαν εἰς τὸν Μυστράν, διδάσκων τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἀπέκτησε πολλοὺς μαθητὰς καὶ ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν. Μεταβάς εἰς Ἰταλίαν διέμεινεν ἐπὶ τινα καιρὸν εἰς Φλωρεντίαν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Κόσμου τῶν Μεδίκκων καὶ ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλοσοφίαν,

Ἐπίσης καὶ ἄλλοι Ἕλληνες λόγιοι μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ Γεώργιος Τραπεζούντιος, οἱ ὁποῖοι ἐδίδαξαν ἐν Βενετίᾳ κ.ἄ.

Μεταξὺ τούτων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Βησσαρίων (ἀπ. 1472), ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας, Πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ

> ἀποκριθεὶς δὲ ὅτι
 πρὸς λέγει αὐτῷ·
 σὺ εἶ ὁ χριστός· καὶ ἐπιτί-
 μησεναὐτοῖσι· ἵνα
 μὴ δέμιλίωσιν·

Μικρὰ γραφή - Εὐαγγέλιον (1204 μ. Χ.)

ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέ-
 τρος λέγει αὐτῷ·
 σὺ εἶ ὁ χριστός, καὶ ἐπιτί-
 μησεν αὐτοὺς ἵνα
 μὴ δέμιλίωσιν πε-

Ὡς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθησε περὶ φρωγῆς ῥύκλει
 ἤνεγκεν δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον, αὐτὰρ ὁ δούσειε
 αἰεθίωσεν μέγρον καὶ δῶμα καὶ αὐλή·
 γρηῖς δ' αὐτ' ἀπέβη διὰ δώματα κάλ' ὄδυσσῆος·
 ἀγγελέουσα γυναίξιν καὶ ὄτρυνέουσα νέεσθαι·
 αἱ δ' ἴσαν ἕκ μεγάροιο δάος μετὰ χερσὶν ἔχουσαι·

Μικρὰ γραφή - "Όμηρος (1479 μ. Χ.)

Ὡς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθησε περὶ φρων εὐρύκλεια.
 ἤνεγκεν δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον αὐτὰρ ὄδυσσεὺς
 εὐθιθεῖωσεν μέγρον καὶ δῶμα καὶ αὐλήν].
 γρηῖς δ' αὐτ' ἀπέβη διὰ δώματα κάλ' ὄδυσσῆος
 ἀγγελέουσα γυναίξιν καὶ ὄτρυνέουσα νέεσθαι·
 αἱ δ' ἴσαν ἕκ μεγάροιο δάος μετὰ χερσὶν ἔχουσαι.

μαθητής τοῦ Πλήθωνος. Ὁ Βησσαρίων εἶχε μεταβῆ εἰς Ἰταλίαν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν σύνοδον ὡς μέλος τῆς ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἀλλὰ δυσαρρυστηθεὶς διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου ἐκείνης ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔγινε καρδινάλιος καὶ ἔτυχε μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα.

Ἀφιέρωσε τὸν βίον του ὀλόκληρον εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Τρία ἦσαν τὰ ἰδανικά του, ἡ ἔνωσις τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς πατρίδος του καὶ ἡ διάδοσις τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν. Τὰ δύο πρῶτα ἰδανικά του δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον, ὑπὲρ τοῦ ὁποῦ εἰργάσθη ἀόκνως, ἠτύχησε νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον. Τὸ ἐπὶ τοῦ Κυρηναίου μέγαρόν του ἦτο ἐντευκτήριον ὄλων τῶν Ἑλλήνων λογίων, οἱ ὅποιοι δυσκόλως ζῶντες εἰς τὴν ξένην ἐλάμβανον πολλάκις ἀνάγκην τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ γενναιοδῶρου καρδινάλιου.

Ἄλλ' ἰδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν πλήθος λογίων κατέφυγον εἰς Ἰταλίαν καὶ συγχρόνως ἐκομίσθησαν ἐκεῖ τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰς ἐπικαιροτάτην στιγμήν, διότι ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἤδη εἶχεν ἀρχίσει βαθεῖα πνευματικὴ ζύμωσις εἰς τὴν Δύσιν καὶ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἠσθάνοντο μεγάλην δίψαν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἐδημιούργησαν ἰσχυρότατον ρεῦμα ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν συνεχίζεται ἡ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν. Ἀξιόλογος ἱστοριογράφος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (1083 ἔγεν.), θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ.

Ἡ Ἄννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρός της, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Ἀ λ ε ξ ι ἄ δ α. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν καλαισθησίας καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρητορικῆς τὸ σύγγραμμα εἶναι ἀξιόλο-

γον, διότι μὲ μεγάλην εὐστοχίαν ἡ Ἄννα χαρακτηρίζει τοὺς σταυροφόρους, σκιαγραφεῖ θαυμασίως τοὺς Φράγκους καὶ το νίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ ἱστορικὸν ἔργον τῆς Ἄννης συνεχίζουσι δευτερευούσης σημασίας ἱστορικοί, ὁ **Νικήτας Ἀκομινάτος ἢ Χωνιάτης** (ἀπεθ. 1220), ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α΄ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ὁ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς** (1295 ἔγεν.) ἀπὸ τοῦ 1204 - 1359 καὶ ὁ **Λαόνικος Χαλκοκονδύλης** ἀπὸ τοῦ 1298 - 1403. Τοῦ τελευταίου ἡ ἱστορία ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διότι ἐξετάζει κυρίως τὴν ἀύξησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν. Διὰ τοῦτο εἶναι ὁ ἄριστος ἐκ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Ὡσαύτως ἀξίαν ἔχει ὁ **Δούκας**, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1341 - 1462. Ἄνηκεν εἰς τοὺς ἐνωτικούς καὶ κατηρᾶτο τοὺς ἀντιπάλους του, διότι διεκύβευσαν μετὰ τῆς χριστιανικῆς των πίστεως καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος των. Πρῶτος παρὰ τὴν παράδοσιν ἐπεχείρησε νὰ μεταχειρισθῆ εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν γλῶσσαν ἀπλουστέραν. Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ **Γεώργιος Φραντζῆς** (1401 ἔγεν.), ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1258 - 1476.

ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἡ λογοτεχνία τῶν χρόνων τούτων, καθὼς εἶδομεν, προσπαθεῖ νὰ μεταχειρίζεται κυρίως τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Ἄλλὰ πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς ἀπητεῖτο μελέτη καὶ ἄσκησις μακροχρόνιος. Διὰ τοῦτο τὸ συγγραφικὸν ἔργον περιωρίσθη πρὸ πάντων εἰς στενὸν κύκλον λογίων. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν πτωχοὶ καὶ διαρκῶς παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρπούς τῶν πνευματικῶν των κόπων. Παράδειγμα εἶναι ὁ **Θεόδωρος Πρόδρομος**, ὁ αὐτοκαλούμενος διὰ τὴν πενίαν του **Πτωχοπρόδρομος**, ὁ ὁποῖος εἶναι πολυγραφώτατος. Ἐγραψεν εἰς πεζὸν καὶ ποιητικὸν λόγον.

Ὁ Πρόδρομος ἐπιτυχῶς ἐμιμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλό-

γους τοῦ Λουκιανοῦ. Ἡ σάτιρα ἔλαβε σημαντικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπου ὑπῆρχεν ἀφθονία ὕλικου διὰ τὸν σατιρικόν.

Ἄλλ' ἡ ἀττικομανία, ἡ ὁποία ἤρχισε διὰ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς καὶ ἐκυριάρχησε καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν, ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν. Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ γράφουν

Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης, ἀρχὴ 14ου αἰῶνος.

Τύπος βασιλικῆς ἐν σχήματι σταυροῦ μὲ πέντε κομφοὺς τρούλλους στηριζομένους ἐπὶ ὀκταγώνων τυμπάνων. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ πλίνθων καὶ μικρῶν λίθων ἐπιτυγχάνονται ἀξιοσημεῖωτα κοσμήματα εἰς τοὺς τοίχους, ρόμβοι, μαϊάνδροι, ρόδακες καὶ ἄλλα συμπλέγματα. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη ἐνθυμίζει τὴν διακοσμητικὴν τῶν ὑφασμάτων.

εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀπευθύνονται εἰς αὐτόν. Τὰ ἀρχαιότερα καὶ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς δημώδους ποιήσεως ἦσαν, καθὼς εἶδομεν, τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας, ἐνῶ εἰς ἄλλα δημῶδη ποιήματα τὸ ἔθνος ἐθρήνησε τὰ δεινοπαθήματά του.

Ἄλλ' ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας ἐμφανίζεται νέον στοιχεῖον εἰς τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, ἡ ἐπίδρασις τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων τῆς Δύσεως. Εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν ἐγράφησαν ἔμμετρα μυθιστορήματα μὲ ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἢ μεσαιωνικὰς ὑποθέσεις ἢ κατὰ μίμησιν φραγκικῶν προτύπων. Ἡ φραγκικὴ ἐπίδρασις εἶναι μεγαλυτέρα εἰς τὰ μέρη, ὅπου

Μυστικὸς δεῖπνος, τοιχογραφία Ἁγίου Ὄρους, 1512.

Εἰκὼν τοῦ ἐστιατορίου τῆς Ἁγίας Λαύρας ὑπεράνω τῆς τραπέζης τοῦ ἡγουμένου. Οἱ ἀπόστολοι διακρίνονται ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἀπὸ τὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλώνουν τὴν ψυχικὴν των διάθεσιν. Ὁ Ἰούδας ἐξαίρεται μὲ τὸν ἀπότομον τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον ἀπλώνει τὴν χεῖρα, διὰ νὰ λάβῃ τὸ δοχεῖον τοῦ φαγητοῦ.

διέμειναν μακρότερον οἱ Φράγκοι. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα ἀναπτύσσεται ἀξιόλογος λογοτεχνία εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως. Ἀξιόλογα προϊόντα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας εἶναι ὁ γνωστὸς Ἐρωτόκριτος, ἔκτενές ἐπικὸν ποίημα, καὶ τὸ δράμα τοῦ Χορτάση ἢ Ἐρωφίλη.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ἐκ τῶν 11ων ἤδη αἰῶνα ἡ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ ἰδίως ἡ ζωγραφικὴ ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ μίαν ἀκαμψίαν καὶ ἀποβαίνει μηχανικῶς τυπικὴ καὶ δίδει εἰς τοὺς εὐρωπαίους ἀφορμὴν νὰ δυσφημήσουν γενικῶς τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου ὡς στερουμένην πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικότητος.

Ἄλλὰ παρ' ἄλλην τὴν ξηρότητα ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα, ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων δηλαδὴ, δίδει νέαν λάμψιν, τὴν ὁποίαν ἀτυχῶς κατέπνιξεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις. Οἱ ζωγράφοι τοποθετοῦν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν τοπία, βράχους, δευτερεύοντα πρόσωπα, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ γενικῶς προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν προοπτικὴν σύνθεσιν. Ἐπίσης αἱ κινήσεις τῶν προσώπων λαμβάνουν κάποιαν εὐλυγισίαν καὶ ζωηρότητα καὶ τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι αὐστηρῶς τυπικά. Τοιαύτας εἰκόνας βλέπομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Μυστρά.

ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Ὄταν οἱ Φράγκοι κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἐσχηματίσθησαν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους, καθὼς εἶδομεν, μικρὰ ἑλληνικὰ κρατίδια. Ἡ ἀποκέντρωσις αὕτῃ ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ κρατίδια αὐτὰ ἀνεπτύχθησαν τέχναι ἐγχώριοι μὲ ἴδιον χαρακτήρα.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὸ ὁποῖον ἐνωρὶς ἐγένευσεν ἀπὸ μοναστήρια, εἶχε βίον ἐντελῶς ἴδιον μακρὰν τοῦ θορύβου καὶ τῶν ἐπιδράσεων τῆς πολιτικῆς. Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ τέχνη του διετήρησαν βυζαντινὸν χαρακτήρα.

Ἐπὶ τὴν ἐκείνῃ περὶ τὰ τριάκοντα μοναστήρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων πολλάκις περιελάμβανε χιλίους μοναχοὺς. Ἐκεῖ ἐκτίσθησαν πολυάριθμοι ἐκκλησιαί, διεκοσμήθησαν οἱ τοῖχοι αὐτῶν μὲ ἀπείρους τοιχογραφίας καὶ ἐγράφησαν καὶ εἰκονογραφήθησαν (ιστορήθησαν) πολυάριθμα χειρόγραφα. Διὰ τοῦτο τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ μουσεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον

δυνάμεθα νά παρακολουθήσωμεν τήν εξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Ο ΜΥΣΤΡΑΣ

Ἐπί ἑνὸς τῶν χαμηλοτέρων ὑψωμάτων τοῦ Ταυγέτου, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρ-

Τοιχογραφία ἀπὸ τὸν Μυστράν (Περίβλεπτος, μέσα 14ου αἰῶνος)
 Παριστάνει τὴν θεῖαν λειτουργίαν. Οἱ τρεῖς ἄγγελοι διευθύνονται
 πρὸς τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἴσταται ὀπισθεν ἑνὸς βωμοῦ ἑνδε-
 μένος λειτουργικά.

δοῦνος πόλιν, ἣ ὁποία ἠνομάσθη Μυστράς. Ὁ Μυστράς
 ἀπέκτησε σημασίαν διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, ὅταν ἀπέβη πρωτεύου-

σα τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν. Ἐνῶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἠπειλεῖτο ὑπὸ ἀμέσου καταστροφῆς, τὸ ἄκρον ἐκεῖνο τῆς Πελοποννήσου ἐφαίνετο ἀσφαλέστερον καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι εἰς τὸν Μυστρᾶν θὰ ἐγίνετο νέα ἀναβίωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄνδρες, ὅπως ὁ Πλήθων καὶ ὁ Βησσαρίων, ὠνειρεύθησαν τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους διὰ τοῦ Μυστρᾶ καὶ συγεβούλευσαν τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀφήσῃ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ λάβῃ τὸ πλήρες ζῶης ὄνομα τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Πλήθωνος ἡ πρωτεύουσα τῶν Δεσποτῶν ἀπέβη ἡ ἑστία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἔδωκε τὴν τελευταίαν ἀναλαμπήν.

Ὁ Μυστρᾶς δὲν κατοικεῖται πλέον ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα, ἀλλὰ σφζονται ἄφθονα ἐρείπια, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν παλαιὰν ἀκμὴν καὶ ἀνθήσαντα πολιτισμόν. Τὰ ἐρείπια τῶν δημοσίων κτιρίων δεικνύουν μεγάλην ἐπίδρασιν τῆς τέχνης τῆς Δύσεως. Τὸ Παλάτιον φαίνεται νὰ ἦτο γοθτικοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παντανάσσης παρουσιάζει κρᾶμα ρυθμῶν, διότι εἰς τὸν βυζαντινὸν θόλον κάμνει ἀπότομον ἀντίθεσιν τὸ κωδωνοστάσιον, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη ἀναμφιβόλως κατ' ἀπομίμησιν τῆς δυτικῆς τέχνης.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς Παντανάσσης ὑπάρχουν πολλοὶ ἄλλοι ἐκκλησίαι, ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος κ.ἄ. Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς ἐκκλησίας συναντᾶ τις ἔργα μαρτυροῦντα τὴν καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν τῶν χρόνων τούτων.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρίστην βυζαντινὴν τέχνην μὲ ἐλευθερίαν εἰς τὴν διακόσμησιν, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τοῦ Πλήθωνος ἀναγέννησιν τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

Ἡ Τραπεζοῦς, κειμένη εἰς θέσιν ἐπικαιροτάτην ἐμπορικῶς, ἦτο πλουσιωτάτη. Διὰ τοῦτο, μολονότι τὸ κράτος τοῦτο ἔνεκα τῶν πέριξ ἐχθρῶν διηλθεν ἡμέρας δυσκολωτάτας, ἀπέβη εὐτυ-

χές, ιδίως ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' (1340 - 1390). Οὗτος ἐκόσμησε τὴν πρωτεύουσάν μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων.

Ἡ Τραπεζοῦς ὑπῆρξε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς σημαντικὸν κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν βυζαντινῶν κτιρίων τῆς παρουσιάζει πρωτοτυπίαν τινὰ τῆς ἐγχωρίου τέχνης, ἀλλ' ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Μυστρᾶ. Ἐκεῖ παρατηρεῖται μίᾳ μεταβολῇ τοῦ σχεδίου τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Ὡς γνωστόν, ὁ θόλος μετὰ τοῦ λοιποῦ ναοῦ ἀποτελεῖ ἓν ὅλον ἀδιαίρετον. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος παρατηρεῖται μίᾳ προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος, ἡ ὁποία ἀνατρέπει τὴν βάσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ, διότι ὁ θόλος πλέον εἶναι κόσμημα ἀπλοῦν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

239	μ.Χ.	Τετραρχία
306—337	> >	Κωνσταντίνος ο Μέγας
313	» »	Διάταγμα του Μιλάνου, άνεξιθρησκεία
330	> >	Κτίσις Κωνσταντινουπόλεως
337—361	> »	Κωνσταντίνος
361—363	> >	Ίουλιανός
367	> >	Έγκατάστασις Βησιγόθων πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως
379—395	> >	Θεοδοσίος ο Μέγας
395	> >	Όριστική διαίρεσις Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους
410	> >	Κατάληψις τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου
431	> >	Οικουμενική Σύνοδος Ἐφέσου
451	> >	Οικουμενική Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι—Μάχη Καταλαυνηκῶν πεδίων
476	> »	Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους
487	> >	Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων
527	> >	Ἀνάρρησις Ἰουστινιανοῦ—Ἐπανάληψις πολέμου κατὰ Περσῶν
532	> >	Εἰρήνευσις πρὸς τοὺς Πέρσας—Στάσις τοῦ Νίκα
533	> >	Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ ρωμ. δικαίου
533—534	> >	Ὁ Βελισσάριος ἀνακαταλαμβάνει τὴν Ἀφρικὴν
535—554	> >	Πόλεμος κατὰ τῶν Ὀστρογόθων—Κατάληψις Ἰταλίας
537	> >	Ἐγκαίνια Ἀγίας Σοφίας
540	> >	Ὁ Χοσρόης κυριεύει τὴν Συρίαν
554	> »	Κατάληψις μεσημβρινῆς Ἰσπανίας
559	> >	Οἱ Ὀἰννοι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
562	> >	Εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας
568	> >	Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν
572—591	> >	Νέος Περσικὸς πόλεμος.
608	> >	Οἱ Πέρσαι πρὸ τῆς Χαλκηδόνος

- 610 μ.Χ. Ἐνάρρησις τοῦ Ἡρακλείου
- 615 > > Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Ἱερουσαλήμ
- 617 > > Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Αἴγυπτον
- 622 > > Ὁ Ἡράκλειος ἀρχίζει ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Περσῶν—Ἐγίρα
- 626 > > Πολιορκία Κων)πόλεως ὑπὸ Περσῶν καὶ Ἀράβων
- 627 > > Νινευτὶ
- 629 > > Εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας
- 634 > > Οἱ Ἀραβες κυριεύουν τὴν Συρίαν
- 636 > > Μάχη τοῦ Βάν, σύλληψις Ρωμανοῦ Διογένους
- 637 > > Παράδοσις Ἱεροσολύμων
- 640—642 > > Κατάκτησις Αἰγύπτου ὑπὸ Ἀράβων
- 647 > > Οἱ Ἀραβες κυριεύουν τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν
- 660 > > Ἡ δυναστεία τῶν Ὀμεϊάδων εἰς τὸ Ἀραβικὸν κράτος
- 668 > > Οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Χαλκηδὸνα
- 673—678 > > Πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων
- 679 > > Ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβεως
- 717—718 > > Πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων
- 729 > > Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων
- 732 > > Νίκη Καρόλου Μαρτέλ εἰς Poitiers
- 752 > > Ὁ Πιπῖνος ὁ μικρὸς ἰδρύει τὴν δυναστείαν τῶν Καρολιδῶν
- 753 > > Σύνοδος εἰκονοκλαστικὴ ἐν Ἱερείᾳ
- 754 > > Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας
- 762 > > Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ
- 765 > > Καταδίωξις τῶν εἰκονολατρῶν
- 787 > > Σύνοδος Νικαίας—ἀναστύλωσις εἰκόνων
- 800 > > Κάρολος ὁ Μέγας αὐτοκράτωρ —Ἀνασύστασις Δυτικῆς αὐτοκρατορίας
- 809 > > Ἐπιδρομὴ Κρούμμου
- 811 > > Θάνατος Νικηφόρου
- 813 > > Ὁ Κρούμμος πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
- 817 > > Ἦττα Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ
- 826 > > Κατάκτησις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων
- 832 > > Διάταγμα Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων
- 843 > > Σύνοδος ἐν Κων)πόλει, ἀποκατάστασις τῆς Ὀρθοδοξίας —Συνθήκη τοῦ Βερντέν, διαίρεσις κράτους Καρόλου τοῦ Μεγάλου
- 858 > > Ὁ Φώτιος Πατριάρχης
- 864 > > Ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων, Μεθόδιος καὶ Κύριλλος
- 867 > > Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως—διάρρηξις σχέσεων Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας
- 893 > > Ὁ βούλγαρος ἡγεμὼν Συμεὼν ἀρχίζει τὸν πόλεμον
- 904 > > Κατάληψις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σαρακηνῶν

- 912 μ.Χ. Ἐγκατάστασις Νορμανδῶν ἐν Γαλλίᾳ
 917 > > Νίκη Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ
 924 > > Ὁ Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 961 > > Ἀνακατάληψις Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ
 967 > > Ἐπανάληψις τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου
 971 > > Ἦττα τῶν Ρώσων ἐν Σιλιστρίᾳ.— Προσάρτησις Βουλγαρίας
 977—986 > > Ἐπανάστασις τοῦ Βουλγάρου τσάρου Σαμουήλ καὶ πρόοδοι αὐτοῦ
 989 > > Προσηλυτισμὸς εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῆς Ρωσίας
 996 > > Ἦττα Βουλγάρων εἰς τὸν Σπερχεῖον
 1000—1013 > > Νέος πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων
 1018 > > Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας
 1054 > > Σχίσμα ἐπὶ Κηρουλαρίου Ἀνατ. καὶ Δυτ. ἐκκλησίας
 1078 > > Οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι ἐν Νικαίᾳ
 1081—1884 > > Εἰσβολὴ Ροβέρτου Γυσκάρδου εἰς τὴν Ἡπειρον
 1096 > > Οἱ Σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν
 1097 > > Ἀλωσις τῆς Νικαίας ὑπὸ Σταυροφόρων
 1099 > > Οἱ Σταυροφόροι κυριεύουσι τὴν Ἱερουσαλὴμ
 1107—1108 > > Πόλεμος κατὰ τοῦ Βοημούνδου
 1147 > > Β' Σταυροφορία
 1147—1149 > > Πόλεμος κατὰ τοῦ Ρογήρου Β', βασιλέως τῆς Σικελίας
 1185 > > Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν.— Ἰδρυσις τοῦ Βουλγαροβλαχικοῦ κράτους
 1204 > > Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων
 1261 > > Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 1267—1272 > > Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυικὸς εἰς τὴν Ἡπειρον
 1326 > > Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουσι τὴν Προῦσαν
 1335—1346 > > Ὁ Στέφανος Ντουσιάν καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν καὶ στέφεται αὐτοκράτωρ εἰς Σκόπια
 1348 > > Ἰδρυσις δεσποτάτου Μορέως
 1354 > > Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουσι τὴν Καλλιπόλιν
 1365 > > Οἱ Τοῦρκοι κάμνουν πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν
 1389 > > Μάχη Κοσσυφοπεδίου
 1396 > > Σταυροφορία τῆς Νικοπόλεως
 1397 > > Ὁ Βαγιαζίτ προσβάλλει τὴν Κωνσταντινούπολιν
 1402 > > Μάχη τῆς Ἀγκύρας
 1430 > > Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουσι τὴν Θεσσαλονίκην
 1439 > > Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας
 1453 > > Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τοῦρκων

ΤΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

	Σελ.		Σελ.
1. Μέγας Κωνσταντίνος . . .	7	29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως . . .	141
2. Ἄφισ Μ. Κωνσταντίνου . . .	8	30. Ναὸς τῆς Θεοτόκου . . .	145
3. Χάρτης Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας πρὸ τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως . . .	21	31. Παναγία Ἀγγελόκτιστος. . .	147
4. Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ. Χ.	27	32. Ὁ Δαυτῖδ φυλάττει τὸ ποίμνιόν του 149	149
5. Ὁ Ἰουστινιανὸς	35	33. Θρόνος ἐλεφάντινος . . .	150
6. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος . . .	46	34. Ὁ Χριστὸς τοῦ Ὁσίου Λουκά	151
7. Τύπος Ἄραβος	51	35. Βυζαντινὸς μεταξωτὸς τᾶπης.	152
8. Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ Κράτους τὸ 750 μ. Χ.	59	36. Ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου 153	
9. Τέμενος Καίρου	61	37. Ἡ σταύρωσις	154
10. Τέμενος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ	62	38. Τὸ σιδηρὸν στέμμα τῶν Λομβαρδῶν βασιλέων . . .	161
11. Ἀραβικὸν κιονόκρανον	63	39. Κάρολος ὁ Μέγας	163
12. Στοὰ ἀπὸ τὴν Κορδοῦνη	63	40. Νορμανδικὸν πλοῖον	169
13. Πύλη ἀραβικοῦ τεμένους	66	41. Προπαρασκευὴ δι' ἑκστρατείας	174
14. Αὐλὴ τῶν λεόντων	67	42. Ναυπήγησις πλοίου	175
15. Βασιλικὴ (ἐσωτερικὸν)	78	43. Ἐπίθεσις Νορμανδῶν	175
16. Ἁγία Σοφία (ἐξωτερικὸν)	79	44. Πύργος	181
17. Ἁγία Σοφία (ἐσωτερικὸν)	80	45. Ρωμανικὸς ναὸς	210
18. Βασιλικὴ (ἐσωτερικὸν)	81	46. Πύλη Ρωμανικοῦ ναοῦ	212
19. Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ	82	47. Γοτθικὸς ναὸς (ἐξωτερικὸν) 213	
20. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του	84	48. Γοτθικὸς ναὸς (ἐσωτερικὸν) 215	
21. Ἡ ἀκολουθία τῆς Θεοδώρας	85	49. Ἀποκαθήλωσις — Τζιζιττο	216
22. Κιονόκρανον τῆς Ἁγ. Σοφίας	86	50. Προτομὴ ἁγίας-Ντονατέλλο 217	
23. Δεῖγμα γλυπτικῆς	87	51. Χάρτης τῶν Σταυροφοριῶν	235
24. Νόμισμα Βασιλείου Α'	106	52. Χάρτης Βασιλείου Ἱερουσαλήμ	238
25. Νικηφόρος Φωκάς	112	53. Χάρτης Ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τὴν Δ' Σταυροφορίαν 250	
26. Νόμισμα Ρωμανοῦ Β'	113	54. Νόμισμα Μιχαὴλ Δεσπότη Ἡπείρου	254
27. Χάρτης θεμάτων	127	55. Σφραγὶς Θεοδώρ. Λάσκαρη 256	
28. Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	140		

	Σελ.		Σελ.
56. Πύλη τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας	257	63. Σφραγὶς Κωνσταντίνου Παλαιολόγου	282
57. Ὁ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος	266	64. Σφραγὶς Δημητρίου Παλαιολόγου	283
58. Μανουὴλ Παλαιολόγος	267	65. Βησσαρίων	294
59. Χάρτης τοῦ κράτους τοῦ Ταμερλάνου	275	66. Δεῖγμα χειρογράφου	295
60. Γεώργιος Καστριώτης	278	67. Δείγματα χειρογράφων	296
61. Χάρτης Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως	280	68. Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης	299
62. Μωάμεθ Β΄	281	69. Μυστικὸς δεῖπνος	300
		70. Τοιχογραφία ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν	302

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	Α' Ὁριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμ. Κράτους	σελ. 5— 18
>	Β' Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν....	> 19— 29
>	Γ' Ἡ Διαμόρφωσις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἰουστινιανός—Ἡράκλειος..	> 30— 49
	I. Ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κρίσις.....	> 30— 34
	II. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ.....	> 34— 45
	III. Ἡράκλειος — Ἀναδιοργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας.....	> 45— 49
>	Δ' Οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων — Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου..	> 50— 69
>	Ε' Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος.....	> 70— 87
>	ΣΤ' Οἱ Ἰσαυροὶ καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις — Εἰκονομαχία	> 88—104
>	Ζ' Ἡ δυναστεία τῶν Μακεδόνων.....	> 105—123
>	Η' Ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας....	> 124—143
>	Θ' Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τοῦ Ζ'— ΙΑ' αἰῶνος	> 144—156
>	Ι' Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους—Ἡ πολιτικὴ διαμόρφωσις....	> 157—176
>	ΙΑ' Ὁ βίος τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης....	> 177—190
>	ΙΒ' Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων.....	> 191—199
>	ΙΓ' Ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς τῶν μέσων χρόνων	» 200—218
>	ΙΔ' Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν.....	> 219—230
>	ΙΕ' Σταυροφορίαι—Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.....	» 231—246

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ' Ἡ Φραγκοκρατία εἰς τὴν Ἑλλάδα.....	>	247—259
» ΙΖ' Οἱ χρόνοι τῶν Παλαιολόγων	>	260—289
» ΙΗ' Τὰ γράμματα — αἱ τέχναι.....	>	290—304
Χρονολογικὸς πίναξ.....	»	305—307
Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν.....	>	309—310
Πίναξ περιεχομένων.....	>	311—312

Σελίδες.

$$45 - 51 = 6$$

$$60 - 61 = 1$$

$$63 - 68 = 5$$

$$88 - 92 = 4$$

$$95 - 96 = 1$$

$$99 - 100 = 1$$

$$102 - 103 = 1$$

$$105 - 108 = 3$$

$$115 - 116 = 1$$

$$117 - 119 = 2$$

$$129 - 130 = 1$$

26

✶

024000025402

ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦ. ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΠΡΟΤΕΥΟΥΣΗΣ

ΔΡΧ. 55.—

ΔΙΑ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΔΡΧ. 60.50